alfred adler

Türkçesi: Kâmuran Şipal

ÇOCUK EĞİTİMİ

cem
psikoloji

PSİKOLOJİ DİZİSİ

ÇOCUK EĞİTİMİ

Alfred Adler

Türkçesi: Kâmuran Şipal

ISBN: 975-406-575-6

2. Basım: Mayıs 2000

Dizgi: Cem Yayınevi

Baskı: Umut Matbaacılık

(0212) 637 09 34

CEM YAYINEVİ

İpek Sokağı No: 11

80060 Beyoğlu - İstanbul

Tel: (0212) 293 41 70 • Faks: 244 15 33

ALFRED ADLER

Çocuk Eğitimi

Türkçesi:
Kâmuran Şipal

cem yayınevi

içindekiler

I. Giriş 7
II. Kişiliğin Birlik ve Bütünlüğü 22
III. Üstünlük Eğilimi ve Eğitimdeki Rolü 32
IV. Üstünlük Eğiliminin Denetimi 52
V. Aşağılık Kompleksi 64
VI. Çocuğun Gelişimi: Aşağılık Kompleksinin Önlenmesi 78
VII. Toplumsallık Duygusu ve Gelişiminde Karşılaşılan Engeller; Çocuğun Aile İçindeki Konumu 95
VIII. Konum Psikolojisi ve Çare 112
IX. Hazırlanmışlık Testi Olarak Yeni Durum 121
X. Okulda Çocuk 135
XI. Dış Etkenler 153
XII. Yeniyetmelik (Adoleszens) ve Cinsellik Eğitimi 168
XIII. Eğitim Hataları 183
XIV. Anne ve Babaların Eğitimi 192
Ek 1: Sorunlu Çocukların Anlaşılması ve Sağaltımı Amacıyla Uluslararası Bireysel Psikologlar Derneğince Hazırlanan Soru Formu 201
Ek 2: Açıklamalarla Beş Vaka 208

I. GİRİŞ

Psikoloji açısından erişkinlerdeki eğitim sorunu, kendi kendini tanıma ve yönlendirme sorununa indirgenebilir. Çocukların eğitimini de aynı şekilde ele alabiliriz. Şu farkla ki, erişkinlerde de tamamen kapı dışarı edilemeyecek kılavuzluk sorunu, henüz yeterli olgunluğa erişememiş çocuklarda ön planda önem taşır.

Çocuklara kendi içgüdülerine göre rahatlıkla gelişme fırsatını versek de bunun için diyelim onlara yirmi bin yıllık bir zaman tanıyıp elverişli çevre koşullarında büyümelerini sağlasak, belki sonunda erişkinlerin uygar dünyasının davranış normlarına uyum sağladıklarını görebilirdik. Ama böyle bir yöntemin kuşkusuz uygulanır yanı yoktur. Dolayısıyla, yetişkinler, gelişim sürecinde çocuğun yönlendirilmesi sorununa ister istemez ilgi göstermek zorundadır.

Bu konuda bilgisizlik alabildiğine çetin bir engel oluşturur. Bir kez erişkin insan için kendini tanımak, kendi duygularının, kendi sempati ve antipatilerinin nedenlerini anlamak, kısaca kendi psikolojisini kavramak hayli güçtür. Çocukları anlamak, yeterli bilgilere dayanarak onlara yol göstermek, onlara rehberlik etmek ise bir kat daha güçlük doğurur.

Bireysel psikoloji, çocuk psikolojisi üzerinde, gerek bu bilim dalının taşıdığı önem, gerek erişkinlerin karakter özellikleri ve davranış biçimleriyle ilgili birtakım sonuçlara varılabilmesine olanak sağlaması bakımından ayrıntılı biçimde durur. Öbür psikoloji yöntemlerinin tersine, kuramla pratiğin birbirinden ayrılmasına kesinlikle karşıdır. Kişiliğin bütünlüğünü göz önünde tutar hep, bilimsel dikkatini ilgili bütünlüğün gelişim ve dışavurum olanaklarının dinamik sürecine yöneltir. Bu açıdan bakıldığında, bireysel psikolojinin verileri pratik bilgi niteliğini taşır, çünkü bilme denilen şey hata ve yanılgılardan oluşur. Bireysel psikolojiden anlayan kişi, ister psikolog, ister anne ve babadan biri, ister bir dost ya da bireyin kendisi olsun, bir kimseye rehberlik yapıp onu yönlendirmede bu bilimin verilerinin pratiğe uygulanabilir özelliğini görür hemen.

Bireysel psikolojinin parça parça söyledikleri, izlenen yöntem açısından organik bir bütün oluşturur. Savunduğu görüşe göre, bireyin davranışları, kişiliğinin bütününden kaynaklanıp bu bütün tarafından yönlendirilir; dolayısıyla, bireysel psikolojinin insan davranışı üstüne söyledikleri, bu bütünle karşılıklı ilişkileri olduğu gibi yansıtır ve söz konusu ilişkiler ruhsal etkinliklerde de kendini açığa vurur. Bu nedenle giriş bölümünde bireysel psikolojinin bakış açısı tümüyle açıklanacak, ilerideki bölümlerde ise bu bölümde ortaya atılıp birbiriyle bağlantılı değişik sorunlar ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

İnsan gelişiminin temel gerçeğini, ruhun dinamizmi ve amaca yönelikliği oluşturur. Çocuk, yaşamının ilk evresinden, yani süt çocukluğu döneminden başlayarak gelişim uğrunda sürekli bir savaşım durumunu yaşar. Bilinçsiz oluşturulmuş, ama her yerde ve her zaman etkinliğini koruyan bir amaçla uygunluk içinde bir savaşımdır bu. İlgili amaç da büyüklük,

mükemmellik ve üstünlük ideallerinden biridir. Bu savaşım, amaca yönelik bu etkinlik, kuşkusuz insana özgü düşünce ve iç tasarım gücünü yansıtır; yaşam boyu tüm eylemlerimizi, hatta tüm düşüncelerimizi egemenliği altında tutar; çünkü nesnellikten yoksun düşüncelerimiz, bizim tarafımızdan oluşturulmuş yaşam amacı ve yaşam üslubuyla uyum içinde bir akış izler.

Kişiliğin birlik ve bütünlüğü, her insanın varlığında çekirdek halinde bulunur. Birey hem kişisel bir birlik ve bütünlüğü barındırır kendisinde, hem de bu birlik ve bütünlüğün bireysel damgasını taşır; dolayısıyla, hem bir tablo, hem de onu yapan sanatçıdır. Ama ne sanatçı olarak kusursuz biri, ne de ruh ve bedeni anlamada yanılgıya düşmeyen bir insandır. Hatalara son derece açık ve mükemmelikten uzak bir varlıktır daha çok. Kişilik yapısı incelendiğinde göze çarpacak temel konstrüksiyon hatası, kişilikteki bütünlüğün, kendine özgü yaşam amacının ve yaşam üslubunun nesnel realiteye değil, bireyin yaşamsal olaylara ilişkin öznel görüşü üzerine dayanmasıdır. Bir olgunun kavramsal tasarımı, bir olgunun kavranılması asla o olgunun kendisi değildir. İşte bu nedenledir ki, aynı olgular dünyasında yaşayan insanlar birbirinden farklılık gösterir. Her insan nesneler konusundaki kişisel anlayışına göre biçimlendirir kendisini, bazı anlayışlar da ruhsal bakımdan ötekilere göre daha sağlıklıdır. İnsanın gelişiminde bu tür bireysel hata ve teklemeleri hesaba katmamız, ama hepsinden önce ilk çocukluk dönemindeki hatalı değerlendirmeleri göz önünde tutmamız gerekir; çünkü bunlar, yaşamımızın ilerideki akışını önemli ölçüde etkiler.

Bir klinik vakayı söylediklerimize örnek gösterebiliriz. Elli iki yaşındaki bir kadın, kendinden büyük kadınları sürekli küçük düşürmeye çalışır. Tedavi sürecinde bu davranışıyla ilgili olarak anımsadığı bir yaşantı, ufakken bir ablasının

olup evdekilerin bütün ilgilerini ablasına yöneltmesi, kendisinin de bu yüzden bir aşağılanmışlık ve değersizlik duygusuna kapılmasıdır. Bireysel psikolojinin "vertikal" (dikey) diye nitelenecek bakış açısıyla bu vakaya yaklaştığımız zaman, yaşamının gerek başında, gerek sonunda hastamızda aynı ruhsal mekanizmanın, ayı ruhsal dinamizmin varlığını sürdürdüğünü görürüz. Hastamız, değersiz bir gözle bakılma korkusu içinde yaşamıştır sürekli; başkalarının kayrılıp kendisine üstün tutulduğunu ne zaman farketse öfkelenip sinirlenmiştir. Yaşam ve kişiliğinin kendine özgü birlik ve bütünlüğü üstüne başka şey bilmesek bile, bu iki gerçeğe dayanarak hastamızla ilgili bilgimizdeki boşlukları nerdeyse tümüyle doldurabiliriz. Bu konuda bir pisokolog, insan varlığını eksiksiz belirlenmiş bir davranış çizgisi, bir yaşam üslubu ya da bir davranış modeliyle donatan, ama bunu kendi içinde kapalı, bir birlik ve bütünlüğe sahip kişilik izlenimine gölge düşürmeyecek gibi yapan bir romancı gibi davranır tıpkı. İyi bir psikolog söz konusu kadının belirli durumlardaki davranışını daha önceden kestirebilir ve kişiliğinin kendine özgü yaşam çizgisine eşlik eden özellikleriyle karakter çizgilerini gereği gibi tanımlayabilecek gücü gösterir. Bireysel kişiliklerin biçimlendirilmesini sağlayan çaba ya da amaca yönelik etkinlik, işlevini yerine getirebilmesi için önemli bir diğer psikolojik koşulun varlığını gerektirir ki, bu da aşağılık duygusudur. Bütün çocuklar doğanın kendilerine armağan ettiği bir aşağılık duygusuyla dünyaya gelir; ilgili duygu hayal gücünü uyarır bireyin, durumunu düzelterek ruhsal kökenli bu duygudan kurtulmasını sağlayacak çabalara iter onu. Bireyin durumundaki düzelme, aşağılık duygusunda da bir yumuşama sağlar. Psikolojik açıdan kompenzasyon (dengeleme) diye nitelendirebiliriz bu olayı.

Aşağılık duygusu ve ruhsal kompenzasyon mekanizması, bi-

reysel hata ve yanılgılara neden olması bakımından önem taşır. Aşağılık duygusu, bireyin kendi kendini nesnel bakımdan mükemmelleştirmesinde kamçılayıcı etken rolünü oynayabilir; ne var ki, bireyi yalnızca psikolojik bir uyum sağlamaya yönelterek bireysel ve nesnel realite arasındaki uçurumun büyümesine de yol açabilir. Ayrıca, aşağılık duygusu öylesine trajik bir durum gösterebilir ki, ortadan kaldırılmasında tek çare ruhsal kompenzasyonunu sağlayacak karakter özelliklerinin bireyde oluşmasıdır; her ne kadar aşağılık duygusuyla tastamam başa çıkabilecek gücü göstermese de, bu özelliklerin ruhsal bakımdan varlığı zorunludur.

Dolayısıyla, denge sağlayıcı karakter özelliklerini hiç gözden kaçmayacak gibi sergileyen çocukları üç grupta toplayabiliriz. Birinci grupta güçsüz ya da işlevleri kısıtlanmış organlarla dünyaya gelen, ikinci grupta kendilerine aşırı derecede sert davranılıp gereği gibi sevecenlik gösterilmeyen, üçüncü grupta ise aşırı derecede şımartılan çocuklar yer alır.

Üç grup çocuk adeta üç temel durumu simgeler; ilgili durumların yardımıyla normal çocukların gelişim sürecini araştırıp kavrama olanağını ele geçiririz. Her çocuk sakat doğmaz kuşkusuz, ama değişik ölçüde olmakla beraber pek çok çocuğun bedensel bir yetersizlikten ya da bir organ güçsüzlüğünden kaynaklanan ruhsal özellikler göstermesi şaşırtıcıdır. Bu ruhsal özelliklerin modelini, ileri derecede bedensel özürlü çocuklarda görebiliriz. Şımartılmış ya da horlanmış çocukların oluşturduğu öbür iki gruba gelince, pratikte bütün çocuklar az ya da çok bu iki kategoriden birine girer, hatta her iki kategori içinde yer alır.

Sözü edilen üç ana durum bir yetersizlik ve aşağılık duygusunun doğmasına yol açar, bir tepkisel ürün gibi anlaşılması gerekip insan olanaklarının sınırını aşan bir hırsın ilgili kişilerde doğmasını kamçılar. Aşağılık duygusu ve üstünlük ça-

bası, insan yaşamındaki aynı gerçeğin iki ayrı yüzüdür, dolayısıyla birbirinden ayrılamaz. Patolojik (sayrısal) durumlarda aşırı aşağılık duygusunun mu, yoksa aşırı üstünlük çabasının mı birey için daha zararlı rolü oynadığı söylenemez. Her ikisi de az ya da çok ritmik krizler halinde iç içe girer. Çocuklarda aşırı aşağılık duygusunun kamçıladığı anormal bir hırs göze çarpar; aşağılık duygusu adeta ruhunu zehirler çocuğun, onu sürekli bir hoşnutsuzluğun kucağına iter. Böyle bir hoşnutsuzluk da çocukta anlamlı bir etkinliğin doğmasını engeller, kısır nitelik taşır, çünkü aşırı bir açgözlülükten alır besinini. Kafamızda belli karakter özellikleri ve yapaylıklarla (manirizm) örülmüş olarak tasarlayabileceğimiz bu hırs, bireyi aşırı duyarlılıkla donatır, onu incinmelere ya da yıkımlara karşı tetikte bulunmaya zorlayan sürekli aktif bir uyaran rolünü oynar.

Bu grupta yer alan insanlar - bireysel psikoloji yıllıkları böyleleriyle dolup taşmaktadır - yetenekleri bir türlü gelişemeyen ve bizim "sinirli" ya da benmerkezli (egsantrik) diye nitelediğimiz kişilere dönüşür sonunda. İşi ileriye vardırdılar mı, sorumsuz ya da suça yönelik kimseler arasında soluğu alır, çünkü yalnız kendilerini düşünür, başkalarını pek umursamazlar. Gerek ruhsal, gerek ahlâksal bencillikleri sınır tanımaz. İçlerinden bazısı realiteye ve nesnel gerçeklere sırt çevirip kendisine bir hayal dünyası kurar. Gündüz düşlerine (daydream) ve hayallere dalarak sıkı sıkıya sarılırlar bunlara, hepsini bir realite gibi algılayıp sonunda bir ruh huzuruna kavuşurlar. Hayal güçlerinden yararlanarak istedikleri biçimi verdikleri dış gerçekle kendi ruhları arasında bir uzlaşma sağlamak isterler. Bu gibi sapa gelişimleri ele veren ve anne babaların dikkatle üzerinde durmaları gereken belirti, çocuğun sergilediği toplumsallık duygusundaki yetersizliktir. Toplumsallık duygusu, bireyin normal ruhsal gelişiminde

kesin rol oynayan ve bu gelişimin yönünü belirleyen bir etkendir. Toplumsallık duygusunun zayıflamasıyla kendini açığa vuran bozukluklar, çocuğun ruhsal gelişimini alabildiğine olumsuz yönde etkiler. Toplumsallık duygusu, çocukların normalliğinin adeta barometresidir.

Bireysel psikoloji, pedagojik yöntemini, toplumsallık duygusu ilkesini göz önünde tutarak geliştirmiştir. Anne ve babalar ve eğiticiler, çocuğun yalnız bir tek kişiye bağlanımını önleyecek gibi davranmak zorundadır. Bunu yapmadılar mı, çocuk ileride kendisini bekleyen yaşamın karşısına yetersiz şekilde hazırlanmış olarak çıkar.

Bir çocuğu okula başlama döneminde gözlemleyerek toplumsallık duygusunun gelişmişlik derecesini hayli bir kesinlikle saptayabiliriz. Okula yeni başlayan çocuk, yaşamının ilk dönemindeki en çetin sınavların birinden geçer. Çocuklar için yeni bir durum oluşturur okul; dolayısıyla, yeni durumlarla yüz yüze gelmeye, ama hepsinden çok yeni kişilerle düşüp kalkmaya ne derece hazırlıklı olduklarını gösterir.

Bir çocuğun okul yaşamına nasıl hazırlanacağı konusunda genellikle eğiticilerdeki bilgi yetersizliği, neden bu kadar çok erişkinin kendi okul dönemlerine bir kâbus gibi baktığını bize açıklar. İyi yönlendirilecek bir okul yaşamı, erken çocukluk dönemindeki gelişim yetersizliklerini ve kusurlarını giderir kuşkusuz. İdeal okul, evdeki dünya ile dış realitenin geniş boyutlu dünyası arasında aracı rolünü oynar; yalnız kuru bilgilerin öğrencilere aktarıldığı bir öğretim kurumu değil, aynı zamanda öğrencilerin yaşam bilgisi ve yaşama sanatı bakımından eğitildiği bir yerdir. Ne var ki, ideal nitelikte, yani çocuklardaki anne ve baba eğitiminden kaynaklanan yetersizlikleri giderecek gibi bir okulun kurulmasını daha bir süre beklemek gerekiyor; dolayısıyla, biz yine anne ve babaların eğitsel hataları üzerine eğileceğiz.

Henüz ideal bir çevre oluşturmaktan uzak bulunduğu için, aile içi eğitimden kaynaklanan hataların belirlenmesinde okuldan bir gösterge gibi yararlanılabilir. Başkalarıyla nasıl ilişki kurup bir arada yaşayacakları öğretilmemiş çocuklar, okula başladıklarında kendilerini yalnız hisseder, dolayısıyla çevreleri tarafından acayip bir gözle görülür, bu da onların başlangıçtaki yalnızlıklarının daha da büyümesine yol açar. Gelişimleri kısıtlanmış çocukların okul yaşamlarında birtakım davranış bozuklukları açığa vurur kendini. Böylesi durumlarda bütün suç okula yüklenir; oysa okulun yaptığı, aile eğitiminin o zamana kadar saklı kalmış kusurlarını gün ışığına çıkarmaktan başka bir şey değildir.

Davranış bozuklukları gösteren çocukların genel olarak okulda ilerleme kaydedip kaydedemeyeceği, bireysel psikoloji için öteden beri güncelliğini koruyan bir sorundur. Bir çocuğun okulda başarısızlıklara uğramasının bir tehlike işareti sayılacağını her zaman kanıtlamışızdır. Söz konusu olan, öğrenme değil, daha çok ruhsal bakımdan bir başarısızlıktır. Bu başarısızlığa bakarak çocuğun özgüvenini yitirmekte olduğunu anlayabiliriz. Gözünü yılgınlık bürüyen böyle bir çocuk anlamlı girişimlere ve normal ödevlere sırt çevirir, hep kaçamak yollar arar kendine, bir pundunu bulup özgürlüğünü ele geçirmeye bakar, kolay sağlanan başarılara yönelir. Toplumca belirlenen yolu izleyecekken kendine özgü bir yol seçer ve bu yolda bir üstünlük duygusuna sarılarak içindeki aşağılık kompleksini dengelemeye çalışır. Gözü yılmış bireyler için her zaman çekiciliğini koruyan bir yola, yani hepsinden çabuk kavuşabileceği ruhsal başarıların yoluna sapar. Çünkü önceden belirlenmiş toplumsal yolların izlenmesinden çok, sosyal ve ahlâksal sorumluluklardan el çekilmesiyle özbeni toplumdan ayırmak kolaylaşır ve onun fâtihlere özgü bir duyguyla donatılmasında zahmet çekilmez pek.

Ne var ki, bu ucuz üstünlük yolunun izlenmesi her zaman bilinçaltındaki bir korkaklığın ve güçsüzlüğün belirtisidir. Söz konusu kişilerin gözle görülür eylemlerinde istediği kadar bir ataklık ve cesaret kendini açığa vursun, durum değişmez. Böyleleri, hep kesin başarı kazanacaklarına inandıkları işlere girişir, üstünlüklerini bu yoldan sergilemeye çalışırlar. Açık seçik umursamazlık ve gözüpekliklerine karşın, suça yönelik kişilerin gerçekte korkak kimseler oldukları nazik durumlarda nasıl kendini belli ederse, çocuklar da biraz nazik durumlarla karşılaşır karşılaşmaz içlerindeki güçsüzlük duygusunu küçük çapta çeşitli belirtilerle her zaman ele verirler. Örneğin, sık sık öyle çocuklara, hatta erişkinlere rastlarız ki, dik duramaz, bir yere yaslanmadan yapamazlar. Çocukların eğitimine ilişkin eski yöntemlerde yalnız belirtilerin (semptom) ortadan kaldırılması amaçlanıyor, onların temelinde yatan bozukluğun giderilmesine çalışılmıyordu. Örneğin böyle bir çocuk: "Yaslanma oraya! Doğru dur!" diye paylanıyordu hep. Oysa gerçekte önemli olan, çocuğun bir yere yaslanması değil, yardım görme ve desteklenme gereksinimini sürekli içinde hissetmesidir. Cezalandırma ya da ödüllendirme yoluyla çocuğun söz konusu güçsüzlük belirtisini göstermesi önlenebilir kuşkusuz, ama yardım gereksinimine böylelikle doyum sağlanmış, aksaklık giderilmiş sayılmaz. Ancak iyi bir eğiticidir ki hatalı davranışlara ilişkin gizli saklı ipuçlarını ele geçirebilir ve bunların temelinde yatan sayrısal (patolojik) bozukluğu, çocuğa göstereceği sevecenlik ve anlayışla ortadan kaldırır. Bir tek belirtiye (semptom) dayanılarak, bir sürü özellik ve karakter çizgisinin çocukta var olduğu sonucu çıkarılabilir çokluk. Bir yere yaslanma gereksiniminin tutsaklığında yaşayan bir çocuk gördük mü, kendisinde korkaklık ve bağımlılık gibi karakter özelliklerine kesinlikle rastlayacağımızı hemen anlarız. Hastalık öyküleri bizce bilinen

benzer durumdaki kişilerle karşılaştırmalara başvurur, söz konusu çocuğun kişiliğinin rekonstrüksiyonuna gidebilir, şımartılmış bir çocuk karşısında bulunduğumuzu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Şimdi de sevgisiz büyümüş bir başka çocuk grubundaki karakter özelliklerine bir göz atalım. Söz konusu özellikler, en gelişmiş şekliyle bütün insanlık düşmanlarının yaşam öykülerinde karşımıza çıkar. Bu yaşam öykülerinde ikide bir gözümüze çarpan şey, kendilerine çocukken kötü davranılmış, fena halde hırpalanıp örselenmiş olmalıdır. İlgili durum da onlarda bir karakter katılığına, haset ve kin duygularının yüreklerinde filizlenmesine yol açmıştır. Başkalarını mutlu görmeye katlanamayan kişilerdir hepsi. Kuşkusuz böyle kıskanç kimselere yalnız enikonu ahlâksız değil, normal sayılan kimseler arasında da rastlayabiliriz. Diyelim kendi çocukları var böylelerinin ya da başka çocukların sorumluluğunu taşıyorlar, kendileri çocukken tattıkları mutluluktan zerrece fazlasını kendi çocuklarının tatmalarına izin vermezler. Sadece anne ve babaların çocukları karşısında takındığı bir tutum değildir bu; aynı tutumu, çocukların gözetimlerine terkedildiği çocuk bakıcılarının da sergilediği görülür.

Böyle bir tutum, böylesi düşünceler kötü niyetten kaynaklanmaz, yalnızca aşırı sert ve hoyrat şekilde eğitilmiş insanların düşünce tarzını (mentalite) yansıtır. İlgili kişiler, istenildiği kadar çoğaltılabilecek sözde olumlu neden ve ilkelere başvurarak davranışlarını haklı göstermeye çalışırlar. Örneğin derler ki: "Kızını dövmeyen dizini döver." Durmadan kanıt ve örnekler çıkarırlar önümüze; ne var ki, hiçbiri bizim için pek inandırıcı değildir; çünkü kendisini eğiten kişilere karşı çocuğun yabancılaşması, sadece bu yalın gerçek, sert ve otoriter bir eğitimin anlamsızlığını ortaya kor.

Biraz pratikten sonra bir bireysel psikolog, değişik belirtileri araştırıp aralarındaki ilişkileri saptayarak bireyin gizli ruhsal süreçlerinin ele geçirilmesini sağlayacak bir sistem geliştirebilir. Böyle bir sistem aracılığıyla incelenecek her nokta ilgili bireyin kişiliğini yansıtacağından, ancak bütün noktalarda aynı verilere ulaştığımız zaman çalışmamızın sonucuyla yetinebileceğimizi söyleyebiliriz. Dolayısıyla, bireysel psikoloji bilim olduğu kadar bir sanattır aynı zamanda; bireyin incelenmesinde kuramlardan ve kavramlar sisteminden budalaca ve mekanik biçimde yararlanılamayacağını ne denli vurgulasak azdır. Tüm incelemelerimizde birey ön planda yer alır; onun bir, iki dışavurumuna dayanarak kapsamlı sonuçlara varmamız düşünülemez; çıkaracağımız sonuçlara kesinlik kazandırabilecek tüm bakış açılarını ele geçirip bunlardan yararlanmayı ödev bilmemiz gerekir. Ancak ilk geçici varsayımımızın doğrulanması, örneğin bireyin daha başka davranışlarında da aynı yılgınlığı ve aynı inatçılığı saptamamız durumunda, böyle bir inatçılık ya da yılgınlığın kişiliğin tüm yapısını oluşturduğunu kesinlikle ileri sürebiliriz.

Bununla ilgili olarak bir noktayı anımsatmak isteriz:, inceleme konusu yapılan birey, kendi dışavurum biçimlerinin bilincinde değildir; dolayısıyla, gerçek ben'ini gizleyebilmekten uzaktır. Birbirini izleyen eylemlerine bakarak kişiliğini görüp saptayabiliriz; bu kişilik, bireyin kendi hakkında söyledikleri ya da düşündükleriyle değil, birbirleriyle ilişki içinde değerlendirilecek eylemleriyle kendini açığa vurur. Hani hastamız bize bile bile yalan söyleyecek değildir; tersine, bir insanın bilinçli düşünceleriyle bilinçsiz içgüdüleri arasında büyük bir uçurumun varlığını, bu uçurumun duruma dışarıdan bakan, olup bitenlerle dolaysız ilgisi bulunmayan, ama bir özdeşleşme sürecini de gerçekleştirebilen biri tarafından en iyi biçimde kapatılabileceğini anlamak zorundayız. İster

bir psikolog, ister anne ve baba, ister bir öğretmen olsun, şu ya da bu bireyin kişiliğini nesnel olgulara dayanarak saptaması, bireydeki az ya da çok bilinçsiz niteliğine karşın belli bir amaca yönelik eğilimleri açığa vuran davranışlardan yola koyulup değerlendirmesi gerekir.

Bireysel ve toplumsal yaşamın üç temel sorunu karşısında takınılacak tutum, bireyin gerçek benliğini her şeyden daha açık seçik ortaya kor. Bu sorunlardan birincisi, bizim öznel ve nesnel realite arasındaki karşıtlıkla ilgili olarak daha önce sözünü ettiğimiz sosyal ilişki sorunudur. Ne var ki, sosyal ilişki de kendine özgü bir ödev kimliğiyle, yani dost kazanma ve insanlarla doğru dürüst geçinme sorunu olarak karşımıza çıkar. Birey böyle bir sorunun nasıl üstesinden gelmekte, buna karşı nasıl bir tepki göstermektedir? Bir kimse, dostlar edinmesinin ve toplumsal ilişkiler kurmasının kendisi için hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini açıklayarak ilgili sorun karşısında bir tutum takınmaktan kaçıyorsa, o zaman umursamazlıkla davranıyor demektir. Böyle bir umursamazlıktan yola koyularak kişiliğinin doğrultusu ve organizasyonu konusunda kuşkusuz kimi sonuçlar çıkarabiliriz. Beri yandan, şunu da unutmamalıyız ki, toplumsallık salt dostlar edinip başkalarıyla ilişki kurulmasıyla sınırlı kalmaz; dostluk, arkadaşlık, gerçek sevgisi ve sadakat gibi soyut değerler de sarmaşıklar gibi toplumsallık çevresinde yer alır; dolayısıyla, toplumsal ilişki sorununa bireyin vereceği yanıt, onun adı geçen değerler sorununa vereceği yanıtı da içerir.

İkinci büyük sorun da, bireyin yaşamını nasıl kurduğu, ondan nasıl yararlandığı, başka bir deyişle genel işbölümünde hangi ödevleri üstlenmek istediğidir. Toplumsallık sorununun birden çok ben'in varlığıyla ilgili bulunduğu, dolayısıyla ben-sen ilişkisine dayandığı konusunda görüş birliğine varabilirsek, şimdi ele aldığımız ikinci sorunun da insan-dünya

temel ilişkisine dayandığı konusunda yine görüş birliğine varabiliriz. İnsanların tümünü bir presle sıkıştırıp bir tek kişiye dönüştürebilsek bile, bu tek kişinin yine dünyayla bir karşılıklı ilişki içinde bulunacağı kuşkusuzdur. Birey, dünyadan neler istemektedir? Aktif olarak çalışma, bir iş görme sorununun çözümü ilk sorundaki gibi tek yanlı ya da öznel değil, insan ile dünya arasında gerçekleşen bir olaydır. Yani ortada bireyin düpedüz kendi istemine uygun olarak biçimlendiremeyeceği iki yanlı bir ilişki bulunmaktadır. Başarı, salt bizim öznel istemimize bağlı değildir, nesnel realitelerle ilişkilerimizden doğup çıkar. Bu yüzden iş güç sorununa verilecek yanıt ve yanıtın biçimi, bireyin yaşam karşısında takındığı tutum bakımından son derece belirleyici özellik taşır.

Üçüncü temel soruna gelince, insanların iki ayrı cinsiyete mensup olmalarından kaynaklanır. Bu sorunun çözümü de yine tek yanlı ve öznel nitelik taşımaz, karşılıklı ilişkide saklı yatan, nesnel mantıkla uyum halindedir. Kendi cinsiyetimden olmayan kişi karşısındaki konumum nasıldır? Burada da o tipik kişisel tasarım, hatalı tasarımdan başka bir şey değildir. Ancak cinsel ilişkiyle bağlantılı tüm sorunları titizlikle ele alarak isabetli bir çözüme ulaşabiliriz. Sevgi ve evlilik sorununun doğru çözümünden sapmaların kişilik yapısındaki hataların belirtisi sayılacağını kabul etmekle yanlış davranmış sayılmayız. Hatalı bir çözümün doğuracağı bir sürü olumsuz sonucun da, yine bunların temelinde yatan kişilik yapısındaki kusurun ışığında değerlendirilmesi gerekir.

Görüldüğü gibi, bireyin sözü geçen üç soruna verdiği yanıtlardan genel yaşam üslubunu ve özel amacını saptayabilmekteyiz. Amacın kendisi her şeye gücü yeter (kadiri mutlak) nitelik taşır, bireyin yaşam üslubunu belirler ve onun tüm eylemlerine yansır. Bireyin amacı toplumun bir üyesi olma doğrultusunda mıdır, o zaman yaşamın yararlı tarafına

yönelik bir amaçtır bu; bireyin bütün sorunsal çözümlemelerinde ilgili amacın damgasını görürüz ve tüm çözümler yapıcı bir amacın varlığını yansıtır, bireyin kendisi de bu yoldan bir mutluluk duygusuna, yapıcı ve yararlı etkinliklerle el ele yürüyen bir değer ve güçlülük duygusuna kavuşur. Ama amaç bir başka doğrultuda ise, yani yaşamın öznel ve yararsız tarafında yer alıyorsa, o zaman birey temel sorunları çözebilecek yetenekte görmez kendini, ayrıca ilgili sorunların çözümünden kaynaklanacak kıvancı tadamaz.

Bütün bu temel sorunlar arasında sıkı bir bağ vardır, toplumsal yaşamın akışında ilgili sorunlardan birey için kendine özgü birtakım ödevlerin doğması ve doğacak ödevlerin ancak toplumsal çerçeve içinde, daha başka bir deyimle toplumsallık duygusunun oluşturacağı temel üzerinde başarılabilmesi, söz konusu bağı daha da güçlendirir. Bu ödevler, çocukluğun en erken yıllarında görme, konuşma ve işitme gibi duyu organlarımızın toplumsal yaşamdan kaynaklanan uyarılarla uyum içinde kardeşlerimiz, anne ve babamız, hısım akrabalarımız, bildik tanıdıklarımız, eşimiz dostumuz ve öğretmenlerimizle ilişkilerimizin etkisi altında gelişmeye başlamasıyla ortaya çıkar. İlerideki yaşamımızda aynı şekilde karşımıza dikilir; insan soydaşlarıyla ilişkisini yitirmiş kimselerin durumu hiç de iç açıcı değildir.

Dolayısıyla, bireysel psikoloji "topluma yararlı olan şey doğrudur" savını göğsünü gere gere ileri sürebilir. Toplumsal normdan bütün sapmaların doğru ve uygun olana karşı bir saldırı anlamına geleceğini, nesnel yasalarla ve realitenin nesnel zorunluluklarıyla çatışmaya yol açacağını gördük. Gerçekle böyle bir çatışma, saldırıya yeltenen bireyin ruhunda değersizlik duygusu uyandırır, kendilerini incinmiş ve zarara uğramış görenlerin misilleme önlemlerinde daha bir güçlü duyurur sesini. Nihayet şunu unutmamalıyız ki, top-

lumsal normdan sapma, hepimizin bilinçli ya da bilinçsiz olarak varlığında taşıdığı toplumsal ideale indirilmiş bir darbedir.

Toplumsallık duygusunun, bireysel gelişimin ölçütü sayılacağı görüşünü ısrarla savunan bireysel psikoloji, çocuğun yaşam üslubunu belirleme ve değerlendirmede güçlük çekmez; çünkü çocuk bir yaşam sorunuyla yüz yüze geldiğinde, tıpkı bir sınavdaymış gibi ilgili sorunu çözümlemek için "doğru dürüst" hazırlanıp hazırlanmadığını belli eder; bir başka türlü söylemek istersek, toplumsallık duygusuyla donatılıp donatılmadığını, genellikle yararlı bir amaca yönelip yönelmediğini ortaya kor. Bunu öğrendikten sonra yapılacak ilk iş, çocuğun yukarı doğrultudaki gelişim eğiliminin biçim ve ritmini, aşağılık duygusunun derecesini ve toplumsallık bilincinin gücünü saptamaya çalışmaktır. Bütün bu saydıklarımız sıkı sıkıya bağlıdır birbirine ve birbiri içine girer, organik ve bozulmaz bir bütün oluşturur; öyle bir bütün ki, bir yerinde varolabilecek yapım hatası ele geçirilip giderilinceye kadar hiç bozulmadan sürdürür varlığını.

II. KİŞİLİĞİN BİRLİK ve BÜTÜNLÜĞÜ

Bir çocuğun ruhsal yaşamı harika bir şeydir; bu yaşamdan hangi parçayı ele alırsak alalım, büyüler bizi. Bir çocuğun yaşam öyküsünün tüm sayfalarını karıştırmadan kendisiyle ilgili bir olayı anlayabilmemiz, belki her şeyden çok önem taşır. Çocuğun her davranışı yaşam ve kişiliğini bütünüyle açığa vurur adeta; dolayısıyla, göze görünmeyen bu arka planı bilmeksizin bir çocuğun davranışlarını kavramak olanaksızdır.

Bu birlik ve bütünlüğün gelişimi, yani davranışlarla diğer dışavurumların eşgüdümüyle belli bir modelin oluşması, çocukluğun pek erken bir döneminde başlar. Yaşamın kendisine yönelttiği istekler, çocuğu belli tepkilerde bir birlik ve bütünlük sağlamaya zorlar, belli durumlar karşısında bir birlik ve bütünlük içindeki bu tepki çeşidi çocuğun karakterini oluşturmakla kalmaz, bütün davranışlarını bireyselleştirir ve başka çocukların davranışlarından ayırır.

Psikoloji okullarının pek çoğu genellikle kişiliğin birlik ve bütünlüğünü görmezden gelir ya da tümüyle göz ardı etmese bile gereği gibi üzerinde durmaz. Bu yüzden, gerek psikoloji kuramı, gerek psikiyatri pratiği çocuğun belli bir jestini ya da belli bir dışavurumunu sıklıkla tek başına ele alıp inceler,

sanki ortada birbirinden bağımsız birimler söz konusuymuş gibi davranır. Bazen böyle bir dışavurum kompleks diye nitelenir ve bu yapılırken söz konusu dışavurumun bireyin öbür etkinliklerinden koparılıp alınabileceği varsayımından yola çıkılır. Ne var ki, böyle bir davranış, bütünlük içindeki bir melodiden bir notayı çekip alarak taşıdığı önem ve değeri melodideki notalar dizisinden bağımsız anlama çabasına benzetilebilir. İşe yarar yanı yoktur böyle bir yöntemin, ama yine de hayli ilgi görür.

Bireysel psikoloji, yaygın olan böyle bir yanılgıya karşı çıkmakla yükümlü görür kendini. Bu yanılgı, özellikle çocuk eğitiminde zararlı etkilerini gösterir, cezalandırma kuramında kendini belli eder. Cezalandırılmayı gerektirecek bir kusur işleyen çocuğa karşı nasıl davranır çevredekiler? Böyle bir davranışta, genellikle çocuğun kişiliğine ilişkin genel izlenimin bir bakıma göz önünde tutulduğu kuşkuşuz doğrudur; ama bu, sıklıkla yarar sağlamaz çocuğa, ona zarar verir; çünkü öğretmenler ya da anne babalar belli bir hatayı sık sık yinelemesi durumunda çocuğa önyargıyla yaklaşır, onu değişmez bir gözle görürler. Beri yandan, genel izlenimden kalkılarak, örneğin davranışları normalde çok iyi bir çocuğun hataları daha yumuşak bir yargılama konusu yapılır. Ama bu yoldan sorunun gerçek kökenlerine asla inilemez; böyle bir şeyi, çocuğun kişiliğini birlik ve bütünlük içinde kavrayarak başarabiliriz ancak. Öbür türlü, bir melodinin bütünlüğünden koparılıp alınan birkaç sesi tek başına anlamaya kalkışan birinden farkımız kalmaz. Neden o kadar tembel ve miskin olduğunu çocuğun kendisine sorarsak, bizim için önemli ilişkiler örgüsünü bilerek sorumuza yanıt vermesini bekleyemeyiz. Ve yine, haklı olarak, neden yalan söylediğini bize açıklamasını umamayız kendisinden. Binlerce yıldan beri, insan sarrafı büyük Sokrat'ın bir sözü akıllardan çıkmaz

hiç: "Kişinin kendini tanıması ne kadar güç!" Durum böyleyken, bu kadar karmaşık soruları yanıtlamasını bir çocuktan nasıl bekleyebiliriz? Öyle sorular ki, bir psikoloğun bile yanıtlaması kolay değildir. Bireysel bir dışavurumu anlayabilmenin koşulu, kişiliğin tümünü anlamamızı sağlayacak bir yöntemin saptanmasıdır. Önemli olan çocuğun ne yaptığını ya da nasıl davrandığını tanımlamak değil, kendisini bekleyen ödevler karşısında nasıl bir tutum takındığını bilmektir.

Şu örnek, çocuğun yaşamını tümüyle göz önünde tutmamızın ne denli önem taşıdığını bize gösterecektir. On üç yaşındaki bir oğlanın kendinden küçük iki kızkardeşi vardır. Çocuk beş yıl gibi bir süre, varlıklı bir ailenin tek evladı konumunu elinde bulundurmuştur. Derken bir kızkardeş; dünyaya gelir. Daha önce çevresindekiler oğlanın her istediğini yerine getirmekten alabildiğine mutluluk duymuştur. Hiç kuşkusuz, annesi tarafından şımartılmıştır oğlan. Baba iyi kalpli, halim selim biridir; oğlunun kendisine sırtını dayamak gereksinimini duymasından hoşnuttur. Oğlan, doğallıkla babasından çok annesine yakındır; hele subay babanın çokluk evde bulunmayışı bu yakınlığı daha da güçlendirir. Akıllı ve iyi niyetli bir kadındır anne; bir kimseye sırtını dayamadan yapamayan sımaşık oğlunun aklına esip açığa vurduğu her isteği yerine getirmeye çalışır. Ne var ki, oğlanın bu konuda arsız ve tehditkâr davranışlarla jestlere başvurması karşısında kadının da ikide bir tepesi atar. Böylece bir gerginlik doğup çıkar ortaya ve gerginlik en başta oğlanın annesine zulmetmesiyle kendini açığa vurur; annesini sağa sola koşturup durur oğlan, başının etini yer; sözün kısası ne zaman ve nerede eline bir fırsat geçirse, çevresindekileri usandıracak gibi kendini ön plana çıkarmaya çalışır.

Oğlanın davranışı annenin pek canını sıkar, ama başkaca kötü bir huyu bulunmadığından onun sımaşık davranışları kar-

şısında boynunu büker, onun kılık kıyafetine çeki düzen verir, okul ödevlerinde kendisine yardım eder. Oğlan, karşılaşacağı güçlüklerde hemen annesinin koşup kendisine yardım elini uzatacağına güvenir hep. Zekî bir çocuktur, aile içi eğitimi pek de fena sayılmaz, sekiz yaşına kadar okulda hayli başarılı bir öğrenci konumunu elinde bulundurur, ama sekiz yaşında durumunda belirgin bir değişiklik başgösterir, anne babasına karşı davranışı katlanılmaz bir niteliğe bürünür. Kılık kıyafetine gereken özeni göstermeyip vücut temizliğine hiç aldırmayan oğlan annesini ikide bir çileden çıkarmakla kalmaz, istediği şeyi elde edemedi mi annesinin saçlarına yapışır, hiç rahat bırakmaz kadını, boyuna kulaklarına asılır ya da ellerini çekip çekiştirir. Söz konusu davranışlardan vazgeçmeye yanaşmaz hiç, kendisi için hazırlayıp kotardığı böyle bir davranış modeline kızkardeşi büyüdükçe daha bir sıkı sarılır. Kızkardeşinin canını acıtacak kadar ileriye vardırmaz işi, ama ona karşı beslediği kıskançlık gözden kaçacak gibi değildir. Oğlanın davranışının kesinlikle kötüleşmesi, kızkardeşinin doğduğu zamana denk gelir ve aile yaşamında önemli bir rol oynamaya başlar.

Bir çocuğun davranışı kötüye gitti de sevindirici olmayan bazı belirtiler kendini açığa vurdu mu, bu durumun ilk kez ne zaman başgösterdiğini değil, ona yol açan nedeni de dikkate almanın zorunluğunu ayrıca vurgulamak gereksizdir. "Neden" sözcüğünü kullanırken dikkatli davranılmalıdır, çünkü bir kızkardeşin doğumunun bir ağabeyi nasıl olup da sorunlu bir çocuğa dönüştüreceği anlaşılır gibi değildir. Gelgelelim, böylesi durumları pek sık görüp yaşar, ortada çarpık bir davranışın varlığını kabullenmekten kendimizi alamayız. Salt fiziksel-bilimsel anlamda bir gerekircilik sorunu değildir bu; çünkü bir çocuğun davranışının, ailede bir başka çocuk dünyaya geldiği için ille de kötüleşeceği söylenemez.

Yukarıdan bırakılan bir taşın belli bir yörüngeyi izleyip belli bir hızla yere düşeceği savını ileri sürebiliriz. Ne var ki, bireysel psikoloji, ruhsal bir "olayda" sıkı bir gerekirciliğin asla yeri bulunmadığını, yalnızca işlenir işlenmez bireyin gelişimini etkilemeye başlayan büyük ya da küçük hataların söz konusu olayda rol oynadığını kendi araştırmalarından yola koyulup haklı olarak ileri sürebilir.

İnsan ruhunun gelişim sürecinde hatalarla karşılaşılmasına, hatalarla sonuçlarının hemen yan yana yer alarak kusurlu davranış ve yanlış oryantasyon (yönelim) biçiminde kendini açığa vurmasına şaşmamız için neden yoktur. Bu durum, ruhun amaca yönelik etkinliğinden kaynaklanır: Belli bir amaca yöneliş bir değerlendirme işlemini, dolayısıyla hatalara düşme olasılığını beraberinde getirir. Bir amacın saptanması henüz çocukluğun ilk yıllarında gerçekleşir. İki ya da üç yaşındaki çocuk genel olarak kendisi için bir üstünlük amacı saptar, bundan böyle ilgili amacı hep göz önünde tutar ve kendine özgü biçimde ona varmaya çalışır. Gelgelelim, amacın saptanmasının temelinde normal olarak bir yanlış değerlendirme yer alabilir; ama bu, söz konusu amacın çocuk için az ya da çok bağlayıcı nitelik taşımasını hiç bir şekilde değiştirmez. Kendine özgü davranışlarla, çocuk belirlediği amacı gerçekleştirmeye uğraşır; yaşamına öyle bir biçim verir ki, bu yaşam giderek ilgili amaç doğrultusunda harcanan sürekli bir çabaya dönüşür.

Bir çocuğun gelişimini nesneleri kişisel ve bireysel değerlendiriş biçiminin belirlediğini akılda tutmanın, yeni ve güç bir durumla karşılaşan çocuğun, kişisel hataları doğrultusunda bir davranışı sergileyeceğini unutmamanın ne denli önem taşıdığını buradan görüp anlarız. Bildiğimiz gibi, belli bir durumun çocuk üzerindeki etkisinin gücü ve biçimi nesnel olay ve durumlara, örneğin bir kardeşin doğumuna değil, da-

ha çok çocuğun ilgili durumları nasıl görüp değerlendirdiğine bağlıdır. Bu da, bizim konuda gerekircilik kuramının geçerlik taşımayacağını gösteren yeterli bir kanıttır: Nesnel gerçeklerle bunların mutlak önemleri arasında zorunlu bağlar bulunmasına karşın, çocuğun nesnel gerçeklere ilişkin hatalı görüşleri arasında asla ilgili bağlardan söz açılamaz. Ruhsal yaşamımızda son derece dikkate değer bir şey varsa, hangi yöne sapacağımızın nesnel gerçeklerin kendilerince değil, bizim bu gerçeklere ilişkin görüşlerimizce belirlenmesidir. Alabildiğine önemli bir noktadır bu, çünkü tüm davranışlarımızın ve kişiliğimizin organizasyonunun temelini oluşturur. Öznel görüş ve tasarımların insanın davranışı üzerindeki etkisini açıklayacak klasik bir örnek, Sezar'ın Mısır'a ayak basışıdır. Kıyıya çıkan Sezar birden sendeler ve yere yıkılır, Romalı askerler son derece uğursuz bir olay sayarlar bunu. Eğer Sezar istifini bozmayıp kolunu ileri uzatarak: "Ey Afrika, sen benimsin!" diye seslenmeseydi, o inkâr edilmez yürekliliklerine karşın Romalı askerlerin hemen dönüş yolunu tutacağı kesindi. Nesnel realitenin neden olarak bireyin davranışlarında ne derece az bir rol oynadığını, örgütlenmiş, bir birlik ve bütünlüğe kavuşmuş kişilik tarafından nasıl değiştirilip yöneltildiğini buradan görebilmekteyiz. Aynı şey, kitle psikolojisiyle mantık arasındaki ilişki için de söylenebilir: Kitle psikolojisi açısından elverişli bir durumda sağduyu ortada boy gösterebiliyorsa, nedeni bu durumun kitlenin psikolojisini ya da sağduyuyu ortaya çıkaran neden rolünü oyması değil, her ikisinin de spontane (kendiliğinden) fenomenleri oluşturmasıdır. Genellikle common sense (sağduyu), ancak hatalı ve yanlış görüşler denetimden geçirilip yadsındığı zaman kendini açığa vurur.

Yine bizim oğlana dönersek, onun çok geçmeden hiç de iç açıcı sayılmayacak bir duruma sürüklenmesi bizim için şa-

şırtıcı değildir. Bundan böyle kimse sevmez kendisini, eski başarılarını sürdüremez okulda, ama yine de davranış biçiminden el çekmez; çevresindekileri sürekli rahatsız eden bir davranıştır bu, kişiliğini eksiksiz açığa vuran bir belirtiye dönüşmüştür. Peki daha sonra ne olur? Oğlan çevresindeki bir kimseyi ne zaman rahatsız edip sinirlendirse, her seferinde ceza hazırdır. Ya sınıf defterine geçirilir adı ya da öğretmen tarafından anne ve babasına şikâyet mektubu yollanır. Bir süre böyle gider durum; derken anne ve babaya çocuklarını okuldan almaları salık verilir, oğlanın okul yaşamına açıkça uyum sağlayamadığı ileri sürülür.

Böyle bir çözüm kimseyi oğlanın kendisi kadar mutlu kılmaz belki, çünkü bundan başka bir şeyi ele geçirmek istemiş değildir. Takındığı tutumda davranış modelinin mantıksal şaşmazlığı açığa vurur kendini. Gerçi hatalı bir tutumdur bu, ama bir kez benimsenmiştir, bir şaşmazlık ve amansızlıkla duyurur sesini. Oğlan, çevrenin ilgisini sürekli üzerinde toplamayı amaç edinmekle temel hatayı işlemiştir. Bir hatadan ötürü ille cezalandırılması gerekiyorsa, o da işte bu hata, bu yanılgıdır. Bu hata nedeniyle annesini sağa sola koşturmuş, yine bu hata nedeniyle, altı yıl tek başına saltanat sürdükten sonra ansızın tahtından alaşağı edilen bir kral davranışını sergilemiştir. Tahtının elinden alınmasına kadar o yalnızca annesi, annesi de yalnızca onun için varolmuştur. Kızkardeşinin dünyaya gelmesiyle yitirdiği tahtını yeniden ele geçirmek için yoğun bir çaba harcamıştır. Gerçi bu da bir hatadır; ama şurasını itiraf etmek gerekir ki, böyle bir hatalı davranış doğuştan bir kötülük ya da bayağılıkla açıklanamaz. Kötülük, ancak çocuk hiç hazırlanmadığı bir durumla karşılaştığı, her türlü rehberden yoksun çalışıp didindiği ve inatla bir şeyi ele geçirmek zorunda kaldığı zaman doğup çıkar. Örneğin bir çocuğu alalım ele; diyelim bu çocuk çevresindeki bir ki-

şinin bütün varlığıyla kendisini ona adadığı durumları bilmektedir yalnız. Ansızın durumun tersine dönüştüğünü düşünelim, diyelim çocuk okula başlasın. Okulda öğretmen ilgisini ister istemez pek çok öğrenci arasında pay edecek ve bizim çocuğun söz konusu koşullarda kendi payına düşenden fazlasını istemesi doğal olarak öğretmeni pek kızdıracaktır. Şımarık, ama başlangıçta hiç de kötü ya da eğitilmesi olanaksız denemeyecek bir çocuk için anlattığımız gibi bir durum son derece sakıncalıdır. Bizim oğlanın durumunda, kişisel yaşam üslubuyla okulun öğrencide aradığı yaşam üslubu arasında bir çatışmanın doğması düpedüz normal ve açıklanabilir bir durumdur.

Hatta çocuğun kişiliğinin yön ve amacıyla okul tarafından ulaşılmak istenen amacı şemayla gösterebiliriz. Böyle bir şemada her iki amaç birbirine karşıt doğrultularda yer alacaktır. Ne var ki, çocuğun yaşamındaki tüm olaylar onun kendi amacıyla belirlenir; çocuğun yaşamında amaç yönünde seyretmeyen hiçbir devinim yoktur. Öte yandan, okul da her çocuktan normal bir yaşam üslubu edinmesini bekler. Dolayısıyla, çatışma kaçınılmazdır; ancak okula maledilecek bir suç varsa, durumdan kaynaklanan psikolojik gerçekleri benimsemekten kaçışı, hoşgörülü davranmayıp çatışma kaynaklarını yok edecek herhangi bir girişimde bulunmamasıdır.

Bildiğimiz gibi, oğlanın yaşamına, annesinin yalnız ve yalnız kendisine hizmet etmesini sağlama isteği egemendir. Ruhsal varoluşunun şemasında adeta her şey bu düşüncenin çevresinde dönmektedir: Annemi egemenlik altına almalıyım, ona tek ben sahip olmalıyım. Gelgelelim, kendisinden başka şeyler beklenmektedir: Kimsenin yardımına gerek duymadan dersini yapması, kitaplarına ve defterlerine özen göstermesi, kendisine ait olan şeyleri derli toplu tutması iste-

nir. Böylece, bir benzetmeye başvurarak diyebiliriz ki, yaman bir koşu atı bir yük arabasına koşulur. Böyle bir durumda da oğlanın elde ettiği başarılar pek iyi sayılamaz; ama buna yol açan gerçek koşulları bildik mi oğlana acır, durumunu daha çok anlayışla karşılarız. Oğlanı okulda birtakım cezalara çarptırmanın anlamı yoktur; çünkü böyle bir davranış, okulun kendisi için uygun yer sayılamayacağı inancını onda pekiştirmekten başka işe yaramaz. Okuldan atılması ya da anne babadan çocuklarını okuldan almalarının istenmesi, oğlanı izlediği amaca önemli derecede yaklaştırır. Hatalı algılama şeması bir kapan gibi çalışır durur adeta. Sonunda oğlan savaşı kazandığı gibi bir duyguya kapılır, çünkü annesini gerçekten yine sultası altına almıştır. Kadın kendisini ister istemez bir kez daha yalnızca ona adar, bu da tastamam oğlanın arzuladığı şeydir.

Gerçek durumu bildikten sonra, şu ya du bu hatası için oğlanı cezalandırmanın en ufak yarar sağlamayacağını itiraf etmekten kendimizi alamayız. Diyelim çocuk okula gelirken bir kitabını evde unutmuştur. Aslında unutmamasını bir mucize saymak gerekir adeta, çünkü bir şeyi unutursa annesine iş çıkarmış olacaktır. Bu da ötekilerden ayrı ele alınabilecek bireysel bir davranış değil, daha çok kişiliğin toplu şemasının bir parçasıdır. Bir kişiliğin tüm dışavurumlarının bir bütünün birbirine bağlı parçaları sayılacağını göz önünde tutarsak, oğlanın kendi yaşam üslubuna düpedüz uygun davrandığını anlarız. Onun tutarlı, kendi kişiliğiyle uyumlu bir davranışı sergilemesi, ödevlerini yapamayışının zekâ geriliğinden kaynaklandığına ilişkin varsayımları çürütmeye yetecek bir kanıttır. Geri zekâlı biri, kendi yaşam üslubunun gerektirdiği gibi davranacak gücü asla gösteremez. Ele aldığımız bu pek karmaşık vaka, karşımıza bir başka sorun daha çıkarır. Bizler hepimiz, bir bakıma oğlanınkine benzer durumda

bulunuruz. Kendi kişilik şemalarımız, yaşamla ilgili değerlendirmelerimiz, geçmişten aktarılagelen toplumsal geleneklerle hiç de tam bir uyum içinde değildir. Eskiler, toplumsal geleneğe tabu gözüyle bakmışlardır; ne var ki, toplumsal kurumların bir kutsallık ya da değişmezlik özelliğini içermediği zamanla anlaşılmıştır. İlgili kurumların hepsi de bir gelişim süreci içindedir ve bireylerin toplumsal kurumlarla durmadan hesaplaşması bu süreçteki itici gücü oluşturur. Toplumsal kurumlar bireyler için vardır, bireyler toplumsal kurumlar için değil. Bireyin esenliği, toplumsallık duygusunda saklı yatar; ama bu asla demek değildir ki, birey zorla toplumsal kurumların cenderesine tıkılacaktır.

Bireyin toplumla ilişkisini konu alan ve bireysel psikolojinin öğretileri için kesin önem taşıyan bu gibi düşüncelerin, okul sistemi ve okula gereği gibi uyum sağlayamayan çocukların sağaltımı (tedavisi) bakımından ayrı bir değeri vardır. Okul, çocuğu kişilik sahibi biri gibi görmek, ona bakımı ve geliştirilmesi gereken değerli bir nesne gibi yaklaşmak zorundadır. Ayrıca, çocukların belli davranışlarının değerlendirilmesinde psikolojik verilerden yararlanması, daha önce verdiğimiz bir örneğe dayanarak söylersek, onları her biri ayrı sesler gibi değil, topluca bir melodinin bağlamı, yani kişiliğin birlik ve bütünlüğü içinde ele alması gerekir.

III. ÜSTÜNLÜK EĞİLİMİ ve EĞİTİMDEKİ ROLÜ

İnsan doğasındaki en önemli psikolojik gerçek, kişiliğin birlik ve bütünlüğünün yanı sıra üstünlük eğilimi ve çabasıdır. Söz konusu çaba, doğal olarak aşağılık duygusuyla doğrudan ilişki içindedir; çünkü kendimizi düşük değerli ve yetersiz hissetmesek, içine yuvarlanacağımız şu ya da bu olumsuz durumdan kendimizi çekip alma isteğini asla duymazdık. Gerek üstünlük eğilimi, gerek aşağılık duygusu, her ikisi de aslında aynı psikolojik gerçeğin iki ayrı yüzüdür; ne var ki, bunları az çok birbirinden ayrı nesneler gibi ele almak, anlatım kolaylığı açısından uygun bir davranıştır. Bu bölümde yalnızca üstünlük çabası ve eğitimdeki rolü üzerinde duracağız.

Bu konuda karşımıza çıkan ilk soru, üstünlük eğiliminin örneğin biyolojik içgüdülerimiz gibi doğumsal nitelik taşıyıp taşımadığıdır. Bu soruya vereceğimiz yanıt, böyle bir şeyin son derece olasılık dışı bulunduğudur. Söz konusu eğilimi asla kesinlikle doğumsal diye niteleyemeyiz. Ancak bu konuda doğuştan bir özün varolmasının gerektiğini, embriyo (dölüt) durumundayken insan ruhuna böyle bir eğilim için bir besi yerinin yerleştirilip bunun belli gelişim olanaklarını içerdiğini de itiraf etmeliyiz. Durumu şöylece dile getirebili-

riz belki: İnsan, doğası bakımından kendisinde bir üstünlük eğiliminin gelişip ortaya çıkabileceği gibi yaratılmıştır.

Etkinliklerimizin ister istemez belli sınırlarla sınırlandırıldığını, bizim asla daha fazla geliştirme imkânı bulamayacağımız birtakım yeteneklerle donatıldığımızı kuşkusuz bilmekteyiz. Örneğin, koku alma duyumuz asla bir köpeğinkine erişemeyecek, beri yandan gözlerimizle renk tayfındaki (spektrum) ultraviyole ışınlarını da göremeyeceğiz. Ancak, buna karşılık bazı işlevsel yeteneklerimiz vardır ki, giderek gelişebilmekte, daha mükemmel bir düzeye çıkabilmektedir. İşte bu gelişebilme olanağını da üstünlük eğilim ve çabasının biyolojik koşulu, kısaca kişiliğin ruhsal gelişimini besleyen kaynak saymaktayız.

Görebildiğimiz kadarıyla, kendi varlıklarını her türlü koşullar altında güvence altına almayı amaçlayan bu dinamik itici güç gerek çocukların, gerek erişkinlerin ortak özelliğidir, hiç bir şekilde silinip atılamaz. İnsan doğası sürekli boyunduruk altında yaşamaya elverişli değildir; insanlar kendi tanrılarını bile tahtlarından indirmiştir. Alçalma ve küçülme gibi duygular, güvensizlik ve yetersizliğin egemen olduğu ruh durumları insanda olduğundan daha yüksek düzeye tırmanıp bir denge sağlamak, bir mükemmelliğe kavuşmak isteğini uyandırır.

Çocuklarda belli özelliklerin çevresel koşullardan kaynaklandığını ve ilgili koşulların aşağılık, güçsüzlük ve güvensizlik duygularının doğmasına yol açtığını, bu duyguların da çocukların tüm ruh yaşamı üzerinde kamçılayıcı etki yaptığını gösterebiliriz. Çocuklar bulundukları durumdan kurtulup daha yüksek bir düzeye çıkmayı ve bir eşdeğerlilik duygusuna kavuşmayı kendilerine amaç edinir. Yükselme hırs ve eğiliminin boyutları ne kadar genişse, çocuk, güçlülüğünün kanıtlarını, sıklıkla insan olmanın sınırlarını aşan bu kanıtları

ele geçirmeye çalışırken amaçlarını o kadar üst düzeyde saptar. Kimi vakit çeşitli yönlerden gördüğü desteğe dayanarak kendisi için tanrısal nitelik taşıyan bir gelecek imajı yaratır, bunda da kendini haklı ve teşvik edilmiş görür. Kafasında tanrı gibi olmak düşüncesini yaşattığını, hayal ve tasarımlarıyla ele verir çokluk. Özellikle belirgin bir güçsüzlük duygusu içinde yaşayan çocuklarda böyle bir durum söz konusudur.

Örnek olarak on dört yaşındaki bir oğlanı gösterebiliriz. Oğlanın ruhsal durumu son derece çetindir. Çocukluk anı ve izlenimlerini araştırdığımız zaman, altı yaşındayken hâlâ ıslık çalamamasının kendisini ne denli üzdüğünü öğreniriz. Ama yine de bir gün evden sokağa çıktığında başarır bunu ve öylesine şaşırır ki, kendi içindeki bir tanrının ıslığı çaldığına gerçekten inanır. Olaydan açıkça anlaşılıyor ki, güçsüzlük duygusuyla oğlanın kendini tanrı gibi görmesi arasında sıkı bir ilişki vardır.

Üstünlük eğilimine, dikkati çeken bazı karakter özellikleri eşlik eder. Böyle bir eğilimi titizlikle incelediğimizde, bir çocuğun tüm hırs ve açgözlülüğünü karşımızda buluruz. Varlığını ayakta tutma isteminin son derece güçlü olması durumunda, her zaman bir kıskançlık öğesi de işe karışır. Bu gibi çocuklar, rakipleri için akla gelmeyen kötü şeyler dileme alışkanlığını edinirler kolaycacık; yalnız dilemekle kalmaz - böyle bir durum sıklıkla nevrozları doğurur - kendine rakip gördüğü kişilere gerçekten zarar verir, birtakım tatsız durumlara yol açar, hatta bazan tam anlamıyla suça yönelik (kriminel) karakter özelliklerini sergilerler. Ona buna iftira atar, ailelerinin yaşamlarındaki gizleri ele verir, oyun arkadaşlarını küçük düşürebilirler. Bütün bunları da kendi değerlerinin arttığı duygusuna kavuşabilmek için yapar, hele başkaları tarafından gözlemlendikleri durumlarda rahatlıkla

böyle bir yola başvururlar. Hiç kimsenin kendilerinden öne geçmemesini ister, dolayısıyla kendi değerlerinin artması ve oyun arkadaşlarının değerlerinin azalması arasında bir ayrım gözetmezler. Güçlülük eğilimi kimi çocuklarda aşırı boyutlara ulaşır, huysuzluk ve intikam duygusuyla belli eder kendini. Böylesi çocuklar başkalarıyla sürekli didişir, başkalarına meydan okur hep; bu tutumu dış görünümlerinde de sergiler, örneğin çakmak çakmak olmuş gözler, ansızın öfke nöbetlerine kapılmalar, hayali düşmanlara karşı harekete geçmek için hazır beklemelerle de dışa vururlar. Üstünlük peşinde koşan çocuklar, bir sınavdan geçmeye son derece tatsız gözle bakar, böyle bir durumda kendi değersizliklerinin açığa çıkabileceğinden korkup çekinirler.

Bu da, okullarda sınavların çocuğun özellikleri dikkate alınarak hazırlanması gerektiğini gösterir. Bir sınav her çocuk için aynı şey değildir. Sık sık öyle çocuklara rastlarız ki, sınavı kendileri için alabildiğine ağır yük oluşturan zahmetli bir iş görür, boyuna kızarıp bozarır, kekeleyip titremeye başlarlar; utanç ve korkudan elleri ve kolları tutmaz, kafaları çalışmaz olur. Aralarından bazısı yöneltilen soruları ancak başkalarıyla koro halinde yanıtlayabilir, bunun dışında ağızlarından bir söz çıkmaz, çünkü herkes tarafından gözlemlendikleri korkusunu içlerinde taşırlar. Üstünlük eğilimi, çocukların oynadığı oyunlarda da duyurur sesini, diyelim başkaları binici rolünü üstlenmişse at rolünü oynamasına izin vermez çocuğun. Çocuk hep kendisi binici olsun ister, önderliği kendisi üstlenmeye bakar, izlenecek yönü kendisi belirlemeye çalışır. Ama geçmişte edindiği kötü deneyimlerden dolayı, başkalarının kendisini bundan alıkoyması durumunda oyunbozanlık yapmakla yetinir. Ancak uğradığı pek çok yenilgiyle cesareti kırılmışsa, içindeki hırs adeta bir yere kıpırdayamaz ve her yeni durum kendisini kırbaçlayıp ileriye doğru

itecekken, onu gerileten bir darbe etkisi yapar üzerinde.

Henüz cesaretleri kırılmamış üstünlük peşinde koşan hırslı çocuklar, akla gelmedik yarışlara katılma eğilimi gösterir. Ama bunların da yenilgiler karşısında şaşkına uğrayarak ne yapacaklarını bilemedikleri görülür. Kendini kanıtlama isteminin boyutlarını ve yönünü, oynamayı yeğledikleri oyunlara, sevdikleri masal ve anlatılara, el üstünde tuttukları tarihsel kişi ve kahramanlara bakarak saptayabiliriz çokluk. Erişkinler arasında Napolyon'a büyük hayranlık duyup, haris insanlar tarafından model alınmaya özellikle elverişli bu kişiye tapanlara sık sık rastlarız. Gündüz düşlerinde (daydream), güçlü bir aşağılık duygusunun belirtisi olarak her zaman büyüklük sanrısıyla karşılaşırız; hayal kırıklığına uğramış kimseleri kamçılayarak, realiteyle alıp vereceği olmayan duygularda kendilerine doyum ve esriklik aramaya iter bu sanrı. Benzer durumlar rüyalarda da sıklıkla karşımıza çıkar.

Kendilerine üstünlük sağlamak isteyen çocukların izlediği çeşitli yolları daha bir yakından incelersek, birtakım çeşitlemeler dikkatimizi çeker; bu çeşitlemeleri de yine birtakım gruplara ayırabiliriz. Sayısız çeşitlemeler nedeniyle böyle bir gruplandırmanın kesin nitelik taşıyamayacağı kuşkusuzdur. Çeşitlemeleri ilk planda, çocuktaki özgüven duygusunun derecesinden yararlanarak belirleyebiliriz. Gelişimleri engellenmemiş çocuklar üstünlük eğilim ve çabalarını yararlı becerilere kanalize ederler; öğretmenlerinin gözüne girmeye çalışır, düzen ve disipline dikkat eder, belli bir gelişim süresini geride bırakıp normal çocuklara dönüşürler. Ne var ki, deneyimlerimize dayanarak böylesi çocukların asla çoğunluğu oluşturmadığını ileri sürebiliriz.

Kimi çocuklar da vardır, başkalarını aşmak ister ve hep birinci olmak için uğraşıp didinir, bu uğurda tehlikeli bir inatçılığa başvururlar. İlgili çabalara sıklıkla aşırı bir hırs gelip

karışır, ama bizim çokluk gözümüzden kaçar bu hırs, çünkü onu bir erdem saymaya ve çocuğu aşırı çabalara teşvik etmeye alışmışızdır bir kez. Böylelikle genel olarak bir hatayı işleye geliriz; çünkü aşırı hırs çocuğun gelişimini engeller. Pek geniş boyutlu bir hırs bir gerilimin doğmasına neden olur; çocuk bir süre bu gerilime dayanabilirse de, gerilim er geç aşar boyunu. Söz konusu durumlarda çocuk eve kapanıp kitaplarına gereğinden çok vakit ayırır, öbür etkinliklere pek ilgi göstermez, okulda birinciliği ele geçirmek gibi dizginlenemeyecek açgözlü bir amaca adar kendini, başka sorunlarla yüz yüze gelmekten kaçar. Böyle bir gelişim sürecini yerinde bulmamız olanaksızdır; çünkü söz konusu koşullarda bir çocuk ne bedensel, ne de ruhsal bakımdan doğru dürüst serpilip büyüyebilir.

Böyle bir çocuğun başka çocukları yalnızca geride bırakabilmek için yaşamını kuruş biçimi, normal bir gelişme için pek elverişli sayılamaz. Belli süre sonra, bütün zamanını kitaplarla geçirmekle doğru yapmadığı, sık sık dışarı çıkıp hava alması, arkadaşlarıyla oynaması, en azından başka şeylerle uğraşması gerektiği ister istemez açıklanmaya çalışılır kendisine. Sayıları pek fazla olmamasına karşın, bu gibi çocuklara da hayatta yeterince sık rastlarız.

Kaldı ki, aynı sınıfta aralarında gizli bir rekabet oluşan iki öğrencinin varlığı çokluk karşılaşılan bir durumdur. Söz konusu bir rekabeti dikkatle izleyen kimse, birbiriyle yarışan öğrencilerin kendilerinde bazan hiç de hoş denemeyecek karakter çizgilerini geliştirdiğini görecektir. Başkalarını çekemeyen kıskanç kimseler olup çıkar böyleleri; dolayısıyla, özgür ve kendi içinde uyumlu bir kişilik tablosunda hiç kuşkusuz yer almayacak kimi özellikleri sergilerler. Arkadaşlarının elde edeceği başarıları asla hoş karşılamazlar; kendileri değil de bir başkası öne geçecek oldu mu, sinirsel baş ve mi-

de ağrılarıyla benzeri ağrılar çullanır üzerlerine. Bir başkasının övüldüğünü işittiler mi suratlarını asar, bir köşeye çekilip somurtur, bir başkası hakkında övücü sözleri söylemeye ise bir türlü dilleri varmaz. Bu gibi kıskançlık belirtileri, aşırı hırsı olumlu bir ışık altında göstermekten uzaktır.

Aşırı hırsla donatılmış çocuklar oyun arkadaşlarıyla pek geçinemez. Her etkinlikte kendileri baş çekmek ister, oyunun genel kurallarına uymaya yanaşmaz, dolayısıyla topluca oyunlar oynamaktan hazetmez, sınıftaki arkadaşlarına yukarıdan bakarlar. Okul arkadaşlarıyla ilişki kurmaktan kaçar, çünkü ne çok ilişki kurarlarsa okuldaki konumlarının o kadar sarsılacağına inanırlar. Başarı kazanacaklarından emin olamazlar bir türlü, çevrelerinin bir güvensizlik atmosferiyle sarıldığı duygusuna kapıldılar mı kolaycacık zıvanadan çıkarlar. Gerek başkaları, gerek kendileri tarafından kendilerine yöneltilmiş beklentilerin ağırlığını aşırı bir yük gibi omuzlarında hissederler.

Ailelerinin kendileriyle ilgili beklentilerini tam bir açıklıkla sezer, önlerine çıkarılacak her ödeve bir telaş ve sinirlilikle el atar, çünkü kafalarında hep başkalarından öne geçmek ve adeta çevrelerine ışık saçan bir "meşale" olmak düşünü yaşatırlar. Besledikleri umutların ağırlığını omuzlarında hissedip durur, bu ağırlığa da ancak koşullar elverdiği süre dayanabilirler.

Mutlak gerçeğin sahibi olsak da dört başı mamur bir yöntem geliştirip çocuklarımızı söz konusu güçlüklerden esirgeyebilseydik, davranış bozuklukları gösteren çocuklarla belki hiç karşılaşmazdık. Ne var ki, elimizin altında böyle bir yöntem bulunmadığından, ayrıca okullarda öğrenim koşulları ideal biçimde düzenlenemediğinden, çocuklarda daha önce sözü edilen korkulu bekleyişler son derece büyük bir tehlike oluşturur. Aşırı hırs sahibi çocuklar, güçlükleri, sağlıksız bir

hırsın baskısını üzerinde hissetmeyen çocuklardan bambaşka duygularla karşılar. Güçlüklerle anlatmak istediğimiz, kaçınılmaz nitelik taşıyan güçlüklerdir. Bir çocuğu güçlüklerden korumanın çaresi yoktur ve böyle bir çare belki de hiçbir vakit ele geçirilemeyecektir. Bu biraz da eğitim yöntemlerimizden kaynaklanan bir durumdur; geliştirilmesi gerekip düzeltilmeleri için sürekli çaba harcadığımız eğitim yöntemlerimiz her çocuk için uygun değildir. Bir başka neden de, aşırı hırsın çocuklardaki özgüveni çökertmesi, dolayısıyla onların istenilen cesaretle güçlüklerin karşısına çıkamamasıdır.

Aşırı hırsla donatılmış çocukların tek düşündüğü şey sonuçtur, yani elde edecekleri başarılara gösterilecek takdir duygusudur. Takdir duygusunu beraberinde getirmeyen bir başarı onları doyurmaz. Bildiğimiz gibi, çok vakit güçlükler karşısında çocuk için ruhsal dengeyi ayakta tutmak, güçlüklerin üstesinden gelmek üzere başvurulacak ciddi girişimlerden çok daha büyük önem taşır. Dış koşullarca açgözlülük taşan böyle bir yolu izlemeye zorlanan çocuk, söz konusu durumdan habersizdir; başkalarının hayranlığı olmadan yaşayamayacağı duygusunun etkisi altında bulunur. Başkalarının görüşünün dışına çıkamayıp ona bağımlı yaşayan insanların sayısal çokluğu da böyle bir duygudan kaynaklanır.

Özdeğer konusunda dengeyi yitirmemenin ne denli önem taşıdığını, bir organ yetersizliğiyle dünyaya gelmiş çocuklar örnek oluşturacak gibi açığa vurur. Bu tür vakalar, kuşkusuz tamamen alışılmış bir şeydir. Hayli çocuk vardır ki, vücutlarının sol tarafı sağ tarafına göre daha gelişmiştir ve genelde pek bilinmez bu. Sağ ele göre ayarlanmış uygarlığımızda solak çocuklar küçümsenemeyecek güçlüklerle karşı karşıyadır. Bir kez çocuğun daha çok sağ elini mi, yoksa sol elini mi kullandığını saptamak mutlaka zorunludur. Solaklar yazma, okuma ve resim yapmada hemen her vakit olağanüstü

güçlüklerle karşılaşan, genellikle el işlerinde pek beceri gösteremeyen, adeta "iki sol eli" bulunan çocuklar arasında yer alır. Bir çocuğun daha çok sağ elini mi, yoksa sol elini mi kullandığını saptamak için her zaman güvenilir olmamakla beraber basit bir yöntem vardır; kendisinden ellerini kavuşturması istenir, solak çocuklar normalde ellerini o türlü kavuşturur ki, sol başparmak sağ başparmağın üzerine gelir. Ne kadar insanın doğuştan solak olduğunu, ama bu durumun asla farkına varmadığını gözlemlemek doğrusu ilginçtir. Çok sayıda solak kişinin yaşam öyküsünü incelersek, her zaman aşağıdaki durumlarla karşılaşırız: Bir kez böylelerine normalde beceriksiz ve sakar gözüyle bakılır, sağ ele göre ayarlanmış dünyamızda da şaşılacak şey değildir bu. Durumu gözümüzün önünde canlandırmak istersek, araçların yolun sağından gitmesine alışmış bizlerden birinin, araçların soldan gittiği İngiltere ya da Arjantin gibi bir ülkede yoldan karşıya geçmek istediği zaman nasıl apışıp kalacağını düşünmek yeterlidir. Ailelerinde kendisi dışındaki bireylerin tümü sağ elini kullanan çocukların durumu daha da çetindir. Solaklık gerek aileyi, gerek çocuğun kendisini rahatsız eder. Yazmasını öğrenirken sağlayacağı başarı ortanın altında kalır hep; karşılaştığı güçlüklerin nedeni bilinmeyince de çocuk paylanıp azarlanır, kötü notlar alır okulda, sık sık cezalandırmalara konu edilir. Böyle bir durum karşısında çocuk, kendisinin nasılsa başkalarından daha az yetenekli sayıldığına inanmaktan başka çıkar yol bulamaz. Küçümsendiği, nasılsa yetersiz olduğu ya da başkalarıyla yarışma gücünden yoksun bulunduğu duygusu filizlenip yeşerir içinde. Beceriksizliği dolayısıyla evde de sık sık terslenip zılgıt yemesi, içindeki yetersizlik duygusunu iyice pekiştirir, onaylar.

Kuşkusuz, böyle bir çocuk karşılaştığı güçlükleri ille de kesin bir yenilgi olarak kabullenecektir diye bir şey söylene-

mez; ama pek çok çocuk görürüz ki, böylesi cesaret kırıcı koşullarda savaşmaktan el çeker. Gerçek durumu kavrayamadıklarından, ayrıca güçlüklerin nasıl üstesinden gelecekleri kendilerine açıklayacak kimse çıkmadığından, bundan böyle çaba gösterip düştükleri güç durumlardan yakayı sıyırmaları anlatılmayacak ölçüde zahmet verir kendilerine. Çok kişinin el yazısının okunaksızlığı da söz konusu nedenlerden kaynaklanır; sağ elleriyle asla yeterince egzersiz yapmış değillerdir. İlgili güçlüklerin üstesinden gelinebileceğini, en yetenekli sanatçılarla ressamların, ayrıca gravürcülerin arasında solaklara rastlanması ortaya koymaktadır. Bu insanlar, doğuştan solaklıklarına karşın, yoğun alıştırmalarla sağ ellerini ustalıklı biçimde kullanma yeteneğini edinmişlerdir.

Yapacakları alıştırmalarla sağ ellerinden gereği gibi yararlanmayı başaran solak çocukların kekemelere dönüşeceği, masaldan başka şey değildir. Böyle bir batıl inancın doğmasına yol açan neden, solak çocukların karşılaştıkları güçlüklerin bazen hayli çetinliği, dolayısıyla cesaretlerini yitirip konuşma zorluğu çekmeleridir. Cesaret kırıklığının daha başka belirtilerini sergileyenler, örneğin nevrozlular, intihara eğilim gösterenler, suça yönelikler, sapıklar vb. arasında da yine aynı nedenden pek çok solağın yer aldığına tanık olmaktayız. Beri yandan, özellikle solaklığını yenmiş kişilerin sanatçı çevrelerinde çokluk üstün bir aşamaya ulaştığı sık sık gözlemlediğimiz bir durumdur. Solaklık ne kadar önemsiz gibi görünse de, bize öğrettiği çok önemli bir şey var ki, o da cesaret ve metanetinin belli bir ölçüye ulaşmasını sağlayamadığımız süre çocuğun yeteneği konusunda doğru bir yargıya varamayacağımızdır. Çocuklarımızın gözünü korkutur, daha iyi bir geleceğe olan umutlarını kırarsak, belki bu durumda da üstün bir ilerleme gücüne sahipmiş izlenimini uyandırabilirler üzerimizde. Ama cesaretlerini artırıp güçlen-

direbilirsek, hatın sayılır derecede daha parlak başarılar elde edebilecekleri bir düzeye çıkabilirler.

Aşırı hırsla donatılmış çocuklar güç durumdadır; çünkü alışıldığı üzere, güçlüklere karşı koyma ve göğüs germe yetenekleri dikkate alınarak değil, elde edecekleri başarılar göz önünde tutularak haklarında bir yargıya varılır. İçinde yaşadığımız uygarlıkta geçerli alışkanlıklardan biri, çocukların doğru dürüst eğitilmesinden ziyade gözle görülür başarılar sağlamalarına önem verilmesidir. Az bir çabayla ele geçirilen başarıların bireyi ne denli olumsuz yönde etkilediğini biliyoruz. Bu yüzden, çocuğu hırslı biri yapacak gibi eğitmek yarar sağlamaz. Ona cesaret, metanet ve özgüven duygularını geliştirme yollarını öğretmek, karşılaşacağı bir başarısızlıkta asla cesaretini yitirmeyip, bu başarısızlığı yeni bir sorun gibi ele alması gerektiğini kafasına sokmak çok daha önemlidir. Öğretmenler, çocukların harcayacağı çabaların hangi alanda başarısız kalacağını bilse, beri yandan çocuğun yeterince çaba harcayıp harcamadığını saptayacak gücü gösterebilse, her şey çok daha kolay olurdu kuşkusuz.

Üstünlük eğilimi, gördüğümüz gibi, hırstan oluşan bir karakter özelliği şeklinde açığa vurabilir kendini. Bazen de öyle çocuklara rastlarız ki, üstünlük eğilimleri ilkin hırs şeklinde kendini açığa vurmuş, ama sonradan bir başka çocuğun kendilerini takıp hayli ileri geçtiğini görerek bu hırstan gereksiz bir nesne gibi el çekmişlerdir. Çok sayıda öğretmen görürüz, kanılarınca yeteri kadar hırs sahibi olduklarını gösteremeyen çocuklara pek sert davranır, kötü not verir, böylece içlerinde uyuklayan hırsı uyandırmaya çalışırlar. Eğer çocuklarda biraz cesaret kalmışsa, başarılı sonuçlar sağlayabilir bu yöntem. Ancak, genelde uygulanması salık verilecek gibi değildir. Okulda elde ettikleri başarılar tehlikeli ölçüde düşük düzeye inmiş çocukları böyle bir yöntem tanı bir şaşkınlığa sü-

rükleyecek, belirgin ölçüde bir aptallığın ve ilgisizliğin kucağına itecektir. Öte yandan, kendilerine tatlılıkla, ilgiyle ve anlayışla davranıldığı zaman çocuklarda gördüğümüz becerikliliğe ve zekâ parıltısına sık sık hayret etmişizdir. Kendilerinde böyle bir değişiklik başgösteren çocukların sıklıkla büyük bir hırsa kapıldığı ve bunun da eski duruma gerisin geri dönme korkusundan kaynaklandığı doğrudur. Eski yaşam biçimleri ve geride bırakılan başarısızlıklar çocuklar için adeta uyarıcı sinyaller oluşturur, onları sürekli ileriye doğru iter. Aralarından bazılarının bundan böyle sanki cin çarpmış gibi bir davranışı sergilediği görülür; gece gündüz durup dinlenmeden uğraşıp didinir, harcadıkları aşırı çabalar sonucu ölüp biter, öyleyken yaptıklarının asla yeterli sayılamayacağına inanırlar.

Bireysel psikolojinin temel düşüncesini, yani ister çocuk, ister erişkin her bireyin kişiliğinin kendi içinde kapalı bir bütün oluşturduğunu ve yavaş yavaş geliştirilen davranış modeliyle her vakit uyum içinde kendini açığa vurduğunu anımsarsak, bütün bu değindiğimiz durumlar bizim için daha bir açıklık kazanacaktır. Bir davranışı, o davranışı gerçekleştirenin kişiliğinden bağımsız değerlendirmek saçmadır, çünkü kendine özgü bir davranışı çok çeşitli biçimde değerlendirme olanağı vardır. Ne var ki, bir davranış ya da jesti, diyelim savsaklığı okulca yapılması istenen ödevlere karşı çocuğun kaçınılmaz tepkisi gibi anlarsak, değerlendirmedeki güvensizlik faktörü ortadan kalkar. Böyle bir tepki, kısaca çocuğun okulla başının hiç hoş olmadığı, dolayısıyla okulun karşısına çıkardığı yükümlülüklere uymaya pek yanaşmadığı anlamını taşır. Gerçekten de çocuk kendisinden beklenen yükümlülükleri yerine getirmemek için akla gelebilecek her çareye başvurur. Bu açıdan bakarsak okuldaki "kötü" öğrenci tablosunu bütünüyle görür, üstünlük eğilim ve çabası okulun be-

nimsenmesinde değil de, yadsınmasında kendini açığa vurduğu zaman çocuk için nasıl bir trajedinin patlak vereceğini biliriz. Davranış bozukluğundan kaynaklanan bir sürü belirti çıkacaktır ortaya. Öyle belirtiler ki, adım adım gelişerek düzeltilmeleri olanaksız nitelik kazanır, çocukta bir gerileyiş eylemine dönüşürler. Çocuk, her an biraz daha bir saray soytarısının rolünü üstlenmeye doğru itilir. Durmadan maskaralık ve muzipliklere başvurarak başkalarını güldürmeye çalışır, okul için pek fazla bir çalışma göstermez. Ya da öğrenci arkadaşlarını kızdırır, rahatsız eder, okulu asar, olmazsa kötü kişilerle düşüp kalkmaya koyulur.

Bu da bize gösterir ki, yalnızca çocuğun okul çocuğu olarak yazgısı bizim elimizde değildir, birey olarak ileride nasıl bir gelişim izleyeceği de yine bize bağlıdır. Okulda uygulanan eğitim ve öğretim, bireyin gelecekteki yaşamını kesinlikle belirler. Okul, aile çevresiyle toplumsal yaşam arasında yer alır, aile içi eğitim sonucu hatalı kurulmuş yaşam üsluplarını düzeltebilecek güce sahiptir, çocuğu toplumsal yaşama uyum gösterecek biçimde hazırlamak ve bireysel rolünü bir orkestradan farksız toplum içinde falsosuz oynayabilmesini sağlamak gibi bir sorumluluk taşır.

Okulun rolünü tarihsel açıdan ele alırsak, bireyleri her vakit çağın toplumsal ideallerinin gösterdiği doğrultuda eğitmeye çalıştığına tanık oluruz. Dolayısıyla, okul birbiri ardından aristokrasi, dindarlık, burjuvazi ve demokrasi ideallerini gerçekleştirmeye yönelik nitelik taşımış, çocukları çağların ve egemen sınıfların beklentilerine cevap verecek gibi eğitmeye çalışmıştır. Günümüzde de değişen toplumsal ideale uygun olarak okulun da bazı bakımdan değişmesi gerekmektedir. Yani bugün bağımsız, kendine hâkim, cesur erkek ve kadınlar toplumdaki erişkin insan idealini bir yerde canlandırı-

yorsa, okulun da böyle bir ideale cevap verecek tipte insanlar yetiştirmesi zorunludur.

Bir başka söyleyişle, okul kendisini amaç diye görmemeli, öğrencilerini kendisi için değil, toplum için eğiteceğinin bilincinde olmalıdır. Dolayısıyla, örnek öğrenci olmak idealinden yüz çevirmiş çocukları da ihmal etmemelidir. Bu çocukların ötekilerden daha az bir üstünlük eğilimini mutlaka içlerinde taşıdığı söylenemez. Ancak, kendilerinden fazla şey istemeyen, kendilerini fazla zora koşmayan, kendilerinde doğru ya da yanlış daha kolay başarı kazanacakları düşüncesini uyandıran etkinliklere yönelmiş olabilirler. Bunun da nedeni, belki önceki yıllarda farkına varmadan kendilerini okul dışındaki etkinliklere göre ayarlamış ve bu etkinlikleri denemiş olmalarıdır. Belki parlak matematikçiler çıkmaz aralarından, ama sportif alanlarda pekâlâ kendilerini gösterebilirler. Eğiticilere düşen, sportif alanlardaki üstün başarılarını küçümsemeyip, bunları çıkış noktası yaparak çocukları cesaretlendirmek ve diğer etkinlik alanlarındaki başarılarında bir düzelme sağlamaktır. Çocuğun cesaret verici bir başarısını ele alıp başka alanlarda da başarılı olabileceği inancını kendisinde uyandırmaya çalışan bir eğitici, üstlendiği görevi nisbeten kolay yerine getirebilecektir. Böylece çocuk, adeta verimli bir yaylım bölgesinden bir başkasına çekilip götürülür. Geri zekâlılar sayılmazsa, bütün çocuklar okul ödevlerinin başarıyla üstesinden gelecek yetenekte olduğundan, yapılması gereken, yapay bir şekilde kurulmuş duvarların yıkılmasıdır yalnız. Kesin önem taşıyan eğitsel ve toplumsal amaçlar değil de, soyut okul başarıları değerlendirmelere temel alınırsa, sözü geçen duvarlar engelleyici birer etken rolünü oynar. Çocuklarda ilgili duvar bir özgüven eksikliğiyle açığa vurur kendini; öyle bir eksiklik ki, yararlı etkinlikler alanında kendini açığa vuramayan üstünlük eğiliminin, bu etkinliklerden yüz çevirmesine yol açar.

Böyle bir durumda nasıl davranır çocuk? Kaçamak bir yol arar. Kendisini öğretmenin hiç de övgülerine konu yapmayacak, ama dikkatini kendi üzerine çekecek ya da sınıfta bir arsızlık ve dikbaşlılık sahnesi sergileyip öbür çocukların yalnızca hayranlığını uyandıracak gibi davranması, sık karşılaşılan bir durumdur. Sınıfta yol açtığı huzursuzluk dolayısıyla, böyle bir çocuk sıklıkla bir kahraman, küçük bir dev gözüyle bakar kendisine.

Bu gibi ruhsal belirtiler ve normal davranış çizgisinden sapmalar, çocuğun adeta bir sınav gibi hissettiği okul yaşamında kendini belli eder. Su yüzüne çıkmaları ve görünür durum almaları her ne kadar okulda gerçekleşirse de, bunların kaynağı olarak düpedüz okulu göstermek yanlıştır. Pasif anlamda, yani aktif eğitsel ve düzeltici görevinden soyutlarsak, okul, adeta çocuğun aile çevresinde erken yaşlarda gördüğü eğitimin kusurlarını gün ışığına çıkaran bir test rolünü oynar.

İşinin eri dikkatli bir öğretmen, okula başladığı daha ilk gün çocukla ilgili bir sürü ayrıntıyı saptayabilir. Çünkü hayli çocuk vardır ki, şımartılmış çocuklarda rastlanan bir dizi davranışla yeni durumun, yani okulun kendisi için son derece sıkıcı ve tatsız bir yer olduğunu açığa vurur. Böylesi çocuklar, başkalarıyla ilişki kurma konusunda deneyimli değillerdir. Bu arada çok önemli bir nokta da, çocuğun arkadaş edinmeye istekli ve yetenekli olmayışıdır. Çocuğun başkalarıyla ilişki kurma konusunda birtakım bilgi ve deneyimlerle okula başlaması kuşkusuz arzu edilen bir durumdur, öbür insanları dışlayarak yalnız bir tek kişiye bağımlı kalması doğru değildir. Aile içi eğitimdeki hatanın okulda giderilmesi gerekir; ama çocuğun böyle bir hatadan az çok özgür olarak okula başlaması kuşkusuz daha iyidir.

Evde şımartılmış çocuktan birdenbire dikkatini okul ödevle-

ri üzerine yöneltmesi beklenemez. Şımartılmış çocuk dikkatsizdir, okula gitmektense evde kalmak ister, gerçekten de "okul sevgisi" diye bir şeyden yoksundur. Böyle bir çocuğun okula karşı beslediği soğukluğu ele veren belirtileri keşfetmek güçlük doğurmaz. Örneğin, anne ve babası sabahları bir hayli dil dökmeden kendisini sıcacık yatağından kaldıramaz. Kendisine belli hareketleri yaptırabilmek için üzerine düşmek gerekir. Böyle bir çocuğun kahvaltıda boşuna zaman harcadığı vb. davranışlarda bulunduğu gözden kaçacak gibi değildir; sanki kendi önüne aşılmaz bir engel koymuştur da, okul yaşamında başarılar elde etmeyi bizzat önlemeye çalışır.

Söz konusu çocukları tedavi etmenin çare ve yolu, solak kişilerdeki gibi davranmaktır: Şımartılmış çocuklara zaman tanımalı, örneğin okula geç kaldıklarında kendilerini cezalandırmaya kalkmamalıdır; çünkü böyle yapmak, okulun kendileri için rahat bir yer sayılmayacağına ilişkin duygularını güçlendirmek olur. Cezayı, asıl yerinin okul olmadığı yolunda içinde beslediği inancı güçlendiren bir şey gibi görür şımartılmış çocuk. Anne ve babanın kendisini dayakla okula gitmeye zorlaması durumunda okula gitmek istememekle kalmayacak, durumunu kendisi için katlanılır kılmak üzere birtakım çare ve yollar arayacaktır. Kuşkusuz ortadaki durumla başa çıkılmasını, ilgili durumdan kaynaklanan güçlüklerin üstesinden gelinmesini sağlayacak yollar değildir bunlar, yalnızca bahanelerdir. Çocuğun okula karşı soğukluğu ve okulla ilgili sorunları çözmedeki güçsüzlüğü, her jestinde ve her davranışında kendini belli eder, örneğin kitaplarını hiç bir zaman derli toplu bir arada tutamaz, hep evde unutur ya da kaybeder onları. Bir çocuk da kitaplarını evde unutuyor ya da kaybediyorsa, anlarız ki okulla arası pek iyi değildir.

Böylesi çocukları daha bir dikkatle gözden geçirdik mi, okulda en küçük başarıları bile ele geçirme konusunda hiç bir umut beslemediklerini görürüz. Kendi değerlerini hedef alan böyle bir küçümseme yalnız onların kendi hataları değildir, çevre de bu konuda elinden geleni yapar, çocukları söz konusu yanlış yöne yöneltir. Belki evdekilerden biri öfkeye kapılıp çocuğa yarınını hiç de iyi görmediği kehanetinde bulunmuş ya da aptal, değersiz birisin diyerek onu aşağılamıştır. Böylesi çocuklar sonradan okulda evdeki suçlama ve aşağılamaları haklı çıkaracak gibi bir olayla karşılaştılar mı, haklarındaki yanlış değerlendirmeleri düzeltmek için gereken yargı gücünü ve çözümleme yeteneğini gösteremezler. Nitekim erişkinlerde de söz konusu durumla sık olarak karşılaşırız. Ve yine aynı çocuklar, daha savaşmak için kolları sıvamadan savaştan el çeker, bizzat kendi karşılarına çıkardıkları yenilgiyi aşılmaz bir engel, yetersizlik ve değersizliklerinin bir onayı gibi görürler. Bir kez işlenmiş bir hatanın düzeltilmesine koşullar pek olanak vermediğinden, ayrıca harcadıkları göze çarpar çabaya karşın fazla bir başarı sağlayamadıklarından dikkatlerini okula uzak kalmalarını bağışlatacak özürler bulmaya yöneltirler. Bizim okulu asmak diye nitelediğimiz okula uzak kalma olayı, davranış bozukluğunun en ciddi belirtilerinden biridir. En kötü kabahatlerden biri sayılıp, genellikle en ağır cezalandırmalara konu edilir. Bu yüzden de söz konusu çocuklar birtakım hile ve oyunlara başvurur, gerçekleri çarpıtıp saptırmalardan medet umarlar. Önlerinde açık buldukları eğri yollardan yürüyerek zamanla daha çok suçluluk batağına saplanırlar. Örneğin evdekilerin okul idaresi için kaleme alması gereken bazı yazıları kendileri kaleme alır ya da karnedeki notlar üzerinde oynarlar. Ayrıca, okulda genellikle öğrencileri bekleyen çalışmalarla ilgili olarak türlü yalanlardan bir ağ örerler; oysa gerçekte

hanidir okulun semtine bile uğramamışlardır. Okulu astılar mı, okul saatleri içinde saklanıp gizlenecekleri bir köşe ararlar kendilerine. Buralarda, onların yeni izlemeye başladıkları yolu bir süredir izleyen başka çocuklara rastlayacaklarını söylemeye gerek yoktur. Yalnız okulu asmak, üstünlük eğilimlerine fazla doyum sağlamaz; içlerinden bir güç onları yeni eylemlere, daha açık bir söyleyişle yasalara aykırı davranışlara iter. Böylece bir yanlış adım bir ötekisini çekip getirir peşinden, sonunda dört başı mamur bir suç oluşturan eylemlere kadar vardırılır iş. Böylesi çocuklar bir araya gelerek çeteler oluşturur, hırsızlık ve soygunlara girişir, cinsel sapıklarla tanışır, içlerinde artık büyük insan oldukları duygusuna yer verirler. Bir kez o tehlikeli adımı atmaya görsünler, açgözlülüklerine doyum sağlamak için yeni besinler aramaya koyulurlar. Küçük suçlarda yakayı ele vermekten kurtuldular mı, en ağır suçları rahatlıkla işleyebilecekleri duygusunun keyfini çıkarırlar. Bu da, pek çok çocuğun suça yönelik bir yaşam sürmekten bir türlü vazgeçemeyişinin nedenini açıklar bize. Söz konusu çocuklar bir kez saptıkları yolda durmadan ilerlemek ister, çünkü başka bir yerde en küçük bir başarı sağlayabileceklerine asla inanmaz, kendilerini yararlı bir işe yöneltecek tüm uyarılara kulaklarını tıkarlar. Arkadaşlarının gerçekleştirdiği eylemlerle sürekli kamçılanan açgözlülükleri, onları toplumdışı (asosyal) ve topluma düşman (antisosyal) davranışlara sürükler. İçinde suça yönelik eğilimler barındıran hiçbir çocuk göremeyiz ki, aynı zamanda aşırı bir kendini beğenmişlikle dikkati çekmesin. Bu kendini dev aynasında görme, bu gösteriş ve çalım merakı da hırs gibi aynı kaynaktan fışkırır; çocuğu şu ya da bu şekilde başkalarından farklı davranmaya zorlar sürekli. Yaşamın olumlu tarafında kendisi için bir yer ele geçiremeyen çocuk, yaşamın olumsuz tarafına yönelir.

Öğretmenini öldürmüş bir oğlanın durumunu örnek verebiliriz buna. Yakından incelediğimizde, yukarıda ele aldığımız tipin bütün karakteristik özelliklerini kendisinde saptayabiliriz. Oğlan, ruhsal yaşamın işlev ve dışavurumu konusunda gerekli her şeyi bildiğine inanan bir pedagog bayanın gözetiminde kalmış, hayli gergin bir atmosfer içinde büyümüştür. Gözü yükseklerde dolaşırken kendini ansızın hiçlik ortasında bulması, yani tümüyle cesaretini yitirmesi, kendi kendine inancını elden çıkarmasına yol açmıştır. Yaşam ve okul zengin beklentilerine cevap vermekten çıkmış, çocuk da yasalara aykırı davranışlara sapmıştır. Böylece pedagog bayanın ve özürlü çocukların eğitimi konusunda uzman bayın gözetim ve denetiminden kendini sıyırıp almıştır; çünkü toplum, suça yönelik çocuklara, özellikle gençlere eğitilmesi, başka bir deyişle ruhsal özürlerinin giderilmesi gereken kişiler olarak yaklaşım sağlayacak kurumları geliştirmede savsaklık göstermiştir.

Pedagojiyle uğraşan kişilerin hep tuhaf bulduğu bir durum vardır ki, o da öğretmen, din adamı, hekim ve yargıç ailelerinde ihmal edilmiş çocuklara özellikle sık rastlanmasıdır. Bu yalnız, mesleklerindeki saygınlıkları pek yüksek denemeyecek anne ve babalar için değil, görüş ve düşüncelerine ayrı önem verdiğimiz aileler için de söz konusudur. Böyleleri, meslek yaşamlarında sergiledikleri otoriteye karşın, kendi aile çevrelerinde dirlik ve düzenliği sağlama gücünden yoksundur adeta. Bunun nedeni, söz konusu ailelerde kimi önemli bakış açılarının ya tümüyle göz önünde tutulmaması ya da hiç anlaşılmamasıdır. Karşılaşılan güçlük, eğitici rolünü oynayan anne ya da babanın kendi otoritesinden yararlanarak aile bireylerine zorla benimsetmeye çalıştığı katı kural ve direktiflerden kaynaklanır. Böyle ailelerin çocukları, fazla ağır bir baskı altında büyür. Eğitici kişi söz konusu davra-

nışıyla çocuğun bağımsızlığını tehdit eder, hatta sık sık onun elinden çekip alır bu bağımsızlığı. Aile içinde eğitici rolünü üstlenen kişi çocukta adeta öyle bir ruh durumu yaratır ki, çocuk sopayla belleğine kazınan baskının öcünü almaya zorlanır. Unutulmaması gereken bir nokta da, bilinçli izlenecek eğitsel bir çabanın gözlem gücüne alabildiğine keskinlik kazandırmasıdır. Sıklıkla büyük bir yarar sağladığını söyleyebiliriz bunun, ama çocuklarda seyrek olmayarak çevresindekilerin dikkatini üzerlerine çekme isteğini uyandırır. Böyle ailelerin çocukları kendilerini daha çok sergiye çıkarılacak deney tavşanları gibi görür, durumlarından başkalarını sorumlu tutarak iplerin başkalarının elinde olduğuna inanır, karşılaşacakları güçlükleri bu başkaları ortadan kaldırsın ister, her türlü sorumluluk duygusundan uzak yaşamaya bakarlar.

IV. ÜSTÜNLÜK EĞİLİMİNİN DENETİMİ

Daha önce saptadığımız gibi, her çocuk üstün bir konumu ele geçirmeye eğilim gösterir. Anne ve babalarla eğiticilere düşen, bu eğilimi o şekilde denetim altında tutmaktır ki, gereği gibi yemiş versin ve yarar sağlasın. Eğiticiler, üstünlük eğilim ve çabasının çocukta nevrozlarla diğer birtakım bozukluklara yol açmayıp, ona sağlık ve mutluluk getirmesinin yoluna bakmak zorundadır. Peki, böyle bir amaca nasıl varacağız? Üstünlük eğliminin yararlı ve yararsız dışavurumlarını birbirinden ayırmada neyi temel alacağız? Bu soruya verilecek yanıt, toplumsallık duygusunun temel alınmasının gerektiğidir. Hiçbir başarı, bir insan tarafından şimdiye dek gerçekleştirilmiş sözü edilmeye değer hiçbir eylem gösteremeyiz ki, toplumla ilişkisi bulunmasın. Tarihte başarılmış büyük girişimleri anımsarsak, bize soylu, yüce ve değerli görünen işlerin yalnız onları başaranlar için değil, ilgili toplum için de değer taşıdığı sonucuna varırız. Dolayısıyla bir çocuğun, kendisine toplumsallık ya da toplumla dayanışma duygusu kazandırılacak gibi eğitilmesi zorunludur. Toplumsallık duygusunun ne olduğunu kavrayamayan çocuklar, ileride sorunlu çocuklara dönüşür; içlerindeki üstünlük eğilimi

gerekli işlemden geçirilerek doğru dürüst uygulama alanına konulacak gibi eğitilmemiş çocuklardır bunlar.

Toplum için neyin yararlı sayılacağı konusunda önemli görüş ayrılıkları bulunduğu doğrudur. Ancak şurası da kesindir ki, bir ağacı değerlendirirken onun meyvelerine bakarız. Bir davranışın yol açacağı sonuçlar ilgili davranışın toplum için yararlı mı, yararsız mı sayılacağını gösterir bize; yani belli bir davranışı değerlendirirken zaman faktörünü ve o davranışın doğurabileceği sonuçları göz önünde tutmak zorundayız. Ayrıca, bir davranışın realitenin mantığıyla çakışması gerektiğini söyleyebiliriz. Bu çakışmanın derecesi, ilgili davranışın toplumun gereksinimleri için bir önem taşıyıp taşımadığını ortaya kor. Değer ölçütünü, nesnelerin evrensel yapısı oluşturur. Bir davranışın ilgili ölçüte ters mi düştüğü, yoksa ona uyum mu sağladığı er geç gün ışığına çıkar. Allahtan ki günlük yaşamımızda çapraşık değerlendirme işlemlerine başvurmak zorunluluğunu duymayız çokluk. Sonuçlarını ancak belli belirsiz kestirebileceğimiz politik değişiklikler, toplumsal gelişmeler vb. alanlarında toplum için yararlılık sorunu hayli tartışmalara konu edilir. Ama bu alanlarda bile gerek uluslar, gerek tek kişilerce başvurulan davranışların sonuçlarının toplum için yararlı sayılıp sayılamayacağı, doğru olup olmadığı nihayet belli eder kendini. Bilimsel açıdan belli bir şeyi bütün insanlar için iyi ve yararlı diye gösteremeyeceğimiz kuşkusuzdur; meğer ki mutlak bir doğrunun, yaşamsal bir sorunun, yeryüzü, evren ve insanlar arasında egemen mantıktan kaynaklanan bir sorunun doğru bir çözümü söz konusu olmaya! Nesnel evrenin ve insan evreninin bu koşulları, her zaman çözecek gücü gösteremesek de çözümünü kendi içinde taşıyan bir matematik problemi gibi bize buyur eder kendini. Bir çözümün doğruluğunu, ancak problemin tek tek öğelerinin oluşturacağı arka plan karşısında sı-

nayabiliriz. Ne yazık ki bazan bir çözümün doğruluğunu o kadar geç anlama fırsatını ele geçirebiliyoruz ki, yapılan hataları, düzeltmek için zaman geçmiş oluyor.

Yaşamlarının yapısını mantıksal ve nesnel açıdan göremeyen insanların büyük bir bölümü, davranış modellerindeki tutarlılık ve bütünlüğü anlama gücünden yoksundur. Bir sorunla yüz yüze gelir gelmez paniğe kapılır, sorun üzerine eğilecekken karşılarına ilgili sorunu çıkaran bir yolu izlemekle hataya düştükleri inancına kapılırlar. Çocuklara gelince, yararlılık yolundan ayrıldılar mı olumsuz deneyimlerden olumlu dersler çıkarma gücünü gösteremez, çünkü sorunların taşıdığı anlamı kavramaktan kısaca uzak bulunurlar. Dolayısıyla, yaşamının birbiriyle ilişkisiz bir dizi olaydan oluşmayıp, varlığının değişik olaylar içinden bir ırmak gibi kesintisiz akıp gittiğini bir çocuğun kafasına sokmak gerekir. Hiçbir olay, çocuğun tüm yaşamının oluşturduğu ilişkiler örgüsünden koparılıp alınamaz; her olay, çocuğun daha önce yaşadıkları göz önünde tutularak açıklanabilir. Çocuk bir kez bunu anlasın yeter ki, doğru yoldan niçin saptığını da bilecek duruma gelir.

Üstünlük eğiliminin doğru ve yanlış yönlendirilmesi arasındaki ayrımı bundan sonraki incelemelerimize konu yapmadan, bizim genel kuramımıza ters düşer görünen bir davranış biçimi üzerinde durmamız uygun olacaktır sanırım. Demek istediğim, miskin ve tembel davranış biçimidir ve bu davranış biçimi ilk bakışta bütün çocukların doğuştan bir üstünlük eğilimini içlerinde taşıdığı görüşüyle çelişir gibidir. Gerçekten de tembel çocuk bir üstünlük eğiliminden, bir hırstan yoksun göründüğü için paylanıp azarlanır. Ne var ki, tembel çocuğun durumunu daha bir yakından inceledik mi, alışılagelmiş bakış tarzının ne denli hatalı sayılacağını anlarız. Tembel çocuk, tembelliğiyle belli yararlar sağlar kendine.

Bir kez başkalarının ona yönelteceği beklentilerin baskısı altında değildir; çalışmalarındaki yetersizlik bir dereceye kadar bağışlanır; kendini fazla zahmete sokmaz, uyuşuk ve umursamaz bir tavır takınır. Ama tembelliğiyle ramp ışığına çıkmayı başarır çokluk, çünkü anne ve babası kendisiyle ilgilenme gereğini duyarlar. Ne çok çocuğun ne pahasına olursa olsun ön planda yer almak istediğini düşünürsek, içlerinden bazısının tembelliğe başvurup çevrenin dikkatini üzerlerine çekme düşüncesine kapılabileceğini anlamak güç olmayacaktır. Ne var ki, tembelliğin psikolojik açıklaması doyuruculuktan uzaktır. Pek çok çocuk, durumunda bir kolaylık sağlamak için tembellik yolumu izler. Gözle görülür becerisizlikleriyle çalışmalarındaki yetersizlik hep tembelliğine verilir. Tembel çocukların yetenek eksikliğiyle suçlandığını seyrek işitiriz. Tersine, aileleri hep şöyle söyler: "Ah şu tembelliği olmasa, neler yapamaz, neler!" Çocukların kendileri de öyle tembel olmasalar her şeyin üstesinden geleceklerini kendi kendilerine tekrarlayarak bundan bir rahatlık duyarlar. Yüreğinde fazla bir özgüven duygusu taşımayan çocuğun ben'i için bu bir avuntudur. Beri yandan, yalnız çocuklar için değil, büyükler için de "O kadar tembel olmasaydım, neler, neler yapamazdım!" sözcüklerinden oluşan yanıltıcı şart cümlesi başarı yerine geçip başarısızlık duygusunu birey için katlanılır kılar. Tembel çocuklar bir ara biraz bir şeyin üstesinden gelseler, elde edecekleri sınırlı başarılar bile gözlerinde büyür, ayrı bir önem kazanır. Önemsiz bir başarı, daha önceki tekdüze başarısızlıkla bir çeşit karşıtlık oluşturur; dolayısıyla, sürekli çalışıp elden gelen hamaratlığı gösteren öbür çocuklar sağladıkları büyük başarılar için pek takdir görmezken, tembel çocuklar küçük başarıları için hep övgü konusu yapılır.

Böylece tembelliğin gerisinde, genel olarak keşfedilmeden

kalan bir taktiğin saklı yattığını görüyorsunuz. Tembel çocuklar, altlarına bir ağ gerilerek hayatları güvence altına alınmış ip cambazlarına benzerler; ipten düştüler mi, kendileri için yumuşak bir düşüş olur bu. Tembel çocuklara yöneltilecek eleştiri, öbür çocuklara yöneltilecek eleştiri gibi sert değildir ve ben'lerini fazla yaralamaz. Bir çocuğa "Sen yeteneksizsin!" demek, "Sen tembelsin!" demekten daha çok üzücüdür. Sözün kısası, tembellik, karşılaştığı sorunlarla hesaplaşma girişiminden çocuğu alıkoyan yetersiz özgüven duygusunu gizlemede bir paravana işini görür.

Günümüzde geçerli eğitsel yöntemlere bir göz atarsak, bunların tembel çocuğun isteklerine tıpatıp uygun düştüğünü saptarız; çünkü tembel çocuk ne kadar paylanıp azarlanırsa, amacına o kadar yaklaşır. Paylanıp azarlanma sırasında bütün zaman kendisiyle ilgilenilir, dikkatler yetenek sorunundan başka tarafa kayar, dolayısıyla çocuğun arzuladığı şey gerçekleşir. Cezalandırma yöntemi de geniş ölçüde benzer sonuçlar sağlar. Cezalandırarak bir çocuğu tembelliğinden vazgeçireceklerine inanan öğretmenler, düş kırıklığına uğrar her vakit. Cezaların en ağırı bile tembel çocuğu çalışkan bir çocuğa dönüştüremez.

Çocukta gerçekten bir değişiklik başgöstermişse, bunu sağlayan, durumdaki bir değişiklik, örneğin elde edilen beklenmedik bir başarıdır. Ya da çocuk, sert bir öğretmenin sınıfından kendisini anlayıp onunla ciddi ciddi konuşan, zaten birazcık cesaretini zayıflatmak yerine ona yeni cesaret aşılayan daha yumuşak bir öğretmenin sınıfına geçmiştir de değişmiştir; böylesi durumlarda bazan şaşılacak kadar kısa sürede tembelliğin yerini hanl hanl bir çalışma alır. Öyle çocuklara rastlarız ki, okul yaşamlarının ilk yıllarında öteki öğrencilerden geride kalmışlardır, ama yeni bir okula girer girmez okul çevresi değiştiği için olağanüstü çalışkan öğrencilere dönüşürler.

Bir bahane olarak tembellikten yararlanmayan kimi çocuklar da hastalıklara sığınır, yararlı çalışmalardan kaytarmaya bakarlar. Ve yine öyle çocuklar vardır ki, sınav zamanlarında kendilerini alabildiğine bir telaş ve heyecana kaptırır, sinirsel gerilimlerine bakılarak sınavlarda kaynlacakları gibi bir duyguya içlerinde yer verirler. Ağlayan çocukların da yine aynı ruhsal eğilimi sergilediği görülür: Ağlama ve heyecanlanma, özel ayrıcalıklar elde etmeyi amaçlayan yakarılardır.

Bir özürleri nedeniyle kendilerine arkadaşlarından ayrıcalıklı davranılmasını isteyen çocuklar, örneğin kekemeler de aynı grup içinde yer alır. Küçük çocuklarla düşüp kalkan kimseler, konuşmaya yeni başlayan hemen bütün çocukların kekelemeye karşı belli bir eğilim gösterdiğini farkedecektir. Bildiğimiz gibi, pek çok etken çocuktaki konuşma gelişimini hızlandırır ya da yavaşlatır, bunların da başında çocuklardaki toplumsallık duygusunun güçlü ya da zayıf olması gelir. Toplumsallık duygusuyla donatılan, yani insan soydaşlarıyla ilişki kurmak isteğini duyan çocuklar, konuşmasını insanlarla yüz yüze gelmekten kaçan çocuklardan daha çabuk ve kolay öğrenirler. Hatta öyle durumlarla karşılaşmışızdır ki, konuşmak çocuk tarafından gereksiz bir iş diye görülür. Henüz kendisi açığa vurmaya kalmadan her isteği gözlerinden okunup yerine getirilen sağır ve dilsiz bir çocuğa davranılır gibi kendisine davranılan, üzerine titrenip şımartılan bir çocuğun durumu böyledir örneğin.

Dört ya da beş yaşından önce konuşmasını öğrenemeyen çocuklar, kendilerinin sağır ve dilsiz olduklarını sanan anne ve babalarını korkutup tasalandırır. Ne var ki, anne ve babalar çok geçmeden evlatlarının kulaklarının çok iyi işittiğini görür, sağır ve dilsizlik sanılarının yersizliğini anlarlar. Öte yandan, böylesi çocuklar konuşmayı gerçekten gereksiz kılan bir çevreyle karşı karşıya bulunur. Kendilerine her şey

adeta "altın tabaklarda" sunulduğundan içlerinde kendilerini konuşmaya itecek bir gücün varlığını hissetmez, büyük bir olasılıkla pek geç konuşmaya başlarlar. Konuşma durumu, çocuğun üstünlük eğilimi ve gelişim doğrultusuyla ilgili aydınlatıcı bilgiler sunar bize. Ağzından çıkan sözlerle ister aile bireylerini eğlendirsin, ister pek doğal gereksinimlerine doyum sağlasın, çocuk, içindeki üstünlük eğilimini açığa vurmada yararlanır konuşmadan. Ama her iki durumdan ne biri, ne ötekisinin gerçekleşmesi olanağı yoksa, konuşma yeteneğinin gelişiminde güçlüklerin başgöstermesi doğaldır. Ancak çocuklarda daha başka konuşma bozukluklarıyla da karşılaştığımız olur, örneğin çocuk r, k, ve s gibi belli sessizleri doğru dürüst çıkaramaz. Ancak bunların hepsi giderilebilecek bozukluklardır; dolayısıyla kekeleyen, peltek konuşan ya da konuştukları pek anlaşılmayan bu kadar çok erişkin insanın varlığı doğrusu düşündürücüdür.

Kekeme çocuklardan çoğunluğu, ileride kekemeliklerini sıyırıp atar üzerinden. Yüzde bakımından küçük bir bölümünde ise bu özür, uygulanacak bir sağaltım (tedavi) sonucu ortadan kaldırılır. Sağaltımın ne güçlüklerle gerçekleştirildiğine, on üç yaşındaki bir oğlanın durumunu somut örnek diye gösterebiliriz. Oğlan henüz altı yaşındayken bir hekim tarafından sağaltımına başlanmıştır. Ne var ki, bir yıl boyu süren sağaltım başarı sağlayamadan sona ermiştir. Bu alanda uzman sayılamayacak hekimin bir yıllık çalışmasının ardından bir başka hekime başvurulmuş, ama onun da bir yıl süren uğraşması çocuktaki kekelemeyi silip atamamıştır. Daha sonraki yıl konuşma bozukluğuna karşı hiç bir şey yapılamadan geçmiş, beş yaşının ilk iki ayında çocuk bir dil pedagogunun eline teslim edilmiş, ama pedagog oğlanın durumunu daha da kötüleştirmiştir. Bir süre sonra oğlan konuşma bozukluklarının sağaltımıyla uğraşan özel bir sağlık kurumuna

yollanmıştır. İki ay süren sağaltım başlangıçta başarılı olmuş, ama altı aylık bir aradan sonra yine eski duruma dönülmüştür.

Bunun üzerine oğlan sekiz aylık bir süre bir başka pedagogun gözetimine bırakılmıştır. Ama herhangi bir iyileşme belirtisi görülmediği bir yana, oğlanın durumu giderek daha da fenalaşmıştır. Derken bir başka hekim işe karıştırılmış, ama o da bir başarı elde edememiştir. Bunu izleyen yaz mevsiminde durumda bir düzelme görülmüş, ama tatil döneminin bitimine doğru oğlan yine eski kekelemeliğine dönmüştür.

Uygulanan sağaltım oğlana yüksek sesle yazılar okutmak, yavaş bir tempoyla konuşturmak, egzersizler yaptırmak vb. işlemlerden oluşmuştu. Bazı heyecanlanma durumlarında geçici iyileşmeler sağlanmış, ama bunlan hemen yine nüksler izlemişti. Küçükken bir evin ikinci katından düşüp bir beyin sarsıntısı geçirmesine karşın, oğlanda herhangi bir bedensel özür bulunmamaktaydı.

Kendisini bir yıl okutmuş öğretmeninin anlattığına göre, oğlan "iyi eğitilmiş, çalışkan, hemen yüzü kızaran biraz tedirgin" bir tiptir. Yine öğretmeninin söylediklerine bakılırsa, Fransızca ve coğrafya oğlan için en güç derslerdi. Sınavlarda pek heyecanlanmaktaydı. Beden eğitimine ve sportif etkinliklere özel bir eğilim ve merak duyduğunu, ayrıca teknik konulara ilgi gösterdiğini öğretmeni belirtmiştir; önder bir kişi rolünü oynayacak biri görünümü sergilememişti asla, okuldaki arkadaşlarıyla güzel güzel geçinebilen bir çocuktu. Solaktı, bir yıl önce sağ taraflı bir yüz felci geçirmişti.

Oğlanın aile çevresine gelince, baba bir iş adamıdır, son derece sinirli biridir, kekelediğini gördükçe oğlana bağırıp çağırmış, onu paylamıştır. Ama yine de oğlan daha çok annesinden korkmuştur hep. Evde özel bir öğretmenin gözetimi altında bulunduğundan sokağa seyrek çıkabilmiştir. Özgürlü-

günün kısıtlanmasından pek rahatsızlık duymuştur. Ayrıca, küçük kardeşini daha çok seven annesinin kendisine haksızlık ettiğine inanır.

Yukarıdaki durumların ışığı altında bizim açıklamamız şöyledir: Çocuğun yüzünün çabucak kızarması, toplumsal bir ilişki kurması gerekir gerekmez içindeki gerilimin büyüdüğünü kanıtlamaktadır. Yüzdeki kızarma, kekeleme alışkanlığının adeta bir benzeridir. Sevdiği öğretmen bile oğlanı kekeleme huyundan vazgeçirememektedir; kekeleme oğlanın organizmasının içine bir mekanizma gibi yerleşmiş bulunmakta, başka insanlara karşı takındığı genel yadsıyıcı tutumu dile getirmektedir.

Kekelemeyi doğuran neden, bildiğimiz gibi, dış dünyada değil, kekeleyen kişinin bu dünyayı algılama biçiminde saklı yatar. Oğlandaki sinirlilik, psikolojik açıdan son derece önemlidir. Kekeleyenlerin pasif çocuklar olduğu söylenemez. Oğlanın takdir edilme ve üstün tutulma eğilimi, bütün zayıf kişiler gibi heyecan ve sinirlilik halleriyle kendini belli etmektedir. Yalnızca kendinden küçük erkek kardeşiyle kavga etmesi de cesaretsizliğinin bir diğer kanıtıdır. Sınavdan önce kapıldığı heyecan ruhsal gerilimindeki büyümeyi göstermekte, bu da sınavı başaramayacağı korkusundan, başkaları gibi yetenekli sayılmayacağı duygusundan kaynaklanmaktadır. Oğlanın, üstünlük eğilim ve çabasını olumsuz yöne çeken güçlü bir aşağılık duygusunun etkisi altında bulunduğunu söyleyebiliriz.

Oğlan okula gitmekten mutluluk duyar, çünkü evdeki durumunu okuldaki kadar sevimli görmez. Evde küçük kardeşi baş köşeye kurulmuştur. Bedensel bir hasarın (lezyon) ya da geçirilen bir şokun oğlandaki kekelemeliğe yol açtığı ileri sürülemez asla, ama belli yaşantıların oğlanın cesaretini yitirmesine katkıda bulunduğunu pekâlâ düşünebiliriz. Küçük

kardeşinin oğlan üzerindeki etkisi hayli büyüktür, çünkü evde kendisini bir kenara itmiştir.

Oğlanın sekiz yaşına kadar yatağını ıslatması, yani ilkin şımartılıp sonradan "tahtından alaşağı edilen" çocuklarda özellikle gördüğümüz bir durumu sergilemesi de yine ilginçtir. Yatağın ıslatılması, geceleyin bile annenin ilgisinin çekilmek istendiğini gösteren kesin bir kanıttır. Oğlanın, yalnız bırakılmayı bir türlü kabullenemeyişinin belirtisidir.

Oğlanı kekelemeden kurtarmanın çaresi, kendisini cesaretlendirmek, bağımsızlığını nasıl ele geçireceğini ona öğretmektir. Kendisine başarabileceği, dolayısıyla onu bir özgüven duygusuna kavuşturacak ödevlerin verilmesi, izlenecek en doğru yoldur. Oğlan, küçük kardeşinin dünyaya gelmesinden memnun kalmadığını itiraf etmektedir; bu yüzden, kıskançlığının kendisini yanlış bir yöne sürüklediğini ona anlatmak gerekmektedir.

Kekelemeye eşlik eden belirtiler konusunda çok şey söyleyebiliriz. Ama biz şimdi, bir kekeme heyecanlandığı zaman neler olup bittiğine bir göz atalım. Çok kekeme vardır ki, aşırı öfkelendiklerinde hiç kekelemeden karşılarındakine veriştirir. Erişkinler arasında kekeleyenlerin de bir topluluk önünde şiir vb. okudukları ya da birine gönüllerini kaptırıp sevgilerini açığa vurmak istedikleri vakit çokluk hatasız konuştukları görülür. İşte söz konusu durumlar, kekemenin başkalarıyla ilişkilerinde ki aksaklığın konuşmasındaki bozukluğa yol açtığını kesinlikle ortaya kor. Bu konuda kesin rolü oynayan etken, başkalarıyla yüz yüze gelmesi, kendisiyle başkaları arasında konuşma aracılığıyla ilişki kurması ya da bir ilişkiyi dile getirmesi gerektiği zaman kişinin içinde başgösteren gerilimdir.

Bir çocuk fazla güçlük çekmeden konuşmayı öğreniyorsa, kimse onun bu yönde kaydedeceği gelişmelere özel bir ilgi

göstermez. Ama söz konusu alanda hatın sayılır güçlüklerle karşılaşıyorsa, evde her şey bir yana bırakılıp bunun sözü edilir, kekeme çocuk da böylece çevresindekilerin ilgisini tümüyle kendi üzerinde toplamayı başarır. Aile üyeleri salt kekeme çocukla meşgul olur; bu, kuşkusuz çocuğun da kendi konuşmasına aşırı ilgi göstermesine yol açar. Çocuk, normal konuşan başka çocukların tersine konuşmasını bilinçli yoldan denetler. Otomatik bir akış izlemesi gereken işlevlerin bilinçli denetiminin, ilgili işlevlerde bozukluklara neden olduğu da bilinen bir gerçektir. Meyrink,* "Kurbağanın Uçuşu" adındaki masalında bunun güzel bir örneğini sunar bize. Kurbağa yolda giderken bin ayaklı bir hayvana rastlar, bu ilginç yaratığın hüner ve becerilerine övgüler döşenir. Derken bir soru yöneltir hayvana: "Söyler misin, bin ayağından ilkin hangisini atıyorsun ve geri kalan dokuz yüz doksan dokuz ayağın nasıl bir sıra izleyerek ilk ayağının arkasından geliyor?" Bin ayaklı hayvan düşünmeye, ayaklarının devinimlerini gözlemlemeye başlar; ama soruya bu yoldan bir yanıt ararken şaşırır, bozguna uğrar, bir tek ayağını bile oynatamaz olur. Yaşamsal etkinliğinin akışını kavraması birey için ne denli önemliyse, tüm devinimlerini gözetim altında tutmaya çalışması da o denli sakıncalıdır. Bazı hüner ve becerileri edinebiliyorsak, bunlar için gereken bedensel devinimleri otomatik duruma getirebilmemizdendir. Kekeleme huyunun çocuğun gelişimi üzerindeki yıkıcı etkilerine ve kekelemenin büyüme çağındaki çocuk için içerdiği sakıncalara karşın, hâlâ çok insan vardır ki, durumu düzeltmeye çalışacakken kurtuluşu birtakım özürlere sığınmakta arar. Tehlike hem anne ve babalar, hem de çocuklar için söz konusudur; çünkü iki tarafı da geleceğe karşı güven besleyebilmekten alıkor. Özellikle çocuk sırtını başkalarına dayayabildiği için memnundur, sakıncası ortada olan bir durumu bir avantaj gi-

** Meyrink, Gustav (1868-1932): Avusturyalı yazar. (Ç.N.)*

bi elden çıkarmamaya bakar. Balcak'ın anlatılarından birinde kesinlikle sakıncalı bazı durumların ne çok tersine çevrilip bir avantaja dönüştürülmek istendiği dile getirilir. Anlatıda iki iş adamı vardır, bir alışverişte her biri ötekisinden kârlı çıkmak ister. Derken pazarlık sırasında biri kekelemeye başlar. Ötekisi, konuşmasındaki böyle bir özürden yararlanarak, kendisinin yaptığı her öneri üzerinde düşünmek için kekeleyenin zaman kazandığını hemen anlar. Çarçabuk bir karşı önleme başvurmak ister ve ansızın kulakları iyi duymuyormuş gibi yapar. Bu da söylediğini işittirebilmek için kekeleyenin daha çok çaba harcamasına yol açar ve böylece bozulan denge yeniden sağlanmış olur. Bazen kekemeliklerini zaman kazanmak ve karşısındakileri bekletmek için bir araç gibi kullansalar bile, kekemelere toplumdışı (asosyal) kişiler gibi davranmak yanlıştır. Kekeleyen çocukları cesaretlendirmek ve kendilerine güler yüz, tatlı dille yaklaşmak gerekir. Ancak moralini güçlendirerek ve dost bir yaklaşımla durumu kendisine açıklamaya çalışarak kekeme bir çocuğun konuşma bozukluğunda sürekli ve kalıcı iyileşmeler sağlayabiliriz.

V. AŞAĞILIK KOMPLEKSİ

Her insanda üstünlük eğilimiyle aşağılık duygusu el ele yürür. Bir konuda çaba harcayıp kendimizi zora koşuyorsak, nedeni aşağılık duygusudur ve bu duyguyu uğraşıp didinerek sağlayacağımız başarılarla yenmeye çalışırız. Ancak, çaba harcayıp başarı kazanma mekanizmasının engellenmesi ya da organsal yetersizliğe gösterilen ruhsal tepki dolayısıyla katlanılmaz boyutlara ulaşması sonucudur ki, aşağılık duygusu psikolojik bakımdan önem kazanır. Söz konusu durumda bir aşağılık kompleksiyle, yani güçlenen aşağılık duygusunun normal denemeyecek bir düzeye çıkması gibi bir olayla karşı karşıya bulunuruz; ilgili duygu, kolay ele geçirilebilen dengelemelerin (kompenzasyon) ve düzmece doyumların peşinde koşar, beri yandan engelleri büyütüp cesaret musluğunu kısarak çaba harcamalara, dolayısıyla başarılara giden yolu kapatır. Bununla ilgili olarak on üç yaşındaki oğlanın durumunu yeniden ele almamızda yarar vardır. Sürekli kekeleyişinin bir nedeninin cesaretini yitirmiş olmasında aranacağını daha önce görmüştük. Beri yandan, kekelemesinin de oğlanın cesaretsizliğini artırdığını söyleyebiliriz. Yani ortada nevrotik aşağılık kompleksinin bir kısır döngüsü (circulus vitiosus) bulunmaktadır. Oğlan kimsenin karşısına

çıkmak istemez, umutsuzluğa düşmüştür; belki canına kıymayı bile geçirir kafasından. Kekelemesi, yaşam modelinin bir simgesine dönüşmüştür; yaşam modeli kekelemeyle sürdürülür, ayakta tutulur. Bu huyuyla çevresini etkilemekte, çevresindekilerin ilgisini üzerinde toplamakta ve ruhsal çaresizliğinde bir hafifleme sağlamaktadır. Yaşamda bir önem kazanmak ve üstün bir yeri ele geçirmek gibi hayli yüksek düzeyde bir amaç edinmiştir kendine; dolayısıyla, başkalarına dostça davranmak, başkalarıyla geçinmek, işini doğru dürüst yapmaya istekli ve yetenekli görünmek zorundadır. Ayrıca, bu konuda bir yenilgiyle karşılaştı mı, kendini temize çıkaracak bir neden araması gerektiği duygusunu da içinde taşımaktadır ve ilgili neden de kekelemesidir. Yaşamının büyük ölçüde yararlı bir doğrultu izlemesi, oğlanın durumuna bizim için daha da aydınlatıcı bir vaka niteliği kazandırmaktadır; yalnızca bir tek alanda oğlanın yargı gücü ve cesareti kısıtlanmıştır.

Kekeleme, yeteneklerine dayanarak başarı elde etme inancını yitiren cesareti kırılmış çocukların başvurduğu silahlardan ancak biridir kuşkusuz. Cesaret kıtlığının silahlarını, kendilerini korumaları için doğanın hayvanlara bağışladığı silahlara, örneğin pençe ve boynuzlara benzetebiliriz. İlgili silahlar çocuğun güçsüzlüğünden kaynaklanmakta ve nedeni, böyle bir donanımdan yoksun olarak yaşamda dikiş tutturabileceği konusundaki umutsuzluğunda saklı yatmaktadır. Bazı çocuklar vardır, tek silahları küçük ve büyük aptestlerini tutamamaktır. Bu da bize onların çocukluklarını, her türlü çaba ve zahmetten uzak böyle bir yaşam biçimini elden çıkarmak istemediklerini gösterir. İlgili çocukların mesane ve bağırsaklarında bir organsal yetersizlikle ancak seyrek durumlarda karşılaşılır. Çocuklar anne babalarının ya da kendilerini eğiten öbür kimselerin ilgisini çekmek için böylesi nu-

maralardan medet umar ve bunu bazan oyun arkadaşlarının kendileriyle alay edip eğlenmelerini de sineye çekerek yaparlar. Dolayısıyla, söz konusu durumları hastalık değil, bir aşağılık kompleksinin ya da sakıncalı bir üstünlük eğiliminin belirtileri gibi görmek gerekir.

Oğlanda kekemeliğin nasıl geliştiğini somut olarak kafamızda canlandırabiliriz. Hani küçük bir fizyolojik çekirdekten doğup çıkmış olabilir bu bozukluk. Oğlan, uzun süre annesinin hep kendisiyle ilgilendiği tek çocuk konumunu elde bulundurmuştur. Büyüdüğünde ise belki evdekilerden yeterince ilgi görmediği ve sesini duyurma olanaklarının kısıtlandığı duygusuna kapılmış, o da çevresindekilerin ilgisini çekmek için yeni bir oyuna başvurmuştur. Kekeleme giderek kendisi için daha çok önem kazanmış, örneğin konuştuğu kimselerin dikkatle ağzına baktıklarını gözlemlemiştir. Kekelemesiyle normalde küçük kardeşi için evde harcanacak zamanın ve küçük kardeşine gösterilecek ilginin birazına sahip çıkmayı başarmıştır. Okulda da durum bundan farksızdır. Kekeme oğlan bir öğretmene düşmüş, bu öğretmen kendisine hayli zaman ayırmıştır. Dolayısıyla, kekelemesinden yararlanarak gerek evde, gerek okulda üstün kişi rolünü oynayabilmiştir. İyi öğrencilerin bol bol tattığı, kendisininse kavuşmak için can attığı ilgiyi kekelemesiyle eksiksiz elde etmiştir. Kuşkusuz iyi bir öğrencidir, ama ders konusunda fazla çaba harcadığı da söylenemez. Öte yandan, öğretmenin hoşgörülü davranması bu yoldan sağlansa bile, kekeleme pek salık verilecek bir yöntem değildir. Kendisine gösterilmesini istediği kadar bir ilgiyi bazan çevresindekilerden görememesi, oğlanı öbür çocuklardan daha fazla üzmüştür. Çevresindekilerin ilgisini üzerine çekebilmesi, aile içinde küçük kardeşin boy göstermesiyle tehlikeye girmiştir. Normal çocuklardan farklı olarak başkalarına ilgi gösterme yete-

neğini asla geliştirememiş, ailedeki öbür kişileri aradan çıkararak annesini kendisi için en önemli kişi aşamasına oturtmuştur.

Sağaltımları isteniyorsa bu gibi çocukları cesaretlendirmek, kendi güç ve yeteneklerine inandırmakla işe başlamak gerekir. Kendilerine yakınlık gösterip dert ve tasalarına ortak olmak, kendileriyle dostluklar kurmak, sert önlemlerle onları ürkütüp kaçırmamak övülmeye değer bir davranışsa da asla yeterli değildir. Kurulacak dostluk ilişkisinden yararlanıp, zamanla daha büyük başarılara ulaşmaları için onları teşvik etmek ve cesaretlendirmek gerekir daha çok. Bunu da sağlamanın yolu, böyle çocukları yavaş yavaş başkalarından bağımsız kılmak, çeşitli manevra ve oyunlara başvurup onları ister istemez kendi ruhsal ve bedensel güçlerine güven duyacakları bir duruma getirmektir. Sabredip egzersizlerde bulunarak ve işe cesaretle sarılarak o zamana kadar beceremedikleri şeylerin haydi haydi üstesinden gelecekleri inancının kendilerinde uyandırılması, izlenecek en doğru yoldur.

Çocuk eğitiminde işlenebilecek en korkunç hata, anne ve babanın doğru yoldan sapmış bir çocuğa kendisini kötü bir yarının beklediğini müjdelemesidir. Böyle bir davranış çocuktaki korkaklığı arttırmaktan başka işe yaramayacak, içinde bulunduğu durumdan çocuğun bir türlü sıyrılamaması sonucunu doğuracaktır. Oysa yapılması gereken bunun tam tersidir, çocuğa iyimserlik aşılamaktır. Virgil nasıl demiştir: "Onlar becerebilir bu işi, çünkü becerebileceklerine inanıyorlar."

Aşağılamalar ya da utandırmalarla bir çocuğun, davranışını gerçekten düzeltmesini sağlayabileceğimizi asla düşünmemeliyiz. Alay konusu edilmekten korkan çocukların kimi vakit davranışlarını değiştirir görünmesi bizi yanıltmamalıdır. Gülünç düşürerek çocuğu teşvik yönteminin ne denli sakat ve sakıncalı olduğunu şu örnek bize kanıtlamaktadır. Yüz-

mesini bilmeyen bir oğlan, arkadaşları tarafından sürekli alay konusu yapılır. Sonunda alaya ve küçümsemelere daha çok katlanamaz, atlama tahtasından kendini aşağıdaki derin sulara bırakır, ancak güç bela kurtarılır boğulmaktan. Adının ödleğe çıkmak korkusunu yaşayan kimsenin ödlekliğini yenmek için bazı girişimlerde bulunabileceği doğrudur belki; ama başvuracağı girişim seyrek durumda sağlıklı nitelik taşır. Az önceki olayın bize öğrettiği gibi, korkaklığını yenmek için bireyin başvuracağı girişim, çokluk korkakça ve zararlı niteliktedir; çünkü gerçek korkaklık, dostlarını yitireceği kaygusuyla oğlanın yüzme bilmediğini itiraftan çekinmesidir. Sonunda umutsuzluğa kapılıp suya atlamasıyla korkaklığından kurtulamamış, tersine kendisini gerçeklerle yüz yüze gelmekten alıkoyan korkaklık eğilimi daha da güçlenmiştir.

Korkaklık, her zaman insanlar arası ilişkileri yıkıcı bir karakter özelliğidir. Hep kendi şahsıyla ilgilenen, başkalarını düşünmeye fırsat bulamayan bir çocuk, toplumun öbür bireylerinin çıkarını hiçe sayarak saygınlığa ulaşmaya her vakit hazır ve kararlıdır. Dolayısıyla, korkaklık bireysel ve kavgacı bir tutumu da beraberinde getirir, böyle bir tutum toplumsallık duygusunu silip atar, ama başkalarının görüş ve düşüncesi karşısında duyulan korkuyu yoketmekten fersah fersah uzaktır. Korkak kimse başkalarının kendisiyle alay etmesinden, başkalarının kendisini görmezden gelmesinden ya da başkaları tarafından değersiz bir gözle bakılmaktan sürekli çekinir. Bunun sonucu olarak da her zaman başkalarının düşünce ve görüşlerine bağımlı yaşar, ilgili görüş ve düşüncelerin eline kayıtsız şartsız teslim eder kendini. Düşman bir ülkede yaşar gibidir tıpkı; kendisinde kuşku, kıskançlık ve bencillik gibi karakter özelliklerini geliştirir.

Bu gruba giren çocuklar ileride her şeye kusur bulan mızmız

kimselere dönüşür sıklıkla, başkalarını övmeyi kendilerine yediremez, başkalarının övüldüğüne tanık oldular mı içleri öfkeyle dolup taşar. Kazanacağı başarılarla değil, karşısındakileri alçaltıp küçümseyerek onları aşmaya çalışmak, bir güçsüzlük belirtisidir. İlgili belirtiler görüldü mü, çocukları başkalarına karşı düşmanca duygular beslemekten kurtarmak, asla savsaklanmayacak eğitsel bir ödevdir. Söz konusu belirtileri görmeyenlere kuşkusuz bir suçlama yöneltilemez; ancak böyleleri, çocuktaki düşmanca duygulardan gelişip çıkacak olumsuz karakter özelliklerini asla düzeltemeyecektir. Ne var ki, sorunun, çocuğun çevresiyle ve yaşamla uzlaşmasını sağlamaktan, ona hatalarını göstermekten, gerekli çabayı harcamaksızın saygınlığa ulaşmak istediğini kendisine açıklamaktan oluştuğunu bilirsek, çocuklarla çalışırken nasıl bir yol izlememiz gerektiğini anlarız. Bildiğimiz gibi, çocukların birbirlerine karşı besledikleri dostça duyguları pekiştirmek zorundayız. Beri yandan, kırık bir not aldı ya da yanlış bir şey yaptı diye başka çocuklara yukarıdan bakmalarının doğru görülemeyeceğini onlara öğretmemiz gerekir. Yoksa arkadaşlarında bir aşağılık kompleksinin doğmasına katkıda bulunur, onu yaşam cesaretinden yoksun bırakırlar.

Geleceğe güveni elinden alınan çocuk realiteye sırt çevirecek, yaşamın olumsuz alanlarında çaba gösterip kaybettiği şeyi gidermeye çalışacaktır. Eğiticilere düşen en önemli, hatta denebilir ki en kutsal ödev, çocuğun okulda cesaretinin kırılmamasına çalışmak, cesareti kırılmış durumda okula başlayan çocuğun ise kendine yeniden güven duymasını sağlamaktır. Bu da öğretmenin beceri ve yetenek sahibi biri olmasını gerektirir; çünkü bir eğitimden genel olarak söz açılabilmesi için, eğitilecek çocukların yüreklerinin umutla dolup taşarak geleceğe kıvanç ve cesaretle bakabilmeleri gerekir.

Bazen, özellikle açgözlü çocuklar cesaretlerini geçici süre

yitirir, başarılı çalışmalarına karşın, son sınavı verip bir meslek seçimine yönelmeleri gerektiğinde bir korkaklığa kaptırırlar kendilerini. Kimi açgözlü çocuklar da vardır ki, sınavlarda en yüksek notları alamadıklarını görerek bir süre için moral bozukluğuna uğrarlar. Bir de bakarsınız, bilinçdışında hanidir hazırlanagelmiş çatışma patlak vermiştir; çatışma da tam bir şaşkınlıkla ya da bir korku nevrozuyla açığa vurur kendini. Cesaretlerini yitirdikleri zamanında anlaşılıp da onu yeniden kazanmaları sağlanamadı mı, habire yeni bir işe el atar, ama hiç birinin sonunu getiremezler. Yaşamlarının ileriki yıllarında sık sık iş değiştirir, kendileri için her şeyin kötü sonuçlandığı inancını hep yüreklerinde taşır, bir yenilgiye uğramaktan sürekli korkup çekinirler.

Bu bakımdan, çocuğun kendi kendisine verdiği değer son derece önemlidir. Çocuğa kendisini nasıl gördüğünü sorarak kendine biçtiği değeri kuşkusuz öğrenemeyiz. Bu konuda nasıl bir diplomasiye başvurursak vuralım, ele geçireceğimiz bütün sonuç, kesinlikten uzak belirsiz yanıtlardan başka şey olmayacaktır. Bazı çocuklar kendilerine hayli değer verdiklerini açıklayacak, bazıları da hiç bir değer taşımadıklarını size söyleyeceklerdir. Sonunculara işin içyüzü biraz araştırıldığı zaman görülecektir ki, çevrelerindeki büyükler kendilerine yüzlerce kez örneğin şöyle demiştir: "Sen bir baltaya sap olamazsın!" ya da: "Ne salak şeysin sen!"

Ancak az sayıda çocuk vardır ki, çevresindeki büyüklerden söz konusu suçlamaları işitmek kendilerini fazla rahatsız etmez. Ama kimi çocuklar da vardır, kendi beceri ve yeteneklerini küçümseyerek ben'lerini savunmaya ve korumaya çalışırlar.

Bir çocuğun ağzını arayarak kendisine nasıl bir değer biçtiğini öğrenemedik mi, bunu saptayabilmek için bize kala kala tek bir yol kalır, o da çocuğun sorunları ele alış biçimini

gözlemlemek, örneğin çocuk güven ve kararlılıkla bir işe sarılıyor mu, yoksa cesaretini yitirmiş çocuklarda daha çok rastladığımız bir belirtiyi mi sergiliyor, yani duraksayarak mı davranıyor, bunu anlamaktır. Son durumu şöyle bir örnekle somut yoldan anlatabiliriz: Çocuk başlangıçta cesur adımlarla ilerler, ama kendisini bekleyen ödevlere yaklaştıkça yürüyüş temposu yavaşlar, duraksar nitelik kazanır, en sonunda da ödevlerle henüz yüz yüze gelmeden belli bir uzaklıkta durakalır. Böyleleri bazan tembel, bazan da dalgın diye gösterilir. Tanımlamalar birbirinden ne denli değişik olursa olsun, sonuç aynıdır hep: Çocuklar görevlendirilmek istendikleri işe sarılmaz, kendilerini böyle bir girişimden alıkoyacak engeller uydurmakla zamanlarını geçirirler. Kimi vakit çevresindekileri aptal yerine koymada o kadar başarı sağlarlar ki, büyüklerin çocuğun gerekli yetenekten yoksun olduklarını sanmak gibi bir yanılgıya düştüğü görülür. Ortadaki tabloyu tümüyle göz önünde tutar ve bireysel psikolojinin temel ilkeleriyle açıklamaya çalışırsak, özgüven yetersizliğinin ilgili çocukları kendilerini değerden düşürmeye zorladığını, kısaca bütün sorunun bu olduğunu anlarız. Yanlış yola kanalize edilen üstünlük eğilim ve çabasını gözden geçirirken şunu hiç bir vakit hatırımızdan çıkarmamalıyız ki, dikkatini tamamen kendi üzerinde yoğunlaştırmış birey toplumsal açıdan anormal bir kişidir. Sık sık bazı çocuklara rastlarız, aşırı bir üstünlük eğiliminden ötürü başkalarını hiç umursamaz, kendi dışındakilere karşı düşmanca duygular besler, asosyal (toplumdışı), açgözlü ve bencil bir karakter özelliğini sergilerler. Ellerine bir sır geçirmeye görsünler, ilgili kişileri güç duruma sokmakta bundan yararlanmaya bakarlar hep. Ne var ki, davranışları son derece eleştirilecek çocuklarda da her zaman kesinlikle insancıl karakter özelliklerine rastlanabilir; şu ya da bu fırsatla ilgili çocukların insanlığın bir parçası oldukları duygusuna kapıldıkları görülür.

Ben'lerinin çevreyle ilişkisi her nasılsa korur varlığını, yaşam planları ortak çalışma düşüncesinden uzaklaştıkça toplumsallık duygusuna kavuşmalarının güçleşmesine karşın, yine de söz konusu ilişki herhangi bir şekilde kendini belli eder. Bunu görebilmek için de gizli aşağılık duygusunun kendini dışavurum biçimlerine dikkat etmemiz gerekir. Bu dışavurum biçimleri de sayısız denecek kadar çoktur. Göz yalnız ışınları alıp ileriye aktaran organ değil, aynı zamanda toplumsal bir anlaşma aracıdır. Bir kimsenin bir başkasına bakışında, baktığı kişiyle ilişki kurma eğiliminin ölçüsü belli eder kendini. Bütün psikolog ve yazarların insanın bakışlarına o kadar çok önem vermelerinin nedeni de budur. Bir kimsenin hakkımızda nasıl düşündüğüne bize bakış tarzına dayanarak karar verir, bakışlarında ruhunun bir parçasını yakalamaya çalışırız. Ne denli hataya düşsek, hatalı yorumlara kapılsak da, içinde dostluk mu yoksa düşmanlık duyguları mı besleyen biri sayılacağını, bir çocuğun bakışlarından yola koyularak hepsinden kolay saptayabiliriz.

Büyüklerin yüzlerine bakamayan çocuklar, bilindiği üzere, kuşku ve güvensizliklere eğilim gösterir. Bunlar, hiç de her zaman kötü vicdanlı ya da sapık cinsel eylemler peşinde koşan çocuklar değildir. Gözlerini yana çeviren bir çocuğun bu davranışında bir başkasıyla bir an olsun ilişki kurmaktan kaçma çabası açığa vurur kendini. Gözlerini kaçırışı, çocuğun kendini oyun arkadaşları arasından sıyırıp almak istediğini anlatır. Kendisine seslenilen bir çocuğun, seslenene yaklaşma derecesine bakarak da kimi sonuçlara varabiliriz. Bazı çocuklar belli bir uzaklığa gelip durur, ilkin kendilerine niçin seslenildiğini öğrenmek ister, ancak mutlaka gerekli gördükleri zaman kendilerini çağıran kişiye sokulurlar. Sıkı ilişkilere kuşkuyla bakarlar hep; nedeni, belki başlarından bazı tatsız deneyimlerin geçmiş olması ve tekyanlı bilgileri-

ni genelleştirerek çok hatalı bir şekilde bunlardan pratikte yararlanmaya çalışmalarıdır. Bazı çocuklarda anne ya da babaya yaslanma konusunda bir eğilimin varlığını gözlemlemek de yine ilginçtir. Bir çocuğun isteyerek kendisine gittiği kişi, en çok sevdiğini söylediği kişiden çok daha önemlidir çocuk için.

Kimi çocuklar da vardır, vücutları dik, başları yukarıda yürümeleri, duru ve gür bir sesle çekinmeden konuşmaları belirgin bir özgüven ve cesaret duygusuna sahip olduklarını açığa vurur. Kimi çocuklar da kendilerine bir şey söylendiğinde irkilip siner ve böylece daha ilk bakışta içlerinde bir aşağılık duygusunu barındırdıklarını, ortadaki durumla başa çıkamayacaklarından korktuklarını belli ederler. Aşağılık kompleksinin nedenlerini araştırdık mı, bunun doğumsal nitelik taşıdığı görüşüyle sık sık karşılaşırız. Ne denli cesur sayılırsa sayılsın her çocuğun bazen korkuya kapılması, böyle bir görüşün yanlışlığını ortaya kor. Anne ve babası korkak çocuğun kendisi de belki korkak olacaktır; ancak bunun nedeni, korkaklığı çocuğun kalıtım yoluyla anne ve babasından devralması değil, korkunun kolgezdiği bir çevrede büyümüş olmasıdır. Evdeki atmosferle anne ve babanın karakter özellikleri, çocuğun gelişimi için son derece önemlidir. Okulda kendi kabuklarından dışarı çıkamayan çocuklar başka insanlarla normal ilişki içinde yaşayan ailelerden değil, başkalarıyla pek ya da hiç ilişkisi bulunmayan ailelerden gelir. Söz konusu durumu açıklamak için en başta karakter özelliklerinin kalıtsallığı akla gelebilir kuşkusuz, ama bu kuram artık geçerliğini yitirmiştir. Organlarda ya da beyinde ortaya çıkan hiç bir değişiklik, başka kişilerle ilişki kurma güçsüzlüğünü doğuramaz. Ne var ki, tek başına böyle bir güçsüzlüğe yol açmayan, ama ortaya çıkışını anlaşılır kılan durumlar vardır.

Sorunu hiç değilse kuramsal açıdan anlamamızı sağlayan en

yalın örnek, zayıf organlarla dünyaya gelen, bir süre hastalıkla boğuşan, acılar ve güçsüzlükler nedeniyle yaşam tarafından ezilen bir çocuktur. Bu gibi çocuklar kendi kendileriyle meşgul olmaya bol vakit ayırır, çevrelerine hoyrat ve düşmanca bir gözle bakarlar. Güçsüz bir çocuk, yaşamını kolaylaştırıp kendisine aşırı ölçüde bol zaman ayıran bir kişiye bağımlı durumdadır; ilgili kişi de, özellikle bu özverili ve kollayıcı tutumuyla çocukta derin bir aşağılık duygusunun filizlenmesine neden olur. Boy bos ve güç bakımından büyüklerle aralarındaki farkdan ötürü bütün çocuklarda görece bir aşağılık duygusu vardır. Sık sık yapıldığı gibi bir çocuğa örneğin: "Çocuklar lafa karışmaz!" diye söylenecek söz, büyüklerden "daha aşağı düzeyde" olduğu yolunda onda zaten varolan duyguyu güçlendirecektir.

Bütün bu deneyim ve izlenimler, çocuktaki dezavantajlı durumda bulunduğu duygusunu pekiştirir. Başkalarından daha küçük ve güçsüz olduğu yolunda yaptığı saptama öylesine ezici nitelik taşır ki, çocuk durumu bir türlü kabullenemez. Başkalarından küçük ve güçsüz olduğu düşüncesinin iğnesini kendi varlığında ne kadar şiddetli hissederse, olduğundan daha fazla olma yolunda harcayacağı çaba o denli yoğunlaşır. Çocuktaki takdir edilme, saygınlığa kavuşma eğilimi, böylece ek bir uyarı kaynağına kavuşur. Yaşamını en yakın çevresindeki insanların yaşamını dikkate alacak gibi düzenleyecekken, kendisi için yeni bir parola belirler: "Yalnız kendini düşün!" Böyle bir çocuk da kendi kabuğundan dışarı çıkamaz. Güçsüz, özürlü ve çirkin çocuklardan büyük çoğunluğunun güçlü bir aşağılık duygusu içinde yaşadıklarını, bu duygunun da aşırı iki davranış biçimiyle kendini açığa vurduğunu az buçuk kesinlikle ileri sürebiliriz. Böylesi çocuklara bir şey söylenmeye görsün irkilirler birden, kendilerini geriye çeker, korkup ürken ya da saldırgan bir tutum ta-

kınırlar. Her iki davranış biçiminin birbiriyle hiç alıp vereceği yok gibidir, ama ikisi de aslında aynı nedenden kaynaklanır. Bu şekilde davranan çocuklar bazen gereğinden az, bazen gereğinden çok konuşarak takdir edilmeye karşı duydukları eğilimi ele verirler. Toplumsallık duyguları doğru dürüst gelişmiş olmaktan uzaktır; çünkü yaşamdan bekledikleri pek bir şey yoktur ve başkalarına bir şey verme gücünden yoksun oldukları inancın gerçekten içlerinde taşır ya da toplumsallık duygularını kişisel amaçlar uğrunda kötüye kullanırlar.

Yıllardan beri yanlış bir doğrultuda ilerlemeye çaba harcamış bir çocuğun kendisiyle yapacağımız tek bir söyleşiyle yaşam üslubunu değiştirmesini dünyada bekleyemeyiz. Eğitici görevini üstlenmiş bir kimsenin sabır konusunda gerekli antramanı yapmış olması gerekir. Durumlarını düzeltmek için uğraşıp didinen çocukların ara sıra bir başarısızlıkla karşılaştığı görülür; o zaman düzelme ve ilerlemelerin öyle çarçabuk başgöstermeyeceğini kendilerine açıklamak gerekir. Bu gibi açıklamalar çocuğu yatıştırır ve cesaretini yitirmesini önler. Bir çocuk iki yıl gibi bir süre matematikte başarı gösterememişse, iki hafta gibi bir zamanda kayıplarını gidermesi elbet beklenemez, ama zamanla bunun üstesinden gelebileceği kuşkusuzdur. Normal, yani cesur bir çocuk tüm kayıplarını giderebilecek güçtedir. Dönüp dolaşıp saptadığımız bir gerçek varsa, bir güçsüzlüğün doğru yoldan sapmış gelişimden kaynaklandığı, rayından çıkmış, çeşitli sorunları kendisinde barındıran, yetersizliklerin damgasını üzerinde taşıyan kişilikten doğduğudur. Yeter ki geri zekâlı olmasınlar, davranış bozukluğu gösteren çocuklara her zaman için yardım elini uzatabiliriz.

Yeteneksizlik ya da sözde aptallık, beceriksizlik ve ilgisizlik (apati), zekâ geriliği için yeterli kanıt oluşturamaz. Geri zekâlı çocuklarda her zaman beyinsel bir kusurun varlığını

gösteren belirtilere rastlarız. Böyle bir organsal kusura, beynin gelişimini etkileyen bezler yol açabilir. Bedensel kusurlar bazen zamanla kendiliğinden kaybolur ve geriye yalnız başlangıçtaki bedensel kısıtlamanın ruhsal izleri kalır. Bir başka deyişle, organsal bir güçsüzlükten ötürü başlangıçta gelişimi kısıtlanmış çocuk zamanla büyüyüp bedensel bakımdan güçlü bir kişi durumuna gelse bile, güçsüz bir kişi davranışını sergileyebilir.

Hatta daha da ileri giderek diyebiliriz ki, ruhsal aşağılık duygusu ve benyönelik (egosantrik) tutum yalnız geride kalmış bir organ yetersizliğinin ve bedensel güçsüzlüğün sonucunda çıkmaz ortaya, organ yetersizliğinden düpedüz bağımsız bambaşka durumlardan, örneğin yanlış beslenmeden ya da sevecenliğe yer vermeyen aşırı sert bir eğitimden de kaynaklanabilir. Bu gibi durumlarda yaşamın, en büyük baş belası sayılacağı duygusuna kapılabilir çocuk, dolayısıyla çevresine karşı düşmanca tutum takınabilir. Doğacak sonuçlar, ruhsal yaşamdaki bir organ yetersizliğinden kaynaklanan bozukluğun yol açacağı sonuçların aynı değilse bile onlara benzerlik gösterir. Sevgisiz bir çevrede büyümüş çocukların sağaltımlarının karşımıza büyük güçlükler çıkaracağını bilmeliyiz. Bize, canlarını acıtan kimselere baktıkları gibi bakar böyle çocuklar: Okula gitmeleri yolunda kendilerine yönelteceğimiz isteği üzerlerinde bir baskı gibi hissederler. Özgürlüklerini sürekli kısıtlanmış, kendilerini adeta zincire vurulmuş görür, güçleri yettikçe bir başkaldırı eğilimini sürekli içlerinde taşırlar. Oyun arkadaşlarıyla doğru dürüst ilişki kuramaz, çünkü kendilerinden daha mutlu bir çocukluk yaşadıklarını düşünerek onları kıskanırlar.

Yürekleri böyle bir hınçla dolup taşan çocuklar zamanla gelişerek o türlü bir karakter sahibi olur ki, başkalarına yaşamı zehir etmek kendilerine memnunluk verir. Çevrelerini dize

getirecek yeterli cesaretten yoksundurlar; dolayısıyla, kendilerinden güçsüzleri horlayıp aşağılayarak ya da dikkati çekecek dostluk gösterileriyle onların üstüne çıkmaya çalışarak yetersizlik duygularını dengelemeye çalışırlar. Ne var ki, karşılarındakiler sultaları altına girmeye yanaştığı süre devam eder dostlukları. Erişkinler arasında nasıl özellikle acı çeken kimselere yakınlık duyanlar varsa, pek çok çocukta da aynı durumla karşılaşırız; böyleleri, ancak kötü koşullar altında yaşayan başkalarını kendilerine arkadaş edinir ya da kendilerinden küçük, kendilerinden daha yoksulları öteki çocuklara üstün tutarlar. Bazen oğlanların uysal ve nazik kızlara yöneldiğini, bu arada cinselliğin herhangi bir rol oynamadığını da gözleriz.

VI. ÇOCUĞUN GELİŞİMİ: AŞAĞILIK KOMPLEKSİNİN ÖNLENMESİ

Yürümeyi alışılmadık derecede uzun sürede öğrenen, ama bir kez öğrendikten sonra da adımlarını gayet normal atabilen bir çocuk, yaşamının ileriki yıllarında ille bir aşağılık kompleksini içinde taşıyacaktır diye bir şey söylenemez. Ne var ki, ruhsal gelişimi normal seyir izleyen çocuğu, devinim özgürlüğündeki bir engellenmenin her zaman enikonu etkileyeceğini biliyoruz. Böyle bir çocuk kendi durumuna mutsuz bir gözle bakar ve buradan yola koyularak birtakım kötümser sonuçlara varır; başlangıçtaki bedensel ve işlevsel yetersizlik zamanla ortadan kalksa bile, ilgili sonuçlar çocuğu gelecekteki davranışını kısıtlamaya zorlar. Pek çok çocuk raşitizm hastalığı geçirir ve iyileştikten sonra da çarpık bacaklar, sakarlık, bronş nezlesi, başın biçiminde belli bir anormallik, belkemiğinde eğrilme, ayak bileği kemiklerinde büyüme, narin eklemler, çarpık bir vücut gibi hastalığın iz ve belirtilerini kendilerinde taşırlar. Hastalık sırasında edinilmiş yenilgi duygusu ve bunun yol açtığı kötümserlik, ruhsal açıdan böylesi çocuklarda ileride de varlığını sürdürür. Oyun arkadaşlarının devinimlerindeki beceriklilik ve çeviklik karşısında ilgili çocuklar ezici bir aşağılık duygusuna kapılır, kendi değerlerini küçümser, iki yoldan birine saparak

ya her türlü özgüven duygusunu yitirir, başarı elde etmek için hiç çaba harcamaz, harcasalar da ancak bir ürkeklik ve çekingenlikle yaparlar bunu, ya da görünürdeki umutsuz durumlarının kamçılayıcı etkisiyle bedensel kısıtlılıklarına karşın, kendilerinden daha elverişli koşullar altında büyümüş oyun arkadaşlarıyla aşık atmaya kalkarlar. Besbelli söz konusu çocuklar, durumlarını doğru dürüst değerlendirebilmelerini sağlayacak yeterli düşünsel düzeyden yoksundur.

Çocuğun gelişiminin kendi yeteneği ve nesnel çevre tarafından değil, daha çok onun dış realiteyi ve bu realiteyle arasındaki ilişkiyi az çok rastlantı niteliği taşıyan kavrayış biçiminee belirlenmesine önemli bir gerçek gözüyle bakmamız gerekmektedir. Çocuğun doğarken beraberinde getirdiği olanak ve yetenekler asla ön planda önem taşımadığı gibi, bizim erişkinler açısından çocuğun durumunu değerlendirmemiz de yine öyle fazla önem taşımaz. Daha çok önemli olan, çocuğun durumunu kendi gözleriyle görmeye ve kendi hatalı değerlendirme biçimiyle değerlendirmeye çalışmaktır. Çocuklardan mantık çerçevesinde, yani erişkinlerdeki sağduyu ile davranmalarını bekleyemeyiz, kendi durumlarını kavramaya çalışırken onların hata yapacakları gerçeğini kabullenmek zorundayız. Böyle bir şey gerçeklik taşımasa, çocuk eğitimi diye bir şeyden söz açamazdık. Yaptığı hatalar doğumsal nitelik taşısaydı, çocukları asla eğitemez ya da onlara daha iyi davranmanın yollarını hiç bir zaman öğretemezdik.

Bu yüzden, doğumsal karakter özelliklerinin varlığına inanan kimse çocukları eğitemez ve eğitmemesi gekerir. Sağlıklı vücutta her zaman sağlıklı bir ruhun bulunacağı kısaca doğru değildir. Hastalıklı vücutta da pekâlâ sağlıklı bir ruhla karşılaşabiliriz, yeter ki bir çocuk bedensel kusurlarına karşın yaşam sorunlarını cesaretle göğüsleyebilsin. Öte yandan,

çocuk bedensel hiçbir kusuru içermeyebilir; öyleyken bir dizi elverişsiz koşullar kendisini yetenekleri konusunda yanlış bir değerlendirmeye zorlamışsa, ruhunda birtakım bozukluklar yer alabilir. Önüne çıkarılacak bir ödevi başaramaması, kendi yeteneğine karşı güvensizlik doğurabilir çocukta. Bunun da nedeni, elverişsiz koşullarda yaşayan çocukların güçlüklere karşı olağanüstü duyarlık göstermeleri ve karşılaşacakları engellere yeterince güç ve metanet sahibi olmadıklarının kanıtı gibi bakmalarıdır.

Kimi çocuklar devinimlerinde bazı engellerle karşılaşacakları gibi, konuşmayı öğrenmede de birtakım güçlüklerle karşılaşır. Konuşmasını öğrenmek, genelde yürümesini öğrenmekle bir arada gerçekleşir. Her iki beceri arasında kuşkusuz bir bağlantı yoktur; daha çok, bunlar çocuğun eğitimine ve aile ortamındaki koşullara bağlıdır. Başkaca bir sorunu bulunmayan kimi çocuklar konuşmayı öğrenmede gerekli başarıyı gösteremez, bu da ailelerinin kendilerine yardım konusunda savsak davranmalarından kaynaklanır. Ne var ki, sağır olmayan ve konuşma organları bir özürü içermeyen çocuğun, uygun yaşa gelince konuşmasını öğreneceği tartışma götürmeyen bir gerçektir. Belli koşullarda konuşma becerisinin elde edilişi gecikebilir; örneğin, aşırı görsel tipteki çocuklarda böyle bir durumla karşılaşırız. Bazen de anne ve baba çocuğu şımartarak ona konuşma fırsatı vermez, onu gerekli denemelerden yoksun bırakır, söylemesi gereken şeyleri kendileri dile getirirler. Böyle bir çocuğun konuşmayı öğrenmesi bazen öylesine uzun süreyi gerektirir ki, sağır olduğuna inanasımız gelir. Ama sonunda konuşmayı öğrendiğinde içindeki konuşma gereksinimi o denli geniş boyutlara ulaşır ki, böylelerinin ileride hatiplikte soluğu alması seyrek karşılaşılmayan bir durumdur. Besteci Robert Schumann'ın eşi Klara Schumann dört yaşına kadar hiç mi hiç konuşama-

mış, sekiz yaşına kadar da fazla bir şey konuştuğu görülmemiş. Acayip ve dışa pek kapalı bir çocukmuş, zamanını mutfakta hiç iş yapmadan geçirmekten hoşlanırmış. Buradan, evde kimsenin kendisiyle pek ilgilenmediği sonucunu çıkarabiliriz. "Bir yaşamın başlangıcındaki böylesine büyük ruhsal ahenksizliğin harikulâde bir uyumu kendi içinde barındırması şaşılacak şey", demiştir babası. Klara Schumann'ın hayatı, aşırı dengelemeye (kompenzasyon) bir örnektir.

Sağır ve dilsiz çocukların özel eğitim görmeleri gerektiği unutulmamalıdır; çünkü yüzde yüz sağırlık denen olayla seyrek karşılaşılacağı giderek anlaşılmıştır. İşitme organının ne kadar özürlü sayılacağına bakılmayarak, çocuktaki güçsüz işitme yetisinin elden geldiğince geliştirilmesi zorunludur. Rostock'dan Profesör David Katz, müzik yeteneğinden yoksun sanılan çocukların, yaptırılacak alıştırmalar sonucu müziği ve ses güzelliğini algılamada küçümsenmeyecek bir gücü elde edebileceklerini kanıtlamıştır.

Okuldaki derslerin büyük çoğunluğunda parlak başarılar elde eden bir çocuk bazen derslerin birinden, çokluk matematikten pek kötü notlar alır, bu da kendisinde hafif bir geri zekâlılığı barındırdığı kuşkusunun ruhunda filizlenmesine yol açar. Matematikte başarısız öğrencilerin belki geçmişte bir zaman falan ya da filan nedenle bu konuda yılgınlığa kapıldıkları, işin üstesinden gelebilmek için uğraşıp didinirlerken cesaretlerinin kırılmış olabileceği asla gözden uzak tutulmamalıdır.

Bazen sanatçı çevresinden kimi aileler sayıların dilinden pek anlamadıkları için övünür, bundan gurur duyarlar. Sırası gelmişken şunu da söyleyelim ki, matematikte kızların oğlanlardan daha çok güçlük çektiğine ilişkin genel görüş bir yanılgıdan kaynaklanmaktadır. Kadınlar arasında üstün değerde hayli matematikçiye ve istatistik alanda çok sayıda uzman

hanımlara rastlamaktayız. "Oğlanların aklı matematiğe kızlardan daha çok eriyor" sözünü okula giden kızlar ikide bir işitir, bu da onların gözünü yıldırıp cesaretlerini kırar.

Çocuğun sayılara ne ölçüde akıl erdirebildiği bizim için önemli bir ipucudur. Matematik, insana güven duygusu aşılayan az sayıdaki bilim dallarından biri, çevremizi saran izlenimler karmaşasının sayılar yardımıyla düzen ve istikrara kavuşturulmasına katkıda bulunan zihinsel bir işlemdir. İçlerinde güçlü bir güvensizlik duygusunu barındıranlar, genelde matematiği zayıf olanlardır. Aynı şey, öbür öğrenim alanları için de söz konusudur. Yazmak, ancak kendi içine kulak kabartan bilincin algılayabileceği titreşimleri kâğıt üzerine geçirmek olup bireyi bir güven duygusuyla donatır. Resim yapmak, akıp giden görsel izlenimlere süreklilik kazandırabilir. Jimnastik ve dans becerisi bireyin bedensel, beri yandan beden üzerindeki egemenliğin sağladığı az çok ruhsal bir güven duygusuna kavuştuğunu gösterir. Pek çok eğiticinin kültür fiziği şiddetle savunmasının nedeni belki de budur.

Çocuklarda aşağılık duygusunun göze çarpan bir belirtisi de, yüzmeyi öğrenirken çekilen zorluktur. Yüzmeyi kolay öğrenmesi, çocuğun güçlüklerinin altından kalkabileceğini gösteren olumlu bir işarettir. Yüzmeyi kolay öğrenemeyen çocuk, kendisine ve yüzme öğretmenine karşı yeterli güven duymadığını ortaya kor. Yüzmeyi öğrenmede ilkin güçlüklerle karşılaşan pek çok çocuğun sonradan değme yüzücüler olması ilginçtir. Bunlar, başlangıçta hayli zorlanmış, sonunda elde ettikleri başarının kamçılayıcı etkisiyle mükemmel yüzücüler olmayı kendilerine amaç edinmiş çocuklardır; yüzme konusunda sık sık üstatlık aşamasına kavuştukları bile görülür.

Bir çocuğun aile içinde bir kişiye mi düşkün olduğunu, yok-

sa birden çok kişiye mi yakınlık duyduğunu bilmek önemlidir. Normalde bir çocuk en fazla annesine, annesi yoksa aile üyelerinden bir başkasına bağlıdır. Yeter ki geri zekâlı ya da aptal olmasın, her çocukta başkalarına karşı bir bağlanım yeteneği vardır. Çocuk annesi tarafından büyütülür de, öyleyken ailenin bir başka üyesine düşkün olursa, bunun nedeni mutlaka araştırılıp belirlenmelidir. Bir çocuğun tüm sevgi ve ilgisini salt annesine yöneltmesinin doğru sayılamayacağı ortadadır; çünkü anneyi bekleyen en önemli ödev, çocuğun ilgi ve güvenini başka insanlar üzerine de açıp yaymaktır. Çocuklarının gelişiminde nineler, dedeler de büyük rol oynar ve söz konusu kişilerin çocuğu genellikle şımarttığı görülür. Böyle davranmalarının nedeni de yaşlanan insanların artık işe yaramayacakları gibi bir korkuya kapılmalarıdır. Bu kişilerin kapıldığı aşırı aşağılık duygusu, onları her şeye kusur bulan ya da çocukların bir dediğini iki etmeyerek kendilerini onların gözünde değerli kılmak isteyen yumuşak kalpli ve iyiliksever kişilere dönüştürür. Nine ve dedelerini ziyarete giden çocuklar sıklıkla öylesine şımartılır ki, kendilerinden daha disiplinli davranmaları beklenen evlerine dönmeyi pek canları istemez. Döndüklerinde de kendi evlerinin hiç de nine ve dedelerinki kadar güzel olmadığından yakınırlar. Nine ve dedelerin çocukların yaşamında bazen ne kadar önemli bir rol oynadığını belirtmemiz, bir çocuğun yaşam üslubunu araştıracak eğiticinin bu önemli gerçeği gözden kaçırmaması içindir. Örneğin, çocuğun devinimlerinde raşitizm hastalığından kaynaklanacak bir uyuşukluk [psikolojik soru formunun ikinci sorusu (bkz. Ek 1)] uzunca süre kaybolmadan kalıyorsa, nedeni çocuğun gereğinden fazla bakım ve ilgi görmesinde, dolayısıyla şımartılmasında aranmalıdır. Çocukları hasta yatıp özel bir ilgiye gereksinim duysalar bile, annelerin onların bağımsızlığını silip atacak gibi davranmayacak kadar

akıllılık göstermesi gerekir. Önemli bir nokta da, çocuğun ailesini fazla üzüp üzmediği, ailesine fazla zahmet verip vermediğidir (Soru 3). Eğer böyle bir durum söz konusuysa, annenin çocuğa aşırı düşkünlüğüne kesin bir gözle bakabiliriz: Anne, çocuğuna yardım edip ona bağımsızlığını kazandırmayı başaramamıştır. Karşılaşılacak güçlükler genellikle yatağa yatmada, yataktan kalkmada, yemek yemede ya da el yüz yıkamada açığa vurur kendini; ayrıca, kâbuslar ve yatağını ıslatmalarla kendini gösterir. Bütün bunlar, çocuğun belli bir kişinin ilgisini kendi üzerine çekmeye çalıştığını ortaya kor. Bir belirti gider, yerine bir başkası gelir; çocuk, erişkin birine söz geçirmede yararlanacağı boyuna yeni silahlar ele geçirir adeta. Bir çocukta ilgili belirtilerle karşılaşıyorsak, onun yaşadığı çevrede birtakım bozuklukların varlığına kesin gözle bakabiliriz. Böylesi durumlarda cezalandırma yoluna gitmenin yararı yoktur; çünkü zaten bu gibi çocuklar genelde anne ve babalarını kışkırtarak kendilerini cezalandırmalarını sağlamaya bakar, ilgili yöntemle onların bir yere varamayacaklarını adeta kendilerine anlatmak isterler.

Özellikle üzerinde durulması gereken bir sorun da, çocuğun zekâ yeteneğinin gelişimidir. Ne var ki, ilgili sorunu doğru dürüst çözümlemek bazen güçlük doğurur, böyle durumlarda Binet-Simon testlerinden yararlanılması uygun olacaktır; ancak adı geçen testlerin de her vakit güvenilir sonuçlar sağladığı söylenemez. Aynı şey, öbür zekâ testleri için de söz konusudur; zekâ testlerinin, çocuğun bütün yaşamı boyunca geçerliğini koruyacağı hayaline asla kapılmamak gerekir. Genellikle zekânın gelişimi, büyük bölümüyle evdeki koşullara bağlıdır. Maddi durumları nisbeten iyi aileler çocuklarına bu konuda yardımcı olabilir, bedensel gelişimleri kusursuz çocukların genellikle ruhsal gelişimlerinde de pek aksak-

lık görülmez. Ne yazık ki, günümüzün toplumsal koşullarında, sürtüşmesiz bir ruhsal gelişimi geride bırakmış çocukların ileride kalifiye işlerin başına geçecekleri ya da daha parlak bir meslek sahibi olacakları önceden bellidir; gelişim süreçleri ağır tempo izlemiş çocukları ise bir şansızlık eseri daha alt düzeydeki işler bekler. Son zamanlar pek çok ülkede uygulanan okul sisteminde öğrenim güçlüğü çekenler için öngörülmüş sınıflarda okuyan çocuklardan büyük bölümünün yoksul ailelerden geldiği anlaşılmıştır. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz: Yoksul çocuklar daha olumlu koşullarda yaşasalardı, varlıklı ailelerin çocukları olarak dünyaya gelme şansını ele geçirmiş arkadaşlarıyla pekâlâ boy ölçüşebilirlerdi.

Araştırılması gereken bir diğer önemli sorun da, çocuğun çevresindekilerin alaylarına boy hedefi oluşturup oluşturmadığı, çevresindekilerin takılıp eğlenmeleriyle cesaretini yitirip yitirmediğidir. Bazı çocuklar vardır, bu gibi cesaret kırıcı davranışları göğüsleyebilir; ama bazıları da cesaretlerini yitirir, olumlu etkinliklerin çetin yollarını izlemekten kaçar, ilgilerini kendi dış görünümlerine yöneltirler. Bu da onların kendi kendilerine fazla güven beslemediklerini gösterir. Bir çocuk saldırıya uğramaktan korktuğu için başkalarıyla sürekli dalaşıp kavga ediyorsa, buradan onun düşmanca bir çevrede yaşadığı sonucunu çıkarabiliriz. Böyle çocuklar söz dinlemez, itaat denilen şeyi bir başkasının boyunduruğu altına girmek diye anlarlar. Kanılarınca bir selama nazik şekilde karşılık vermek kendini alçaltmaktır; sorulacak soruları küstah bir edayla yanıtlar, başkalarının kendilerine göstereceği acımayı kişisel bir alçalma saydıklarından asla durumlarından şikâyet etmezler. Başkalarının yanında asla gözyaşı akıtmaz, hatta ağlamaları gereken yerde gülerler bazen, bu da çevresindekilerde bir duygusuzluk izlenimi uyandırır; oysa

böyle davranmaları, başkalarına güçsüz görünmekten korktuklarının bir belirtisidir. Çocuğun başvurduğu acımasız ve gaddarca hiçbir davranış yoktur ki, temelinde gizli bir güçsüzlük duygusu yatmasın. Gerçekten güçlü insanlar, başkalarına zulmetmek hevesine kapılmazlar. Söz konusu asi çocukların elleri yüzleri pistir; dış görünümlerine özen göstermez, tırnaklarını yer, burunlarını karıştırır, hayli dikkafalı bir davranışı sergilerler. Bu gibi çocuklar karşısında yapmamız gereken, onları cesaretlendirmek, davranışlarının gerisinde yalnızca güçsüz kimseler olarak görünmekten duydukları korkunun saklı yattığını kendilerine anlatmaktır. En büyük kardeş tipinde, daha önce belirttiğimiz gibi, kimi istisnalarla karşılaşırız. Şimdi ele alacağımız istisna da bunlardan biridir; çocukların yaşamında bugüne kadar savsaklanmış bir sorunu konu almakta, kendinden küçük bir kızkardeşi olan çocuğun aile içinde oynadığı trajik rolü gözler önüne sermektedir. Her ne kadar açık seçik dile getirilmese de cesaretlerini tümüyle yitirmiş şaşkınlık içindeki oğlanların sözünü eden yazılardan, bunların karşılaştığı güçlüklere, kendilerinden küçük zekî bir kızkardeşe sahip olmalarının yol açtığını çokluk görür, anlarız. Söz konusu güçlüklerle karşılaşılmasındaki sıklık rastlantı değildir, çünkü pek doğal bir açıklaması vardır. Biliyoruz ki, günümüz uygarlığında erkeklere kadınlardan daha önemli bir gözle bakılır. Aile içinde ilk doğan oğlanlar şımartılır çokluk. Anne ve babalarca kendilerine büyük umutlar bağlanır. Aile içinde elverişli bir konumu elde bulunduruyorlarken, ansızın bir kızkardeş çıkar ortaya. Kızkardeş, şımartılmış bir ağabeyin saltanat sürdüğü bir ortamda gözlerini dünyaya açar ve ağabey, kızkardeşini rahatını kaçıran biri gibi görüp onu saf dışı bırakmaya çalışır. Bu da kızkardeşi kamçılayarak olağanüstü çabalarda bulunmaya iter. Kızkardeş ilgili çabaların ağırlığı altında

ezilip kalmazsa, ağabeyin tutumundan kaynaklanan kamçılayıcı etki tüm yaşamına damgasını vurur. Hızlı bir tempoyla gelişen kızkardeş, erkeksel üstünlük hayali tehlikeye düşen ağabeyi korkutur, bir güvensizliğe sürükler onu. Doğa yasasına göre kızlar on dört ve on altı yaşları arasında oğlanlardan daha çabuk serpilip geliştiklerinden, ağabeydeki güvensizliğin tam bir bozgunla sonuçlanma, ağabeyin özgüvenini kolaycacık yitirme olasılığı vardır.

Çocuk kolay dostlar edinebiliyor mu kendine, yoksa insanlardan kaçıyor mu, başçekenlerden biri midir, yoksa baştaki birinin peşinden gidenler arasında mıdır, bir başka söyleyişle toplumsallık duygusunun ya da cesaret kırıklığının ölçüsü nedir, sorusu da dördüncü sorumuzu oluşturuyor. Ayrıca, söz dinleme ya da başkalarına söz geçirme istemi de aynı soru kapsamında yer almaktadır. Kendini başkalarından soyutlayan çocuk, başkalarıyla rekabet edebilmesine yetecek özgüven duygusundan yoksun olduğunu, beri yandan içinde çok güçlü bir üstünlük eğilimini barındırdığını, dolayısıyla bir toplulukta kişiliğinin salt ikinci planda kalacağından çekindiğini açığa vurur. Koleksiyon yapmaya eğilim gösteren çocuklar, bu davranışlarıyla güçlerini artırmak ve başka çocuklardan öne geçmek istediklerini ele verirler. Koleksiyon eğilimi kolaycacık aşırılığa vardırılmak, büyüyüp güçlenerek alabildiğine bir hırs ve açgözlülüğe dönüşmek gibi bir sakıncayı içerir; çocuğu kendine sırtını dayayacağı bir yer, bir destek aramaya iten genel güçsüzlük duygusunun belirtisidir. İhmal edildiklerine ya da görmezden gelindiklerine inanmaları durumunda, bu gibi çocukları çalıp çırpma eylemlerine ayartmak güçlük doğurmaz; çünkü gerekli ilgiyi görememe konusunda başkalarından daha duyarlıdırlar.

Beşinci soru, çocuğun okul karşısındaki takındığı tutumla ilgilidir. Bir çocuk savsak mıdır, okula vaktinde gelmiyor mu,

okula gitmek kendisini telaş ve tedirginliğe mi sürüklüyor (telaş ve tedirginlik bir yadsımanın belirtisidir çokluk), bu noktalara dikkat etmemiz gerekir. Belli koşullarda bu gibi çocuklarda uyanan korku çeşitli şekillerde açığa vurur kendini; ev ödevlerini yapmaları gerektiği zaman sinirlenip öfkelenir, içlerindeki gerilim nedeniyle kalp çarpıntısına uğrarlar. Belli bir tiptekilerde, örneğin cinsel uyarılma gibi organik tepkilere de rastlanabilir. Okullardaki not sistemi, her zaman tavsiye edilecek bir yol değildir. Verilecek notlarla çocukların belli kategorilere ayrılmaması, onları büyük bir yükten kurtaracaktır. Okul çocuk için sürekli bir sınava dönüşmekte, kötü notu bir mahkûmiyet kararı gibi üzerinde hissettiği süre iyi not alabilmek için çaba harcama zorunluğuyla onu karşı karşıya bırakmaktadır.

Çocuk ev ödevlerini kendi gönlüyle mi yapıyor, yoksa buna zorlanması mı gerekiyor? Ev ödevlerini yapmayı unutması, çocuğun sorumluluktan yakayı sıyırmak istediğini gösterir. Yazılı yoklamalarda gerekli başarıyı elde edemeyişi, ilgili yoklamalarda gösterdiği sabırsızlık, bazen başka bir şeyle uğraşmak isteyen çocuğun bir an önce sınıftan ve okuldan çıkıp gidebilmek için başvurduğu çaredir.

Çocuk tembel midir? Eğer bir çocuk yazılı yoklamalarda başarı elde edemiyorsa, yeteneksizliğinden çok tembelliğinin buna neden gösterilmesini isteyecektir. Bir ödevin doğru dürüst üstesinden gelen tembel çocuk övülür ve şu sözleri işitir çevresinden: "Ah bu kadar tembel olmasa, neler başaramaz!" Bu sözler de çocuğu kuşkusuz memnun bırakır, çünkü yetenek sahibi olduğunu bundan böyle çevresindekilere kanıtlaması gerekmediği inancını pekiştirir içinde. Düşünsel bakımdan uyuşuk ve miskin çocuklar da bu tip içine girer, cesaretten yoksundur hepsi, dikkatlerini bir noktaya yöneltemez, başkalarına sürekli bağımlı durumda yaşarlar. Dikkati

üzerlerine çekmek için derste huzuru bozan şımartılmış çocuklar da yine aynı tip içinde yer alır.

Öğretmeni karşısında çocuğun nasıl bir tutum takındığı sorusunu ise yanıtlamak kolay değildir. Normalde çocuklar, öğretmenlerine karşı besledikleri gerçek duyguları gizlerler. Bir çocuk sınıftaki arkadaşlarına sürekli kusurlar bulur da, onları değerden düşürmeye çalışırsa, ilgili davranışın özgüven duygusundaki yetersizlikten kaynaklandığını söyleyebiliriz. Böyleleri arkadaşlarına yüksekten bakar, hiçbir şeyi beğenmez, her şeyi herkesten iyi bilir, bu davranışlarıyla da kendi güçsüzlüklerini yabancı gözlerden saklamaya çalışırlar.

Çevrelerine karşı ilgi göstermeyen kayıtsız ve pasif çocuklar, büyük güçlükler çıkarır karşımıza. Bunlar da yüzlerinde maske taşırlar, çünkü gerçekte hiç de o kadar umursamaz değillerdir. Serinkanlılıklarını yitirdiler mi, genel olarak azgın bir öfke nöbeti ya da bir intihar girişimi ile çevrelerine tepki gösterirler. Ancak zorlandılar mı, kendilerinden istendiği gibi davranmaya yanaşırlar. Başarısızlıktan korkar, başkalarına aşırı değer verirler. Eksikliğini çektikleri bir şey varsa, o da cesarettir.

Sportif çalışmalarda ya da beden eğitiminde hırslı olduklarını açığa vuran çocuklar, öbür alanlarda da içlerinde bir hırs beslediklerini, ama yenilgi ve başarısızlıktan korktuklarını ortaya korlar. Kendilerini normalden çok okumaya veren çocuklar yeterli cesaretten yoksunluklarını gösterir ve okuma yoluyla güçlü bir konuma kavuşmayı umduklarını belli ederler. Bu gibi çocuklar zengin bir hayal gücüyle donatılmalarına karşın, gerçekle yüz yüze geldiklerinde kendilerini ürkeklik ve çekingenliğe kaptırır. Çocukların roman, masal, yaşamöyküsü, gezi kitapları, nesnel ve bilimsel yapıtlar arasında hangisini daha severek okuduklarına dikkat etmek de önemlidir. Buluğ çağındaki çocuklar, müstehcen türdeki kitapları

yeğler. Ne yazık ki, her büyük kentte böylesi yapıtlara müşteri arayan kitapevleri bulunmaktadır. İçlerindeki cinsellik içgüdüsünün şiddetini artırması ve deneyim arzusu, çocukların düşüncelerini ilgili yöne yöneltir. Müstehcen yayınların zararlı etkileriyle savaşmada şu çarelerden yararlanılması yerinde olacaktır: Çocuğu toplumun bir üyesi kimliğiyle oynayacağı role gereği gibi hazırlamak, geç kalmadan kendisini cinsel konularda aydınlatmak ve anne babasıyla arasında dostça ilişkilerin kurulmasını sağlamak.

Altıncı soru, aile içindeki koşulları konu alır; aile üyelerinde örneğin alkolizm, nevroz, tüberkuloz, frengi ve sara gibi hastalıkların görülüp görülmemesinin araştırılmasına yöneliktir. Çocuğun bedensel gelişiminin tüm kusurlu ve anormal yanlarıyla ayrıntılı biçimde bilinmesi de büyük önem taşımaktadır. Doğru dürüst solunumu engelleyen bademciklerin ve burundaki etlerin aşırı büyümesi sonucu ağızdan nefes alıp veren çocukların yüzlerinde sık olarak aptalca bir ifadeye rastlanır. Böyle durumlarda şikayet nedenlerinin ortadan kaldırılabilmesi için ameliyata başvurulması zorunludur; ameliyatın derdine derman olacağına kesinlikle inanması, hastaneden taburcu edilen çocuğu, okulda kendisini bekleyen ödevlerin altından kalkabileceği konusunda cesaretlendirir bazen.

Aile bireylerindeki hastalıklar, çocuğun ilerlemesini sıklıkla engeller. Süreğen hastalıklara yakalanmış anne ve babalar, çocuklar için ağır bir yük oluşturur. Sinirsel ve ruhsal bozukluklar, bütün aileyi sıkıntıya sokar. Aile üyelerinden birinde bulunabilecek ruhsal bir rahatsızlığı, mümkünse çocukların öğrenmesi önlenmelidir. Ruhsal hastalıkların kalıtımla çocuklara geçebileceğine ilişkin batıl inancı bir yana bıraksak bile, söz konusu hastalıkların bütün aileyi olumsuz yönde etkilediği görülür. Aynı durum, sayısız tüberkuloz ve kanser vakaları için de söz konusudur. Bütün bu hastalıklar

çocuğun ruh durumu üzerinde korkunç etki yapar; bazen çocuğu böyle bir aile atmosferinden çekip almak, onu evde alıkoymaktan çok daha yerinde bir davranıştır. Aile bireylerindeki alkolizm ve suça yönelik eğilimler çocuk üzerinde adeta bir zehir etkisi gösterir ve çocuk pek sık olarak ilgili zehire karşı koyacak gücü bulamaz. Ne var ki, aile ortamının zararlı etkilerinden uzak tutulacak çocuklar için uygun yerin sağlanması söz konusu olunca, bir sürü güçlükle karşılaşılır. Saralılar genellikle sinirli kimselerdir, çabuk kızar, aile içindeki yaşamın ahengini bozarlar. Ama sözü edilen hastalıklar içinde en kötüsü frengidir. Frengili anne ve babaların evlatlarının direnci çokluk pek zayıftır, onlar da aynı hastalığa kolaylıkla yakalanır, yaşamsal sorunların çözümünde sık olarak hazin güçlüklerle karşılaşırlar.

Ailenin maddi durumunun da, çocuğun yaşamına ve gelecek karşısındaki tutumuna damgasını vurabileceğini göz ardı etmemek gerekir. Başkalarının yaşadığı daha elverişli koşullarla kıyasladığımız zaman, yoksulluğun çocuklarda yetersizlik duygusu uyandırdığını söyleyebiliriz. Maddi durumları iyi aileler gün gelip sıkıntıya düşünce, evde alıştıkları rahatlıktan yoksun yaşamanın üstesinden gelmek çocuklar için kolay olmaz hiç. Hele nine ve dedeler anne ve babalardan daha varlıklıysa, çocukların içine yuvarlanacağı bunalım daha da büyüktür. Örneğin Peter Ghent, dedesinin durumunun parlaklığına karşılık babasının her alanda başarısız kalmasının kahredici düşüncesinden bir türlü yakasını kurtaramaz. Miskin babaya karşı protesto olarak çocuğun kendisinde bir çalışkanlık ve hamaratlık özelliğini geliştirdiği de seyrek karşılaşılmayan durumlardandır.

Aile içinde ansızın başgösteren bir ölüm olayıyla ilk kez karşılaşması, çocuk üzerinde sıklıkla şok etkisi yapar; öyle sarsıcı bir şok ki, çocuğun ilerideki bütün yaşamını olumsuz yönde etkiler. Daha önce bu konuda hazırlıksız olup ölümle

ansızın yüz yüze gelen çocuk, yaşamın bir sonu olduğunun ilk kez farkına varır. Bu bilmece, çocuğun tüm cesaretini kırar ya da en azından onu pek korkak biri yapar. Meslekleri-nin seçiminde ölümle ansızın korkunç şekilde karşılaşmalarının kesin rolü oynadığını, hekimlerin yaşam öykülerinde sık sık okuruz. Bu da bize, ölümle tanışmasının çocuğu ne kadar derinden sarsabileceğini gösterir. Çocuğu böyle bir sorunla karşı karşıya bırakmak doğru değildir, çünkü sorunun altından kalkabilecek güce henüz erişememiştir. Öksüz ya da üvey çokcuklar, mutsuzluklarına çokluk anne ve babalarının ölümünün yol açtığına inanır.

Bilmemiz gereken önemli bir nokta da, aile ortamında kimin sözünün geçtiğidir. Bu kişi genellikle babadır. Evde daha çok anne ya da üvey annenin dediği oluyorsa, çocuğun gelişimi için bunun anormal sonuçlar doğuracağını düşünmek gerekir; beri yandan, böyle bir durumda baba çocuklarının gözünde sıklıkla yitirir saygınlığını. Evde dizginleri anneleri ellerinde bulunduran oğullar, çevrelerindeki kadınlara karşı genellikle belli bir korkuyu içlerinde taşır, bu korkuyu ancak seyrek durumda üzerlerinden sıyırıp atabilirler; büyüdükleri zaman kadınların semtine uğramaz ya da kendi aile yaşamlarında hayatı eşleri için bir cehenneme çevirirler.

Ayrıca, çocuğun sert mi eğitildiğini, yoksa yumuşak bir eğitim mi gördüğünü öğrenmek gerekir. Biz bireysel psikologlar, çocukların eğitiminde ne fazla sert, ne de fazla yumuşak yöntemlerin izlenmesinin doğru olduğu görüşündeyiz. Yapılması gereken, çocuğa anlayış göstermek, eğitsel hatalardan kaçınmak, çocuğu sürekli cesaretlendirip sorunları üzerine eğilerek onları çözümlemesini ve kendisinde toplumsallık duygusunu geliştirmesini sağlamaktır. Çocuklarının her yaptığına kusur bulan anneler, davranışlarıyla onlara zarar verir, çünkü tümüyle cesaretlerini kırar onların. Şımartmaları ön planda tutan bir eğitim de çocuklarda bir bağımlılık du-

rumuna yol açar, çevrelerindeki bir kişiye sarılma, bir kişiden sürekli destek görme eğilimini uyandırır. Anne ve babalar bir hokkabaz gibi davranmayarak gerçeği çocuğa ne toz pembe göstermeli, ne de karamsarlığa sapıp dünyayı kasvetli ve karanlık bir tablo gibi sunmalıdır. Anne ve babalara düşen, çocuklarını elden geldiğince iyi bir şekilde yaşama hazırlamak, onların ileride kendi başlarının çaresine bakabilmelerini sağlamaktır. Güçlükleri nasıl göğüsleyecekleri kendilerine öğretilmemiş çocuklar, ileride her türlü sıkıntı ve zahmetten kaçmaya bakacak, bu da onların giderek daralan bir çember içinde yaşamlarını sürdürmelerine yol açacaktır.

Ayrıca çocuğun bakım ve eğitiminin kime bırakıldığını bilmekte yarar vardır. Anneler çocuklarının sürekli başında bulunmalıdır diye bir şey söylenemez; ama onları ellerine teslim edecekleri kişileri de iyi seçmeleri gerekir. Çocuğun bir şeyler öğrenmesini istiyorsak, bunun en iyi yolu, öğrenmesini istediğimiz şeyleri kuşkusuz makul sınırlar içinde deneyimle öğrenmesini sağlamaktır; çünkü o zaman çocuğun davranışı, başkalarının kendisine kabul ettireceği kısıtlamalarla değil, gerçeklerin mantığıyla yönlendirilmiş olur.

Yedinci soru; çocuğun aile içindeki konumuyla ilgilidir; bu konum, çocuğun karakter oluşumu bakımından alabildiğine önem taşır. Tek çocuğun aile içinde özel bir yeri vardır. Yine çocuklardan en küçüğü de, kızlar arasında tek oğlan ya da oğlanlar arasında tek kız da ailede kendine özgü bir yeri elinde bulundurur.

Sekizinci soru meslek seçimini konu almaktadır. Bu da bizim için pek önemlidir; çünkü böylelikle çevrenin çocuk üzerindeki etkisi, çocuktaki cesaretin derecesi, toplumsallık duygusunun gelişmişlik düzeyi ve yaşam ritmiyle ilgili kimi bilgiler ediniriz.

Dokuzuncu sorunun konu aldığı gündüz düşleri de, tıpkı ilk

çocukluk yıllarıyla ilgili anımsamalar gibi önem taşır. Çocukluk anılarını nasıl yorumlayacaklarını öğrenmiş eğiticiler, bunlardan bir çocuğun tüm yaşam üslubunu okuyabilir sıklıkla. Düşler de çocuğun hangi doğrultuda devindiğini, sorunlarını çözmeye mi, yoksa onlardan kaçmaya mı çalıştığını ele veren dışavurumlardır. (Onuncu soru).

Çocukta bir konuşma özürü var mıdır, yok mudur, çocuk çirkin midir, yoksa yakışıklı mı, bedensel bazı anormallikleri içeriyor mu, içermiyor mu, bunların da yine bilinmesi gerekir. (Soru on üç).

Çocuğun kendi üzerinde açıkça konuşup konuşmadığı da on dördüncü sorunun konusunu oluşturur. Kimi çocuklar vardır, aşağılık duygularını dengelemek için palavra sıkar, yüksekten atıp tutarlar.

Kimileri de vardır, söyleyeceklerimden karşımdakiler aleyhimde yararlanır diye çekindiklerinden ya da karşımdakiler güçsüzlüğümü farkeder de yeni üzüntülere uğrarım diye korktuklarından konuşmaya yanaşmazlar.

On beşinci soru. Derslerden birinde, diyelim resim ya da müzikte başarılı bir çocuk, bu başarısından yola çıkılarak öbür derslerde de başarılı notlar almaya cesaretlendirilmelidir.

On beş yaşına gelip de hâlâ ileride ne olacaklarını bilemeyen çocuklara tümüyle cesaretlerini yitirmiş bir gözle bakarak, kendilerini buna göre sağaltımdan geçirmemiz gerekir. Bu arada aile üyelerinin meslek durumları, ayrıca oğlan ve kızkardeşlerin toplumsal konumları dikkate alınmalıdır. Anne ve babanın mutsuz evliliği, bir çocuğun gelişimini aksatabilir. Öğretmene düşen görev, ihtiyat ve temkinle davranmak, çocukla çevresi üzerinde yeterli bir fikir edinmek, soru formunun sağlayacağı bilgilerle uyum içinde bir sağaltım ve düzeltim girişiminde bulunmaktır.

VII. TOPLUMSALLIK DUYGUSU ve GELİŞİMİNDE KARŞILAŞILAN ENGELLER; ÇOCUĞUN AİLE İÇİNDEKİ KONUMU

Daha önceki bölümlerde ele aldığımız üstünlük eğilimi vakalarının tersine, bir hayli çocuk ve erişkin kendi dışındaki kimselerle ilişki içinde bulunmak, ödevlerini başkalarıyla işbirliği halinde yapmak ve toplumsal açıdan genel olarak kendilerini yararlı kılmak gibi bir eğilimi sergilerler. Bu gibi dışavurumları, hepsinden güzel toplumsallık kavramıyla tanımlayabiliriz. Peki, bu duygunun kökeni nedir? İlgili konuda hatırı sayılır görüş ayrılıkları vardır. Ama en azından benim saptayabildiğim kadarıyla, insan gerçeğinden asla koparılıp alınamayacak bir olay karşısında bulunduğumuzu söyleyebiliriz.

Hatta bir bakıma toplumsallık duygusunun doğumsal nitelik taşımasının üstünlük eğilimindekinden çok daha büyük bir olasılığı içerip içermediği sorusunu yöneltebiliriz kendimize. Böyle bir soruya verilecek yanıt, aslında her ikisinin de aynı çekirdeğe sahip olduğu, bireysel üstünlük ve egemenlik arzusuyla toplumsallık duygusunun insan doğasındaki aynı temelden kaynaklandığıdır. Her iki eğilim ve duygu da, insandaki kendini kabul ettirme temel isteğinin belirtisidir; ancak

biçim bakımından değişiktir birbirinden. Dışavurum biçimlerinin farklı oluşu da, insan doğasının iki ayrı biçimde değerlendirilmesinin nedenidir. Örneğin, hükümranlığı ele geçirmeye yönelik bireysel eğilim, bireyin toplum olmadan işin içinden çıkabileceği görüşüne dayanırken, toplumsallık duygusu bireyin bir bakıma toplumdan bağımsız yaşamayacağı görüşünü temel alır kendine. İnsan doğası konusundaki düşünceye gelince, toplumsallık duygusunun bireysel üstünlük eğiliminden daha değerli olduğu kuşkusuzdur. Toplumsallık duygusu daha sağlıklı, daha sağlam nedenlere oturtulmuş, mantıksal açıdan daha esaslı bir görüştür; bireysel üstünlük eğilimi görüşü ise, insanların yaşamında psikolojik olgu olarak ötekisinden daha sık rastlansa da ancak yüzeysel bir bakış açısını yansıtabilir.

Gerçek ve mantığın ne bakımdan toplumsallık duygusunun yanında yer aldığını bilmek istersek, insanı tarih süreci içinde ele almamız yetecek, onun şimdiye kadar hep topluluklar halinde yaşadığını göreceğiz. Dış tehlikelere karşı tek başlarına kendilerini savunacak gücü gösteremeyen varlıkların korunabilmek için sürekli birlikte yaşama gereksinimini duyduklarını düşünürsek, bunun pek de şaşırtıcı bir şey sayılamayacağını anlarız. İnsanı bir aslanla karşılaştırdık mı, bir tür hayvan olan insanın aslana göre hayli bir güvensizlik içinde yaşadığını, irilikce insanla kıyaslanabilecek öbür hayvanlardan büyük çoğunluğunun insandan daha güçlü sayılıp saldırı ve savunma açısından doğanın kendilerini daha iyi silahlarla donattığını anlarız. Kendilerini savunma silahlarıyla donatmakta doğanın cimrice davrandığı bütün hayvanların sürüler halinde yaşayıp hareket ettiğini Darwin gözlemlemiştir. Diyelim olağanüstü bir güce sahip orangutan eşiyle tek başına yaşamını sürdürürken, maymun familyasının daha küçük ve güçsüz bireyleri hep sürüler halinde yaşar. Dar-

win'in belirttiği gibi sürüleşme eğilimi, doğanın hayvanlardan bireysel olarak esirgediklerinin, örneğin pençelerin, köpek dişlerinin, kanatların vb. yerini tutar ya da onları dengeler.

Sürüleşme birey olarak tek tek hayvanların eksiklerini gidermekle kalmaz, aynı zamanda onlara yeni korunma yöntemlerini bulma, durumlarını düzeltip daha güvenli kılacak yöntemleri geliştirme gücünü kazandırır. Örneğin, bazı maymun sürüleri, yaşam çevrelerinde düşmanlarının bulunup bulunmadığını öğrenmek üzere gözcüler çıkarır. Bu da onlara güçlerini birleştirerek, sürüdeki tek tek üyelerin güçsüzlüğünü geniş ölçüde giderebilmelerini sağlar. Ayrıca biliyoruz ki, mandalar düşman karşısında çember biçiminde dizilerek bir savunma duvarı oluşturmakta, böylece tek tek herbirinden çok daha güçlü düşmanlarını püskürtebilmektedirler.

Bu sorunu ayrıntılı biçimde inceleyen hayvan sosyologlarından öğrendiğimize göre, sözü edilen hayvan sürülerinde insan toplumundaki yasalara uyan adeta kuramsal nitelikte önlemlere rastlanmaktadır. Örneğin, sürü tarafından ileri çıkarılan gözcü, belli davranış kurallarını dikkate alarak düzenler yaşamını, bu konuda yapılacak her hata ya da kurallara aykırı davranış yine sürü tarafından cezalandırılır. Bu konuda ilginç bir şey de pek çok tarihçinin, insanlığın en eski yasalarının soyun bekçi ve muhafızlarının davranışlarıyla ilgili olduğu görüşünü benimsemesidir. Böyle olunca, sürüleşme eğiliminin, hayvanlar arasında güçsüz türlerin bireylerinin savunma yetersizliğinden kaynaklandığını kafamızda somut olarak tasarlayabiliriz. Her toplumsallık duygusu da belli bir anlamda bedensel güçsüzlüğü yansıtır ve ilgili güçsüzlüğe kopmayacak gibi bağlıdır. İnsanlarda ise toplumsallık duygusunu belki en çok kamçılayan etken, çocukların çaresizliği ve gelişim süreçlerinin izlediği ağır tempodur.

Tüm hayvanlar dünyasında insandan ayrı tek bir yaratık gösterilemez ki, yavrusu öylesine katıksız bir çaresizlik içinde dünyaya gözlerini açsın. Bildiğimiz gibi, insan yavrusu, olgunluk aşamasına ulaşıncaya dek bütün yaratıklar yavrularından daha çok zamanı gereksinir. Bunun nedeni, çocuğun erişkinlik düzeyine ulaşmadan sayısız nesneleri öğrenmek zorunda olması değil, gelişme biçimidir. Çocuklar, öbür yaratıklardakinden hayli daha uzun süre anne ve babalarınca korunup gözetilir, çünkü organizmaları böyle bir koruyucu destek olmadan varlığını sürdüremeyecek gibi yaratılmıştır. Diyelim çocuklar böyle bir destekten yoksun kaldı, insan soyunun yeryüzünden silinip gideceği kuşkusuzdur. Çocuğun bedensel güçsüzlüğüne, eğitim ve toplumsallık duygusunu birbirine bağlayan bir etken gözüyle bakabiliriz. Bedensel bir olgunluktan yoksunluğu, çocuğun bir eğitim sürecinden geçirilmesini zorunlu kılar; ilgili yoksunluk, çocuğun toplumsal ilişkiler örgüsü içinde yerini alacak gibi yetişmesiyle giderilebilir ancak; bu da, çocuk üzerinde uygulanacak eğitimin amacını belirler. Eğitim, ister istemez toplumsal bir amaç gütmek zorundadır.

Eğitimde uyacağımız bütün kurallar ve izleyeceğimiz yöntemlerde toplu yaşam ve bu yaşama sosyal uyum düşüncesini asla gözden uzak tutmamamız gerekir. Farkına varalım ya da varmayalım, toplum açısından iyi olan davranışlar, toplum için genellikle sakıncalı ya da zararlı davranışlardan her vakit daha çok hoşumuza gider.

Gözlemlediğimiz tüm eğitim hatalarının hata sayılmasının nedeni, bunların toplum üzerinde zararlı etkiler yaptığı kanısında olmamızdır. Başarılan büyük işlerden her biri, bundan da çok insandaki tüm yeteneklerin gelişimi toplumsal yaşamın baskısı altında gerçekleşir ve toplumsallık duygusunu geliştirmeye yönelik bir doğrultu izler. Örneğin, dil konusu-

nu alalım ele. Tek başına yaşayan bir insan, dili gereksinmez. İnsanların dil gibi bir nesneyi yaratmaları, toplumsal yaşamın zorunluğunu gösteren tartışma götürmez bir kanıttır. Konuşma, insanlar arasında açık seçik bağlantılar oluşturduğu gibi, aynı zamanda onların bir arada yaşamalarından doğup çıkmıştır. Toplumsallık duygusundan yola koyulmadık mı, dilin ve konuşmanın psikolojisini asla anlayamayız. Tek başına yaşayan bireyler dile ve konuşmaya hiç ilgi göstermez. Çocuk toplumsal yaşama katılmanın o geniş tabanından yoksun kalır ve toplumdan soyutlanmışlık içinde büyürse dil gelişimi engellenir ve gecikir. Birey, dil yeteneğini ancak başka bireylerle kuracağı ilişkiler sayesinde edinir ve geliştirebilir.

Duygu ve düşüncelerini başkalarından daha iyi anlatabilen çocukların genellikle dil bakımından daha yetenekli olduğu sanılır. Ama bu doğru değildir. Konuşmada ya da dil aracılığıyla ilişki kurmada zorluk çeken çocuk, normalde güçlü bir toplumsallık duygusundan yoksundur. Konuşmasını doğru dürüst öğrenemeyenler, sıklıkla şımartılmış çocuklardır; içlerindeki bir arzuyu henüz dile getirmeye vakit kalmadan anneleri hemen yetişir, her şeyi yapar kendileri için. Dolayısıyla, bu gibi çocuklar hiç bir zaman konuşma gereksinmesini duymaz, başka insanlardan soyutlanır ve toplumsal yaşama uyum yeteneklerini kaybederler.

Kimi çocuklar vardır, ancak duraksayarak, istemeye istemeye konuşurlar; çünkü anneleri bir cümleyi sonuna kadar konuşup bitirmelerine, hatta sorulan bir soruyu yanıtlamalarına izin vermez. Kimi çocuklar da kendileriyle eğlenildiği ve gülünç duruma düşürüldükleri için cesaretlerini yitirmişlerdir, dolayısıyla gereği gibi konuşamazlar. Çocuğun sözlerini sürekli düzeltmeler ve konuşmasına kusur bulmalar, eğitimde çok yaygın karşılaşılan hatalı bir davranıştır. Böyle bir dav-

ranışa konu edilen çocuklar, kendilerinde oluşan aşağılık duygusunu yıllar yılı içlerinde taşıyıp durur. Her cümleye: "Ama lütfen gülmeyin söyleyeceklerime!" diye başlayan insanlarda gözlediğimiz bir durumdur bu. Böyle monoton sözleri sıklıkla işitir ve her defasında ilgili kimselerin, çocukken bir şey söylediler mi alay konusu edildiklerini anlarız hemen.

Örneğin, anne ve babasının sağır ve dilsizliğine karşın kendisi konuşup işitebilen bir çocuğu ele alalım. Ne zaman bir yerini incitse, hiç ses çıkarmadan bağırır gibi yapmıştır; çünkü anne ve babasına acısını göstermesinin bir anlam taşımasına ve gerekliliğine karşın, acısını sesli dile getirmesi düpedüz anlamsız bir şeydir.

İnsandaki öbür yeteneklerin gelişmesi, örneğin kavrayış gücünün artması ve mantıksallık duygusunun güçlenmesi, toplumsallık duygusu olmadan asla düşünülemez. Tamamen yalnız yaşayan bir kişi mantık denilen şeyi gereksinmez ya da en azından bu konuda duyduğu gereksinim herhangi bir hayvanınkinden fazla değildir. Ne var ki, başkalarıyla sürekli ilişki içinde yaşayan, başkalarıyla düşüp kalkarken dilden, mantıktan ve sağduyudan (common sense) yararlanan insanın, kendisinde bir toplumsallık duygusunu geliştirmesi ya da böyle bir duyguyu edinmesi gerekir. Tüm mantıksal düşünmenin son amacı budur.

Bazı insanların, kendi kişisel amaçlarının ışığında incelendiğinde pek zekice sayılacak davranışları bize akıllıca gelmez. Herkesin kendi gibi düşünmesi gerektiğine inananlarda çokluk böylesi davranışlara rastlanır. Söz konusu kişilerin tutumu, insanı değerlendirmede toplumsallık duygusu ya da sağduyunun ne kadar önem taşıdığını gösterir. Öte yandan, toplumsal yaşam bu kadar karmaşık nitelik taşımasa ve bireyi böylesine çapraşık sorunlarla yüz yüze getirmese, sağduyu

dediğimiz şeyin insanda oluşmasına gerek kalmazdı. Yalın yaşamları kendilerini daha bir derinliğine düşünmeye zorlamadığı için, ilkellerin ilkel bir uygarlık düzeyinde kaldıklarını pekâlâ tasarlayabiliriz. İnsanın adeta kutsal bir gözle bakılacak iki yeteneği sayılan konuşma ve mantıksal düşünmenin gelişiminde toplumsallık duygusu son derece önemli rol oynar. Herkes sorunlarını yaşadığı topluma aldırmadan çözmeye ya da yalnız kendisinin anlayacağı bir dil kullanmaya kalksa, ortaya çıkacak sonuç karmaşadan başka bir şey olmazdı. Toplumsallık duygusu her bireyin kendi üzerinde hissedebileceği, her bireyin yaşamına destek ve dayanak oluşturan bir güvenliğin kaynağıdır. Belki mantıksal düşünmenin ve doğru'nun bize sağladığı güvenin düpedüz aynı değildir bu, ama ilgili güvenin en göze çarpan parçası sayılacağı kuşkusuzdur. Durumu açıklığa kavuşturmak için şu soruyu sorabiliriz: Neden acaba hesap kitaba ve saymaya bu kadar çok güven besler, bu güvenin sonucu olarak ancak sayılarla dile getirebileceğimiz şeyleri kesinlikle doğru buluruz? Bunun nedeni, hesap işlemlerini insan soydaşlarımıza başka düşüncelerden daha kolay aktarabilmemiz ve akıl dediğimiz yeteneğin bunların içinden daha kolay çıkabilmesidir. Başkalarına aktaramayacağımız ve başkalarının bizimle paylaşamayacağı doğru'lara pek güven beslemeyiz. Platon'un felsefesinin tümünü sayılara ve matematiğe dayandırma girişiminin temelinde de kuşkusuz bu görüş yatmaktaydı. Platon'un filozoflara "mağaraya" dönmeleri, yani insan soydaşlarının yaşamına katılmaları çağrısını yönelttiğini anımsarsak, toplumsallık duygusuyla ilişki daha da açıklık kazanır. Platon, toplumsallıktan kaynaklanan güvenlik duygusu olmaksızın bir filozofun bile doğru dürüst yaşamayacağı kanısındaydı.

Güvenlik duygusuyla gereği gibi donatılmamış çocukların başkalarıyla ilişki kurmaları ya da kendi başlarına bazı ödev-

leri çözmeleri gerektiğinde, söz konusu eksikliği açıkça sergiledikleri görülür. İçlerindeki güvensizliği, okulda özellikle matematik gibi nesnel ve mantıksal bir düşünüyü gerektiren derslerde açığa vururlar. Bir insanın çocukluğunda izlemekle yükümlü kılındığı ana doğrultular, örneğin ahlâksal duygular, etik ilkeler vb. genellikle aşırı bir tekyanlılıkla çocuklara sunulur. Yalnız kendi kendisi için yaşamaya mahkûm insanın bir ahlâk öğretisine sahip olması, anlaşılmayacak saçma bir şeydir. Ahlâksal düşünce ve tasarımlar, ancak toplumu düşünmemiz, başkalarının hak ve hukukunu göz önünde tutmamız durumunda değer taşır. Estetik duygulara ve sanatsal yaratılara duyduğumuz yakınlığı düşünürsek, böyle bir görüşü desteklememiz biraz güçtür. Ancak, sanat alanında bile genellikle saptanabilen ve kendi içinde bütünlük oluşturan bir model göze çarpar; öyle bir model ki, kökleri sağlık, güç ve doğru dürüst toplumsal bir gelişim vb. anlayışına kadar uzanır. Sanatın kendisine gelince, sınırları geçirgendir, esnektir, içerisinde bireysel beğeniye belki daha çok yer verir. Ama ana hatlarıyla estetik de toplumsallığın temel doğrultusunu izler.

Bir çocuktaki toplumsallık duygusunun nasıl belirleneceği sorusuna vereceğimiz yanıt, çocuğun belli davranışlarını göz önünde tutmamız gerektiğidir. Örneğin, üstünlük eğiliminin itisiyle bir çocuğun başkalarını hiç umursamadan öne geçmeye çalıştığını saptadık mı, onun böyle özel bir devinim ve davranış biçimini sergilemeyen çocuklardan daha az toplumsallık duygusuyla donatıldığına hayli kesin gözle bakabiliriz. İçinde yaşadığımız uygarlıkta bireysel bir egemenlik ve üstünlük eğilimini kendisinde barındırmayan bir çocuğu asla kafamızda canlandıramayız. Bu yüzden de, toplumsallık duygusu genelde yeterince gelişmeden kalır. İnsanlığı eleştirenler, gerek eski, gerek çağdaş ahlâkçılar insanın bu varo-

luş biçiminden, insanın doğuştan bencil sayılıp kendisini başkalarından daha çok düşünmesinden boyuna dert yanmıştır. Onların bu eleştirisi her zaman ahlâk vaazı şeklinde kendini açığa vurmuş, böyle bir vaaz da ilkelerle bir yere varılamayacağı ve hiçbir şeyin değiştirilemeyeceği için, gerek çocuklar, gerek büyükler üzerinde her türlü etkiden yoksun kalmış ve kalmaktadır. Nihayet insanlar, başkalarının kendilerinden daha iyi sayılamayacağı düşüncesiyle kendilerini avutagelmişlerdir.

Düşünceleri zararlı ya da suça yönelik eğilimlerin kendilerinde gelişip ortaya çıkacağı kadar karmaşık duruma gelmiş çocuklarla uğraştığımız zaman, onca ahlâk vaazının şimdiye dek insanlar üzerinde hiçbir etki yapmadığını göz önünde tutmamız gerekmektedir. Böyle bir durumda çok daha yerinde sayılacak davranış, ortadaki kötü durumu kökünden söküp atabilmek için işi daha bir derinliğine ele almaktır. Bir başka türlü söylersek, çocuklar karşısında yargıç rolünü oynamaktan vazgeçmemiz, çocukların bir arkadaşı ya da onları tedavi eden bir hekim rolünü üstlenmemiz zorunludur.

Kötü ya da aptal biri olduğunu kendisine sürekli tekrarlayacağımız çocuk, çok kısa süre sonra bizim haklı olduğumuza inanacak ve önüne çıkarılacak herhangi bir ödeve sarılma cesaretini bundan böyle kendisinde bulamayacaktır. Sonunda o duruma gelecektir ki, neye el atsa elinde kalacak ve aptal olduğu inancı giderek daha çok içinde yer edecektir. Çocuğun kendisi, özgüveninin çökmesine çevresinin yol açtığını ve hatalı yargısının doğruluğunu kanıtlayacak gibi bilinçaltından yaşamını düzenlediğini farketmeyecektir. Böyle bir çocuk kendisine oyun arkadaşlarından daha yeteneksiz gözle bakacak, yetenek ve olanaklarının kısıtlı olduğu duygusu içinde yaşayacaktır. Davranışı, çevrenin elverişsiz koşulları-

nın üzerinde yaptığı baskının ağırlığıyla doğru orantılı olarak depresif bir ruh durumunu görmezden gelinemeyecek gibi sergileyecektir.

Bireysel psikoloji, çevre etkisinin her vakit, çocuğun yaptığı hatalardan okunabileceğini göstermeye çaba harcamıştır. Örneğin, dağınık ve düzensiz çocuk, öteberilerini derli toplu tutan bir kişinin gölgesinde yaşar. Yalancı çocuk, evde sert ve katı yöntemlere başvurarak kendisini kötü huylarından vazgeçirmeye çalışan otoriter bir erişkinin etki alanında yer alır. Hatta bir çocuğun övüngenlik ve palavracılık huyunda bile çevrenin izlerini saptayabiliriz. Böyle bir çocuk, verilen bir ödevi başarmasının değil, övgü konusu yapılmasının kendisine gerekli olduğu duygusu içinde yaşar; üstünlük peşinde koşarken, aile üyelerinin övücü sözlerini sürekli işitmek için can atar. Her çocuğun yaşamında anne ve babaların gözden kaçırdığı ya da yanlış anladığı durumlar vardır. Başka erkek ve kızkardeşlerle birlikte büyüyen bir çocuk, örneğin aile içinde tek çocuğunkinden bir başka konuma sahiptir. Bir süre ailede tek çocuk yaşamını sürdürdüğü için, en büyük çocuğun kardeşler arasında ayrı bir konumu vardır. İlk doğan çocuğun deneyiminden, ailede ikinci doğan çocuk habersizdir. Kardeşlerden en küçüğü ise, öbür kardeşlerin başından geçmeyen bir dizi olayla karşılaşır; çünkü doğduğu aile ortamında bir süre için en küçük ve en güçsüz çocuk konumunda yaşar. Ayrıca, ilgili durumlar çeşitli varyasyonlarla da karşımıza çıkabilir. İki erkek ya da kızkardeş birlikte büyüyorsa, biyolojik yaşı büyük, dolayısıyla daha deneyimli olan kardeş belli güçlükleri yenmiş bulunurken, küçüğünün henüz söz konusu güçlükleri yenmesi gerekecektir. Dolayısıyla, iki kardeşten küçüğü ötekisine göre nisbeten elverişsiz konumdadır ve kendisi de hisseder bunu. İçindeki aşağılık duygusunu dengelemek üzere harcayacağı çabayı, bazen

kendinden büyük ağabeyini ya da ablasını takıp geçme amacıyla güçlendirdiği görülür.

Uzun süre çocuklarla düşüp kalkan bireysel psikologlar, onların aile içinde elde bulundurdukları konumu genelde öğrenebilecek, adeta sezecek yetenektedir. İki çocuktan büyüğünün gelişim yolunda normal ilerlemesi, küçük kardeşi de kamçılayıp ağabeyi ya da ablasına ayak uydurmaya götürür. Dolayısıyla, kardeşlerden küçüğü genellikle büyüğünden daha aktif ve saldırgandır. Büyük kardeşin güçsüz biri olup ancak ağır bir tempoyla gelişmesi durumunda, küçük kardeş büyüğüyle rekabet savaşında kendini fazla zora koşmak gereğini duymaz.

Dolayısıyla, çocuğun aile içinde nasıl bir konumu elde bulundurduğunu saptamak önemlidir; çünkü aile içindeki konumunu belirlemeden bir çocuğu anlayamayız. Ailedeki en küçük çocuklar, en küçük çocuk olmaları nedeniyle görmezden gelinemeyecek bazı belirtileri sergiler. Elbette istisnalar vardır, ama ailede genelde rastladığımız en küçük çocuk tipi, kardeşlerini aşmak isteyen, asla durup dinlenmeyerek kardeşlerinden daha üstün olması gerektiği duygu ve inancıyla sürekli yeni etkinlikler peşinde koşan çocuk tipidir. Uygulanacak eğitim yöntemini belirleme açısından ilgili gözlemler önem taşır. Bütün çocuklarda aynı eğitsel kurallara göre davranmak kısaca olanaksızdır. Her çocuk kendine özgü bir yaratıktır; çocukları her ne kadar belirli tiplere göre ayırıyorsak da, içlerinden her birine bir birey olarak davranmaya dikkat ve özen göstermemiz gerekir. Okullarda böyle bir koşula uygun davranılabileceği pek söylenemez; ne var ki, evde böyle bir şey kesinlikle mümkündür.

En küçük kardeş tipini oluşturan çocuklar, adeta çekilecek her fotoğrafın ön planında yer almak ister ve sıklıkla da ba-

şanrlar bunu. İlgili gözlemin önemi alabildiğine büyüktür, çünkü ruhsal özelliklerin kalıtım yoluyla geçebileceği düşüncesinin sağlamlıktan son derece uzak sayılacağını gösterir. Değişik ailelerdeki en küçük kardeşler birbirine bu denli büyük bir benzerlik gösteriyorsa, ortada kalıtım inancına pek fazla yer kalmıyor demektir.

Aktif tipin tam karşıtı olan bir diğer küçük kardeş tipinde ise, cesaretlerini tümüyle yitirmiş çocuklar yer alır. Bu tipten bir çocuk tembel ve miskindir, tembellik ve miskinliği akıl almaz ölçülere varabilir. İki tip arasında var gibi görünen büyük ayrımı psikolojik bakımdan açıklamak zor değildir. Başkalarını aşmak için yüreğinde aşırı bir hırsı barındıran insan kadar başka hiç kimseyi, güçlükler öyle kolay kolay etkileyemez. Böyle biri içindeki hırs nedeniyle mutsuz durumdadır; karşılaştığı engeller gözüne yenilmez göründüğü anda, pek önemli sayılmayacak bir amaca varmaya çalışan kimseden daha çabuk tabanları kaldırıp ortadan kaybolur. Bu iki küçük kardeş tipinde bizim "Ya hep, ya hiç" sözüyle karşıladığımız Lâtince atasözü "Aut Caesar, aut nullus" tüm somutluğuyla karşımıza çıkar.

Tevratta en küçük kardeşlerle ilgili olağanüstü güzellikte kıssalar vardır, bizim bireysel psikolojinin bulgulama ve deneyimlerine uyar tıpa tıp. Örneğin Hazreti Yusuf, Hazreti Davut ve Saul kıssaları bunlar arasındadır. Yusuf'un Bünyamin adında kendinden küçük bir kardeşi daha bulunduğu itirazına karşı, Bünyamin dünyaya geldiği zaman Yusuf'un on yedisini bitirdiği, dolayısıyla çocuk olarak kardeşlerin en küçüğü sayılacağı yanıtını verebiliriz. En küçük kardeşlerle ilgili görüşümüzün yalnız Kutsal Kitap'ta (Kitab-ı Mukaddes) değil, masallarda da doğrulandığını görürüz. Hiçbir masal yoktur ki, o masalda en küçük kardeş tüm ağabeylerini ve ablalarını geride bırakıp öne geçmesin. Alman, Rus, İskandi-

nav ve Çin masallarında en küçük kardeş her zaman ötekilerden üstün sayılacağını kanıtlar. Bu, bir rastlantı değildir asla. Belki de nedeni, eski çağlarda en küçük kardeşin ötekilere göre bugünkünden daha göze çarpan ve dikkati çeken bir kişi olmasıdır. Belki ilkel koşullarda daha kolay farkına varılabildiği için, bu tip daha iyi gözlenip tanımlanabilmiştir. Aile içnideki konumlarına uygun olarak çocukların geliştirdiği özellikler üstüne çok fazla şey söyleyebiliriz. Beri yandan, aile içindeki en büyük çocuklarda da ortak pek çok özelliğe rastlanır; bu çocukları başlıca iki ya da üç tipe ayırabiliriz.

Kitabın yazarı ilgili sorunu uzun zaman enine boyuna araştırmış, ama bu konuda açık seçik bir görüşe varması ancak rastlantı eseri Fontane'nin özyaşam öyküsünde belli bir yerle karşılaşması sonucu olmuştur. Söz konusu yerde Fontane, Fransa'dan Almanya'ya sığınmış göçmen babasının katıldığı bir Polonya-Rusya savaşını anlatır. Ne zaman gazetede Polonyalıların kazandığı bir zaferin haberini okusa içi mutlulukla dolup taşmıştır babanın. Bir gün yine on bin Polonyalının elli bin Rus'un cephede yenilgiye uğratıp kaçmaya zorladığını okuyan baba sevincinden yerinde duramaz. Fontane, babasının sevincini anlamaz bir türlü. Habere karşı sert itirazlarda bulunur, elli bin Rus'un on bin Polonyalı'dan kuşkusuz daha güçlü olması gerektiğini belirtir, sonra da şunları söyler: "Eğer böyle değilse, bu hiç hoşa gidecek bir şey sayılmaz doğrusu, çünkü güçlü her zaman güçlü kalmalıdır!" Bu bölümü okuyunca hemen şöyle bir yargıya varıyoruz: "Fontane ailede kardeşlerin en büyüğüdür!" Bir kişinin onunkisi gibi bir sözü söyleyebilmesi için ailede en büyük çocuk olması gerekir. Fontane'nin anımsadığına göre, tek çocuk yaşamını sürdürürken evdekilerce el üstünde tutulmuş, derken kendisinden zayıf birinin gelip onu tahtından alaşağı etmesine haksızlık gözüyle bakmıştır. Su noktanın gerçekliği

anlaşılmıştır ki, en büyük kardeşler genelde tutucu bir karakterle donatılmıştır; güç ve kuvvete katı kurallara ve yıkılmaz yasalara inanırlar. Despotluğu tamamen gönüllü olarak ve haklı bir neden göstermeksizin benimseyip onaylamaya eğilim gösterirler. Güç pozisyonlarına karşı gereken tutumu takınmayı bilirler, çünkü kendileri de böyle bir pozisyonu ellerinde bulundurmuşlardır.

En büyük kardeş tiplerinde daha önce belirttiğimiz gibi, kimi istisnalarla karşılaşırız. Şimdi ele alacağımız istisna da bunlardan biridir; çocukların yaşamında bugüne kadar ihmal edilmiş bir sorunu konu almakta, kendinden küçük bir kızkardeşi olan çocuğun aile içinde oynadığı trajik rolü göz önüne sermektedir. Söz konusu gerçek açık seçik dile getirilmese de, cerasetlerini tümüyle yitirmiş şaşkınlık içindeki oğlanları konu alan yazılardan, bu oğlanların karşılaştığı güçlüklere kendilerinden küçük zeki bir kızkardeşe sahip olmalarının yol açtığını çokluk görüp anlarız. İlgili güçlüklerle karşılaşılmasındaki sıklık rastlantı değildir, çünkü bunun çok doğal bir açıklaması vardır. Biliyoruz ki, günümüz uygarlığında erkeklere kadınlardan daha önemli bir gözle bakılır. Aile içinde ilk doğan oğlanlar şımartılır çokluk, anne ve babalarca kendilerine büyük umutlar bağlanır. Bu oğlanlar aile içinde elverişli bir konumu elde bulunduruyorlarken, ansızın bir kızkardeş çıkar ortaya. Kızkardeş şımartılmış ağabeyin egemen olduğu ortamda gözlerini dünyaya açar; ağabey de kızkardeşini rahatını kaçıran biri gibi görüp onu saf dışı bırakmaya çalışır. Bu da kızkardeşi kamçılayarak olağanüstü çabalarda bulunmaya iter. Kızkardeş, ilgili çabaların ağırlığı altında ezilip kalmazsa, ağabeyin tutumundan kaynaklanan kamçılayıcı etki tüm yaşamına damgasını vurur. Hızlı bir tempoyla gelişen kız, erkek olmaktan kaynaklanan

üstünlük kuruntusu tehlikeye düşen ağabeyi korkutur, bir güvensizliğe sürükler onu. Doğa yasasına göre kızlar on dört ve on altı yaşları arasında oğlanlardan daha çabuk serpilip geliştiklerinden, ağabeyde kendini açığa vuran güvensizliğin tam bir bozgunla sonuçlanma olasılığı vardır, özgüvenini kolaycacık yitirir ve mücadeleden el çeker, davranışı için akla yakın özürler bulmaya çalışır, kendi yoluna engeller çıkarır ve sonra bu engelleri o zamana dek gösterdiği çabalardaki gevşemeye neden diye öne sürer.

Kendilerini bir şaşkınlığa kaptırmış, umutsuzluk içinde çırpınan, nedensiz bir tembellik ve miskinliği sergileyen ya da küçük kızkardeşleriyle bir yarışı üstlenecek kadar kendilerini güçlü hissetmeyen bu gibi ilk doğmuş oğlanlara hayatta çok rastlarız. Kadınlara karşı bazan inanılmaz bir hınçla dolup taşar içleri. Genelde hazin bir alınyazıları vardır, çünkü durumlarını kavrayıp kendilerini ilgili konuda aydınlatacak pek kimse yoktur. Kimi vakit iş o kadar nazikleşir ki, anne ve baba ya da ailenin öbür üyelerinin şöyle yakındığı görülür: "Neden tersi değil durum? Neden oğlan kız, kız da oğlan değil sanki?"

Bir erkek kardeşleri olmayıp birden çok kızkardeş arasında büyüyen oğlanlarda da öyle karakter özelliklerine rastlarız ki, hepsinde de ortaktır bunlar. Birden çok kızkardeşin ve yalnızca bir oğlanın yaşadığı evde belirgin bir kadınsal atmosferin doğmasını önlemek son derece güçtür. Oğlan ya bütün aile üyelerince enikonu şımartılıp herkesten el bebek gül bebek bir davranış görür, ya da ailede el ele veren bütün kız ve kadınlar tarafından dışlanmak istenir. Bu gibi oğlanların gelişimleri doğallıkla değişik doğrultular izler; ama kimi karakter özellikleri de vardır ki, hepsinde ortaktır. Erkek çocuklarını asla kadınların eğitmemesi gerektiği görüşünün

pey yaygın olduğunu biliyoruz. Ne var ki, böyle bir görüşü pek de fazla ciddiye almamalıdır; çünkü bütün oğlanlar başlangıçta kadınlar tarafından büyütülür. İlgili görüş, kadınlığın kendisine yöneltilmiş bir saldırıyı değil, daha çok oğlanların kadınlar tarafından eğitilmesinden doğacak güçlükleri dile getirir. Zaten aynı durum birden çok oğlanlar arasında büyüyen tek kızlar için de söz konusudur. Genellikle oğlanlar kızlara yukarıdan bakar, dolayısıyla kızlar da oğlanlara öykünür, bu da yaşama hazırlık açısından pek elverişli bir çaba sayılamaz.

Bir kimse ne denli hoşgörülü olursa olsun, kızların da oğlanlar gibi yetiştirilmesi gerektiğine inananların safında yer alamaz. Gerçi kızlar da oğlanlar gibi yetiştirilebilir bir süre, ama çok geçmeden kızlarla oğlanlar arasında önlenemeyecek bazı ayrımlar kendini açığa vurur. Oğlanların yaşamda oynayacakları roller kızlarınkinden değişiktir ve farklı vücut yapılarıyla saptanmış rollerdir. Bu durum meslek seçiminde de etkisini gösterir. Kadınlık rollerinden memnunluk duymayan kızlar kendileri için toplumda öngörülen mesleklere ve çalışma koşullarına uyum sağlamada bazen pek güçlük çeker. Evlilik ve aile yaşamına hazırlanma sorunu dikkate alındı mı, kızları geleceğin kadını yapmayı amaçlayan bir eğitimin, oğlanları geleceğin erkeği yapmayı amaçlayan eğitimden farklı bir görünüm taşıyacağı kuşkusuzdur. Kendi cinsiyetlerinden memnun kalmayan kızlar evliliğe kişisel bir küçülme gözüyle bakacak ya da evlendikleri zaman aile içinde egemenliği ele geçirmeye çalışacaklardır. Beri yandan kızlar gibi yetiştirilen oğlanlar da günümüz uygarlığına, bu uygarlığın beklentilerine uyum sağlamada hatırı sayılır zorluklarla karşılaşacaktır. Bütün bunları düşünürken unutmamamız gereken bir nokta varsa, çocuğun yaşam üslubu-

içinde çocukta toplumsallık duygusunun ve gerekli uyum yeteneğinin gelişmesi şarttır. Beş yaş dolayında bir çocuğun çevresine karşı tutumu normal olarak öylesine sağlam bir biçimde belirlenir ki, çocuk yaşamının geri kalan bölümünde az çok aynı doğrultuyu izler. Dış dünyayı algılama biçimi değişmeden kalır; o zamana kadar edindiği görüş ve düşüncelerinin ağına yakalanan çocuk, başlangıçtaki ruhsal mekanizmasının işleyişini ve bundan kaynaklanacak davranışları sürekli yinelemeye koyulur. Toplumsallık duygusu, bireyin ruh ufkunun kendine özgü sınırlarıyla sınırlandırılır.

VIII. KONUM PSİKOLOJİSİ ve ÇARE

Gördüğümüz gibi, çocuğun gelişimi, çevresiyle ilgili olarak elde bulundurduğu konumun bilinçdışı değrelendirilmesine uygunluk içinde gerçekleşir. Ayrıca görmüştük ki, ailedeki birinci, ikinci, üçüncü çocuktan her birinin gelişimi ötekilerinkinden değişiktir ve çocuğun aile çevresindeki konumuyla uyum içinde bir doğrultu izler. Erken çocukluktaki bu koşullara, çocuk tarafından geliştirilen karakterin bir çeşit testi gözüyle bakabiliriz.

Çocuğun gereğinden küçük yaşta eğitilmesi doğru değildir. Çocuk, büyüme sürecinde belli sayıda kural ve formüller edinir kendine; bu kural ve formüller de davranışına yön vererek onun çeşitli durumlara karşı göstereceği tepkileri belirler. Çocuk pek küçük olduğu süre, gelecekteki davranışını yönetecek mekanizmanın oluştuğunu gösteren ancak pek güçsüz belirtilere rastlarız. Bu davranış modeli sonradan yıllar boyu talim edile edile katı ve değişmez nitelik kazanır; çocuk nesnel bakış açılarına göre değil, erken yaştaki deneyimlerinin tümünü dikkate alan bilinçdışı bir değerlendirmeye uyum içinde davranır ve tepki gösterir. Bir çocuğun özel bir durumu ya da özel bir durumun üstesinden gelebilme yeteneğini hatalı biçimde değerlendirmesi davranış biçimini

belirleyecek, büyüyüp erişkin bir insan olduğu zaman, ne kadar bir mantık gücüyle ya da sağduyuyla karşı çıkılırsa çıkılsın ilgili davranışını değiştirmesi, başlangıçtaki hatalı değerlendirme düzeltilmedikçe sağlanamayacaktır. Bir çocuğun gelişiminde her zaman için öznel bir şeyler saklıdır, pedagoglara düşen görev de ilgili bireysel özelliğin izlerini ele geçirmektir. Bireysel özellikler, çocukların grup halinde eğitilmesinde genel kuralların uygulanmasını engeller. Değişik çocukların eğitiminde aynı kuralın uygulanmasının değişik sonuçlara yol açmasının nedenini de yine burada aramak gerekir.

Öte yandan, benzer durumlarda çocukların nerdeyse benzer biçimde tepki göstermelerinde bir doğa yasasının rol oynadığını kuşkusuz ileri süremeyiz; ne var ki, doğru olan bir şey varsa, insanların genel olarak yeterli bilgiden yoksunlukları nedeniyle tekrar tekrar aynı hatalara sürüklenmeye eğilim göstermeleridir. Genellikle aile içinde yeni bir çocuk dünyaya gözlerini açtı mı, ağabey ve ablaların onu kıskanacaklarına inanılır. Bir kez böyle bir genellemeye karşı istisnaların bulunduğu itirazı yöneltilebilir; ikincisi, yeni bir erkek ya da kızkardeşin aile içinde boy göstereceğine çocukların doğru dürüst hazırlanması durumunda söz konusu kıskançlığın önleneceğini söyleyebiliriz.

Bir hataya düşen çocuğu, dağda kendini anzısın bir patika önünde bulan birine benzetebiliriz. Bu kişi, nereden ve nasıl yoluna devam edeceğini bilemez. Sonunda bir yol bulup en yakın kente varınca, kenttekiler şaşırarak derler ki: "O patikadan sapan hemen herkes dağda kaybolur." Çocuklar da, böylesi aldatıcı patikalar boyunca sık sık hatalar işlerler. İlgili patikalar kolay izlenebilecek yollar gibi görünür gözlerine, dolayısıyla onları kendisine çeker.

Daha başka bir sürü koşul, çocuğun karakteri üzerinde öne-

mi küçümsenmeyecek etki yapar. Bir ailede göreceğimiz iki çocuktan birinin sevimli, öbürsünün huysuz olması ne kadar sık karşılaştığımız bir şeydir! Ortadaki koşulları biraz daha titizlikle inceledik mi, huysuz çocuğun ruhunda güçlü bir üstünlük eğilimini barındırdığı, ailenin bütün bireylerine söz geçirmeyi amaçladığı, çevresini kendi isteminin boyunduruğu altına almak için tüm gücünü seferber ettiği sonucuna varabiliriz. Bütün ev, huysuz çocuğun yaygarasıyla çın çın öter. Buna karşılık öbür çocuğun sesi çıkmaz, gözü yukarıda değildir, ailenin gözdesi olup huysuz çocuğa kendisinden örnek alması söylenir hep. Durumu araştırdığımızda, iyi huylu çocuğun, kusursuz davranışının çevresindekilerce daha çok beğenildiğinin, huysuz erkek ya da kızkardeşiyle bu yoldan başarıyla boy ölçüşebileceğinin farkında olduğunu saptarız. İki çocuk arasında başgösterecek bu tür bir rekabette, ilk doğan çocuğun daha iyi bir davranışı sergileyerek kardeşinden ileri geçme konusunda her türlü umuttan el çekebileceği ortadadır; dolayısıyla, rakibini karşıt doğrultuda köşeye sıkıştırmaya çalışır, yani elden geldiğince arsızlığa döker işi.

Deneyimlerimize göre bu gibi arsız çocuklara yardım elimizi uzatıp, onların oğlan ya da kızkardeşlerinden daha iyi davranmalarını sağlayabiliriz. Ayrıca edindiğimiz bir başka deneyime göre, güçlü bir üstünlük eğilimi bu ya da öbür aşırı doğrultuda açığa vurabilir kendini. Aynı durumu okulda da gözlemleyebiliriz.

Aynı koşullarda büyüdükleri için iki çocuğun ille birbirinin aynı şekilde davranacaklarını asla önceden söyleyemeyiz; çünkü hiç bir zaman iki çocuk birbirinin tıpatıp aynı koşullarda büyümez. Davranışı kusursuz bir çocuğun karakterini, huysuz bir kardeşin varlığı geniş ölçüde etkiler. Gerçekten de hayli çocuk vardır ki, başlangıçta kusursuz bir davranışı sergilemiş, ama sonradan sorunlu çocuklara dönüşmüştür.

İşte size on yedi yaşındaki bir kız. On yaşına kadar örnek bir çocuk özelliğini korumuştur. Kızın kendisinden on bir yaş büyük bir ağabeyi vardır, on bir yıl ailede tek çocuk konumunu elde bulundurmuş, dolayısıyla fena halde şımartılıp el bebek gül bebek büyütülmüştür. Oğlan, kızkardeşi doğduğunda içinde herhangi bir kıskançlık hissetmemiş, alışageldiği davranışını sürdürmüştür. Kız on yaşına geldiğinde, ağabeyi sık sık uzunca bir süre evden ayrılıp gitmiş, kız da böylece evde tek çocuk konumunu elde etmiştir. İlgili konum kız üzerinde o türlü bir etki yapmıştır ki, her ne bahasına olursa olsun bir kez izlediği yolda ilerlemek istemiştir. Varlıklı bir ailenin kızıdır; bir süre arzularını yerine getirmek aile için güçlük doğurmamış, ama büyüdükçe bütün isteklerine peki demek olanaksızlaşmış, kız da durumdan duyduğu hoşnutsuzluğu ve düş kırıklığını açığa vurmaya başlamıştır. Daha erken yaşlarda sağa sola borçlanmaya koyulmuş, kısa sürede borç ailenin maddi kredisinini büyüklüğü nedeniyle hatırı sayılır bir miktara varmıştır. Ama borçlanma, isteklerini gerçekleştirmek için kızın bir başka yol izlemekte olduğunu gösterir yalnız. Annesi isteklerini yerine getirmeye yanaşmayınca, eskisi gibi davranışları kusursuz bir kız olmaktan çıkmıştır. Evde bol bol gözyaşlarının akıltıldığı tartışmalar alıp yürümüş, kız giderek son derece çirkin bir karakter edinmiştir.

Bu ve buna benzer vakalardan çıkaracağımız genel sonuç, bir çocuğun sergileyeceği kusursuz bir davranışla içindeki üstünlük eğilimine bir doyum sağlamayı amaçlayabileceği, dolayısıyla ortadaki durum değiştiğinde kusursuz davranışın varlığını sürdüreceğinden kesinlikle emin olamayacağımızdır. Tarafımızdan hazırlanan soru formlarının (bkz. Ek I) bir yararı varsa, çocukla etkinlikleri, çocuğun çevresi ve bu çevre içindeki kişilerle ilişkisi konusunda bize kapsamlı bilgi

sunmasıdır. Bu formlara dayanarak, çocuğun yaşam üslubuyla ilgili bazı ipuçlarını her zaman ele geçirebilmekteyiz. Çocuğu ve soru formalarının yardımıyla ele geçireceğimiz bilgileri adamakıllı incelersek görürüz ki, çocuk kendisindeki üstünlük eğilimini kamçılamak, önemli biri olduğu duygusunu güçlendirmek ve yaşadığı çevrede saygınlığa kavuşmak için karakter özelliklerini, duygularını ve yaşam üslubunu tümüyle seferber etmektedir.

Okula giden çocuklar arasında sık karşılaşılan bir tip vardır ki, yukarıdaki tanımlamaya uymaz gibidir. Bu da tembel ve miskin çocuk tipidir; bu tiptekiler kendilerini geriye çeker, öğrenmelere, disiplin ve paylamalara kapıları kapar, kendi hayal dünyalarında yaşar, hiçbir zaman bir üstünlük eğilim ve çabasını sergiledikleri görülmez. Ama yeterli deneyim sahibi biri, söz konusu davranışın da kuşkusuz saçma bir üstünlük eğilimini kendi içinde barındırdığını anlayacaktır. Böyle bir çocuk herkesin izlediği yoldan başarı kazanabileceğine güvenmez, akla gelebilecek her türlü çare ve olanaktan yararlanıp çalışmalarından daha iyi sonuçlar almaya bakar. Başkalarından soyutlar kendini, çevresinde kendi içine kapalı biri izlenimini uyandırır. Ne var ki, bu kendi içine kapalılık, bu duygusuzluk tüm kişiliğini kapsamaz, arka planda normal olarak alabildiğine duyarlı, sarsıntılara açık bir ruh saklı yatar, kendini acı ve ıstıraptan korumak için dışa karşı ilgili duygusuzluğu sergilemeye gereksinme gösterir. Adeta bir zırh kuşanarak hiçbir şeyin yanına fazla sokulmasına izin vermez.

Bir kimse bir yolunu bulup bu tip bir çocuğu konuşturabildiği zaman görecektir ki, çocuk aşırı derecede kendi kendisiyle meşguldür, düşler ve hayallerle sürekli oyalanmakta, düş ve hayallerde kendine hep büyük ve üstün bir kişi gibi bakmaktadır. Ne var ki gerçek, kurduğu düşlerin hayli uzağın-

dadır. Düşlerinde başkalarını dize getiren kahraman rolünü oynar ya da başkalarını sultası altında tutan bir despot, bazan da acı çekenlerin yardımına koşan bir fedaidir. Kurtarıcı rolünü oynamak çocuklarda sık rastladığımız bir eğilimdir, onların yalnız düşlerinde, hülyalarında değil, davranışlarında da kendini açığa vurur. Öyle çocuklar vardır ki, tehlike içindeki bir kimsenin yardımına koşacaklarına güvenebilirsiniz. Hülyalarında kurtarıcı rolünü oynayan çocuklar, gerçekte de oynayabilmek için aynı rolü talim eder durur, cesaretleri fazla kırılmış değilse, bir fırsat çıktığı zaman gerçekten de oynarlar.

Bazı hülyalar da vardır, sürekli yinelenir. Avusturya'da monarşi döneminde bir hayli çocuk vardı ki, hülyalarında bir imparatoru ya da bir prensi tehlikeden kurtarırdı. Çocuklarının böylesi hayal oyunlarıyla vakit geçirdiklerinden anne ve babaları kuşkusuz habersizdi. Bütün bunların ortaya koyduğu gibi, sık sık hayal kuran çocuklar gerçeğe uyum sağlayamaz, kendilerini toplum için yararlı kılma gücünden yoksun kalırlar. Böyle çocuklarda düşle gerçek derin bir uçurumla ayrılır birbirinden. Bazan çocukların orta yolu seçtiği görülür, düşlerini elden çıkarmadan gerçeğe kısmen uyum sağlamayı başarırlar. Bazıları ise uyum sağlama işini asla beceremez, giderek realiteden uzaklaşır, kendi yarattıkları kişisel dünyalarına çekilirler. Kimi çocuklar da vardır, hayal gücünün ürünleriyle hiçbir alıp verecekleri olsun istemez yalnız gerçekle oyalanır, gezi yapıtları, av öyküleri ve tarih kitapları vb. okurlar.

Bir çocuğun hem bir hayal gücüne sahip olmasının, hem de gerçekle uzlaşma içinde yaşamasının gerektiği kuşkusuzdur. Ne var ki, çocukların nesnelere bizim gibi basit gözle bakmadıklarını, dünyayı iki karşı kutba ayırmaya kolay eğilim gösterdiklerini de bu arada unutmamak gerekiyor. Çocukları

anlamak istiyorsak, asla gözden uzak tutamayacağımız bir gerçek var ki, o da çocukların her şeyi yukarıda ve aşağıda, tümüyle iyi ve tümüyle kötü, akıllı ve akılsız, üstte ve altta, ya hep ya da hiç gibi karşıt kutuplara ayırmaya eğilim göstermeleridir. Karşıtlıklara dayalı böyle bir algılama şemasına erişkinlerde de rastlarız. Çok iyi bildiğimiz gibi, bu düşünüş tarzından insanın kendini kurtarması hayli zordur; örneğin sıcak ve soğuğu birbirine karşıtlık içinde algılamaktan bir türlü koparıp alamayız kendimizi, oysa arada yalnızca bir ısı farkının varlığını bilim bize öğretmiştir. Bu antitezli algılama şeması bizim yalnızca çocuklarda sıklıkla karşılaştığımız bir durum değildir, felsefenin başlangıç döneminde de aynı şema karşımıza çıkar. Yunan felsefesi, ilk döneminde karşıtlıklar düşüncesinin egemenliği altındaydı. Hatta günümüzde bile hemen her amatör filozof, değerleri ölçüye vururken karşıtlıklardan yararlanır. İlgili karşıtlıklardan bazısı, zamanla yerinden oynatılmaz karakter kazanmıştır; örneğin, yaşam-ölüm, yukarı-aşağı, ve nihayet erkek-kadın karşıtlığı bunlar arasındadır. Günümüzde çocuksal algı şemasıyla, eski Yunan felsefesindeki algı şeması arasında göze çarpar bir benzerlik vardır; dünyayı birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış karşıtlıklara bölme alışkanlığını edinmiş kimselerin, çocukluktaki düşünüş tarzından kendilerini koparıp alamadıklarını söyleyebiliriz.

Bu gibi karşıtlıklara dayalı bir şemaya göre yaşayan insanlar, "Ya hep, ya hiç" ilkesiyle dile getirilebilecek bir düşünce tarzına bağlı kalır hep. Bu dünyada böyle bir idealin gerçekleştirilemeyeceğine kuşku yoktur, ama yine de bazı insanlar yaşamlarını böyle bir ilkeye göre düzenlerler. İnsanların ya her şeye, ya hiçbir şeye sahip olmaları diye bir şey düşünülemez. Bu iki aşırı uç arasında bin bir nüans, bin bir basamak bulunur. Yukarıda sözü edilen düşünce tarzına, pren-

sip olarak içlerinde güçlü bir aşağılık duygusunu barındıran ve ilgili duyguyu dengelemek için pek büyük ölçüde bir hırsı geliştirmiş olan çocuklarda rastlarız. Bu karakterdeki pek çok kişi tarih kitaplarına geçmiştir; taç peşinde koşarken dostları tarafından öldürülen Sezar da bunlardan biridir. Çocuklardaki pek çok özellik ve karakter çizgisi, ya hep, ya hiç ilkesinden kaynaklanır; inatçılık ve dikbaşlılığı buna örnek verebiliriz. Yaşamlarında ilgili durumu kanıtlayan o kadar çok şeye rastlarız ki, söz konusu çocukların özel bir felsefe, sağduyuyla bağdaşmayan özel bir zekâ geliştirdikleri sonucuna ister istemez varmamız gerekir. Buna somut bir örnek olarak olağanüstü derecede inatçı ve dikkafalı dört yaşındaki bir kızı gösterebiliriz. Günün birinde annesi kıza bir portakal verir, ama kız portakalı alarak yere atar ve şöyle der: "Senin bana bir şey vermeni sevmiyorum, bir şey istersem kendim gidip alabilirim."

Her şeye sahip olamayan miskin ve hantal çocuklar, gerçek'ten ayrılıp yavaş yavaş o boş hülya ve hayallerine sığınır, çoban kulübesinde padişah rüyası görmeye başlarlar. Ne var ki, bu gibi çocukların artık kurtarılamayacağı gibi bir kanıya varmakta acele etmemek gerekir. Çok iyi bildiğimiz bir şey varsa, aşırı duyarlı çocukların realiteye pek çabuk sırt çevirdikleridir; bunun da nedeni, yarattıkları hayal dünyasının kendilerini daha çok incitip hırpalanmaktan, daha çok acı ve ıstırap çekmekten belli bir ölçüde korumayı vadetmesidir. Ancak, kendini realiteden böyle bir geriye çekişi, ille de tam bir uyum yetersizliği ya da uyum yeteneğinden yoksunluk diye görmemek gerekir. Çünkü gerçek'le arada belli bir uzaklığı korumak yalnız yazar ve sanatçılar değil, gereği gibi bir hayal gücüne sahip olması gereken bilim adamları için de zorunludur. Gündüz düşlerinde üretilen hayaller, bireyin yaşamda karşılaşabileceği tatsız olaylar ve başarısızlıklardan

kaçmak için saptığı dolambaçlı yollardır sadece. Şunu unutmamalıyız ki, insanlığa önderlik edecek kişiler zengin hayal gücüne sahip olan ve ileride hayallerini gerçekle bağdaştırabilenlerdir. Önderlik aşamasına yücelmelerini yalnız okulda iyi bir öğrenim görmelerine ve keskin gözlem yeteneklerine değil, aynı zamanda yaşamsal sorunlara yılmadan ve bilinçli olarak el atıp başarıyla çözümleyebilmelerine borçludurlar. Yaşam öykülerinin gösterdiğine göre, büyük adamlar çocukluklarında gerçek karşısında nasıl davranacaklarını bilememiş ve okulda kötü öğrenciler arasında yer almışlardır; ama buna karşılık çevrelerinde olup bitenleri titizlikle gözlemleme konusunda dikkati çekecek kadar belirgin bir yeteneği kendilerinde geliştirmiş, dolayısıyla olumlu koşullarla cesaretleri enikonu güçlenerek gerçeğin karşısına dikilecek ve onunla bir savaşımı üstlenecek duruma gelmişlerdir.

Çocuklardan nasıl büyük adamlar yetiştirileceğini gösteren bir kural elbette yoktur. Ama bir noktayı belleğimizde tutmakta yarar var, o da çocuklara asla soğuk ve hoyrat davranmamak, her zaman kendilerini cesaretlendirip gerçek yaşamın önem ve anlamını açıklamak, düş ve hayalleriyle realite arasında bir uçurumun açılmasını önlemek gerektiğidir.

IX. HAZIRLANMIŞLIK TESTİ OLARAK YENİ DURUM

Ruhsal yaşam, yalnızca kişiliğin dışavurumlarının her an tutarlı bir ilişkiler örgüsü oluşturması anlamında bir birlik ve bütünlüğü içermez, aynı zamanda sürekli akıp giden bir varlığı gösterir. Kişiliğin gelişimi zamanı gelince gerçekleşir, ani sıçramalara yer vermez. Bireyin haldeki ve gelecekteki davranışı, geçmişteki karakterine her vakit uygundur. Bu, asla bireyin yaşamındaki olaylar geçmişin ve kalıtımın etkisiyle adeta mekanik yoldan belirlenir demek değildir; anlatılmak istenen, geçmişle geleceğin arada bir kopukluk olmadan birbirine bağlandığıdır. Öyle akşamdan sabaha kendi kalıbımızdan sıyrılıp dışarı çıkamayız, kendi kalıbımızın içinde neler bulunduğunu da zaten hiçbir vakit bilmeyiz. Demek istiyorum ki, yeteneğimizi tümüyle tanıyabilmemiz için, onu mutlaka pratiğe dönüştürmemiz gerekir.

Yalnız bireyleri eğitme ve ıslah değil, karakter gelişiminin belli bir andaki durumunu saptama olanağını da bize veren, işte mekanik bir gerekirciliğin yer almadığı bu sürekliliktir. Yeni bir durum karşısında kalan bireyde gizli saklı karakter özellikleri gün ışığına çıkar. Bireyler üzerinde doğrudan deneyler yapabilseydik, kendilerini beklenmedik yeni durum-

larla karşı karşıya bırakarak gelişim aşamalarını saptayabilirdik. Çünkü, bireyin yeni durumlar karşısındaki davranışının karakteriyle uyum içinde bulunması gerekir; yeni durumlar, alışılmış durumların yapamayacağı ölçüde bireyin karakterini açığa çıkarır.

Çocuklara gelince, karakterlerini en iyi görebileceğimiz zamanlar, bir durumdan bir başka duruma geçtikleri zamanlardır. Örneğin, ev yaşamından çıkıp okul yaşamına ayak atmaları ya da evdeki koşulların ansızın değişmesi bunlar arasındadır. Bu gibi durumlarda çocuğun karakterini çevreleyen sınırlar, tıpkı banyo suyuna batırılmış bir fotoğraf plağındaki kadar net bir görüntü şeklinde belli eder kendini.

Bir ara bir ailenin evlat edindiği bir çocuğu gözlemleme fırsatı geçmişti elimize. Çocuk yola gelmez biriydi, sık sık öfke nöbetlerine kapılıyordu, bir an sonra nasıl bir arsızlığa kalkışacağını önceden kestirmek olanaksızdı. Sorularımıza hep saçma yanıtlar vermiş, sorduklarımızla düpedüz ilişkisiz şeyler üzerinde konuşmuştu. Durum üzerinde genel bir izlenim edindikten sonra, kafamızda ister istemez şöyle bir düşünce uyanmıştı: Kendisini evlatlık almış ailenin yanında birkaç aydan beri yaşayan çocuk, üvey anne ve babasına karşı hâlâ içinde düşmanca bir tutumu sürdürmekte, onların yanında yaşamaktan hoşlanmamaktadır.

Durumdan çıkarabileceğimiz tek sonuç buydu. Ama üvey anne ve baba, ilkin başlarını sallayıp hayır dediler; çocuğa iyi davrandıklarını, hatta bunun o zamana kadar çocuğun hayatında görmediği ölçüde iyi bir davranış sayılacağını belirttiler. Ne var ki, bunun kesin bir önem taşımadığını söylememiz gerekiyor. İkide bir anne ve babalardan duyar işitiriz: "Çocuğu adam etmek için her çareye başvurduk, yumuşak davrandık, sert davrandık, ama hiçbiri para etmedi!" Çocuğa güler yüz göstermek, tek başına yeterli değildir. Kimi çocuk-

lar vardır, kendilerine sevgiyle kucak açılmasına olumlu tepki gösterirler. Ne var ki, buna bakarak onları değiştirdiğimiz kuruntusuna asla kendimizi kaptırmamalıyız. Söz konusu çocuklar bir süre kendileri için elverişli bir pozisyonda yaşadıklarına inanırlarsa da, gerçekte değişmeden kalır, güler yüzlü davranışın son bulmasıyla hemen eski hallerine dönerler.

Önemli olan, anne ve babanın değil, çocuğun neler düşünüp hissettiği, durumunu nasıl değerlendirdiğidir. Biz de çocuğun üvey annesi ve babasına, yanlarında çocuğun kendini mutlu hissetmediğini söylemiştik. Çocuğun öyle davranmakta haklı sayılıp sayılmayacağını kendilerine açıklayabilmekten uzaktık; ama üvey anne ve babasına karşı içindeki gibi böyle kin ve nefret uyandıracak bir olayı, çocuğun kendisini evlatlık edinen ailenin yanında yaşadığı kuşkusuzdu. Dolayısıyla, üvey anne ve üvey babaya, kendilerini çocuğun hatalı davranışlarını düzeltecek ve sevgisini kazanacak durumda görmüyorlarsa, onu bir başka ailenin yanına vermelerini öğütlemiş, çünkü çocuğun bir hapisane yaşamından farksız duruma karşı sürekli başkaldıracağını açıklamıştık. Sonradan öğrenmiştik ki, çocuk zamanla geçimsiz ve baş belası birine dönüşmüş, gerçekten tehlikeli biri olmuştu. Kendisine karşı güler yüz ve tatlı dille davranmak, belki çocukta hafif bir düzelme sağlayabilirdi; ama karakter şemasını tümüyle göz önünde tutmayacak böyle bir davranışın sağlayacağı düzelme yeterli sayılmayacaktı. İlgili şemayı da çocuğa ilişkin daha başka bilgiler edindikten sonra saptayabilmiştik. Şöyle açıklayabilirdik durumu: Oğlan üvey anne ve babasının çocuklarıyla bir arada büyümüş, onların öz evlatlarına gösterdikleri ilgiyi kendisine göstermedikleri duygusuna kapılmıştı. Elbette ilgili öfke nöbetlerini açıklayacak bir neden sayılamazdı bu. Ancak unutmamalıyız ki, çocuk bir an önce ev-

den ayrılmaya can atıyor, bunun gerçekleşmesine yardım edecek hiçbir davranışa başvurmaktan geri kalmıyordu. Kafasındaki amacın ışığı altında düşünürsek düpedüz zekice davranmaktaydı, dolayısıyla bir gerizekâlılık olasılığını tümüyle bir kenara itmek gerekiyordu. Kendilerini çocuğun hatalı tutumunu değiştirecek güçte görmeyen üvey anne ve baba, çocuğu aldıkları yere geri vermelerinin uygun olacağını ancak bir süre geçtikten sonra anlamıştı.

Hataları dolayısıyla böyle bir çocuğu cezalandırmanın, asi davranışını sürdürmesini haklı gösterecek pek güzel bir nedeni onun eline tutuşturmaktan kalır yeri yoktur. Ceza, çocuktaki isyankâr davranışında haklı sayılacağı duygusunu pekiştirir. Bizim, konuya ilişkin görüşlerimizin sağlam bir temele dayandığını söyleyebiliriz. Duruma bu açıdan bakıldığında, çocuğun bütün hatalı davranışlarının, çevresine karşı sürdürdüğü savaşın sonuçları sayılıp önceden hazırlanmadığı yeni bir durumla karşılaşmasından kaynaklandığı anlaşılacaktır. Çocuklarda karşılaşılan bu hataların bizi şaşkınlığa sürüklememesi gerekir, çünkü çocuklardaki aynı hatalı dışavurumları erişkinlerin yaşamında da görmekteyiz.

Jestlerin ve öbür göze çarpmayan dışavurum biçimlerinin değerlendirilmesi, henüz araştırılıp incelenmemiş bir alan oluşturmaktadır. İlgili dışavurumları bir araya getirerek bir şema oluşturma, aralarındaki ilişkileri ve kökenlerini saptama bakımından belki hiç kimse öğretmen kadar elverişli durumda değildir. Bununla ilgili olarak bir noktayı anımsatalım ki, aynı dışavurum biçimi değişik fırsatlarda değişik anlamlar taşıyabilir ve iki çocuk aynı şeyi yapmalarına karşın, yaptıkları şey değişik anlamları içerebilir. Kaldı ki, aynı ruhsal nedenden kaynaklandığı zaman bile sorunlu çocuklardaki dışavurum biçimleri değişik anlamlara gelebilir. Kısacası, aynı amaca götüren birden çok yol vardır.

Burada common sense (sağduyu) açısından bir doğru ya da yanlışın sözü edilemez. Çocuklar hata işlerlerse, çokluk kendilerine hatalı bir amaç edindikleri için yaparlar bunu. Hatalı bir amaca varma eğilim ve çabasından doğacak sonuçlar da ister istemez hatalı nitelik taşıyacaktır. Hata işleme konusunda sayısız olanakları elde bulundurması, oysa bir tek doğru'nun varlığı insan doğasına özgü bir durumdur.

Çeşitli dışavurum biçimleri biliyoruz ki, bir önem ve anlamı içermelerine karşın okulda üzerinde durulmaz. Uyku durumundaki vücut pozisyonunu ele alalım örneğin. On beş yaşındaki bir oğlanın durumu bu bakımdan ilginçtir. Oğlan sanrılar (halusinasyon) görür durmadan, gördüğü sanrılarda o zamanın imparatoru Joseph I. ölür ve bir hayalet olarak karşısına çıkıp oğlana asker devşirmesini ve bir ordu kurarak Rusya'nın üzerine yürümesini söyler. Uyurkenki vücut pozisyonunu öğrenmek için oğlanın odasına girdiğimiz zaman, karşılaştığımız manzarayla donakalmıştık; yatağındaki vücut pozisyonuyla Napolyon'a benziyordu. Ertesi gün kendisini gördüğümüz zaman ayakta duruşu, uyurken açığa vurduğu askerce pozun aynıydı. Sanrıyla uyanık durumda sergilediği vücut pozisyonu arasındaki ilişki hayli net ve belirgindi. Oğlanla konuşarak imparatorun henüz yaşadığına inandırmaya çalıştık kendisini, inanmak istemedi, derken kahvede müşteri beklerken ufak tefek vücut yapısından ötürü kendi kendine hep kızıp içerlediğini anlattı. Yürürken aynı vücut pozisyonunu sergileyen birini tanıyıp tanımadığını sorduğumuz zaman biraz düşündükten sonra şöyle dedi: "Evet, öğretmenim Bay Meier." Anlaşılıyordu ki, doğru yoldaydık; Bay Meier'in vücut yapısının küçük bir Napolyon'un vücut yapısına benzediğini ortaya çıkarmamız, başlangıçta karşılaştığımız güçlüklerin üstesinden gelmemizi sağlamıştı. Ama daha da önemli bir nokta vardı ki, o da oğlanın öğretmen olmayı çok

istediğini açıklamasıydı; Bay Meier de okulda en sevdiği öğretmendi, diğer bakımlardan da onu hep örnek almıştı kendisine, her şeyde onu izlemek ve ona öykünmek isteğini duyuyordu. Tek kelimeyle, oğlanın tüm yaşam öyküsü vücut pozisyonunda özetlenmişti.

Her yeni durum, çocuğun hazırlanmışlık derecesini ölçmede bir test işlevi görür adeta. İyi hazırlanan bir çocuk, güvenle yeni bir durumun karşısına çıkar. Gerekli hazırlıktan yoksunsa, her yeni bir durum ruhunda gerilime yol açar, bu da bir yeteneksizlik duygusunu doğurur. İlgili duygu ise yargı gücünü hırpalar, dolayısıyla çocuk yeni durum karşısında sağlıklı denemeyecek bir tepki gösterir, yani açığa vuracağı tepki durumun gereklerine uygun düşmez, toplumsallık duygusundan kaynaklanmaz çünkü. Başka bir söyleyişle, bir çocuğun okuldaki başarısızlığının suçunu yalnız okul sistemine yüklemek doğru değildir, ilgili başarısızlıkta çocuktaki birincil (primer) güçsüzlüğün, çocuğun yetersizliğinin de payı vardır.

Dolayısıyla, çocuğun karşılaşacağı yeni durumu araştırmak görevimiz olmalıdır. Nedeni, yeni bir durumun çocuğun kötüye gitmesine yol açabilecek bir etken olduğuna inanmamız değil, çocuğun hazırlanmışlığındaki primer (birincil) yetersizliği, yeni durumun daha açık seçik göz önüne sermesidir. Her yeni duruma bir hazırlanmışlık testi gözüyle bakılmalıdır.

Konuyla ilgili olarak soru formundan (bkz. Ek I) birkaçını alıp irdelemekte yarar görmekteyiz.

1. Şikayet nedeni ne zaman ortaya çıktı? Bu soruyla dikkatimiz hemen yeni bir duruma çekilmektedir. Diyelim bir annenin ağzından, okula gidene kadar hiçbir aksaklığın görülmediğini işittik; anne ilgili açıklamasıyla bize kendi bildiği ve

anladığı kadarından daha çok şey söylemiş, yani okulun çocuğuna fazla geldiğini anlatmak istemiştir. Tutalım ki sorumuza verdiği yanıt şöyledir: "Üç yıl önce." Böyle bir yanıt bizim için yeterli değildir; üç yıl önce çocuğun çevresinde ya da vücut durumunda ne gibi değişikliklerin başgösterdiğini aramadan işin arkasını bırakmayız.

Çocuktaki özgüven duygusunun kaybolduğunu ele veren ilk belirti, çokluk okul yaşamına uyum sağlamadaki yeteneksizliktir. Daha başta çocuğun uğradığı başarısızlık büyüklerce kimi vakit yeteri kadar ciddiye alınmamasına karşın, çocuğun kendisi için bir yıkım oluşturabilir. Öğrenmemiz gereken şey, eve getirdiği kötü kameler nedeniyle çocuğun sık sık dayaktan geçirilip geçirilmediği, ayrıca kötü kamelerin ve dayakların çocuğun üstünlük eğilim ve çabası üzerinde yaptığı etkidir. Örneğin, çocuğun içinde başarılı çalışmalar yapabilecek yetenekten yoksun olduğu kanısı yerleşebilir, hele anne ve babası çocuğun yüzüne karşı: "Sen asla adam olmazsın!" ya da: "Sonunda kodesi boylayacaksın sen!" gibi sözler söylemeyi alışkanlık durumuna getirmişse, çocuk böyle bir kanıya daha kolay varabilir.

Kimi çocuklar vardır, başarısızlık kamçılar kendilerini; bazıları da vardır, başarısızlık karşısında yıkılıp gider. Özgüvenlerini ve geleceğe inançlarını yitiren çocuklar için yapılacak şey, onları cesaretlendirip morallerini düzeltmektir. Bu gibi çocuklara tatlılıkla davranılması, kendilerine sabır ve anlayış gösterilmesi gerekir. Cinsel sorunlarda incelikten yoksun dolaysız bir açıklama, tam bir bocalama durumuna sürükleyebilir çocuğu. Bir kız ya da erkek kardeşinin üstün başarısı, onu bundan böyle çaba göstermekten alıkoyabilir.

2. Daha önce dikkatinizi çeken bir şey oldu mu? Yani durumundaki değişikliğin başgösterdiği tarihten önce çocuğunu-

zun hazırlanmışlık derecesinde bir yetersizlik gözünüze çarptı mı? Bu soruya karşımızdakilerden olmadık yanıtlar alabiliriz. Örneğin: "Dağınık bir çocuktu!" diyebilir anne; bu sözün de anlamı, çocuğun işini hep annesinin yapmaya alışmış olmasıdır. Tutalım anne: "Hep ürkek bir çocuktu!" dedi, bu söz de çocuğun ailesine aşırı bağlılığını ortaya kor. Çocuk annesi tarafından bize zayıf bünyeli ve çelimsiz biri diye mi tanıtıldı, buradan da çocuğun güçsüz organlarla dünyaya geldiği ve güçsüzlüğü nedeniyle de el bebek gül bebek büyütüldüğü sonucunu çıkarınız. Sorumuzun amacı, bir zekâ geriliği olasılığını da araştırmaktır. Çocuğun gelişimi yavaş bir tempo izlemiş, dolayısıyla anne ve baba kendisinin geri zekâlı biri sayıldığı kuşkusuna kapılmış olabilir. Çocuğun gelişim temposu ileride değişse bile, el üstünde tutulup şımartıldığı ya da ilgisizliklere ve birtakım kısıtlamalara konu yapıldığı duygusunun etkisinden kendini kurtaramaz; bu da öyle bir duygudur ki, yeni bir durumun üstesinden gelmeye yönelik girişimleri zorlaştırır. Annesi çocuğun arsız ve delişmen olduğunu mu söyledi, çocuğun böyle bir yola başvurarak başkalarının ilgisini kendi üzerine çekmek istediğinden emin olabiliriz.

Öğretmenin en başta gelen görevi çocuğun sevgisini kazanmak, sonra da onun cesaretini artırıp güçlendirmektir. Çocuk aşırı ölçüde hantal ve beceriksiz biri midir, bu durumda öğretmene düşen, onun cinsel rolünü tam anlamıyla kavrayıp kavramadığını araştırmaktır. Kadınların sözünün geçtiği bir çevrede büyüyen, başka oğlan çocuklarına sokulmayan, sık sık sataşılıp alay edilen ve kendilerine bir kız gibi davranılan oğlanlar kız rolünü oynamaya zamanla alışır ve ileriki yıllarda hayli fırtınalı iç çatışmalarını yaşamaktan yakalarını kurtaramazlar. Kadınlarla erkeklerin vücut yapılarındaki cinsellikten kaynaklanan ayrımları bilmeyişleri, çocuklarda cinsi-

yetlerini değiştirebilecekleri gibi bir inancın doğmasına yol açar. Ama sonunda cinselliğin bedensel belirtilerinin değiştirilemeyeceğini farkederek komporzasyon (dengeleme) yoluna başvurur, mensup olmak istedikleri cinsiyete göre ya erkeksel ya da dişisel yönde ruhsal özellikler geliştirir, içlerindeki eğilimi giysileri ve davranışlarıyla açığa vururlar.

Bazı kızlar vardır, kadınların seçtiği mesleklere karşı enikonu bir soğukluk beslerler. Böyle bir tutumun başlıca nedeni, kadınların gördüğü işlerin sözde değersizliğidir; kadın mesleklerinin aşağılanmasında uygarlığımızın köklü bir kusuru açığa vurur kendini. Hâlâ geçerliğini koruyan gelenekler, toplumda erkekleri kadınlardan esirgenen birtakım ayrıcalıklarla donatır. Günümüz uygarlığı kesinlikle erkeğin çıkarını gözetir, erkeklerin sırf kendileri için yararlandığı bazı hakları buyur edip sunar onlara. Genellikle bir oğlan çocuğunun doğması, aileyi bir kız çocuğunun doğmasından daha çok sevince boğar. Bu da gerek oğlanlar, gerek kızlar açısından zararlı birtakım sonuçlar doğurur. Kızlar, henüz pek erken bir yaşta aşağılık duygusunun sakıncalı etkisini üzerlerinde hisseder, oğlanlarsa kendilerine yöneltilen büyük beklentilerin ağırlığı altında ezilir. Kızların gelişimi kısıtlanır. Bazı ülkelerde bu baskı o kadar büyük ölçüde hissettirmez kendini, Amerika buna bir örnektir. Ne var ki, bu ülkede bile toplumsal ilişkilerde hâlâ bir dengenin sağlandığı söylenemez. Sorun tüm insanlığın düşünüş biçimiyle ilgilidir ve bu düşünüş biçiminin çocuklara yansıdığı görülür. Toplumda kadın rolünün üstlenilmesi kimi sıkıntı ve zahmetleri beraberinde getirir, bu da kız çocuklarını bazen isyana sürükler; öyle bir isyan ki, sık sık sözdinlemezlik, dikbaşlılık ve kayıtsızlıkla belli eder kendini. Bütün bunlar da, üstünlük eğilimiyle ilgili davranış biçimleridir. Sözü geçen belirtilerle karşılaşan öğretmenin yapacağı şey, söz konusu kızın kendi cinsiyetinden

dolayı mutsuzluk duyup duymadığını ortaya çıkarmaktır. Bu özel nitelikteki hoşnutsuzluk zamanla öylesine büyük boyutlara varabilir ki, bütün öbür alanları da kapsamına alır, sonunda yaşam söz konusu kişi için tümüyle bir yük olup çıkar. Bazen bir kızın ağzından, iki ayrı cinsiyete de mensup olmayan insanların bulunduğu bir gezegende yaşamak istediğini işitiriz. Bu gibi sakat düşünceler çeşitli saçmalıklara ya da tam bir ilgisizliğe sürükleyebilir kişiyi, çeşitli suçlara itebilir, hatta onu canına kıymaya kadar götürebilir. Cezalandırıp sevgiden yoksun bırakmalar, çocuktaki yetersizlik duygusunu güçlendirmekten başka işe yaramaz.

Erkek ve kadın arasındaki ayrım çocuğa ihtiyatlı bir şekilde, yolu yordamınca öğretilir ve ona kadın ya da erkek, birinin ötekisinden daha değerli sayılamayacağı anlatılırsa, sözü edilen feci durumların başgöstermesi önlenebilir. Çokluk, baba üstünlüğe sahipmiş gibi bir hava eser ailede. Baba görünürde sahip olandır, kuralları evde o saptar, yönetim onun elindedir, karısına direktifler veren, alınması gerekli kararları alan hep odur. Oğlanlar kızkardeşlerine üstünlük taslarlar, kızkardeşlerini küçümser, her yaptıklarına kusur bulur, böylece onlarda kendi cinsiyetlerine karşı bir hoşnutsuzluk duygusunun uyanmasına yol açarlar. Ne var ki, psikologlar oğlanların böyle davranmasının kendi içlerindeki güçsüzlük duygusundan kaynaklandığını kuşkusuz bilir. Gerçekten bir şeyi yapabilmekle kendine salt onu yapabilecekmiş süsünü vermek arasında dağlar kadar fark vardır. Kadınların bugüne kadar büyük işler başaracak gücü pek gösteremediği savı düpedüz saçmadır. Doğrusu, kadınların şimdiye kadar büyük işler başaracak gibi eğitilmemeleridir. Erkekler yama yapmayı, sökük dikmeyi kadınlara bırakmış ve bunun onların işi sayıldığına kadınları inandırmaya çalışmıştır. Böyle bir tutum günümüzde kısmen de olsa aşılmış bulunuyor; ama kız-

ları ilerideki yaşama hazırlamada izlenen yol, kendilerinden pek fazla bir şey beklenemeyeceği görüşünün hâlâ geçerlik taşıdığını ortaya koymaktadır.

Kızların gereği gibi hazırlanmalarına set çekmek ve sonra da ellerinden fazla bir iş gelmediğini ileri sürerek onları eleştirmek kıtgörüşlülükten başka şey değildir. İçinde bulunulan durumu düzeltmek elbette kolay sayılamaz, çünkü babalar gibi anneler de erkeklerin sahip olduğu ayrıcalıklara haklı bir gözle bakmakta ve çocuklarını ilgili görüş doğrultusunda büyütmekte, otoritenin erkeklerin elinde bulunmasının yerindeliğini çocuklarının kafasına sokmaya çalışmaktadır. Böyle olunca da oğlanlar kızkardeşlerinden kendilerine itaat etmelerini istemekte, kızlar da boyun eğmektedir. Çocuklara elden geldiği kadar erken bir dönemde hangi cinsiyete mensup olduklarının, ayrıca cinsiyetlerinin değişemeyeceğinin öğretilmesinde yarar vardır. Daha önce belirttiğimiz gibi, erkeklerin otorite ve üstünlüğe sahip çıkmasına karşı kadınlarda bir antipati oluşmuştur. Bu antipati kadının kendi cinsiyetiyle uzlaşmaya yanaşmayacağı, elden geldiğince erkekle eşdüzeye gelmek isteyeceği kadar büyük boyutlara ulaşmışsa, böyle bir durumu bireysel psikoloji "erkeksel protesto" diye nitelemektedir. Anomililer ve gelişim bozuklukları gibi ikincil (sekunder) semptomlar, kızlarda erkek vücuduna, oğlanlarda kız vücuduna özgü belirtiler, erişkinlerin bazan kendi cinsiyetlerinden kuşkuya düşmesine yol açmaktadır. Kimi vakit kökü çok derinlerde saklı yatan böylesi kuşkuların nedeni bünyesel güçsüzlüklerdir. Bir kadından çok bir erkekte saptanabilecek çocuksu vücut yapısı, ilgili erkeğin kadınsı bir görünüm taşıdığı görüşünün açığa vurulmasına neden olur. Ancak, bu yanlış bir görüştür; çünkü doğrusu, böyle bir erkeğin daha çok bir çocuğa benzediğidir. Vücudu yeterince gelişmemiş bir erkek kendini yetersiz ve başkalarından aşa-

ğıda hissederek bundan üzüntü duyar; çünkü uygarlığımızda genellikle egemen görüş, erkekten vücut yapısının tam anlamıyla gelişmiş olmasını ve sağlayacağı başarılarla kadınların başarılarını aşmasını ister. Vücudunun yeterli ölçüde gelişmemesi ve güzellikten gereği gibi payını almaması bir kızın da yine yaşamdan hoşnutsuzluk duymasına yol açar; çünkü uygarlığımız vücut güzelliğine aşırı değer verir.

Eğilimler, mizaç ve duygular cinsellikle ilgili üçüncül belirtilerdir. Duyarlı oğlanlara kadınsı, bir güven duygusu içinde davranan onurlu kızlara ise erkeksi gözle bakılır. Bu gibi karakter özellikleri asla doğumsal nitelik taşımaz, sonradan edinilirler. Erken çocukluktaki ilgili belirtileri sonradan anımsayan erişkinler, çocukken tuhaf kimseler olduklarını, örneğin çekingenlik gösterip başkalarının arasına pek karışmadıklarını, oğlansalar kız, kızsalar oğlan çocuğu gibi davrandıklarını söylerler. Gelişimleri, ileride kadın ve erkek olarak üstlenecekleri rolü kavrama derecelerine göre bir akış izlemiştir. Çocuklarda cinsellik gelişim ve yaşantısının ne durumda olduğu sorusu, aslında çocukların ilgili konuda belli yaşlarda belli bir kavrayışa sahip olmaları gerektiği anlamını içerir. Ben şunu ileri süreceğim ki, anne ve babaları kendilerine cinselliğe ilişkin açıklamalarda bulunma tenezzülünü göstermeden çok önce çocukların kendileri bu konudaki gerçekleri öğrenirler. Çocuklara cinsellik bilgilerinin verilişinde yerinden oynatılmaz sağlam kurallar ortaya koyamayız, çünkü bu bilgiler içinde yer alacak hangi ayrıntıları çocuğun benimseyeceğini ya da hangilerine inanacağını, çocuk üzerinde bunların kısaca ne gibi etkiler yapacağını önceden kestiremeyiz. Çocuk cinsellik konusunda bir açıklamada bulunulmasını istedi mi, önce o andaki durumu iyice ölçülüp tartıldıktan sonra istediği açıklamanın kendisine verilmesi gerekir. Çocuk üzerinde her zaman olumsuz etkileri görülmese

bile, cinsellik konusunda vaktinden önce çocuğa bilgi vermek yerinde bir davranış sayılamaz.

Evlatlıklar ve üvey çocuklar bu konuda çetin sorunlar çıkarır karşımıza. Bu gruba girmeyen çocuklar kendilerine gösterilecek iyi davranışa pek doğal bir gözle bakar, karşılaşacakları sert ve üzücü davranışlardan aile içindeki konumlarını sorumlu tutarlar. Annesini kaybeden bir çocuk bazen iyice babasına yaklaşır. Ama bir süre sonra baba yeni bir evlilik yaptı mı çocuk kendisini dışlanmış görür, üvey annesiyle dost olmaya yanaşmaz. Kimi çocukların da kendi öz anne ve babalarına üvey gözüyle baktıklarını görmek doğrusu ilginçtir, böyle bir tutumun anne ve babaya karşı sert bir eleştiri ve suçlamayı içerdiği kuşkusuzdur. Kendilerini kötü kişi gösteren pek çok masal nedeniyle üvey anne ve babalar kötü bir isim yapmıştır. Şurasını da belirtelim ki, masallar çocukların okuyacağı ideal şeyler değildir. Elbette masalları okumaktan tümüyle uzak tutamayız çocukları, çünkü masallardan insan doğasıyla ilgili hatırı sayılır derecede çok şey öğrenirler; belli düzeltme ve açıklamalara başvurarak belli masalları çocuklara sunabilir, böylece onların çeşitli acımasızlıklarla dolup taşan, sapa ve çarpık hayal ürünlerini içeren masalları okumalarını önleyebiliriz. Barbarca eylemlere girişen güçlü insanların konu edildiği masallar çocuklara okutulup dayanıklı kişiler olarak yetiştirilmek, içlerindeki ince ve narin duygular baskılanmak istenmiştir. Bu da, günümüz uygarlığının kahramanları baştacı etmesinden kaynaklanan bir başka yanlış görüştür. Bir kimseye sevgiyle yaklaşmaya oğlanlar çokluk erkeklikle bağdaşmaz bir gözle bakar. İnce ve narin duyguların alay konusu edilip horgörülmesi akıl almaz bir şeydir, çünkü kötüye kullanılmadıkları zaman bu duyguların büyük bir değer taşıyacağı kuşkusuzdur. Kaldı ki kötüye kullanılmayacak bir duygu, bir heyecan bilmem var mıdır!

Yasal bir evlilikten doğmamış çocukların durumları da kolay değildir. Erkek elini kolunu sallayarak bu işten yakasını sıyırırken, yasadışı evliliğin tüm yükünü kadınla çocuğa taşıtmanın doğru sayılamayacağını belirtmek gereksizdir sanıyorum. Yasal olmayan evliliklerde en yüksek faturayı çocuğun ödeyeceği kuşkusuzdur. Bu gibi çocuklara ne kadar yardım elini uzatmak istersek isteyelim, kendilerini tasa ve üzüntüden esirgeyemeyiz; çünkü sağduyuları durumlarında aksayan bir tarafın varlığını onlara çok geçmeden söyleyecektir. Oyun arkadaşları kendileriyle alay edecek, onlara yukardan bakacaktır. Ayrıca, yasalar da onların yaşam koşullarını güçleştirecek, onları evlilik dışı doğmuşluğun lekesiyle donatacaktır. Bu gibi çocuklar duyarlılıkları nedeniyle arkadaşlarıyla kavgalara girişecek, çevrelerine karşı düşmanca tutum takınacaklardır, çünkü her dilde böylesi çocukları aşağılamaya yönelik küçük düşürücü çirkin ve iğneleyici sözler vardır. Dolayısıyla, sorunlu ve suça yönelik çocuklar arasında pek çok öksüz ve evlilik dışı çocuğun yer alması hiç de şaşılacak şey değildir. Evlilik dışı doğmuş çocuklarla öksüzlerdeki toplumdışı (asosyal) eğilimleri, doğumsal ya da kalıtsal bir yatkınlığa bağlamanın olanağı yoktur.

X. OKULDA ÇOCUK

Okula başlayan bir çocuk, daha önce söylediğimiz gibi, tamamen yeni ve alışılmadık bir durum karşısında bulur kendini. Bütün yeni durumlar gibi, okula başlamak da çocuğun daha önceki hazırlanmışlık derecesini belirleyecek bir test işlevi görür. Çocuk gereği gibi hazırlanmışsa, test sınavını normal olarak başarır; yoksa hazırlanma durumundaki yetersizlik açık seçik gün ışığına çıkar.

Anaokula ve ilkokula geldiğinde çocuğun ruhsal hazırlanmışlık durumunu yazılı olarak saptamayı pek düşünmeyiz. Oysa elimizde bulunacak notlardan yararlanıp çocuğun erişkinlik dönemindeki davranışlarına hayli açıklık getirebiliriz. Bu gibi "Yeni-Durum-testleri", çocuğun okuldaki başarılarını ölçmede yararlanılan normal testlerle kıyaslanamayacak kadar çok şeyi açıklığa kavuşturabilir.

Okula başlayan çocuktan beklenen nedir? Okuldaki çalışma, çocuğun hem öğretmen ve okul arkadaşlarıyla işbirliğini, hem de derslere ilgi göstermesini gerektiren bir ödevdir. Bu gibi yeni durumlarda çocuğun tepkilerine bakarak, ortak çalışma yeteneği ve ilgi alanının sınırları konusunda bir yargı-

ya varabiliriz. Çocuğun hangi dersleri daha çok sevdiğini belirleyebilir, son olarak da çevresine karşı genellikle ilgi gösterip göstermediğini saptayabiliriz. Çocuğun tutumunu, duruş ve oturuşunu, bakışlarını dinleme tarzını inceleyerek bütün bu saydığımız konuları açıklığa kavuşturabilir, ayrıca öğretmenine karşı içten bir yakınlık mı duyuyor, yoksa kendisini ondan uzak mı tutuyor vb. gözlemleyebiliriz.

Mesleğinde birtakım sorunlarla karşılaşıp psikoloğa başvuran bir adamı, yukarıda saydığımız ayrıntıların ruhsal gelişimi nasıl etkilediğine örnek gösterebiliriz. Çocukluğunu gözden geçiren psikolog, adamın, bütün kardeşlerinin kız olduğu bir aile içinde büyüdüğünü saptamıştır; ayrıca, hastanın anne ve babası, kendisi dünyaya gelmeden kısa bir süre sonra ölmüştü. Okul çağına geldiği zaman bir kız ilkokuluna mı, yoksa erkek ilkokuluna mı gitme konusunda kararsızdı. Kızkardeşleri kız ilkokuluna devam etmesi için onu ikna etmişler, ama arası çok geçmeden okuldan yine çıkarılmıştı. Okuldan çıkarılmasının oğlanın ruhsal gelişimi üzerinde nasıl bir etki yaptığını düşünebiliriz.

Çocuğun derslerini sevip sevmemesi, büyük ölçüde öğretmenine karşı duyacağı yakınlığa bağlıdır. Çocuk dikkatsizse ya da dikkatini belli bir konu üzerinde toplayamıyorsa, dikkatini canlı ve uyanık tutmak öğretmenin becerisine kalmıştır. Bir hayli çocuk vardır ki, her türlü konsantrasyon gücünden yoksun olarak okula başlar. Şımartılmış çocuklar okulda karşılaşacakları pek çok yabancı insan karşısında genellikle bocalar, ne yapacaklarını bilemezler. Öğretmen de biraz sert biriyse, sanki ilgili çocuklarda bellek gücü yokmuş gibi bir manzarayla karşılaşılır. Ne var ki, bellek güçsüzlüğü genellikle sanıldığı gibi hiç de yalın bir gerçek değildir; öğretmenin bellek gücünün yetersizliğini ileri sürdüğü çocukta bir bellek vardır kuşkusuz, hatta çocuk konsantre olma gücüne

de sanıptır; ancak üzerinde konsantre olacağı şey, evde şımartılırken içinde yaşadığı durumdur. Dikkati okulda kendisini bekleyen çalışma değil, şımartılma konusunda duyduğu istek üzerinde toplanır.

Diyelim böyle bir çocuk okulda arkadaşlarına ayak uyduramadı, eve kötü karneler getirdi ve sınavları başaramadı, onu paylayıp terslemenin hiç anlamı yoktur. Cezalandırmalar çocuğun yaşam üslubunu değiştirmez; tersine, onda okul için elverişli sayılmadığı kanısını uyandırır, kötümser bir tutum takınmasına yol açar.

Öğretmenin sevgisini kazanan şımartılmış çocukların sıklıkla iyi öğrencilere dönüşmesi ilginçtir. Şımartılmış çocuklar çalışmakta kendileri için büyük bir yarar görüyorlarsa, çalışmaktan kaçmaz. Ama ne yazık ki okulda kendilerine her zaman iyi davranılacağını garanti edemeyiz. Çocuk, okulu ya da öğretmenini değiştirdi mi hatta derslerden birinde gerekli ilerlemeyi, gösteremedi mi (matematik de şımarık çocuklar için her zaman netameli bir derstir), başarılarının birden arkası kesilir, kendini ilerleyecek durumda görmez artık; çünkü her işin kendisi için kolaylaştırılmasına alışmıştır. Savaşıp çaba harcaması kendisine öğretilmiş değildir asla. Nasıl uğraşıp didinileceğini, nasıl gayret sarfedileceğini bilmez. Gereken zahmet ve külfetleri bilinçli üstlenip güçlüklerle kapışmaya ve ödevlerin üstesinden gelmeyene sabrı, ne dayanıklılığı elverir. Bu da bize, okula gerçek bir hazırlanışın ne anlama geldiğini gösterir. Hazırlanmanın istenildiği gibi olmayışı, annenin çocuk üzerindeki nüfuzunu ortaya kor. Çocuğun okuldaki çalışmalara karşı ilgisini uyandırma görevinin en başta anneye düştüğünü, dolayısıyla çocuğun ilgisinin sağlıklı yollara kanalize edilmesinden de en çok annenin sorumlu sayılacağını anlamamız güç değildir. Sık sık karşılaşıldığı gibi, annenin sorumluluğunu yerine getirememesinin

sonuçlarını, çocuğun okulda sergileyeceği davranış bize gösterir. Anne etkisinin dışında baba etkisi, diğer bölümlerde ele aldığımız kardeşler arasındaki rekabetin etkisi gibi aile içindeki yaşamdan kaynaklanan daha bir sürü etki de yine çocuk üzerinde hissettirir kendini. Ayrıca, dış koşullar ve ilerideki bir bölümde ayrıntılı olarak ele alacağımız önyargılar gibi daha bir sürü etkiyi de gözardı etmememiz gerekir.

Kısaca, yeterince hazırlanmayışta rol oynayan bütün bu etkenler dikkate alındı mı, çocuk üzerinde yalnız okuldaki çalışmalarına bakarak yargıya varmak aptalca bir şey olur. Okulda alacağı notların, çocuğun o sırada nasıl bir ruh durumu içinde bulunduğunu gösteren belgeler gibi değerlendirilmesi daha yerinde bir davranıştır. Önemli olan notlar değil, çocuğun zekâsı, ilgi derecesi, dikkatini belli bir konu üzerinde toplama konusunda notların bize neler söylediğidir. Okul sınavlarının da aradaki yapısal ayrıma karşın tıpkı zekâ testleri gibi bilimsel testler sayılması gerekir; çünkü her ikisinde de ağırlığın, test sorularına verilen yanıtların başarı derecesinde değil, çocuğun ruh durumuna ilişkin olarak ele geçirilecek bilgiler üzerinde bulunması zorunludur.

Zekâ testleri, son yıllarda hatırı sayılır ölçüde geliştirilmiştir. Öğretmenler, ilgili testlere büyük önem vermektedir. Gerçekten de bazen bu testler çocuğun ruh yapısıyla ilgili olarak bize hayli bilgi sağlamakta, çünkü alışılmış okul sınavlarında açığa çıkmayan kimi durumları ele geçirmemize olanak sağlamaktadır. Söz konusu testler yardımıyla bazan bir çocuğu esenliğe çıkarabilmekteyiz. Diyelim bir oğlan eve kötü karneler getiriyor da, öğretmeni kendisini bulunduğu sınıftan bir aşağısına yollamak istiyor, bir de bakıyorsunuz uygulanan zekâ testinde zekâ durumu yüksek bir aşamayı gösteren oğlan aynı sınıfta kalmayı hakettiği gibi, bir üst sınıfa devam hakkını da ele geçiriyor. Bu yeni durumda da

kendisini başarılı biri gibi görüp hareket ediyor,davranışı değişiyor hemen.

Zekâ testinin ve IQ'nun, yani zekâ bölümünün değerini küçümsememekle birlikte, uygulanan test sonucunda ne çocuğun, ne de anne ve babasının IQ'yu (zeka bölümü) öğrenmesinin doğru sayılacağı kanısındayız. Gerek anne ve baba, gerek çocuğun kendisi bir zekâ testinin gerçek değerini anlamaktan uzaktır; yapılan testin kesin ve dört başı mamur bir açıklama sayıldığına, çocuğun yazgısını belirlediğine ve çocuğun yazgısına bundan böyle birtakım kısıtlamalar getireceğine inanır.

Bireysel psikologların deneyimine göre, zekâ testlerinin önemli ölçüde bir zekâ güçsüzlüğünü ortaya koyması durumunda başvurulacak yöntemler doğru seçilebildi mi, çocuğun başarı oranında bir yükselme sağlanabilmektedir. Bu yöntemlerden biri de, gerçek püf noktalarını ele geçirene kadar çocuğun testle ilgilenmesini sağlamaktır; bunun için de çocuğun teste gereği gibi hazırlanması şarttır. Böylece çocuk ilerlemeler kaydeder ve deneyim hazinesini genişletir, bir dahaki test uygulamasında daha başarılı sonuçlar alır.

Burada önemli bir soru akla gelmektedir: Acaba okuldaki günlük yaşam ve bu yaşamdaki rutinlik çocukları ne ölçüde etkilemekte, acaba yüklü ders programıyla çocuk aşırı derecede zorlanmamakta mıdır? Öğretim programında (müfredat programı) öngörülen derslerin önemini asla küçümsemiyoruz, ayrıca ders sayısının azaltılması gerektiği görüşünde de değiliz. Ne var ki, her dersin niyet, amaç ve pratik değerini görüp onlara soyut ve kuramsal nesneler gözüyle bakmamaları için, derslerin çocukların önüne bir tutarlılık içinde çıkarılması kuşkusuz önemlidir. Çocuklara ders konuları öğretilip kendilerine birtakım bilgiler mi sunulmalı, yoksa kişilik-

lerinin oluşu sağlanmaya mı çalışılmalıdır konusunda hanl hanl tartışmalar yapılmaktadır. Bireysel psikoloji, her iki amacın da birbiriyle birleştirilebileceği kanısındadır.

Ders konusu, daha önce söylenildiği gibi ilgi çekici ve pratiğe yakın bir biçimde çocuklara sunulmalıdır. Örneğin, matematik-aritmetik ve geometri bir binanın üslup ve yapısı, içinde oturanların sayısı vb. ile bağlantılı olarak çocuklara öğretilebilir; beri yandan, ayrı ayrı öğretimi yapılan dersler birbiriyle birleştirilebilir. Bazı ilerici okullarda bu işten anlayan uzman kişilerin kimi dersleri birbiriyle ilişkili olarak bir bütünlük içinde ele aldığı görülmektedir. Öğrencilerle bir gezinti yapılmakta, onların belli ders konularına ötekilerden daha çok ilgi gösterdikleri saptanarak ders konularının nasıl kombine edileceği öğrenilmekte, örneğin bir bitki üzerine verilecek ders, bitkinin ve ilgili ülkenin tarihçesi vb. ile birleştirilmektedir. Bu yoldan başka türlü ilgisiz kalacakları derslere karşı çocukta bir ilginin uyanması sağlanmakta, eşgüdüm ve bireşimden oluşup nesnelerin öğrenilmesine açılan bir kapı çocuğun önünde aralanmaktadır. Böyle bir kapının aralanışını da, bizler bütün eğitimin amacı saymaktayız.

Eğitimcilerin bir noktayı gözden kaçırmaması gerekiyor, o da okula giden çocukların kişisel bir rekabet savaşına atılmaları gerektiği duygusunun baskısını üzerlerinde hissetmeleridir. Bunun önemli bir nokta olduğunu hemen anlamamız güç değildir. İdeal durumda bütün sınıf bir birlik ve bütünlük oluşturur, sınıftaki çocuklardan her biri kendisini bu bütünün bir parçası gibi hisseder. Öğretmenin, çocuklar arasındaki rekabetin ve çocuklarda hırsın belli sınırlar içinde tutulmasına dikkat etmesi gerekir. Çocuklar birinciliği başkalarına bırakmaya pek yanaşmaz, rakiplerini aşıp geçene kadar karşılarındakine rahat vermez ya da başarı gösteremeyerek düş kırıklığına uğrar, kendi kendilerini aldatmalara başvu-

rur. Dolayısıyla, öğretmenin öğütleri ve yol göstericiliği hayli önemlidir; yerinde söylenecek bir söz, çocuğun enerjisini rekabet savaşından çekip alarak işbirliği alanına kanalize eder.

Bu bakımdan, sınıfta herkesin ölçülü sınırlar içinde oy kullanmasına olanak veren programların uygulanması yarar sağlayacaktır. Söz konusu programları uygulama alanına sokmak için, oy kullanma konusunda çocukların tam bir yeteneğe sahip olmasını beklemek gerekmez; ilkin çevrelerinde olup bitenleri dikkatle gözlemlemeleri ya da danışmanlık işlerinde çalışmaları sağlanır. Çocuklara hiç hazırlıksız oy kullandırıldı mı, cezalandırma işinde öğretmenlerin kendilerinden daha sert ve katı davrandıkları, hatta politik işlevlerinden kendi çıkar ve kişisel üstünlükleri için yararlandıkları görülür.

Okulun çocuklara sağlamaya çalıştığı ilerleme işine gelince, bu konuda gerek öğretmenin, gerek çocukların görüş açısının dikkate alınması zorunludur. Şurası ilginçtir ki, çocuklar bu konuda çok üstün bir yargı yeteneğine sahiptir. Kimin imlâda, resimde ya da beden eğitiminde başta geldiğini çok iyi bilir, birbirlerini pek güzel değerlendirip derecelendirirler. Bazen arkadaşlarına karşı adil davranmadıkları görülür; ama kendileri de farkeder bunu, hiç değilse birbirlerine centilmence davranmaya çalışırlar. Kendi değerlerini küçümseyip: "Artık başaramam!" gibi bir inanca kapılmaları durumunda büyük bir sorunla karşı karşıya kalırlar. Ama kuşkusuz kapıldıkları inancın haklı yanı yoktur, çünkü başarırlar. Yapılması gereken, verdikleri yargıdaki hata üzerine dikkatlerini çekmektir, yoksa söz konusu inanç bir saplantı düşünce olarak tüm yaşamları boyunca varlığını sürdürür. Kafasında böyle bir saplantı düşünceye yer veren çocuk hiç bir zaman ilerleyemez, olduğu yerde sayar.

Okul çocuklarının büyük çoğunluğu hemen her vakit aynı düzeyi korur: İster sınıfın en iyileri, ister en kötüleri, isterse ortalama öğrenciler arasında bulunsunlar, yerlerini hep elde tutarlar. Böyle bir durum, ussal gelişimlerinden çok ruhsal tutumlardaki ataletten kaynaklanır. Bu, çocukların kendi önlerine engeller çıkardığını, karşılaşacakları bir iki terslik ve başarısızlık sonucu iyimserliklerini kaybettiğini gösterir. Ama çocuğun sınıftaki konumunun zaman zaman değişmesi de önemlidir, çünkü kör bir kaderin zihinsel yeteneğini belirlemediğini ortaya kor. Çocukların bunu bilmesi ve kendi durumları için bu gerçeğin önemini kavraması gereklidir.

Ayrıca, gerek öğretmenlerin, gerek çocukların normal bir zekâyla erişilecek sonuçları özel bir yatkınlığa mâletmek gibi batıl bir inançtan el çekmeleri zorunludur. Yetenek ve yatkınlıklarının kalıtım yoluyla çocuklara geçebileceğine inanmak, çocuk eğitiminde belki şimdiye dek işlenen en büyük hatadır. Bireysel psikoloji ilk kez ilgili noktaya işaret ettiği zaman, herkes bunun yalnızca iyimser bir tahmin olduğunu ve gözlemlerden çıkarılan bir sonuç niteliği taşımadığını düşünmüştür. Ne var ki, söz konusu görüşü paylaşan psikolog ve psikiyatrist sayısı günümüzde giderek artmaktadır. İstidat ve kalıtım, anne babaların, öğretmen ve çocukların darda kalınca hemen başvurduğu bir şamar oğlanı işini görmektedir. Ne zaman biraz fazla çaba harcanmasını isteyen güçlükler başgösterse, ilgili kişiler, karşılaşılabilecek başarısızlıkların sorumluluğunu üzerlerinden sıyırıp atmak için istidat sözcüğüne sığınır. Ama sorumluluğumuzdan kaçmaya hakkımız yoktur, sorumluluğu üzerimizden çekip almaya yönelik tüm görüşleri her zaman kuşkuyla karşılamamız gerekir.

Gördüğü işin **eğitsel** değerine inanan, eğitime bir karakter antremanı olarak bakan hiç bir eğitici, tutarlı düşününce istidat öğretisini asla benimsemeyecektir. Burada bizim üzerin-

de durduğumuz organik kalıtım değildir; çünkü organsal kusurların, hatta organsal işlev gücündeki farklılığın kalıtsal yoldan geçebileceğini pekâlâ bilmekteyiz. Ama organsal işlevlerle ruhsal güç arasındaki köprü nerededir? Bireysel psikoloji, ruhun doğuşta organlara verilen işlevsel yeteneğin derecesini bildiğini ve bunu göz önünde tutması gerektiğini vurgulamaktadır. Ruh, bazan ilgili durumu fazla büyütmekte, organsal bir güçsüzlük nedeniyle korkudan yine yakasını kurtaramamaktadır.

İnsanlar nesneleri geriye doğru izleyerek ilk çıktıkları kaynağı bulgulamaya, olayları doğuran çekirdekleri araştırıp ele geçirmeye eğilim gösterir. Ne var ki, bizim kişilerin başarılarını değerlendirmede başvurduğumuz bu görüş son derece yanıltıcıdır. Böyle davranıldığı zaman genellikle unutulan bir şey vardır, o da atalardan çoğunun göz önünde tutulması, bir soyağacının oluşturulmasında ayrı ayrı kuşaklardaki anne ve babadan her ikisinin soyunun da dikkate alınması zorunluğudur. Beş kuşak geriye gittik mi, 64 atanın varlığını saptarız; bu atalar arasında da belli bir torundaki istidadın kendisine mal edilebileceği akıllı birinin bulunacağı kuşkusuzdur. Diyelim ki on kuşak geriye gittik, 4096 gibi görkemli bir ata sayısı çıkacaktır karşımıza; bu kadar kalabalık içinde de birden çok değilse bile en azından bir tane pek istidatlı kişiye rastlayacağımıza kuşku yoktur. Ayrıca, unutulmaması gereken bir nokta, çok istidatlı bir atadan bir aileye kalan gelenek ve mirasın tıpkı kalıtımdakine benzer etkileri içermesidir. Dolayısıyla, bazı ailelerden başka ailelere göre daha çok istidatlı kişinin çıkış nedenini anlayabiliriz. Bu asla bir kalıtımın sonucu değil, gelenek ve mirasın rolünü gösteren belirgin ve yalın bir gerçektir. Avrupa'da her çocuğun baba mesleğini öğrenmeye ve sürdürmeye zorlandığı zamanları bir düşünelim. Sosyal kurumları dikkate almazsak, kalıtım ko-

nusundaki istatistikleri o türlü hazırlayabiliriz ki, üzerimizde son derece korkunç bir izlenim uyandırmaları işten değildir.

Okuldan aldıkları kırık notlar için cezalandırılmaları, çocukların karşısına en büyük güçlükleri çıkaran bir sorundur. Okulda kırık not alan çocuk, öğretmenin kendisini pek sevmediği yargısına varır. Dolayısıyla, okulda bir posta üzülür, eve geldiğinde de bu kez anne ve babasından zılgıtı yer, paylanıp azarlanır. Terslenmekle kalmaz, çokluk dayaktan geçirilir üstelik. Öğretmenler, verecekleri kötü karnelerin çocuklar üzerindeki etkisini her zaman düşünmek zorundadır. Bazı öğretmenler vardır, çocuk kötü bir karneyi eve götürüp anne ve babasına gösterdi mi, derslerine daha sıkı sarılacağına inanır, ama çocuğun aile çevresindeki özel koşulları akıllarına getirmezler. Bazı ailelerde çocuklar hayli acımasız yöntemlerle yetiştirilir, böyle bir aileye mensup bir çocuk da eve kötü bir karneyle dönmeyi pek kolay göze alamaz. Bazen evin semtine hiç uğramadığı olur, bazen de son derece umutsuzluğa kaptırır kendini, korkusundan anne ve babasının gözleri önünde canına kıyar.

Öğretmenler okul sisteminden sorumlu tutulamaz elbet; ama olanaklar elverdiği kadar, sistemdeki kişisellikten uzak sertlikleri sempati ve anlayıştan oluşacak kişisel bir yaklaşımla yumuşatmaları doğru bir yoldur. Örneğin evindeki koşulları dikkate alarak belli bir çocuğa karşı biraz daha hoşgörülü ve insaflı davranabilir, umutsuzluğun kucağına atacakken yumuşak davranışıyla çocuğun moralini güçlendirebilirler. Okuldaki derslerde hep kırık not alan, yüzüne karşı okulun en berbat öğrencisi sayılacağı söylenen ve sonunda öyle olduğuna kendisi de inanan bir çocuğun ruhsal yaşamı ağır bir yük altında bulunur. Kendimizi böyle bir çocuğun yerine koyduk mu, okula neden ısınamadağını anlarız hemen. Bunun anormal hiç bir yanı yoktur. Bir kimse bir yerde bulunu-

yor da bulunduğu yerde sürekli eleştiriliyor, hep kötü notlar alıyor ve başkalarına ayak uydurabileceği umudunu sonunda yitiriyorsa, o yeri sevemez kuşkusuz, o yerden kaçıp kurtulmaya bakar. Dolayısıyla, okulu asan çocuklara rastlarsak, bu bizi şaşırtmamalıdır hiç.

Böyle bir durum karşısında hemen sinirlenmeye gerek olmasa da, yine de olayın önemi üzerinde düşünüp taşınmamız gerekir. Böyle bir olayın, hele buluğ dönemindeki çocuklar için iyi bir başlangıç sayılamayacağı unutulmamalıdır. Söz konusu çocuklar karnedeki notları tahrif edecek, okulu asacak vb. eylemlere başvuracak gözüpekliği gösterir. Kendileri gibi başka çocuklarla bir araya gelerek çeteler oluşturur ve sonunda cinayete kadar varabilecek bir yol izleyebilirler.

Bireysel psikolojinin görüşünü benimser de hiç bir çocuğa adam olmaz gözüyle bakmazsak, bütün bunları önleyebiliriz. Bir çocuğa yardım elini uzatmamızı sağlayacak bir yöntemin her zaman bulunabileceğine kesinlikle inanmamız gerekir. En kötü koşullarda bile belli bir kapı açıktır her zaman, yeter ki bu kapıyı keşfedebilelim.

Çocukları aynı sınıfta bir daha okutmanın doğuracağı kötü sonuçları sayıp dökmeye sanırım gerek yoktur. Bir sınıfı yeniden okumak zorunda bırakılan çocuğun hem kendi ailesi, hem okul için sorun oluşturacağını öğretmenler itiraf edecektir. Her çocukta ille de böyle olması gerekmez durumun; ne var ki, bu kuraldan istisnalara da seyrek rastlanır. Bir sınıfı dönüp yeni baştan okuyan çocukların büyük bölümü sınıfta çakmayı huy edinmiştir; arkadaşlarından hep geride kalır, şimdiye kadar hep yan çizilmiş, asla çözüme ulaştırılamamış bir sorun oluştururlar.

Bir çocuğun ne zaman sınıfta bırakılacağı sorusunu yanıtlamak kolay değildir. Bazı öğretmenler vardır, ilgili sorunun

başarıyla üstesinden gelmesini bilir, tatil zamanlarını çocuklarla ilgilenip yaşam üsluplarındaki hataları keşfederek düzeltmeye uğraşır ve çocukları sınıfta bırakmayarak bir üst sınıfa devamını sağlarlar. Okullarda özel kurslar düzenleyerek ilgili yöntemden pratikte daha geniş çapta yararlanabiliriz. Okullarda sosyal hizmet görevlileri ve veliler için danışmanlar bulunmasına karşın, öğrencilere derslerinde yardımcı olacak kişilere (mentor) rastlanmamaktadır.

Almanya'da okul aile birlikleri diye bir şey yoktur. Doğrusu biz de böyle bir kurumu okullarda hiç gerekli görmüyoruz. İlkokulda çocuğu en iyi değerlendirecek kişi sınıf öğretmenidir. Dikkatle baktı mı çocuğun içinde neler olup bittiğini herkesten iyi bilir. Sınıfların dolup taştığı, sınıf öğretmeninin öğrencileri tek tek asla tanıyamayacağı yolunda bir itiraza başvurulduğunu işitiriz çokluk. Ne var ki, okula başlarkenki durumu gereği gibi gözlemlendi mi, çocuğun yaşam üslubu kısa sürede öğrenilerek karşılaşılabilecek güçlükler pekâlâ önlenebilir. Öğrenci sayısı fazla da olsa böyle bir şey mümkündür. Çok sayıda çocuğu az sayıda çocuktan daha iyi eğitebiliriz, yeter ki gereği gibi anlayabilelim kendilerini. Sınıfların aşırı derecede sıkışık olması kuşkusuz öpüp başa konulacak bir şey değildir, böyle bir durumdan kaçınılması gerekir; ama ilgili durumun eğitimde aşılmaz bir engel sayılacağı da söylenemez.

Öğretmenlerin her yıl ya da kimi okullarda görüldüğü gibi altı ayda bir değişmeyip aynı sınıfı ileride de okutması, psikolojik açıdan daha uygundur. Bir öğretmenin iki, üç, ya da dört yıl aynı çocukları okutmasında her bakımdan büyük yarar vardır, çünkü böyle bir durumda öğretmen çocukları doğru dürüst tanıma olanağını ele geçirir, tek tek her çocuğun yaşam üslubundaki hataları bulup çıkararak bunları düzeltebilir.

Kimi çocuklara ikide bir sınıf atlatılır. Böyle bir şeyin yararlı sayılıp sayılmayacağı tartışılabilir. Sınıf atlamaların içlerinde uyandırdığı yüksek beklentilere çocukların cevap veremediği görülür sıklıkla. Çocuğa sınıf atlatmanın, ancak belli bir sınıf için yaşının ileri olması, ayrıca arkadaşlarından geride kalan bir çocuğun zamanla ilerleme kaydedip eskisinden iyi başarılar elde etmesi durumunda düşünülmesi gerekir. Yoksa arkadaşlarından daha iyi notlar almasını ve onlardan çok şey bilmesini ödüllendirmek için böyle bir yola başvurulması doğru sayılmaz. Uyanık bir çocuğun boş zamanını resim, müzik vb. okul dışı etkinliklere ayırması çok daha yararlıdır. Böylece onun bir şeyler öğrenmesinin ve kendini yetiştirmesinin bütün sınıfa yararı dokunur, çünkü öbür öğrencileri çalışmaya teşvik eder. Bir sınıfın içinden iyi öğrencileri çekip almak hiç de doğru bir yol değildir. Bazı kimseler, parlak ve zeki öğrencilerin ayrı sınıflarda okutulması görüşünü savunur. Biz bu görüşte değiliz. Bizim kanımızca, uyanık ve kafalı çocuklar bütün bir sınıfı ileriye götürür, sınıfın kendi kendini geliştirmesi bakımından küçümsenmeyecek itici bir güç oluşturur.

Okullarda karşılaştığımız her iki tip sınıfı, yani ilerlemişler sınıfıyla geri kalmışlar sınıfını gözden geçirmekte yarar vardır. İlerlemişler sınıfında gerçekten geri zekâlı bazı öğrencilere rastlamak afallatır bizi; geri kalmışlar sınıfına gelince, çok insanın düşündüğü gibi geri zekâlılardan değil, yoksul ailelerin çocuklarından oluşur. Bunun da nedeni, ilgili çocukların aile ortamında okula gereği gibi hazırlanamamalarıdır. Ya anne babalarının işi başından aşkındır, çocuklara vakit ayıracak durumları yoktur hiç, ya da böyle bir ödevin üstesinden gelebilecek kadar bilgi sahibi değillerdir. Psikolojik hazırlıktan yoksun çocukların, başarı düzeyi pek iç açıcı olmayan sınıflara sokulması yanlıştır; geri kalmışlar sınıfının

öğrencileri arasında yer almayı, çocuklar yüz kızartıcı bir durum ve aşağılanma gibi hisseder, çünkü okuldaki arkadaşları tarafından sürekli alay konusu yapılırlar.

Bizim daha önce değindiğimiz mentorluk kurumuna okullarda yer vererek bu çocuklara daha iyi yardım elini uzatabiliriz. Ayrıca, çocuklara okul dışında gelişim olanakları sağlayan kulüpler kurulmalı, ilgili kulüplerde çocuklar ev ödevlerini yapıp oyunlar oynayarak zamanlarını değerlendirebilmeli, kitaplar okuyup benzeri etkinliklerde bulunabilmelidir. Söz konusu etkinlikler, geri kalmış öğrencilerin içine tıkıştırılacağı sınıflar gibi çocukların cesaretini kıracak yerde onlar için bir çeşit cesaret antremanı işlevini görecektir. Bu çeşit kulüpler, sayıları artırılması gereken oyun yerleriyle birlikte çocukları sokaktan, dolayısıyla zararlı etkilerden tamamen uzak tutacaktır.

Eğitimin pratik yönüyle ilgili bütün konuşmalarda karma eğitim sorununun gündeme getirildiği görülür. Bu sorunla ilgili olarak şunu söyleyelim ki, karma eğitimin ilke bakımından desteklenmesi gerekir, çünkü kız ve oğlanların birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlar. Ama karma eğitimi isteyip onun kendiliğinden öğrencilere yarar sağlayacağını ummak büyük bir yanılgıdır.

Karma eğitimin karşımıza çıkaracağı birtakım özel sorunlar vardır, üzerlerinde düşünülmesi gerekir. Bu yapılmadı mı, doğuracağı sakıncalar sağlayacağı yararları gölgede bırakır. Örneğin şu durum gözden kaçar sık sık: Kızlar, on altı yaşına kadar oğlanlardan daha hızlı bir tempoyla gelişir. Oğlanlar böyle bir gerçekten habersiz olup kızların kendilerinden daha çabuk ilerlediklerini gördüler mi, dengelerini yitirir ve kızlarla anlamsız bir yarışa girişirler. Gerek okul idaresi, gerek sınıf öğretmenleri ilgili gerçekleri dikkate almak zorundadır.

Karma eğitime eğilim gösteren ve bunun doğuracağı sorunları kavrayan bir öğretmen, böyle bir eğitimi kendi sınıfında başarıyla uygulayabilir. Oysa karma eğitime sempati duymayan bir öğretmeni böyle bir sistem sıkıp yoracak, uygulayacağı böyle bir eğitim de fiyaskoyla sonuçlanacaktır.

Karma eğitim gereği gibi organize edilmedi de öğrenciler doğru dürüst yönlendirilip gözetim altında tutulamadı mı, kimi cinsel sorunlarla karşılaşılacağı kuşkusuzdur. İlgili sorunları ileriki bölümlerin birinde ayrıntılı olarak ele alacağız. Şimdilik şu kadarını söyleyelim ki, okuldaki cinsel eğitim son derece çetin ve çapraşık bir sorundur. Gerçekten de okul, öğrencilerin cinsel konularda aydınlatılmasına elverişli yer değildir; çünkü sınıfın önünde ilgili konulardan söz açacak bir öğretmen, konuştuklarının öğrenciler tarafından nasıl karşılanacağını bilemez. Ama çocukların öğretmene gelip ilgili konularda kendisinden özel olarak bilgi edinmeleri ayrı bir durumdur. Diyelim bir kız, öğretmenden cinsellikle ilgili bazı şeyleri sorup öğrenmek istiyorsa, kendisine yöneltilen sorulara öğretmenin yerinde yanıtlar vermesi gerekir.

Eğitimin az çok yöneticileri ilgilendiren yanlarını şöylece gördükten sonra, yine sorunun özüne döneceğiz. Bu konuda, çocukları ne yoldan eğitmemiz gerektiğini her zaman saptayabileceğimizi söyleyebiliriz; yeter ki ilgi alanlarını araştıralım ve hangi derslerde başarı sağlayabildiklerini öğrenelim onların. Çünkü başarı kadar insanı başarıya götürecek bir başka şey yoktur. Bu, eğitim için olduğu gibi yaşamın bütün öbür alanları için de geçerli bir görüştür. Yani bir derse karşı ilgi duyması ve o derste başarı elde etmesi, bir çocuğu başka derslerle de ilgilenmeye teşvik edecektir. Öğretmene düşen görev, çocuğun bir başarısını atlama tahtası gibi kullanıp onun daha geniş kapsamlı bilgileri edinmesini sağlamaktır. Çocuk bunu tek başına nasıl becereceğini bilemez, adeta kendini ayaklarından tutup havaya kaldırmak olan böyle bir

işin altından kalkamaz. Bilgisizlikten kurtulup bilgiye ulaşmak istediğimizde, biz de nihayet aynı durumla karşılaşırız. Oysa öğretmen ilgili konuda öğrenciye yardım edebilir; bunu yaptığı zaman, öğrencinin ortada dönen şeyi kavradığını ve kendisiyle işbirliğine hazır olduğunu görecektir.

Derslerle bunlara gösterilecek ilgi konusunda söylediklerimiz, çocuklardaki duyu organları için de söz konusudur. Çocuğun hangi duyularına başvurduğunu, hangi duyusal izlenimlerin kendisini hepsinden fazla etkilediğini bir kez saptamak gerekir. Hayli çocuk vardır ki, görme ve gözlem konusunda daha çok antreman sahibidir; bazıları ise işitme, daha başkaları ise devinim alanında vb. daha çok idmanlıdır. Son yıllarda iş okulları denen okullar moda olmuştur; bu okullarda kuramsal dersleri göz, kulak ve el egzersizleriyle birleştirmek gibi yerinde bir ilkeye göre davranılmakta, sağlanan başarılı sonuçlar çocuğun bedensel yeteneklerinden de eğitimde yararlanmanın ne denli önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Görsel tipten bir çocuk karşısında bulunan öğretmen, çocuğun, gözlerinden daha çok yararlanabileceği dersleri, örneğin coğrafyayı ötekilerden daha kolay öğrenebileceğini bilmelidir. Ders konusunu salt kulakla işitmekten çok gözleriyle görebilmesi, böyle bir çocuk için daha yararlıdır. Bu, öğretmenin belli bir çocuğun sorunlarına yaklaşım sağlarken dikkat etmesi gereken noktaya tipik bir örnektir. Öğretmen, bir çocuğu daha ilk görüşte kendisiyle ilgili buna benzer daha başka bir sürü şey öğrenebilir.

Kısacası, ideal bir öğretmenin kutsal ve büyüleyici bir görevi vardır; çocukların ruhlarına gereken biçimi kazandırmaya çalışır, insanlığın geleceği onun elindedir.

İyi ama, idealden gerçeğe nasıl ulaşabiliriz? Bunun için eğitim ideallerini göz önünde bulundurmak yetmez, söz konusu ideallerin gerçekleşmesini hızlandıracak bir yöntemin saptanması gerekir. Uzun zaman önce bu kitabın yazarı Viya-

na'da böyle bir yöntemi geliştirmeye çalışmış, ilgili çalışmalardan da danışma ya da eğitsel danışma merkezleri doğmuştur.

Adı geçen merkezler, çağdaş psikolojinin bilgi ve verilerini okul sistemine kazandırmak ve onun hizmetine sunmak gibi bir amaç izler. Psikoloji bilgisi dışında öğretmenlerin ve anne babaların yaşamı konusunda da bilgi sahibi uzman bir psikolog, ilgili konudaki kendi deneyimlerinden söz açar. Ardından da tartışmalı bir konuşma başlar. Falan ya da filan olaya hangi nedenler yol açmıştır? İlgili durum ne zaman ortaya çıkmıştır? Ne yapılması gerekmektedir? Çözümleme (analiz), çocuğun aile yaşamını ve tüm ruhsal gelişimini içine alacak gibi genişletilir. Tek tek kişilerin bilgileri bir araya toplanarak, kurul belli bir çocukla ilgili belli bir konuda ne yapılacağına karar verir.

Bir sonraki oturuma çocukla annesi de katılır. Kendisine nasıl bir telkinde bulunulacağı konusunda bir görüş birliğine varıldıktan sonra, ilkin anne içeri alınır. Çocuğunun başarı gösteremeyişinin ve yanlış yollara sapmasının nedenleri açıklanır kendisine. Sonra da anne olaya nasıl baktığını oradakilere açıklar. Bunu da anneyle psikolog arasında bir söyleşi izler. Genel olarak anne çocuğuyla böyle yakından ilgilenildiğini görmekten pek memnun kalır ve danışma merkeziyle işbirliği yapmayı kabullendiği için mutluluk duyar. Annenin kızıp sinirlenmesi ve düşmanca bir tutum takınması durumunda, öğretmen ya da psikolog benzeri olaylardan söz açar, öbür anneler üzerinde konuşur, annenin gösterdiği muhalefet de böylelikle silinip gider.

Kendisini etkilemek için hangi yönteme başvurulacağı konusunda bir karara varıldıktan sonra bu kez çocuk alınır salona. Öğretmenle psikoloğun karşısında bir yere oturtulur ve psikolog çocukla söyleşiye başlar; ama bu, çocuğun hatalı davranışlarını konu alan bir söyleşi değildir, bir konferansı andı-

nr daha çok; sorunların, nedenlerin, çocuktaki gelişimin hatalı bir akış izlemesine yol açan düşünce ve tasarımların kuşkusuz çocuğun anlayabileceği bir dille nesnel yoldan çözümlenmesine çalışılır. Kendisinin önüne engeller çıkarılıp başkalarının kayrıldığı gibi bir duyguya kapılmasının, tüm umudunu yitirmesinin vb. nedenleri somut olarak çocuğa anlatılır.

Söz konusu yöntemin uygulanmaya başlanmasının üzerinden nerdeyse on beş yıl geçmiş bulunuyor. İlgili çalışmalar konusunda gereği gibi yetişen öğretmenlerin dört, altı ve sekiz yıl gibi bir zamandan beri sürdürdükleri bir etkinlikten el çekmeyi bundan böyle asla düşündükleri yoktur. Çocuklara gelince, danışma merkezleri iki bakımdan kendilerine yarar sağlamıştır. Sorunlu çocuklar zamanla yine kişisel bütünlüklerini kazanmış, işbirliği ruhuna ve gerekli cesarete kavuşmuşlardır. Danışma merkezlerine yollanmayan öbür çocuklara gelince, onlara da ilgili kurum yararlı olmuştur. Sınıfta büyüyüp sorun oluşturma tehlikesi gösteren bir durum ortaya çıkar çıkmaz, öğretmen, çocukları ilgili durum üzerindeki düşüncelerini açıkça dile getirmeye çağırmıştır. Söyleşileri öğretmen yönetmiştir kuşkusuz; ama çocuklar söyleşiye katılarak konu üzerindeki görüşlerini açığa vurmak için her türlü olanaktan yararlanmışlardır. Diyelim bir sorunun, sınıfta kendini belli eden bir tembellik olayının nedenleri irdelendi; konuşulanlardan bir sonuç çıkarılıyor, kendisinin söz konusu edildiğini asla bilmeyen tembel çocuk da konuşmalardan bir hayli şey öğreniyordu.

Bu kısa özet, psikolojiyle eğitimin el ele vermesinin ne gibi olanaklar sağlayacağını sanırım bize göstermektedir. Psikoloji ve eğitim aynı gerçeğin iki ayrı yüzüdür. Ruhsal mekanizmayı yönlendirebilmemiz için çalışma tarzını bilmemiz gerekir; her kim de ruhsal mekanizmayı ve çalışma tarzını bilirse, bilgisinden yararlanıp daha yüce ve evrensel amaçlara yöneltmek için çaba harcamadan duramaz.

XI. DIŞ ETKENLER

Bireysel psikolojinin psikolojik ve pedagojik çerçevesi o kadar geniştir ki, "dış etkiler" üzerindeki düşünceleri de bu çerçevenin sınırları içinde ele alabiliriz. Eski introspektif psikoloji akımı ilgili sınırları gereğinden dar tutmuş, Wundt o zamana kadar ihmal edilmiş olgular üzerine eğilebilmek için yeni bir bilim sayılan toplum psikolojisini geliştirme zorunluğunu hissetmiştir. Bireysel psikoloji böyle bir zorunluk tanımaz, çünkü hem bireysel'i, hem de toplumsal'ı aynı zamanda göz önünde tutar. Çalışmalarını ne bireysel ruhla sınırlandırıp ruhsal yaşam üzerine etki yapan çevreyi görmezden gelir, ne de dikkatini yalnız ve yalnız çevre üzerine yöneltip bireydeki ruhsal olayları yadsımaya kalkar.

Hiçbir eğitmen ve öğretmen, çocuk üzerinde bir tek kendisinin eğitsel etkide bulunduğu inancına kendisini kaptırmamalıdır. Dış etkiler dalga dalga çocuğun ruhuna akarak onu dolaylı ya da dolaysız yoldan biçimlendirir; bu işi dolaylı yoldan yaparken örneğin anne ve babayı konu alır kendine, onları belli bir ruh durumuna sürükler, ilgili ruh durumu da daha sonra kendilerinden çocuklara geçer. Bütün dış etkilerin

önüne durmak olanaksızdır; dolayısıyla, diğer etkiler üzerinde düşünürken bunları da gözden uzak tutmamak gerekir.

Eğitmen, ilk planda ekonomik koşulları dikkate almak zorundadır. Örneğin, kuşaklar boyu ekonomik bakımdan alabildiğine sıkıntı içinde yaşayan, yaşam kavgasını bir öfke ve tasa duygusuyla sırtlanan ailelerin bulunduğu unutulmamalıdır. İlgili tasa ve öfke kendilerine göz açtırmaz; dolayısıyla, çocuklarını işbirliğine dayanan sağlıklı bir tutum sahibi olacak gibi eğitemezler. Adeta ruhun sınır bölgelerinde yaşar, içleri panik duygusuyla sürekli dolup taştığından işbirliğinin temel doğrultusuna bir türlü bağlı kalamazlar.

Ayrıca şunu da unutmamalıyız ki, açlıktan ölmelerin kıyısında ya da kahredici ekonomik koşullarda uzun süre yaşamak, gerek anne babanın, gerek çocukların bedensel durumlarında birtakım bozukluklara yol açar, ilgili bozukluklar da ruhsal yaşamı hayli olumsuz yönde etkiler. Savaşların ardından Avrupa'da doğan çocuklarda bunu açık seçik görebiliriz. İlgili kuşaklardaki çocukları büyütmek, daha önceki kuşaklara göre çok daha büyük güçlükler doğurur. Ekonomik koşullar ve çocuğun gelişimi açısından bunların doğuracağı sakıncalar dışında vücut hijyeni (koruyucu sağlık) bakımından anne ve babaların gerekli bilgilerden yoksunluğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Söz konusu bilgisizlik, anne ve babaların ürkek, kaygılı ve şımartıcı tutumlarıyla el ele yürür. Anne ve babalar çocuklarına fazla yüz verir, el üstünde tutar onları, kendilerini en ufak şekilde üzmekten çekinirler. Bazan da gerekli dikkat ve ilgiyi göstermez, örneğin çocuklarının belkemiğindeki bir eğriliğin zamanla kendiliğinden kaybolacağı kuruntusuna kapılır, henüz vakit varken hekime başvurmayı savsaklarlar. Böyle bir davranış, hele hekimlerin sürekli hizmet verdiği kentlerde çok büyük bir hatadır. Vücut durumunda zamanında giderilemeyen bozukluk ağır ve tehlike-

li bir hastalığa yol açabilir, bu hastalık da bazan ilgili kişinin ruhunda kalıcı izler bırakır. Psikolojik açıdan bütün hastalıklar hasta için "tehlikeli bir kıskaç" rolünü oynar, bu yüzden de ortaya çıkışlarını elden geldiğince önlemek gerekir.

Her zaman önü alınamasa bile, çocuklarda cesur bir tutumun ve bir toplumsallık duygusunun gelişimi sağlanarak sözü edilen tehlikeler önemli ölçüde hafifletilebilir. Bir çocuğun ruhunun belli bir hastalık sonucu hayli hasar görebileceğini, dolayısıyla toplumsallık duygusunun çocukta gelişmeden kalabileceğini pekâlâ ileri sürebiliriz. Eğer çocuk bütünün bir parçası sayıldığı duygusunu kendisine veren bir çevrede büyümüşse, yakalanacağı tehlikeli hastalıklardan şımartılmış bir çocuk kadar etkilenmeyecektir.

Karşılaştığımız vakalar, boğmaca, ensafalit, korea ve buna benzer hastalıklardan sonra ruhsal birtakım sorunların ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Genellikle adı geçen hastalıkların ruhsal bozukluklara yol açabileceği düşünülür; oysa gerçekte bunlar, çocuktaki gizli karakter kusurlarını gün ışığına çıkaran neden rolünü oynar yalnız. Hastalığı sırasında elinde bir güç bulundurduğunu sezer çocuk, ailesini tahakküm altına alıp dilediği gibi yönetebileceğini keşfeder. Anne ve babasının yüzünde açığa vuran korku ve tasa ifadesini görür; bilir ki, bütün bu telaş ve korkular kendisi içindir. Hastalığı geçtikten sonra da çevresindekilerin ilgisini kendi şahsı üzerinde toplamak ister, anne ve babasını kaprisleri ve istekleriyle avucu içine almaya çalışarak hedefine varmaya uğraşır. Kuşkusuz ilgili bir durum toplumsallık bakımından hiç eğitilmemiş çocuklarda görülür; böylesi çocukların ruhlarındaki bencil eğilimleri açığa vurmaları için bir fırsat yeterlidir. Öte yandan, bir hastalığın bazen çocuğun karakterinde düzelme sağladığını görmek de ilginçtir. Bir öğretmenin ikinci doğmuş çocuğunu buna örnek gösterebiliriz. Çocuğu-

nun durumu nedeniyle öğretmen baba büyük bir tasaya kaptırmıştı kendini, oğluna nasıl davranacağını bir türlü bilemiyordu. Zaman zaman evden çekip gidiyordu oğlan, okulda ise sınıfın en kötü öğrencisiydi. Babasının kendisini tam bir ıslahevine vermeyi aklından geçirdiği sıra, oğlanda kalça eklemi tüberkulozu saptanmıştı. Böyle bir hastalık da uzunca zaman anne ve babanın sürekli ilgi ve bakımını gerektirir. İyileştikten sonra oğlan birden ailede en iyi ve en tatlı çocuk olup çıkmıştı. O güne kadar eksikliğini çektiği şey, anne ve babasının özel dikkat ve ilgisiydi, hastalık da aradığı dikkat ve ilgiye kavuşmasını sağlamıştı. Daha önce söz dinlemez ve arsız bir çocuk gibi davranmasının nedeni, iyi davranışı ve başarılarıyla göz kamaştıran ağabeyinin hep gölgesinde kaldığı duygusunu içinde taşımasıydı. Kendisine de kardeşi gibi değer verilmediğinden, herkesle bir çatışma durumunda yaşamıştı. Oysa hastalık, ağabeyi gibi kendisinin de anne ve babasının takdir ve sevecenliğini ele geçirebileceğini göstermiş, bu da davranışını düzeltmesini sağlamıştı.

Hastalığın kendisine gelince, sıklıkla çocuğun ruhunun, geçirilmiş hastalıkların izlenimlerinin hayli geniş ölçüde etkisi altında bulunduğunu görmek zor değildir. İnsanların tehlikeli hastalıklara yakalanmaları ve ölmeleri şaşırtır çocukları, hayrette bırakır. Geçirdikleri bir hastalığın ruhlarında bıraktığı iz ancak sonradan açığa vurur kendini; bu da, hayatta salt hastalık ve ölümle ilgilenen pek çok insana rastlanmasının nedenidir. Bu insanlardan bazısı hastalığa karşı besledikleri ilgiyi yararlı bir şekle sokacak doğru yolu bulur, hekim ve hemşirelik mesleğini seçer. Ne var ki, pek çok insan hep hastalanacakları korkusu içinde yaşar; bunlar için hastalık bir saplantı düşüncedir, yararlı bir iş yapabilmekten alıkor kendilerini. Yüzün üstünde kızın yaşam öykülerinin incelenmesi göstermiştir ki, kızlardan nerdeyse yarısı en başta hastalanmaktan ve ölmekten korkmaktadır.

Anne ve babalar, hastalıkların çocukları üzerinde pek güçlü bir izlenim bırakmamasına çalışmalı, çocuklarını bu gibi olaylara karşı hazırlayarak onları anî sarsıntılardan esirgemelidirler.

Çocukları bekleyen bir diğer "tehlikeli kıskaç", çocukların yabancı kişilerle, ailenin tanış ve dostlarıyla karşılaşmalarıdır. Bu gibi karşılaşmalar sırasında yapılan hataların nedeni, söz konusu kişilerin gerçekte çocuklara karşı hiç ilgi duymamasından kaynaklanır. Çocukları eğlendirir böyleleri ya da hemen çocuklar üzerinde olağanüstü izlenim bırakacak davranışlara başvurur. Çocukları öve öve göklere çıkarır, böylece onlarda bir kendini beğenmişlik ve büyüklenme duygusunun uyanmasına yol açarlar. Birlikte geçirdikleri çok kısa sürede çocukları şımartmanın, dolayısıyla onları eğiten kişilerin başına dert açmanın üstesinden gelirler. Bu gibi durumların önlenmesi gerekir. Hiç bir yabancının anne ve babanın eğitim yöntemini baltalamaya hakkı yoktur.

Ailenin genel çevresi kuşkusuz eğitimde büyük önem taşır, çünkü ailenin toplumsal yaşama ne ölçüde katıldığını çocukların anlamasını sağlayacak bir ipucu oluşturur. Başka bir söyleyişle, işbirliğinin olanak ve sınırlarıyla ilgili ek izlenimlerini bu çevreden edinir çocuk. Başkalarından kendilerini soyutlayan aileler içinde büyüyen çocuklar, kendi aile üyeleriyle aileleri dışında kalan kişileri kesinlikle ayırır birbirinden. İçlerinde yaşattıkları duyguya göre, kendi aileleri ve doğal olarak düşman gözle baktıkları dış dünya arasında doldurulamayacak bir uçurum vardır. Başka ailelerden soyutlanmış yaşayan bir aile, çocukta toplumsal ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunamaz; tersine, çocukları içlerinde sürekli bir kuşkuyla hep tetikte yaşamaya, her şeye güvensiz bir gözle bakmaya, yalnız kendi çıkarlarını kollamaya zorlar. Dolayısıyla, çocuklarda toplumsallık duygusunun gelişmesini önler.

Üç yaşına gelmiş bir çocuğun başka çocuklar arasına karışıp onlarla oynayacak, yabancılarla karşılaşmaktan ürküp korkmayacak gibi davranabilmesi gerekir. Yoksa çocuk ileride sıkılgan ve çekingen birine dönüşecek, başkalarına karşı düşmanca bir tutum izleyecektir. Genellikle şımartılmış çocuklarda rastladığımız bir karakter özelliğidir bu. İlgili çocuklar başkalarını hep "dışlamak" ister. Anne ya da babanın çocuktaki bu gibi karakter özelliklerini vaktiyken değiştirmeye çalışmasıyla, çocuğun ileride bir yığın dert ve tasadan esirgeneceğini hayli kesinlikle söyleyebiliriz. İlk üç, dört yaşları arasında olumlu bir aile atmosferi içinde büyüme şansını ele geçiren, başka çocuklarla oynamaya ve toplumsallık ruhundan uzak kalmamaya alıştırılmış bir çocuk, sıkılganlık ve içine kapanıklık duygularından korunmakla kalmayacak, hatta kimi vakit nevrozlardan ve akıl hastalıklarına yakalanmaktan da kendisini kurtaracaktır. Sözü edilen ruhsal bozukluklara, başkalarından soyutlanmış yalnızlık içinde bir yaşam süren, başkalarıyla ilgilenmeyip işbirliği için gerekli anlayışı gösteremeyen kişilerde rastlanır ancak.

Madem bir kez aile çevresi üzerine eğildik, ailenin ekonomik koşullarındaki bir değişmeden doğacak güçlüklere de değinmek isteriz. Bir zaman, özellikle çocuğun henüz pek küçük olduğu dönemde parayla oynayan bir aile servetini yitirip yoksulluğa düşünce ister istemez çetin bir durumla karşılaşır ve böyle bir durum şımartılmış çocuk için çok büyük darbe oluşturur; çünkü kendisine önceden alışık olduğu ilginin gösterilmesine izin vermeyen yeni koşullara hazırlanmış değildir. Dolayısıyla, eskiden sahip olduğu avantajların eksikliğini duyar hep, elinden çıkıp giden avantajlardan ötürü sızlanıp durur.

Diyelim bir aile ansızın zenginliğe kavuştu, o zaman da yine büyüme çağındaki çocuğu olumsuz yönde etkileyecek güç-

lükler baş gösterir. Son durumda anne ve baba kavuştukları servet ve zenginlik karşısında bazan gereği gibi davranamaz, her şeyden önce çocuklarının eğitiminde birtakım hatalara düşerler. Çocuklarının iyi yaşamasını ister, bir dediklerini iki etmez, onları şımartır, onlara yüz verir, çünkü artık kendilerini hiçbir şeyden yoksun bırakmaları gerekmediğine inanırlar. Bu yüzden, sonradan zenginliğe kavuşmuş ailelerde pek çok sorunlu çocuğa rastlanır. Sonradan zengin olmuş bir babanın oğlu, bu tip sorunlu çocuklara herkesçe bilinen bir örnektir.

Böylesi güçlükler, hatta belki de felaketler, başkalarıyla işbirliği için gerekli hazırlığın çocuğa zamanında kazandırılmasıyla önlenebilir. Yukarıda saydığımız durumlar, çocuğun işbirliği için gerekli hazırlıklardan kaçıp kendisini kurtaracağı açık kapılar oluşturur; dolayısıyla, bu konuda gayet uyanık ve dikkatli olmak gerekir.

Yalnız yoksulluk ve anî zenginlik gibi ailenin maddi durumunda başgösteren büyük değişiklikler değil, olağanüstü psikolojik durumlar da çocukları olumsuz yönde etkiler. Olağanüstü durumlarla, özel aile koşullarına bağlı önyargıları ve önceden belirlenmiş görüşleri kastediyoruz. Bu gibi önyargı ve düşünceler, örneğin anne ve babanın toplumca yüz kızartıcı görülen bir eylemde bulunmaları gibi kişisel davranışlardan kaynaklanabilir. Böyle bir durumdan çocuğun ruhu hayli etkilenir; çocuk, geleceğe tasa ve korkuyla bakmaya başlar. Oyun arkadaşlarına görünmek istemez, başkaları böyle bir ailenin çocuğu olduğunu öğrenecekler diye korkup durur.

Anne ve babalara düşen sorumluluk, çocuklarının yalnız okuma, yazma ve matematik konusunda bilgi sahibi olmalarını sağlamak değil, aynı zamanda başka çocuklardan daha büyük güçlüklerle karşılaşmamaları için gerekli gelişim temelini onlara kazandırmaktır. Yani baba her Allahın günü

içiyor ya da ikide bir öfke nöbetine kapılıyorsa, bu davranışının çocuğunun gelişimine zarar vereceğini bilmelidir. Anne ve baba mutlu bir evliliği sürdürmüyor ve birbirleriyle sürekli kapışıyorsa, bunun da ceremesini yine çocuk çekecektir.

Sözü edilen çocukluk yaşantıları, çocuğun ruhuna kazınıp bir daha silinmeyecek yazılar gibidir, unutulmaları kolay değildir asla. Başkalarıyla işbirliği konusunda gerekli antremandan geçirilen bir çocuk, ilgili yaşantıların olumsuz etkilerinden kurtarabilir kendini, bunları savabilir. Gelgelelim, çocuğu böylesi sınavlardan geçmeye zorlayan ailevî koşullar, anne ve baba tarafından onun söz konusu hazırlıkla donatılmasını önler. Bu yüzdendir ki el ele verilerek okullarda eğitsel danışma merkezlerinin kurulmasına çalışılmıştır. Hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın, anne ve baba, çocuğa karşı görevlerini yerine getiremedi mi, psikoloji alanında yetişmiş öğretmenler onların işini üstlenerek çocuğa öncülük eder, sağlıklı bir yaşam yolunda yürümesini sağlar.

Kişisel durumlardan kaynaklanan önyargılar dışında uyrukluk, ırk ve dinle ilgili önyargılar da çocuğun eğitiminde rol oynar. Bu gibi önyargılar yalnız arkadaşları tarafından aşağılanan çocuk için değil, çocuğa saldıran, onu aktif olarak horlayıp aşağılayan ötekiler için de sakıncalar yaratır; çünkü onları burnu havada, kendini beğenmiş, kasıntılı kişiler yapar. Böyleleri ayrıcalıklı bir grup içinde yer aldıklarına inanır, haksız yere sahip çıktıkları ayrıcalıklara uygun bir yaşam sürmeye kalkar, sonunda başarısızlıkların kurbanı kişiler gibi ortada kala kalırlar.

Uluslar ve ırklar arasındaki önyargıların ise savaşların gerçek nedenini oluşturduğu kuşkusuzdur. Uygarlık yolunda ilerlenebilmesi ve uygarlığın korunabilmesi için de, insanların başına musallat olan savaş belasının yok edilmesi gerek-

mektedir. Öğretmene düşen görev, çocuğun oyuncak tüfekler ve kılıçlarla oynayıp üstünlük eğilimini sere serpe açığa vurmasını sağlamak değil, ona savaşın gerçek yüzünü göstermek ve tanıtmaktır. Tüfek ve kılıçlarla oynamak, uygar bir yaşam için gereken hazırlığı oluşturamaz. Pek çok genç küçüklüğünde asker gibi eğitildiğinden silahlı kuvvetlere katılır sonradan; ama orduya katılan gençler dışında yüzler ve yüzlerce kişiye rastlarız ki, çocukluklarında oynadıkları savaş oyunları yüzünden bütün yaşamlarını ruhsal bakımdan sakat kişiler olarak geçirirler. Savaş alanındaymışlar gibi içleri kin ve öfkeyle dolup taşarak yaşam platformunda koşturup durur, soydaşlarıyla güzel güzel geçinme becerisini bir türlü gösteremezler.

Noel ve benzeri nedenlerle çocuklara verilecek armağanlara anne ve babaların dikkat etmesi gerekir. Tüm oyuncak silahlar ve savaş oyunları bir kenara kaldırılmalı, ayrıca savaş kahramanlarıyla savaş kahramanlıklarını ululayıp yücelten kitaplar yok edilmelidir.

Çocuklar için uygun bir oyuncağın seçimine gelince, bu konuda çok şey söylenebilir; ne var ki, gerçekte önemli olan, çocukta işbirliği duygusunu geliştirecek ve kendisini yapıcı olmaya itecek oyuncakları seçmektir. Çocukların bizzat çalışarak bir şeyler yapıp kotarmasını sağlayacak oyuncakların, diyelim oyuncak bir bebek ya da kumaştan hayvan gibi yalnızca kucağa alınıp okşanacak konfeksiyon ürünlerinden ya da hazır oyuncaklardan daha değerli sayılacağı kuşkusuzdur. Hayvanlar konusuna gelince, bunlara oyuncak gibi davranmayıp ya da bunları oyun aracı yapmayıp, kendilerine bir dost ve arkadaş gözüyle bakmaları çocuklara öğretilmelidir. Çocuklar ne hayvanlardan korkmalı, ne onlar karşısında kendilerine efendi süsü vermeli, ne de onlara acımasız davranmalıdır. Hayvanlara acımasız davranan çocukların, kendile-

rinden güçsüzlere tahakküm ve zulmetmek gibi bir isteği içlerinde barındırdıklarını tahmin edebiliriz. Bir evde kuşlar, köpekler ve kediler gibi hayvanlar yaşıyorsa, bunlara insanlar gibi hisseden ve acı duyan yaratıklar gözüyle bakmalarının gerektiği çocuklara belletilmelidir. Hayvanlarla gerçek dostluklar kurulmasını, insanlarla toplumsal işbirliğine yönelik bir hazırlık evresi sayabiliriz.

Çocuk, çevresinde sürekli olarak hısım ve akrabalarla karşılaşır. Bunların başında da, durum ve konumlarını ayrıntılı biçimde gözden geçirmemiz gereken nine ve dedeler gelir. Uygarlığımızda nine ve dedelerin durumunda trajik bir taraf vardır. Yaşlanan insanlar eskisinden geniş bir etkinlik alanına gereksinirler, eskisinden daha çok şeyle uğraşmaları ve ilgilenmelerinde yarar vardır. Gelin görün ki, uygarlığımızda bunun tam tersi bir durum söz konusudur. Yaşlı insanlar, kendilerini adeta dışlanmış ve bir köşeye kaldırılıp atılmış hisseder. Bu üzücü ve esef verici bir durumdur; çünkü çalışmak, çaba harcamak için daha çok fırsat ele geçirseler, kendilerini sonsuz derecede daha mutlu hissedecekleri kuşkusuzdur. 60, 70, ya da 80 yaşında bir insana, asla işin gücüne sırt çevirmesi salık verilmemelidir. Bir işi sürdürmek, bütün bir yaşam planını değiştirmekten çok daha kolaydır. Ne var ki, hatalı toplumsal alışkanlıklarımızdan dolayı, içleri çalışma isteğiyle dolup taşmasına bakmayarak yaşlı insanları hurdaya çıkarır, seslerini ileride de duyurma fırsatından onları yoksun bırakırız. Peki, ele geçen nedir sonuçta? Nine ve dedelerde gözlemlediğimiz hatalar onlardan torunlara aktarılır. Nineler ve dedeler, aslında kendilerini esirgememiz gereken bir davranışla henüz ölmediklerini, henüz dünya için bir değer taşıdıklarını kanıtlamak zorundaymış gibi bir duyguya kapılırlar. Böyle bir duygunun etkisinde kalarak anne ve babaların eğitim işine bir an karışmadan duramaz, anlatılmaz

ölçüde torunlarını şımartırlar. Nasıl çocuk yetiştirileceğini henüz unutmadıklarını kanıtlamaya çalışır, çocukların eğitimine feci şekilde zarar verirler.

İyi niyetli, güler yüzlü bu yaşlıların duygularını incitmekten sakınmalıyız. Her zamankinden çok etkinlik göstermelerini sağlayacak fırsatı kendilerine vermekten geri durmamalı, ama çocukların bağımsız insanlar gibi yetişmeleri ve büyüklerin oyuncağı olmamaları gerektiğini de kafalarına sokmalıyız. Çocuklar, aile içinde sürdürülen yaşam biçiminin gereklerine göre sömürülecek yaratıklar değildir. Nine ve dedeler anne ve babalarla bir anlaşmazlığa mı düştü, ister görüşlerini karşısındakilere kabul ettirsin, ister ettiremesinler, çocukları asla kendi taraflarına çekmeye yanaşmamalıdır.

Psikolojik sağaltımdan geçen hastaların özyaşam öykülerini inceledik mi, sıklıkla bunların nine ve dedelerin gözde torunları olduklarını görürüz. İlgili durumun da, çocuklukta karşılaştıkları güçlüklerin doğmasında rol oynadığını anlarız hemen. Nine ve dedeleri tarafından el üstünde tutulmaları, şımarık yetişmelerine yol açmış ya da başka çocuklara karşı içlerinde rekabet ve kıskançlık duygularının uyanmasını kamçılamıştır. Pek çok çocuk şöyle der kendi kendine: "Ben dedemin gözdesiyim!" ve başkalarının da gözdesi olamamaları incitir, kırar kendilerini.

Çocuğun yaşamında rol oynayan hısım ve akrabalar arasında "üstün yetenekli yiğenler" de yer alır. Bir çocuk için baş belasıdır diyebiliriz bunlar için; bazen yalnız üstün yetenekli değil, vücut bakımından da yakışıklı kimselerdirler. Üstün yetenekli ya da yakışıklı bir yiğeni olduğunu çocuğa anımsatmanın, onda nasıl bir hoşnutsuzluk duygusuna yol açacağını gayet iyi tasarlayabiliriz. Çocuğun cesareti yerindeyse ve toplumsallık duygusuyla donatılmışsa, akıllı ve zekî olmanın kısaca daha çok çaba harcamak, daha çok egzersiz

yapmak anlamına geleceğini bilir ve üstün yetenekli yiğenini geride bırakıp öne geçmenin bir yolunu arar. Ama, sıklıkla görüldüğü gibi, üstün zekânın doğa'nın bir armağanı sayılacağı, insanların pırıl pırıl bir zekâyla dünyaya geldiği görüşündeyse, o zaman kendisine, talihin yüzüne gülmediği yetersiz biri gözüyle bakacaktır. Böylece tüm gelişimi gecikecek ve engellenecektir. Doğanın kuşkusuz bir armağanı sayılan ve uygarlığımızda her zaman aşırı değer verilen güzellik konusuna gelince, bu noktada da çocuğun yaşam üslubunda kimi hatalara rastlarız. Belki de, yakışıklı bir yiğeni olduğu düşüncesini, içini kemirip kendisini üzen bu düşünceyi kafasından bir türlü uzaklaştıramaması çocukta ilgili hatalara yol açmaktadır. Yakışıklı bir yiğene karşı çocuklukta beslenen kıskançlığı, insanların aradan yirmi yıl geçtikten sonra bile alabildiğine güçlü şekilde içlerinde hissettiği görülür.

Bu güzellik kültünün yıkıcı etkilerinden çocukları kurtarmanın tek yolu, sağlıklı yaşamanın ve insan soydaşlarıyla tatlı tatlı geçinmenin güzellikten çok daha büyük önem taşıdığını kendilerine anlatmaktır. Güzelliğin değeri, güzel bir insan soyunun çirkin bir insan soyundan daha değerli olduğu kuşkusuz yadsınamaz. Ne var ki, akla yatkın bir yaşam planında bir değeri ötekilerden soyutlayarak en yüce amaç aşamasına oturtmanın olanağı yoktur. Güzellik karşısında da işte böyle hatalı bir yola sapılmaktadır. Suça yönelik tipler arasında gerek yakışıklı, gerek göze batacak kadar çirkin oğlanlara rastlamamız, güzelliğin akla uygun biçimde düzenlenip yine akla uygun bir içerikle donatılacak bir yaşam üslubu için yeterli sayılamayacağını bütün somutluğuyla göz önüne sermektedir. Yakışıklılıklarının bilincinde olan çocuklar, bazen her şeye armut piş ağzıma düş örneği kavuşacaklarını umar, dolayısıyla kendilerini ileride bekleyen yaşama, gereği gibi hazırlanamazlar. Karşılaştıkları güçlükleri çaba harcamadan

çözemeyeceklerini ancak ilerde anlar, bunun için de kendilerini en az zora koşacakları bir yolu seçerler. Yani ozan Virgil'in "facilis descensus Averno" (Cehenneme iniş kolaydır) sözlerine uygun davranırlar...

Bu konuyu kapamadan, çocukların okuduğu kitaplar üzerinde de kısaca durmak isteriz. Çocukların eline hangi tür kitaplar verilmelidir? İncil ve Tevrat'tan çocuklara bir şey okurken nasıl bir yöntem izlenmelidir? Bu konuda en çok dikkat edilecek nokta, çocuğun okuduğu ve dinlediği şeyleri bir erişkinden bambaşka türlü anladığını her vakit göz önünde tutmaktır. Ayrıca gözden kaçırılan bir şey de, çocuğun okudukları ve dinlediklerinden kendi özel ilgi doğrultusuna uygun düşen parçaları çekip alacak olduğudur. Diyelim ürkek bir çocuk, Kitab-ı Mukaddes'te ve masallarda kendi ürekkliğini onaylar görünen, kendisini sürekli korku içinde yaşatan nesnelerin anlatımını bulacaktır. Masalların ve Kutsal Kitap'tan okunacak yerlerin her vakit kendisine açıklanması gerekir ki, neyin anlatılmak istendiğini çocuk kavrayabilsin ve hayal gücünden kaynaklanan bir anlamı ilgili metinlerin içine yerleştirmesin. Masalları okumak kuşkusuz haz verir insana, büyüklerin bile masalları okuması yarardan uzak değildir. Ancak çocukların kafasına sokulması gereken bir şey varsa, masalların belli zaman ve mekânlardan kopmuş bağımsız bir nitelik taşıdığıdır. Çocuklar, değişik çağ ve uygarlıklar arasındaki ayrımlara seyrek akıl erdirebilir. Şimdikinden düpedüz değişik bir zamanda kaleme alınmış bir masalı okurken, o zamanki görüşlerle şimdikiler arasındaki ayrımı göz önünde tutmazlar. Masallarda hep bir prens vardır, hep övülür, hep takdir görür, bütün karakteri son derece ayartıcı biçimde anlatı konusu yapılır, ödüllendirilir. Masallarda anlatılan olay ve durumlar hiç bir zaman varolmamıştır kuşkusuz; tarihte prenslerin ululamanın gerekli görüldüğü bir çağa uygun masalsı bir idealizasyonu yansıtırlar.

İşte bu konularda çocuklar aydınlatılmalı, masalların görünür sihir ve büyülerinin gerisindeki hayal ve kuruntular üzerinde kendileriyle konuşulmalıdır. Yoksa gelişimleri sırasında güçlüklerle karşılaştılar mı, kolaycacık izleyebilecekleri bir yol ararlar sürekli, kendisine ileride ne olacağı ne zaman sorulsa: "Sihirbaz olacağım!" yanıtını veren on iki yaşındaki bir oğlan gibi davranırlar. Doğru dürüst açıklansınlar yeter ki, masallardan çocuklarda işbirliği duygusunun gelişimini sağlamada ve çocukların bakış açılarını genişletmede yararlanılabileceği kuşkusuzdur. Sinemaya gelince, bir filmi görmeye giderken bir yaşındaki çocuğu da birlikte götürmenin hiç sakıncası olmadığını kabul edebiliriz; ne var ki, daha büyük çocuklar beyaz perdedeki olayları hep yanlış anlar. Hatta masal oyunlarını bile sıklıkla yanlış anladıklarını söyleyebiliriz. Örneğin, bir masal oyununu tiyatroda seyreden dört yaşında bir çocuk, yıllar sonra bile yeryüzünde zehirli elma satan kadınların varlığına yürekten inanıyordu. Çocukların çoğu masalların içeriğine gereği gibi akıl erdiremez ya da masallardan kalkarak yanlış genellemelerde bulunur. Bu konuda anne ve babalara düşen, masal ve gerçek ilişkilerini çocuklara uzun uzun açıklamak, onların masalları doğru anlayacak duruma geldiklerine kesinlikle güven getirinceye kadar işin arkasını koyvermemektir. Gazetelere gelince, çocuklardan en iyisi uzak tutulması gereken bir dış etki gözüyle bakabiliriz bunlara. Gazetelerdeki yazılar büyükler için kaleme alınır, çocukların bakış açısı hesaba katılmaz. Kimi yerlerde yayınlanan özel çocuk gazeteleri çocuklar için yararlı olabilir; ama normal gazetelerde gereken hazırlıktan yoksun çocuğa yaşamın çarpık bir tablosu sunulur. Gazeteler aracılığıyla tüm yaşamımızın öldürme, cinayet ve kazalardan oluştuğu kanısı içlerine yerleşebilir çocukların. Kaza ve felaket haberleri, küçük çocuklar üzerinde hepsinden yıkıcı ve

umutsuzluğa sürükleyici etki yapar. Çocukluklarında yangından ne çok korktuklarını ve bu korkunun ileride de içlerinden bir türlü silinip gitmediğini, kimi büyük insanların söz ve açıklamaları bize göstermektedir.

Yukarıda verdiğimiz örnekler, anne ve babaların çocuklarını eğitirken dikkate almaları gereken dış etkenlerden az sayıda bir seçmeyi oluşturmaktadır. Ne var ki, bunların hepsi de alabildiğine önemli örneklerdir ve dış etkenler için geçerli temel ilkeleri somut olarak göz önüne sererler. Bireysel psikoloji dönüp dolaşıp "toplumsallık duygusu" ve "cesaret" kavramlarına dikkati çekmeye çalışır. Burada olduğu gibi öbür sorunsal alanlarda da aynı ilke ve formüllerin geçerlilik taşıdığını söyleyebiliriz.

XII. YENİYETMELİK (ADOLESZENS) ve CİNSELLİK EĞİTİMİ

Yeniyetmelik üzerine kitaplıklar dolusu yazı yazılmıştır. Konu gerçekten önemlidir, ama herkesin sandığı gibi de değildir durum. Yeniyetmeler birbirinin tamamen aynı sayılamaz, içlerinde birbirinden alabildiğine değişik tipler yer alır, çalışkan çocuklara, beceriksiz çocuklara rastlarız aralarında; güzel giyinen çocuklarla, üstü başı son derece bakımsız sağda solda dolaşan çocuklarla vb. karşılaşırız. Beri yandan, yeniyetmeler gibi bir dış görünümü sergileyen ve onlar gibi davranan erişkinler, hatta yaşlılar vardır. Bireysel psikoloji açısından pek de şaşılacak bir şey yoktur ortada; böyle bir durum, ilgili kimselerin gelişim sürecinin belli bir evresinde yerinde saydıklarını gösterir. Bireysel psikoloji için yeniyetmelik (adoleszens), gerçekten de tüm bireylerin geçireceği bir gelişim evresinden başka şey değildir. Doğrusu bize göre, herhangi bir gelişim evresi ya da herhangi bir durum bir kişiyi değiştiremez, ama bir test işlevini görür, geçmişte oluşmuş karakter özelliklerinin açığa çıkmasını sağlayan bir **yeni durum** rolünü oynar.

Örneğin, çocuğun sıkı bir denetim ve gözetim altında tutul-

duğu, pek büyük bir gücü elinde bulundurmakla kıvanç duyamadığı, dilediği şeyi dile getirecek durumda olmadığı bir çocukluğu alalım ele. Hızlı bir biyolojik ve ruhsal gelişimi içeren yeniyetmelik evresinde böyle bir çocuk tüm zincir ve prangalarından kurtulmuş gibi bir poz takınacak ve davranacaktır. İvedi adımlarla ilerleyecek, kişiliğinin gelişimi sağlıklı yollar izleyecektir. Beri yandan öyle çocuklar vardır ki, yeniyetmelik evresinde gelişimlerinin hızı yavaşlar, hatta durur; gözleri hep geridedir, kendilerini alıp yaşanan zamandan içeri götürecek doğru yolu bir türlü ele geçiremezler. Yaşama karşı ilgi göstermez, zamanla daha çok kendi içlerine gömülürler. Onlardaki bu durum, baskı ve zulmün damgasını taşıyan bir çocukluktaki aşırı dizginlenmiş enerjinin belirtisi değil, tersine kendilerini yaşama gereği gibi hazırlanmaktan alıkoymuş bir şımartılmışlığın dışavurumudur.

Yeniyetmelikte bir kimsenin yaşam üslubunu öbür evredekilerden daha iyi görüp anlarız. Bunun da nedeni, yeniyetmeliğin yaşama çocukluktan daha yakınlığıdır. Yeni yetmelikte ilgili kişinin bilim karşısında nasıl tavır takınacağını daha iyi belirleyebilir, kolaylıkla kendine dostlar edinip edinemeyeceğini, başkalarına insan soydaşları gözüyle bakıp toplumsal bir ilgiyle yaklaşan bir insan olup olmayacağını saptayabiliriz.

Bazen bu toplumsallık duygusu, varoluşu bir yana, hatta aşırı biçimde açığa vurur kendini. Öyle yeniyetmelere rastlarız ki, her türlü denge ve uyum duygusunu yitirmişlerdir, kendi yaşamlarını başkaları için feda etmek dışında bir istek tanımazlar. Aşırı ölçüde toplumsal uyumla donatılmış kişilerdir bunlar; böyle bir durum ise gelişimlerini engelleyici rol oynayabilir. Gerçekten başkaları için yaşamayı ve genel çıkarları savunmayı isteyen kimsenin, önce kendi kendisine gereken ilgi ve bakımı göstermesi gerektiğini biliyoruz. İnsan bir

şeye sahip olacaktır ki, başkalarına bir şey bağışlayabilsin; yoksa yapılacak bağış hiçbir anlam taşımaz.

Öte yandan on dört ve on sekiz yaş arasında kimi yeniyetmelerle karşılaşırız, tam bir toplumsal yitiklik duygusunun etkisi altında bulunurlar. Daha ondördünde okuldan ayrılmış, okul arkadaşlarıyla ilişkileri kopmuştur. Yeni bağların kurulması ise zamanı gerektirir. Bu yüzden, arada geçecek sürede tam bir yitiklik duygusu içinde yaşarlar. Öte yandan iş güç sorunu konusunda da yeniyetmelik pek çok bilgi sağlar bize, yaşam üslubu içinde hazır bekleyen tavrın kendini açığa vurmasına olanak verir. Kimi yeniyetmeler görürüz, bu evrede geniş çapta bir bağımsızlık kazanır, çalışmalarında hayran kalınacak başarılar elde eder, doğru dürüst bir gelişim yolunda yürüdüklerini ortaya korlar. Ama bazıları da vardır, yeniyetmelik evresinde bir duraklama geçirir, kendileri için uygun mesleği bir türlü seçemez, okul hayatında olsun, iş hayatında olsun, hep bir yeri bırakıp bir başka yere geçer, bir işi bırakıp bir başka işe sarılır, ya da kendilerini aylaklığa verir, hiç bir iş tutmaya yanaşmazlar.

Bunlardan hiç biri yeniyetmelik evresinde oluşan bir belirti değildir; ne var ki, bu evrede daha bir açık seçik belli eder kendini, adeta su yüzüne çıkar, ilkin geçmişte kotarılır, yeniyetmelikte boy gösterir. Bir çocuğu gerçekten tanıyan biri, kendisine gözkulak olunduğu, denetim altında tutulduğu ve gelişim imkânlarının sınırlandırıldığı zamankinden daha bir özgür ve daha bir bağımsız davranabildiği yeniyetmelik evresinde onun nasıl bir tutum izleyeceğini önceden kestirebilir.

Şimdi de temel nitelikte üçüncü bir sorunu, yani sevgi ve evlilik sorununu ele alalım. Bir yeniyetmenin ilgili soruna verdiği yanıt, onun kişiliği üstüne ne söyler bize? Bu sorun açı-

sından da yine yeniyetmelik öncesi zamanla arada bir kopukluk saptanamaz, ruhsal etkinlikte tepkilerin daha belirgin kendini açığa vurmasını sağlayan bir hızlanma söz konusudur yalnız. Bazı yeniyetmeler görürüz, ilgili konuda nasıl davranacaklarının düpedüz bilincindedir; sevgi sorunu karşısında ne romantik, ne pek atak bir yol izler, karşıt cinsiyetle ilgili olarak gerektiği gibi bir davranış normunu ele geçirmekte gecikmezler.

Buna karşılık bir grup yeniyetmeyle karşılaşırız, cinsellik konularında aşırı sıkılganlık gösterir. Cepheye şimdi hepsinden çok yaklaştıklarından, hazırlanmadaki yetersizlikleri daha bir açık seçik belli eder kendini. Yeniyetmelik döneminin kişilikle ilgili olarak bize sunduğu ipuçları, ilerideki yaşamda izlenecek davranış konusunda güvenilir bir yargıya varmamızı sağlar. Dolayısıyla, geleceği değiştirmek istiyorsak, neler yapmamız gerektiğini biliriz.

Diyelim bir yeniyetme karşı cinsiyettekilere soğuk davranıyor, yaşamını geriye doğru izlersek bazen görürüz ki, çocukluğunda savaşmak, kendini çevresindekilere kabul ettirmek için çaba harcamak zorunda kalmıştır. Belki aile içinde bir başka kardeşin kendisine yeğlenmesi onu depresyonlara sürüklemiştir. Dolayısıyla, yeniyetmelik evresinde bütün gücünü kullanarak ilerlemesi, büyüklük taslaması ve tüm duygusal ayartıları yadsıması gerektiğine inanmaktadır. Yani cinsiyete karşı tutumu, çocukluktaki yaşantılarının bir yansımasıdır.

Yeniyetmelik döneminde sık sık evden çıkıp gitmek istediği görülür yeniyetmenin. Bu, onun çocukken evdeki koşullardan asla memnun kalmayışından ve evdekilerle bağları ilk fırsatta koparmak özlemini duymasından kaynaklanabilir. Böyle biri evden artık destek görmek istemez, oysa evin desteğinin sürmesi gerek yeniyetme, gerek anne ve baba açısın-

dan yarar sağlayacaktır; öte yandan, güçlüklerle karşılaşıp da altından kalkamadı mı, anne ve babasından yardım göremeyişini buna bir bahane diye ileri sürer.

Aynı eğilime, o kadar belirgin olmamakla beraber evi terkedip gitmeyen, ama akla gelen her fırsattan yararlanıp geceleri evden dışarıda geçirmeye bakan çocuklarda da rastlarız. Kuşkusuz, akşamları dışarı çıkıp gönül eğlendirmek, evde kalıp aylak aylak vakit geçirmekten daha ayartıcıdır. Ayrıca, geceleri sokağa çıkmak, çocuğun evde kendini hareketlerinde kısıtlanmış, sürekli denetim ve gözetim altında hissettiğini gösteren bir belirtidir. Böyle gözetim ve denetim altındaki bir çocuk asla özgür davranacak ve hatalarını ele geçirecek fırsatı bulamaz. Gelişim sürecinin ilgili evresinde böyle bir doğrultunun izlenmesi tehlikelidir.

Hayli çocuk vardır ki, çevresindekilerden gördüğü sevecenlik ve takdiri yeniyetmelik döneminde ansızın kaybetmeleri, kendilerini daha önceki dönemden çok daha fazla etkiler. Belki ortaya üstün başarılar koyabilen çalışkan öğrencilerdir hepsi, öğretmenleri tarafından el üstünde tutulmuşlardır; derken hiç beklemedikleri anda bir başka okula verilmiş, yeni bir toplumsal ortam ve yeni bir mesleksel çevre içinde gözlerini açmışlardır. Beri yandan, yeniyetmelik döneminde en iyi öğrencilerin başarılarında bir gerilemenin görülmesi de bilmediğimiz şey değildir. Sanki bir değişim geçiriyor gibidir bu öğrenciler, oysa gerçekte bir değişim söz konusu değildir, yeni durum karakterlerinin eskisinden daha belirgin ön plana çıkmasını sağlamıştır, o kadar.

Bütün bu söylenilenlerden çıkarılacak sonuca göre, yeniyetmelik evresinde aksaklık ve güçlüklerin başgöstermesini en iyi önleyecek çarelerden biri, dostluk ilişkilerinin kurulmasıdır. Çocuklar, birbirlerinin dostları ve iyi arkadaşları olmaya çaba harcamalıdır. Bu, aynı ailenin üyeleri kadar aile dışın-

daki kimseler için de söz konusudur. Aile, bir birlik ve beraberlik oluşturmalı, her birey ötekilere güven duymalıdır. Çocukların öğretmenlerine bel bağlaması ve güven beslemesi gerekir. Bakım ve ilgilerine bırakılmış çocuklara arkadaş gibi davranan, duygudaşlık ve anlayışla onlara kucak açan öğretmenlerdir ki, yeniyetmelik evresinde de çocuklara yolgöstericilik işlevini sürdürebilir. Başka türlü, anne babasına ve öğretmenlerine karşı ilgili evrede çocuk hemen kapar kendisini, asla bir güven beslemez, onlara tümüyle yabancı, hatta düşman kişiler gözüyle bakar. Kızlarda ise yeniyetmelik, kadınlık rolüne karşı hoşnutsuzluğun açığa vurulduğu ve oğlanlara öykünülmeye çalışıldığı bir evredir. Yoğun uğraşların erdemlerinden çok sigara tüttürmek, içki içmek, çete kurmak gibi yeniyetmeliğin beraberinde getirebileceği yakışıksız davranışlar bakımından oğlanlara öykünmek, elbette daha az çabaya bakar. Ayrıca kızların, söz konusu çirkin davranışlara başvurmadılar mı oğlanların kendileriyle ilgilenmediğini ileri sürerek tutumlarını bağışlatmaya çalıştıkları görülür.

Yeniyetmelik evresindeki erkeksel protestoyu çözümleden geçirirsek anlarız ki, bu kızlar daha erken çocukluk döneminden beri kadınlık rolünü yadsımışlardır. Ne var ki, yeniyetmeliğe dek söz konusu yadsıma üstü kapalı kalmış, ancak yeniyetmelik evresinde açık seçik kendini belli etmiştir. Dolayısıyla, kızları yeniyetmelikte titizlikle gözden geçirmek çok önemlidir, çünkü bu evrede, ileride üstlenecekleri cinsel role karşı onların nasıl bir tutum takınacaklarını saptayabiliriz.

Bu yaştaki oğlanlar gayet zekî, gözünü budaktan esirgemeyen ve özgüven duygusuna sahip bir erkek rolünü oynamaya karşı sıklıkla eğilim gösterir. Kimi oğlanlar da vardır, yeniyetmeliğin sorunları karşısında ürkekliğe kapılır, tam anla-

mıyla erkek olduklarından kuşku duyarlar. İleride erkek rolünü üstlenecek gibi eğitilmeleri sırasında bir hata yapılmışsa, yapılan hata yeniyetmelik döneminde belli eder kendini. Bu gibi oğlanlar kadınsı bir tutumu sergiler, daha çok kızlar gibi davranır, hatta kızlardaki kötü alışkanlıklara öykünür, cilve yapıp kıntır, kendilerine tuhaf tuhaf pozlar verirler.

Kadınsallığa eğilim gösteren aşırı uçtaki bu oğlanların yanı sıra, dikkati çekecek kadar tipik erkeksel karakter özelliklerini taşıyan oğlanlara da rastlarız. İlgili özellikler, kötü alışkanlıklara ve kötü huylara da dönüşebilir. Bu gibi çocuklar, içki içmeleri ve aşırı cinsellik peşinde koşmalarıyla belli ederler kendilerini. Bazen işi cinayet işlemeye kadar vardırır, bunu da salt erkekliklerini başkalarına kanıtlamak amacıyla yaparlar. Söz konusu hatalı davranışlara, üstünlüğü ele geçirmek, baş çekmek, oyun arkadaşlarında şaşkınlık ve hayranlık duyguları uyandırmak isteyen oğlanlarda rastlayabiliriz.

Ne var ki, yine söz konusu oğlanlarda kasıntıyla sergilenen tüm yürekliliğe ve hırsa karşın gizli bir korkaklık da gözden kaçacak gibi değildir. Yakın zamandan Hickman, Leopold ve Loeb gibi Amerika'da kendinden söz ettirmiş bazı kötü ün sahibi kişileri buna örnek gösterebiliriz. Söz konusu tipteki oğlanları daha bir dikkatli inceledik mi, genellikle bunların hiçbir zahmeti içermeyen rahat bir yaşama hazırlandıklarını ve her vakit gözlerinin çarçabuk ele geçirilecek başarılarda olduğunu saptarız. Aktif ve cesur kimseler değillerdir; bu da, suça yönelik davranışları için biçilmiş kaftan bir özellik karışımıdır.

Yeniyetmelik evresinde sık sık öyle çocuklarla karşılaşırız ki, anne ve babalarına karşı ilk kez el kaldırırlar. İlgili çocukların eylemlerinin gerisinde saklı yatan tutarlığı araştırmayan kişi, onların ansızın bir değişme geçirdiğini sanmak

yanılgısına düşebilir. Ne var ki, yeniyetmelikten önce olup bitenleri ele geçirmeye yönelik çalışmalar, yeniyetmenin karakter bakımından aynı kaldığını, ancak şimdi daha çok güce ve eylem imkânına sahip olduğunu gösterir hemen.

Belirtilmesi gereken bir başka nokta da, yeniyetmelik evresinde her çocuğun bir sınavdan, bir testten geçirildiği duygusunun ağırlığını üzerinde hissetmesidir. Yeniyetmelikte artık çocuk sayılmayacaklarını kanıtlamaları gerekiyormuş gibi bir duygu içinde yaşar çocuklar. Kuşkusuz, hayli aldatıcı ve sakıncalı bir duygudur bu, çünkü ne zaman bir şeyi kanıtlamamız gerektiği duygusuna kapılsak, her defasında kendimizi işi aşırılığa vardırmak, hedefin dışına çıkmak gibi bir tehlike karşısında buluruz. Aynı durum, çocuklar için de söz konusudur.

Gerçekten de böyle bir durum, yeniyetmelik evresinin en önemli belirtisidir. İlgili belirtiyle savaşmanın yolu, bundan böyle çocuk olmadığına bizi inandırması gerekmediğini, böyle bir kanıtlamaya bizim gerek duymadığımızı yeniyetmeye içtenlikle anlatmaktır. Gereken çabayı harcar da bunu kendisine açıklayabilirsek, bazen sözünü ettiğimiz aşırı eylem ve davranışların önüne geçebiliriz.

Yeniyetme kızlar arasında sık sık öyleleriyle karşılaşırız ki, cinsel ilişkilere aşırı değer vermeye eğilim gösterir ve genellikle "erkek delisi" diye nitelenecek bir kimse davranışını sergilerler. Bu gibi kızlar anneleriyle durmadan çekişir ve sürekli baskı altında tutuldukları inancı içinde yaşarlar (gerçekten de baskı altında tutulurlar belki); karşılarına çıkan her erkekle ilişki kurar, sırf annelerine kötülük olsun diye böyle bir yola başvurur, erkeklerle ilişkilerini öğrenen annelerinin üzülüp tasalanacaklarını bilmekten mutluluk duyarlar. Yeniyetmelik evresinde anneleriyle yaptıkları kavga sonucu ya da babalarının aşırı bir sert davranışı nedeniyle evlerinden

kaçan kızlar arasında erkeklerle cinsel ilişkide bulunanların sayısı azımsanmayacak kadar çoktur.

Dürüst ve terbiyeli kızlar olmaları için anne ve babaları tarafından baskı altında tutulan kızların, anne ve babaların psikolojik bilgilerindeki yetersizlik nedeniyle sonunda yoldan çıkmış kızlara dönüştüğünü düşünmek, bizde ister istemez bir ironi izlenimini uyandırır. Böylesi durumlarda suç kızların kendilerinde değil, anne ve babalardadır; çünkü kızlarını ileride karşılaşıp üstesinden gelmeleri gerekecek durumlara doğru dürüst hazırlamamışlardır. Yeniyetmelikten önce kızların üzerine aşırı derecede kol kanat germiş, yeniyetmeliğin tuzak ve tehlikelerine karşı koymalarını sağlayacak özelliklerin, bir yargı gücüyle bir özgüven duygusunun kendilerinde gelişmesini önlemişlerdir.

Kimi zaman güçlüklerin yeniyetmelik evresinde değil, onu izleyen evlilik döneminde kendini açığa vurduğu görülür. Kuşkusuz, bu da aynı nedenden kaynaklanır. Arada bir fark varsa, kızların talihi yaver gitmiş, yeniyetmelik döneminde tatsız bir duruma sürüklenmemişlerdir. Ne var ki, tatsız ve tehlikeli durum er geç ortaya çıkacaktır, buna hazırlanmak önemli ve zorunludur.

Yeniyetme bir kızın sorununu somut biçimde gözönüne serebilmek için, bir vakayı buna örnek vereceğiz. Vakımızın kahramanı on beş yaşında bir kızdı ve pek yoksul bir aileden geliyordu. Kötü bir şans eseri bir ağabeyi vardı, hep hastaydı, annesi tarafından sürekli ilgi ve bakım görmekteydi. Kız, erken çocukluk döneminden beri ağabeyine karşı annesinin ayrı bir sevecenlik gösterdiğinin farkındaydı. Durumu güçleştiren bir şey daha vardı ki, o da kız doğduğu zaman babanın da hastalanmasıydı. Böylece kızın önünde ilgi ve bakım görmenin ne demek olduğunu anlatan iki örnek bulunuyordu; dolayısıyla, kızın içinde de çevresindekilerden ilgi ve

takdir görme isteği uyanmıştı. Ne var ki, aile çevresinde aradığı ilgiyi bulamamış, hele kendisinden sonra dünyaya gelen kızkardeşinin, o zamana kadar evdekilerden gördüğü birazcık ilgiden de onu yoksun bırakması, bu yoldaki bütün umudunu yok etmişti. Kaderin kötü cilvesi olarak kızkardeşinin doğduğu sıra babası yine iyileşip ayağa kalkmış, yeni doğan kızkardeşine, kendisine çocukken gösterilen ilgi ve sevecenliğin kat kat fazlası gösterilmişti. Bunlar öyle şeylerdir ki, gözlerinden asla kaçmaz çocukların.

Kız, evde arayıp da bulamadığı ilgi ve sevecenliği okulda sıkı bir çalışmayla elde etmeyi denemiş, sınıfın en iyi öğrencisi olmuştu. Dolayısıyla, ailesinin kendisini yüksek okula yollamak istemesinde şaşılacak bir taraf yoktu. Ne var ki, yüksek okula giden kızda bir değişiklik başgöstermiş, derslerde pek başarısız duruma düşmüştü. Nedeni de yeni öğretmenin kızı pek iyi tanımayışı, aradığı ilgi ve takdiri ona göstermeyişiydi. Böylece, ilgi ve takdir görmeyi şiddetle arzulayan kız gerek evde, gerek okulda buna kavuşamayacağını anlamıştı. Eksikliğini çektiği şeyi bir başka yerde ele geçirmeye çalışmış, gözlerini sağda solda gezdirip özlediği ilgiyi kendisine gösterecek bir erkek aramaya koyulmuştu. Aradığı erkeği bulduktan sonra iki hafta gibi bir süre onunla birlikte yaşamış, ama sonunda erkek kendisinden bıkmıştı. Doğrusu, ileride olup bitecekler önceden kestirilebilir, söz konusu erkekten gördüğü ilgi ve takdirin kendi aradığı ilgi ve takdir olmadığını kızın günün birinde anlayacağı önceden söylenebilirdi. Bu arada anne ve baba meraklanmış, kızlarını aramaya koyulmuştu. Derken bir mektup almışlardı kızlarından; içinde şöyle yazıyordu: "Zehir içtim, merak etmeyin, mutluyum!" Mutluluk ve ilgi arayışının başarısız kalması üzerine anlaşılan ilk adım olarak kız canına kıymayı düşünmüştü. Ne var ki, canına kıymamış, canına kıyacağını söyleyerek ai-

lesini korkutmak ve böylelikle kendisini bağışlatmaya zorlamak istemişti. Sokaklarda serseri serseri dolaşmasını sürdürmüş, sonunda annesi kendisini bulup eve getirmişti.

Kız bizim bildiklerimizi, yani tüm yaşamına ilgi ve takdir görme isteğinin egemen olduğunu bilseydi, bütün bunlar başına gelmezdi. Yüksek okuldaki öğretmen, kızın okuldaki başarılarının üstün düzeyde bulunduğunu, gereken şeyin kıza birazcık ilgi ve takdir göstermek olduğunu anlasaydı, yine böyle bir trajedinin doğması önlenebilir, çeşitli evrelerin oluşturduğu zincirin halkalarından birinde kıza gereken ilgiyi göstermek, onu felaketin kucağına yuvarlanmaktan alıkoyabilirdi.

Bu noktada cinsel eğitim sorunu karşımıza çıkıyor. Son zamanlarda ilgili sorun alabildiğine şişirilip büyütülmüştür. Çok insanın gözü cinsellik konusundan başka bir şeyi görmez olmuştur adeta. Her yaştakilerin cinsel eğitimden geçirilmesi isteniyor ve cinsellik konusunda bilgisizliğin sakıncaları abartıldıkça abartılıyor. Ne var ki, gerek kendi geçmişimize, gerek başkalarının geçmişine bir göz attığımız zaman, bu konuda ne ilgili kişilerin hayallerinde yaşattığı kadar büyük güçlükler, ne de büyük tehlikeler görüyoruz.

Bireysel psikolojinin deneyimleri, iki yaşındaki bir çocuğa oğlan mı, yoksa kız mı olduğunu açıklamanın uygun davranış sayılacağını öğretmektedir. Yaklaşık yine aynı yaşta çocuklara cinsiyetlerinin asla değişmeyeceğini, oğlanların büyüyüp sonunda erkek, kızlarınsa kadın olacağını açıklamak gerekiyor. Bu yapıldığı zaman, cinsel konularda daha başka bilgilerden yoksunluk pek büyük sakıncalar doğurmayacaktır. Bir oğlanın bir kız, bir kızınsa bir oğlan gibi eğitilemeyeceği bir kez çocuğun kafasına sokuldu mu, cinsellik rolü ruhunda kök salacak ve çocuk az çok kesinlikle normal gelişim olanağına kavuşacaktır. Ne var ki, cinsiyetinin hokus

pokus değiştirilebileceği inancını taşıyorsa, birtakım aksaklık ve güçlüklerin başgöstereceği kuşkusuzdur. Anne ve babaların, çocuklarının cinsiyetini değişmiş görmekten memnunluk duyacaklarını sürekli açığa vurmaları durumunda da yine birtakım tatsız durumların ortaya çıkması önlenemeyecektir. **The Well of Loneliness** adlı kitapta böyle bir durum sanatsal açıdan ustalıklı biçimde dile getirilir. Anne ve babalar, bir kızı oğlan ya da bir oğlanı kız gibi eğitmeye çokluk eğilim gösterir, örneğin çocukların erkekse kız, kızsa erkek giysileri giydirerek resimlerini çekerler. Bazan bir kız dıştan bakıldı mı tıpkı bir oğlana benzer, konu komşu kızı oğlan diye çağırır hep. Bu da çocuğu şaşkınlığa sürükler; oysa çocuğu böyle bir şaşkınlıktan esirgemek zor değildir.

Ayrıca kadınları değerden düşürme, erkekleri ise onlara üstün kişiler gibi gösterme amacına yönelik cinsiyet üstüne konuşmalardan kaçınılmalıdır. Her iki cinsiyete mensup kişilerin birbirine eşdeğer sayılacağını çocuklara anlatmak gerekir. Bu yalnızca, küçümsenen cinsiyet mensuplarında bir aşağılık kompleksinin ortaya çıkmasını önleme değil, erkek çocukları üzerindeki olumsuz etkileri engelleme bakımından da önemlidir. Üstün bir cinsiyete mensup oldukları düşüncesi kendilerine aşılanmayan oğlanlar, kızlara salt cinsel isteklerine doyum sağlayan nesneler gözüyle bakmayacak, kendilerini ileride ne gibi ödevlerin beklediğini öğrenmeleri durumunda değişik cinsiyetler arasındaki ilişkileri bayağı ve çirkin bir gözle görmeyeceklerdir.

Başka bir deyişle, cinsellik eğitiminin temel sorunu, çocukları yalnız cinsel ilişkilerin fizyolojisi konusunda aydınlatmaktan oluşmamakta, çocuğun sevgi ve evliliğe tümüyle doğru dürüst hazırlanması, ilgili eğitim içinde yer almaktadır. Toplumsal uyum sorunu da yine bununla yakından ilgilidir. Toplumsal uyum sağlamayı beceremeyen bir kimse cin-

sellik sorununu eğlence konusu yapacak, ilgili soruna yalnızca kendi cinsel isteklerine doyum sağlama açısından bakacaktır. Bu da doğrusu pek sık karşılaştığımız, uygarlığımızın kusurlu yönünü yansıtan bir durumdur. Acılar ve ıstıraplar kadınları bekler hep, çünkü uygarlığımızda önde gelen kişi rolünü oynamak erkek için çok daha kolaydır. Ne var ki, erkek de olumsuz yönde etkilenir ilgili durumdan; çünkü hayali üstünlüğünden ötürü gerçek değerlerle bağlantısını kaybeder.

Cinsellik eğitiminin bedenle ilgili yönüne gelince, çocukların henüz pek erken yaşta bu konuda aydınlatılması gibi bir zorunluluk söz konusu değildir. Çocuğun kendisinde cinsellik konusuna karşı bir merak uyanıncaya, içinde bir dürtü çocuğu ilgili konuda belli nesneleri araştırmaya itinceye kadar beklenebilir. Çocuğun gereksinimleriyle ilgilenen anne ve babalar, çocuğun utanıp soru sormaya yanaşmaması durumunda kendilerinin işi ele almalarının uygun sayılıp sayılamayacağını zamanında bilecektir. Çocuk, anne ve babasına bir arkadaş ve sırdaş gözüyle bakıyorsa, kendilerine sorular sormaktan çekinmez; böyle bir durumda sorulara verilecek yanıtlar çocuğun kavrama gücünü aşmamalı, onda cinsel içgüdüyü kamçılayacak yanıtların verilmesinden kaçınılmalıdır.

Bununla ilgili olarak bir noktaya daha işaret edelim: çocuktaki cinsel içgüdünün erken bir olgunlaşmayı açık seçik ele veren belirtileri karşısında her zaman korku ve tasaya kapılmanın yeri yoktur. Çocuğun cinsel gelişimi pek erken dönemde, daha ilk yaşam haftalarında başlar. Küçük çocukların cinsel haz duyduklarına ve bazen organizmaların cinsel bölgelerini yapay yoldan uyarmaya çalıştıklarına kuşku yoktur. Kötü alışkanlıkların çocukta oluşmaya başladığını gösteren belirtiler karşısında telaşa kapılmak gerekmez. Söz ko-

nusu davranışların önüne geçmek için elimizden geleni yapmalı, ancak bunları çok fazla önemsediğimiz gibi bir izlenimi çocukta uyandırmaktan kaçınmalıyız. Canımızı sıkıp bizi tasalandırdığını sezen çocuk, kötü alışkanlığını ileride de elden bırakmayacak, bunu salt bizim ilgi ve dikkatimizi çekmek için yapacaktır. Böyle bir şeyle karşılaşınca, çocuk sanki cinsel içgüdünün kurbanı olmuşcasına,bir kuşkuya kapılırız; oysa gerçekte bir alışkanlığın gösteriş ve dikkati çekme aracı olarak kullanılmasından başka bir durum söz konusu değildir. Genellikle küçük çocuklar cinsel organlarıyla oynayarak büyüklerin dikkatini üzerlerine çekmeye çalışır, çünkü anne ve babalarını bu davranış ve alışkanlıklarının korkuttuğunu çok iyi bilirler. Hastalanınca çevresindekiler tarafından daha çok şımartılıp sevecenlik gördüğünü anlayan çocukların hasta rolünü sergilemesindeki psikolojik mekanizma, olduğu gibi burada da karşımıza çıkar.

Fazla öpüp okşamalarla çocuğu organik bakımdan uyarmak doğru değildir. Bu, çocuklar açısından, hele yeniyetmelik evresinde acımasız bir davranıştır. Yine çocukların cinsellik konusunda düşünsel bakımdan da uyarılması uygun görülemez. Bir çocuğun, babasının kitaplığında bazen açık seçik resimler ele geçirmesi seyrek rastlanmayan olaylardandır; psikoloji kliniğinde bu gibi durumları sık sık duyar işitiriz. Cinsel sorunları yaşlarıyla bağdaşmayacak biçimde irdeleyen kitaplara çocukların ulaşabilmesi önlenmeli, ayrıca cinsellik konusunu sömüren filmlere çocuklar götürülmemelidir.

Anlattığımız önlemlere başvurarak çocuğu cinsel uyarılarla karşı karşıya bırakmaktan kaçınan anne ve babaların en ufak bir korkuya kapılması yersizdir. Yapılacak şey, zamanında basit ve anlaşılır birkaç sözün söylenmesi, çocuğun sorduğu sorulara onun aklını karıştırmayacak gibi her zaman açıkyü-

rekli ve sade yanıtlar verilmesidir. Bize olan güvenini yitirmek istemiyorsak, çocuğa hiç bir vakit yalan söylememeliyiz. Anne ve babasına güven besleyen çocuk oyun arkadaşlarının cinsel konulardaki açıklamalarına kulak vermeyecek - insanların belki yüzde doksanı cinsellik konusundaki bilgilerini oyun arkadaşlarından edinir - anne ve babasının kendisine söylediklerine inanacaktır. İki taraflı böyle bir dayanışma ve arkadaşlık, güç durumdan yakayı sıyırmada en iyi çare görülüp başvurulacak birbirinden alabildiğine değişik kaçamak yanıtlar ve oyalamalardan çok daha önemlidir.

Cinsellik konusunda aşırı derecede bilgi edinen ya da cinsellikle vaktinden önce tanışan çocuklar, genellikle ileriki yıllarda cinselliğe sırt çevrir. Dolayısıyla, anne ve babalarının sevisel yaklaşımlarını gözleme fırsatının çocuklara verilmemesi yararlı olacaktır. Mümkünse çocuklar anne ve babalarıyla aynı odada, hele aynı yatakta asla yatırılmamalıdır. Oğlan ve kız kardeşlerin de aynı odada yatmaları yine sakıncalıdır. Anne ve babalar çocukların cinsellik konusunda gereği gibi davranmasına titizlikle dikkat etmeli, ayrıca dıştan kaynaklanacak etkilere karşı da uyanık bulunmalıdır.

Böylece cinsellik sorununda en önemli noktaları özetlemiş olduk. Eğitimin öbür evreleri gibi yeniyetmelikle de aile içinde dayanışma ve dostluğun ne büyük önem taşıdığını görmekteyiz. Böyle bir dayanışma, ayrıca cinsiyetin rolü, kadın ve erkek eşitliği konusunda vaktinde gerekli bilgileri edinmesi, kendisini bekleyen tehlikelere karşı çocuğun doğru dürüst hazırlanmasını, ileride üstleneceği ödevin sağlıklı ve verimli bir biçimde altından kalkacak gibi yetişmesini sağlayacaktır.

XIII. EĞİTİM HATALARI

Çocukları eğitirken başgösterecek beklenmedik güçlükler karşısında anne ve babalarla öğretmenler asla yılmamalı, harcadıkları çabaların üzerine hemen başarı tacının gelip oturmayışına bakarak umutlarını asla yitirmemelidir. Ne çocuk uyuşuktur, ilgisizdir ya da aşırı derecede pasiftir diye eğitsel çabalarının başarısızlıkla sonuçlanacağını düşünmeli, ne de çocuklardan bazısının yetenekli, bazısının yeteneksiz olduğu gibi saçma bir düşüncenin etkisi altında kalmalıdır. Bireysel psikoloji, bütün çocukların eğitimine ve ussal yeteneklerinin geliştirilmesine özen gösterilmesini, bunun için de onların daha çok cesaretlendirilip özgüven duygularının pekiştirilmesini, güçlükleri yenilmez engeller gibi değil, üzerlerine yürünüp üstesinden gelinecek sorunlar gibi görmelerinin çocuklara öğretilmesini ister. Bu yolda harcanacak emek her zaman başarı sağlamayabilir. Ama başarıya ulaşılan öyle çok vaka vardır ki, ortalığı velveleye verecek kadar parlak sonuçların elde edilemediği vakalarla kıyaslandığında ortada bir dengenin sağlandığı, hatta bunun da ötesine geçildiği görülür. Aşağıda çabalarımızın başarıyla ödüllendirildiği ilginç bir vakayı buna örnek verebiliriz.

Hastamız on iki yaşında bir oğlandır, altı yaşından beri ilko-

kula gider. Derslerde kırık not alır, ama kendisi bunu hiç umursamaz. O zamana kadarki yaşamı alabildiğine mutsuz geçmiştir. Yakalandığı raşitizm hastalığı dolayısıyla ancak yaklaşık üç yaşında yürüyebilmiş, üç yaşının sonlarına doğru ancak birkaç söz söyleyecek kadar konuşmasını öğrenebilmiştir. Dört yaşındayken annesi kendisini alarak bir çocuk psikoloğuna gösterir, psikolog oğlanın durumunu umutsuz diye tanımlar. Ama annesi psikoloğun teşhisine inanmaz, oğlunu bir eğitsel-şifa yurduna götürür. Ne var ki, çocuğun gelişimi sürüncemeli bir seyir izler, yurttakilerin çocuğa pek fazla yardımı dokunmaz. Çocuk altı yaşına geldiğinde, okula başlayabileceği kararına varılır. İlk iki yıl özel bir öğretmen çocukla ilgilenir evde ve bu özel derslerin yardımıyla çocuk okuldaki sınavları vermeyi başarır. Üçüncü ve dördüncü sınıfı da kalmadan geçer.

Okuldaki ve evdeki durum şöyledir: Okulda uyuşukluk ve miskinliğiyle göze batan çocuk, dikkatini toparlayamadığından, dersi ilgiyle izleyemediğinden yakınır. Arkadaşlarıyla arası iyi değildir, alay konusu yapılır hep, güç kuvvet denemelerinde arkadaşlarına her zaman yenik düşer. Okul arkadaşları arasında bir tek dostu vardır, onu pek sever, kendisiyle gezer, dolaşır. Ötekileri ise iğrenç bulur, kendileriyle ilişki kurmanın bir türlü üstesinden gelemez. Öğretmen, oğlanın matematikte zayıf olduğundan, ayrıca yazı yazmayı kıvıramadığından yakınır, oysa onun da ötekiler kadar yetenekli sayılacağına inanmaktadır.

Çocuğun geçmişteki yaşamı ve şimdiye dek elde edebildiği başarılar göz önünde tutuldu mu, sağaltımının hatalı bir teşhise dayandırıldığı sonucuna varmak gerekiyor. Çocuk güçlü bir aşağılık duygusuna, kısaca bir aşağılık kompleksine yakalanmıştı. Bir ağabeyi vardı, tıkır tıkır ilerliyordu; anne ve baba onun kendini pek zorlamadan yüksek bir okula gire-

bileceği kanısındaydı. Anne ve babalar çocuklarının hiç ders çalışmadan ve hiç çaba harcamadan işin içinden çıktığını açıklamaya eğilim gösterir hep, onların açıklamalarını işiten çocukların kendileri de bununla övünüp kasılırlar. Zahmet çekmeden hiçbir şeyin öğrenilemeyeceği kuşkusuzdur. Belki de ağabey öğrenmesi gerekenin büyük bölümünü sınıfta öğreniyor, kendini vererek ve dikkatle öğretmenin anlattıklarını dinliyor okulda duyup işittiklerini belleğinde tutuyordu. Sınıfta dersleri pek dikkatle dinleyemeyen çocuklar, evde ötekilerden daha çok ders çalışmak zorunda kalır.

İki oğlan arasında bu ne büyük ayrımdı! Bizimkisi, ağabeyinden daha az yetenekli sayılacağı, ağabeyinden alabildiğine daha az değer taşıdığı gibi ezici bir duygunun ağırlığı altında yaşıyordu sürekli. Belki çok kızdığı zaman annesi ikide bir kendisine söylemişti böyle biri olduğunu, belki eşek ya da budala diyerek kendisini aşağılayan ağabeyinden de aynı anlamda sözler işitmişti. Annesi bize, söz dinlemedi mi ağabeyin kardeşine tekmelerle giriştiğini açıklamıştı. Bütün bunların sonucu da işte ortadaydı! Kendisinin başkalarından değersizliğine inanan bir insanoğlu! Beri yandan yaşam da oğlanın inancını adeta doğrulamıştı; okul arkadaşları kendisiyle alay etmişler, okulda hatadan geçilmeyen ödevler yazmıştı. Dikkatini toparlayamıyor, karşılaştığı her güçlük çocuğun içine korku salıyordu. Öğretmen de kimi zaman, onun gibi birinin gerek sınıfta, gerek okulda işi olmadığını söylemişti. Nihayet oğlan da içine düştüğü durumdan kendisini kurtaramayacağına inanmış, başkalarının kendisi hakkındaki görüşünün doğruluğunu yürekten benimsemişti. Oğlanın özgüvenini yitirdiğini saptamak güç değildi; kendisiyle neşeli bir hava içinde serbestçe söyleşiye koyulduğumuz zaman titreyip sararması değil, her zaman göz önünde tutulması gereken ufak bir ipucu böyle olduğunu kanıtlamaktaydı. Kendisi-

ne: "Kaç yaşındasın?" diye sorduğumuzda (on iki yaşında olduğunu biliyorduk): "On bir!" yanıtını vermişti. Buna asla rasgele bir yanıt gözüyle bakılamaz, çünkü çocukların büyük çoğunluğu kaç yaşında olduğunu pek iyi bilir. Böylesi hataların daha derinlerde yatan birtakım nedenlerden kaynaklandığını şimdiye kadar sık sık gözlemlemişizdir. Yaşamında olup bitenleri anımsar, ardından verdiği yanıtı gözden geçirirsek, oğlanın geçmişini yeniden ele geçirmeye çalıştığı izlenimini ediniriz; oğlan geçmişine dönmek, şimdikinden daha küçük, daha güçsüz ve yardım gereksinir durumda bulunduğu zamanları yeniden yaşamak istemektedir.

Artık elimizdeki verilere dayanarak, oğlanın ruh yapısının rekonstrüksiyonuna (yeniden inşa) koyulabiliriz. Oğlan, kurtuluşu kendi yaşındakilere genellikle yüklenen ödevleri yerine getirmekte görmeyen, başkaları gibi gelişmemiş ve onlarla yarışamazmış gibi düşünüp davranan biriydi. Başkalarından geride bulunduğu duygusu, yaşını küçültmesinde açığa vurmaktaydı kendini. Yaşıyla ilgili soruyu "On bir yaşındayım" diye yanıtlamakta, ama belli koşullarda tıpkı beş yaşında bir çocuk davranışını sergilemekteydi. Yetersizliğine öylesine inanmıştı ki, bütün yaptıklarını bu sözde geride kalmışlığına uydurmaya çalışıyordu.

Oğlan hâlâ güpegündüz altına işiyor ve pantolonunu dolduruyor. Bunlar, bir çocuğun henüz bir bebek sayılacağına inandığı ya da inanmak istediği zaman başgösteren belirtilerdir ve oğlanın geçmişe sarılmayı, mümkünse ona dönmeyi arzuladığı yolunda yaptığımız saptamanın doğruluğunu kanıtlar. Oğlanın hizmetine bakan bir kız vardı evde, oğlan henüz doğmadan eve alınmıştı. Kız oğlana pek düşkündü, ele geçen her fırsatta karşısında anne rolünü oynuyor, ona yardım elini uzatıyor, üzerine kol kanat geriyordu. Buradan yola koyularak daha başka bazı sonuçlara da varabiliriz. Oğla-

nın sürdüğü yaşam artık yabancımız değildir, ayrıca sabahları erken yataktan kalkmak istemediğini de biliyoruz. Oğlanı yataktan kaldırmak için ne çok zamanın gerektiğini anlatırken nefret dolu bir jest eşlik ediyor annenin sözlerine. Buradan, oğlanın okula gitmekten hoşlanmadığı sonucunu çıkarıyoruz. Okuldaki arkadaşlarıyla geçinemeyen, kendini başkalarının boyunduruğu altında hisseden, herhangi bir başarıya ulaşmasını sağlayacak yetenekten yoksunluğuna inanan bir çocuk, seve seve okula gitmek istemez asla. Okula gitmek için zamanında yataktan kalkmaya da kuşkusuz yanaşmaz.

Ne var ki, çocuğa bakan kız onun okula gitmek istediğini kesinlikle belirtmişti. Gerçekten de oğlan kısa bir süre hastalanmış, hasta yattığı günlerde yataktan kalkmasına izin vermeleri için evdekilere yalvarıp yakarmıştı hep. Ama kızın açıklaması, bizim söylediklerimizle en ufak şekilde çelişmez. Burada akla gelen soru şudur: "Nasıl olup da kız böyle hatalı bir açıklamada bulunabiliyor?" Bir bakıma eğlendirici durumun yanlış anlaşılmaya gelecek yanı yoktur. Oğlan hastalandığında okula gitmek istediğini açığa vurmakta sakınca görmez; çünkü çok iyi bilir ki, mürebbiyeliğini yüklenen kız buna şöyle yanıt verecektir: "Okula gidemezsin, çünkü hastasın!" Ne var ki, oğlanın ailesi görünürdeki bu çelişkiyi anlayabilmekten uzaktı; bir bilmece karşısında bulunuyor, çocuğa nasıl davranacağını bir türlü kestiremiyordu. Mürebbiyenin oğlanın içinden geçenleri kavrayacak durumda olmadığını biz de doğrusu sık sık gözlemiştik.

Ancak, ailesinin oğlanı bize getirmesindeki asıl neden başkaydı. Oğlan, mürebbiyesinden para aşırıp kendisine şekerleme almıştı. Bu da yine onun küçük bir çocuk gibi davrandığını göstermekteydi. Şekerleme almak için para aşırmak, son derece çocuksu bir davranıştır. Bonbon, şekerleme vb. şeylere karşı duydukları şiddetli arzuyu dizginleyemeyen pek kü-

çük çocuklar böyle davranır ancak; yine aynı çocuklar, bedensel işlevlerini de denetim altında tutamazlar. İlgili davranışın psikolojik anlamını şu sözlerle dile getirebiliriz: "Bana göz kulak olmalısınız, yoksa kötü şeyler yapabilirim." Oğlan, kendisine pek güvenemediği için, başkalarını kendisiyle ilgilenmeye zorlayacak durumlar yaratmaya çalışıyordu sürekli. Evdeki durumuyla okuldaki durumunu birbiriyle karşılaştırdığmız zaman, aradaki ilişki açıklığa kavuşmuştu. Evde başkalarının kendisiyle ilgilenmesini sağlayabiliyor, okulda ise bunu başaramıyordu; çünkü okulda davranışını düzeltmeye çalışacak kimse yoktu.

Bize getirildiği tarihe kadar oğlana zekâ gelişimi geri kalmış yetersiz biri gözüyle bakılmıştı; oysa oğlan böyle bir değerlendirmeyi zerrece haketmemişti, bayağı normal bir çocuktu. Bir kez özgüven duygusuna kavuştuktan sonra elde ettiği başarı, sınıftaki arkadaşlarının herhangi birinden aşağı değildi. Her şeye kötümser bir açıdan bakmaya, ileriye doğru bir tek adım bile atayım demeden yenilgiyi önceden kabullenmeye sürekli eğilim göstermekteydi. Özgüven duygusunun eksikliği her hareketinde, her jestinde kendini belli ediyor, öğretmenin açıklamalarıyla da doğrulanıyordu. Öğretmenin anlattığına göre, oğlan dikkatini belli bir şey üzerinde toplayamamaktaydı, belleği zayıf, kendisi dikkatsizdi, bir arkadaşı yoktu vb. Çocuktaki yılgınlık öylesine belirgindi ki, aslında kimsenin gözünden kaçması düşünülemezdi. Beri yandan, koşullar oğlanın öylesine karşısındaydı ki, bakış açısını ve yaşam karşısındaki tutumunu değiştirmek güçtü.

Bireysel psikolojinin soru formunun doldurulmasından sonra, durumun görüşülmesi için toplanılmıştı. Yalnız oğlanla değil, pek çok kişiyle konuşacaktık. Anneden başladık ilkin; anne oğlandan hanidir umudunu kesmişti, onun herhangi bir iş tutacak duruma gelmesini sağlamaya bakıyordu yalnız.

Oğlan: "Büyüyünce ne olmak istiyorsun?" sorusunu doğal olarak yanıtsız bırakmıştı. Bu da son derece karakteristiktir. Büyücek bir çocuğun ileride ne olacağını bilmemesinden kuşku duymak gerekir her zaman. Genellikle çocukken seçilen mesleğe büyüyünce kapılanılmadığı doğrudur kuşkusuz, ama bunun bir önemi yoktur. Çocuklar ileride şunu olacağım, bunu olacağım derken kafalarındaki bir tasarımdan yola çıkar. İlk yaşlarda şoför, gece bekçisi, tren makinisti vb. olmak ister, yani günlük yaşamda görüp karşılaştıkları, çocuksu değer düşünceleri üzerinde çekici etki yapan pozisyonları ele geçirmeyi arzularlar. Ne var ki, bir çocuk maddi bir amacı gözüne kestirmemişse, gözlerini gelecekten başka yana çevirdiğini, geçmişe dönmeyi özlediğini ya da başka bir deyişle gelecekten ve onunla ilgili tüm sorunlardan kaçmak istediğini tahmin edebiliriz.

Bu ise, bireysel psikolojinin temel görüşlerinden biriyle çelişiyor gibidir. Daha önce üstünlük eğilimini çocuklar için belirleyici bir özellik diye nitelemiş, her çocuğun başarı sağlamak, gelişmek ve başkalarından öne geçmek istediğini kanıtlamaya çalışmıştık. Oysa şimdi bir çocuk çıktı karşımıza; öyle bir çocuk ki, söylediklerimizin tam karşıtı özellikleri içeriyor gibidir; öyle bir çocuk ki gerilere kaçmayı, küçülmeyi ve başkalarının yardım ve koruyuculuğuna sığınmayı arzulamaktadır. Peki, bunu nasıl açıklayacağız. Ne yaparsınız ki, ruhsal yaşamda duygu ve heyecanlar her zaman ilkel nitelik taşımaz, çokluk karmaşık, içyüzü kolay ele geçirilemeyecek bir arka planları vardır. Çapraşık vakalarda öyle safdil sonuçlar çıkarmaya kalktık mı, çokluk hataya düşeriz; aldanma ve yanılmalar bizi bekler; ortadaki durumu tersine çevirmeye yönelik diyalektik girişimler, örneğin oğlanın geriye dönmek istemesine neden olarak onun bu yoldan büyük bir kimse gibi boy gösterebileceği ve hepsinden güvenilir bir

pozisyona kavuşabileceği savının öne sürülmesi, karşımızdaki tabloyu tümüyle eksiksiz anlamadıkça, işi daha da karıştırmaktan öte sonuç doğurmayacaktır. Gerçekten de ilgili çocuklar komik bir tarzda haklıdır. Gerçekten de küçük, güçsüz ve çaresiz olup kendilerinden hiçbir şey beklenmediği zamanlardaki gibi güçlü ya da egemen bir pozisyonu ileride asla ele geçirememişlerdir. Kendine hiç güven beslemeyen bizim oğlan,hayatta herhangi bir başarı sağlayamayacağından korkmaktaydı. Böyle olunca, kendisinden bir şeyler bekleyen bir geleceğin karşısına gönüllü olarak çıkmasını nasıl bekleyebiliriz? Güç ve yeteneklerinin, birey olarak değerinin saptanması amacıyla kullanılacağı durumlardan kaçacaktır ister istemez. Bu da oğlanı, kendisinden fazla bir şey istenmeyecek son derece sınırlı bir devinim alanı içinde yaşamaya zorlayacaktır. Böylece takdir görme isteğinden oğlanda ancak pek ufak bir parçanın kaldığını, bunun da küçük bir çocukken çevresindekilerden gördüğü takdire kavuşma isteğinden oluştuğunu anlayabilmekteyiz.

Oğlanın yalnız öğretmeni, annesi ve ağabeyiyle değil, babasıyla da konuşmuş, kendi meslekdaşlarımızla da konuşmalarda bulunmuştuk. Bu söyleşiler dizisi, çok çaba isteyen bir şey. Öğretmeni tarafımıza çekebilsek de tasarılarımıza desteğini sağlayabilsek, ilgili çalışmanın büyük bir bölümünden yakayı sıyırabilirdik. Ancak, böyle bir şey olanaksız değilse de, kolay sağlanamıyor. Çok öğretmen vardır ki, hâlâ modası geçmiş yöntem ve görüşlere sımsıkı sarılmakta, psikolojik araştırı ve incelemelere alışılmadık yabancı bir gözle bakmaktadır. İçlerinden pek çoğu, psikolojik incelemelerin otoritelerinde bir kayba yol açacağından tasa etmekte ya da bu yoldaki incelemeleri kendi işlerine bir müdahale gibi görmektedir. Oysa böyle bir durum söz konusu değildir kuşkusuz. Psikolojiye bugünden yarına elde edilecek bir bilim gö-

züyle bakılamaz; böyle bir bilim, titiz bir öğrenme ve öğrendiklerini pratiğe aktarma sürecini gerektirir. Ancak, karşısında yanlış bir tutum takınan kimselere de fazla yarar sağlayacağı söylenemez.

Ayrıca hoşgörüyü, özellikle öğretmenlerin hoşgörülü olmasını da gerektirir bu bilim; şimdiye kadar davranışlarını yönlendiren düşüncelere aykırı düşer görünse de, insanın yeni psikolojik akımlara kendini açık tutması mantıklı bir davranışın gereğidir. Günümüz koşullarında öğretmenin düşüncelerine açıkca savaş açmaya hakkımız yoktur? İyi ama, karşı karşıya bulunduğumuz böyle çetin bir durumda nasıl davranacağız? Deneyimlerimizin gösterdiğine göre, yapabileceğimiz tek şey, çocuğu berbat durumundan kurtarmak, yani onu bulunduğu okuldan almaktır. Böyle bir yola başvurulması kimseyi incitmeyecektir. İlgili davranışın nasıl bir sonuç vereceğini pratikte kimse kestiremez. Ama çocuğun omuzlarından bir yükün kalkacağı kuşkusuzdur. Çocuk, aşinası olmadığı yeni bir durumdan içeri ayak atacak, belki başkalarının kendisi hakkında kötü düşünmemelerine, başkalarının kendisini küçümsememelerine çalışacaktır. Bu işin nasıl başarılabileceğini açıklamak kolay değildir. İlgili konuda evdeki koşullar büyük bir rol oynayacaktır. Belki de her vakanın ötekilerden ayrı bir biçimde ele alınması gerekir. Bireysel psikolojiyi bilen, bu gibi vakalara anlayışla eğilip okul çocuklarına gerçekten yardım edebilen yeterli sayıda öğretmen olsa, işin çok daha kolay çözümleneceğine kuşku yoktur.

XIV. ANNE ve BABALARIN EĞİTİMİ

Değişik fırsatlarla değinildiği gibi, bu kitap anne ve babalarla öğretmenlere sesleniyor. Her iki grup da, çocuğun ruh yaşamını ilgilendiren yeni psikolojik verilerden aynı ölçüde yararlanabilir. Doğrusu istenirse, çocuğun eğitim ve gelişiminin büyük bölümüyle anne ve babanın ya da öğretmenin yol göstericiliğinde gerçekleşmesi pek büyük rol oynamaz, yeter ki çocuk doğru dürüst eğitilebilsin. Bizim burada sözünü ettiğimiz, öğretim planı dışındaki eğitimdir kuşkusuz; ders konularının çocuğa öğretilmesi değil, eğitimin en önemli bölümünü oluşturan kişiliğin geliştirilmesidir. İster anne ve baba, ister öğretmen, her ikisi de çocuğun eğitilmesinde katkıda bulunmasına karşın - anne ve babalar okulda, öğretmen de evde yapılan hataları düzeltir-, bugün büyük kentlerde, ayrıca çağdaş toplumsal ve ekonomik koşullarda eğitsel sorumluluğun büyük bölümünün öğretmenlerce üstlenilmesinin zorunluğu yadsınamaz. Genellikle anne ve babalar yeni düşüncelere, çocuk eğitimine meslekleri gereği ilgi gösteren öğretmenler kadar açık değildir. Anne ve babanın işbirliğinden kuşkusuz asla vazgeçilmese de, bireysel psikoloji, yarının çocuklarının istenildiği gibi yetiştirilmesi

umudunu hepsinden çok okul ve öğretmenlerin değişmesine bağlamıştır.

Günümüzde öğretmen, eğitsel çalışmalarını sürdürürken ister istemez anne ve babayla bir çatışma durumuna sürüklenmektedir. Öğretmenin eğitsel çalışmalarının belli ölçüde anne ve babanın hatalarını düzeltmeye yönelik olması, ilgili çatışmayı daha da kaçınılmaz kılmaktadır. Öğretmenin yaptığı adeta anne ve babaya yöneltilen bir suçlama gibi gözükmekte, anne ve babalar da çokluk bunu böyle anlamaktadır. Bu durumda öğretmen, anne ve baba karşısında nasıl bir tutum takınacaktır. Aşağıdaki açıklamalar bu konuyla ilgili olup, anne ve babaya kuşkusuz psikolojik bir sorun gözüyle bakması gereken öğretmen açısından kaleme alınmıştır. Açıklamaları okuyan anne ve babalar sakın kızıp gücenmesinler; çünkü açıklamaların hepsi de öğretmenin kendileriyle hesaplaşması gerekip kitlesel bir fenomen oluşturan düşüncesiz anne ve babaları hedef tutmaktadır.

Çok öğretmen vardır ki, sorunlu çocuğun anne ve babasına yaklaşmanın çocuğun kendisine yaklaşmaktan daha büyük güçlükler doğurduğunu saptamıştır. Bu da, bize öğretmenin belli bir incelik duygusuyla davranması gerektiğini gösterir. Öğretmen, davranışında, çocukların sergilediği kötü özelliklerden anne ve babaların sorumlu tutulamayacağı görüşüne her zaman bağlı kalmalıdır. Anne ve baba bir kez deneyimli ve usta pedagoglar değildir, alışıldığı üzre geleneği kendilerine kılavuz edinir, onun belirlediği doğrultuda eğitsel çalışmalarını sürdürürler. Çocuklarının durumunun görüşülmesi için okula çağrıldılar mı, sanki mahkeme önüne çıkarılan suçlu kişiler gibi hissederler kendilerini. Anne ve babaların gerçekten içteki suçluluk bilincini ele veren böyle bir ruhsal hava içine girmesi, öğretmenin alabildiğine bir incelik ve sezgi gücüyle davranmasını zorunlu kılar.

Dolayısıyla, söz konusu durumlarda öğretmenin anne ve babayı dostane, yumuşak ve serbest bir konuşma atmosferi içine çekip alması, kendilerine yardım elini uzatmak isteyen bir kişi gibi karşılarına çıkması ve iyi niyetlerine bel bağladığını açığa vurması son derece arzu edilir bir şeydir.

Anne ve baba asla paylanıp suçlamalara konu edilmemeli, ortada haklı nedenler bulunsa bile böyle bir yola asla başvurulmamalıdır. Anne ve babayla bir çeşit andlaşma imzalar, davranışlarını değiştirip ilkelerimiz doğrultusunda ortak bir çalışmayı bizimle sürdürmeye kendilerini razı edebilirsek, bu bize daha çok şey sağlar. Şimdiye kadar çocukları karşısında takındıkları tutumun yanlış yönlerine dikkatlerini çekerek hiçbir şey ele geçiremeyiz. En iyisi onlara yeni davranış biçimlerini benimsetmektir. Yaptıkları falan ya da filan yanlışı yüzlerine vurmakla kendilerini kırıp gücendirir, ortak çalışma istemlerini felce uğratırız. Genellikle çocuğun davranışında bir kötüye gidiş öyle damdan düşer gibi gerçekleşmez; her zaman bir geçmişi vardır bunun. Çağrılan anne ve babalar, çocuklarını eğitirken önemli bir şeyi gözden kaçırdıkları inancıyla okula gelirler. Bizim de aynı düşünceyi paylaştığımız duygusunu asla kendilerinde uyandırmamamız gerekir; kesin buyruklar yağdırarak ve doğmatik bir üsluba başvurarak kendileriyle konuşmamalı, tavsiye ve önerilerimizi asla otoriter bir hava içinde sunmamalıyız. Konuşacağımız cümleler her vakit bir "belki", bir "olur ki", bir "bakarsınız", "bir de bu yolu deneseniz" gibi sözleri içermelidir. Hatanın nerede saklı yattığını ve nasıl giderileceğini kesinlikle bilsek bile, bundan anne ve babalara sanki kendilerini baskı altına almak istiyormuşuz gibi açık ve dolaysız söz etmemeliyiz. Her öğretmenin bu kadar incelik ve taktik duygusuna her zaman sahip olamayacağını, ilgili duyguyu akşamdan sabaha da edinemeyeceğini söylemeye bilmem gerek var mıdır. Benjamin Franklin'in kendi özyaşam öyküsünde benzeri

düşüncelerle karşılaşmamız ilginçtir. Şöyle yazar Franklin:

"Dostum bir kuaker'in,* genellikle bana kibirli biri gözüyle bakıldığını, kibrimin de konuşmamda sık sık kendini açığa vurduğunu, bir konuyu tartışırken haklı çıkmakla yetinmeyip despotça ve hayli kasılgan bir tavır takındığımı nazik bir şekilde açıklamasından ve verdiği çeşitli örneklerle beni buna inandırmasından sonra, söz konusu kötü huydan ve başkalarının önünde sergilediğim soytarılıktan kendimi gücüm yettiği kadar kurtarmayı kafama koydum ve alçakgönüllülüğü de geniş anlamıyla kattım listeme. İlgili erdeme gerçekten kavuşmada pek büyük bir başarı sağladığımı ileri süremeyeceğim; ancak dış görünüşle ilgili olarak bazı açıklamalarda bulunabilirim. Başkalarının duygularına doğrudan karşı çıkmaktan ve kendi duygularımı zorbaca geçerli kılmaktan el çekmeyi kural edinmiştim. Bizim çevrelerde egemen eski yasalara uyarak örneğin "elbette", "kuşkusuz" gibi kesin bir görüşü dile getiren sözcükler kullanmayı ya da böyle bir ifadeye başvurmayı yasakladım kendi kendime, onun yerine "sanırım", "korkarım", "falan ya da filan şeyi ben şöyle ya da böyle tasarlıyorum" ya da "falan ya da filan şey bana şu anda şöyle ya da böyle görünüyor" vb. gibi sözcük ve cümlelerle konuşmaya alıştım. Diyelim bir başkası benim yanlış bulduğum bir şeyi öne sürdü, hemen kaba bir biçimde karşı çıkarak ileri sürdüğü şeyin saçmalığını belirtmek zevkinden yoksun bıraktım kendimi; yanıt verirken, görüşünün belli durum ve koşullarda doğru sayılabileceği, ama ortadaki durumda bana arada bir ayrım var gibi göründüğünü ya da öyle geldiğini vb. belirterek başladım konuşmama. Davranışımdaki değişikliğin yararını da gördüm çok geçmeden; benim de katıldığım söyleşiler daha tatlı bir hava içinde geçmeye başlamıştı. Düşüncelerimi karşımdakilere aktarırken takındı-

**Kuaker: "Dostlar derneği" denilen protestan gelenekli bir din topluluğunun üyesi (Ç.N.).*

ğım alçakgönüllülük, onları bu düşünceleri benimsemeye daha istekli duruma sokuyor, daha az itirazlara yol açıyordu. Haksız olduğum zamanlar uğradığım aşağılanma eskisi gibi büyük değildi haklı çıktığım zamanlar ise, karşımdakilerin yanılgılarından vazgeçip bana katılmalarını daha kolay sağlayabiliyordum.

İçimdeki doğal eğilime karşı koyup başlangıçta zorlukla bağlı kalabildiğim bu davranış giderek bana o kadar kolay geldi ve öylesine bir alışkanlığa dönüştü ki, yaşamımın geri kalan elli yılında belki hiç kimse ağzımdan doğmatik bir söz çıktığını işitmemiştir. Dürüstlük ünüme yaraşır bir ifadeyle konuşursam diyebilirim ki, yeni kurumların oluşturulmasını ve eskilerin değiştirilmesini önerirken daha genç yaşta bu kadar büyük bir saygınlık ve ağırlığa, kamu kuruluşlarındaki üyeliğim sırasında ise bu kadar büyük bir nüfuza kavuşmamı, bende alışkanlık durumuna gelmiş ilgili tutuma borçluyum; çünkü iyi bir hatip sayılmazdım, asla cerbezeli biri değildim; sözcükleri duraksayarak seçer, düzgün konuşamazdım pek; öyleyken görüşlerimi genel olarak karşımdakilere kabul ettirebiliyordum.

Belki içimizdeki doğal tutkularımız arasında gurur kadar güçlükle altedileni yoktur gerçekte. İster gizle, ister boğuş, çökert yere, ister boğ at, öldürebildiğin kadar öldür kendisini, yine sürdürür yaşamını ve bir köşeden başını çıkarır, ben buradayım der sana; çünkü desem ki onu düpedüz altettim, belki alçakgönüllülüğümle bu gururlanışımda yine yaşayacaktır."

Orası öyle, yaşamın bütün durumları için geçerli sayılmayabilir bu sözler. Böyle olması da zaten ne beklenebilir, ne istenebilir. Ama Franklin'in sözleri, saldırgan itirazların ne denli olumsuz ve kısır nitelik taşıdığını göstermektedir. Yaşamda hiçbir ilke yoktur ki, her durumda geçerlik taşısın.

Her kural belli bir noktaya kadar gelir ve o noktada uygulanabilirliğini yitirir ansızın. Bazı durumlarda yerinde bir sözün söylenmesi tek doğru davranış biçimidir. Ama bir yanda öğretmenin, öbür yanda tasa içindeki anne ve babanın, şimdiye dek çocukları yüzünden pek çok kez onurları kırılmış ve bir kez daha onurlarının kırılmasını hazır bekleyen bu insanların bulunduğunu düşünür, ayrıca anne ve babanın yardım ve işbirliğinden yoksun hiçbir şey yapamayacağımızı dikkate alırsak, çocuğa yardım elini uzatabilmede tek akıllıca yolun Franklin'in davranışı olduğunu açıkça görebiliriz.

Haklılığımızı kanıtlamanın ya da üstünlüğümüzü sergilemenin hiçbir anlam taşımadığı, çocuğa yardım etmek istiyorsak yapacağımız tek şeyin izleyeceği yolu kendisine göstermek olduğu böylesi durumlarda kimi güçlüklerle karşılaşacağımız kuşkusuzdur. Pek çok anne ve baba vardır ki, başkalarından öneri ve tavsiye işitmek istemez, kendilerini ve çocuklarını öğretmenin böyle tatsız bir durumla karşı karşıya bırakmasını yadırgar ya da buna alınır, içerler ve düşmanca bir tutum takınırlar. Bu gibi anne ve babalar bir süre gözlerini yumup çocuklarının hatalarını görmezden gelmiş, gerçekler karşısında körler gibi davranmışlardır. Durum, tümüyle hoşa gidecek gibi değildir. Söz konusu anne ve babaların karşısına kaba ve enerjik bir tutumla çıkan bir öğretmenin, onları kendi tarafına çekemeyişinde ve dostluklarını kazanmasını sağlayacak tüm fırsatları kolaycacık elden çıkarmasında şaşılacak şey yoktur. Hatta pek çok anne ve baba daha da ileriye giderek öğretmeni öfkeden oluşan bir söz yağmuruna tutar, yanlarına yaklaşılmaz bir tavır takınırlar.

Böylesi durumlarda öğretmenin yapacağı en uygun şey, destek ve yardımlarını gereksindiğini kendilerine anlatması, onları yatıştırıp dostça ve ilgiyle konuşmalarını sağlamasıdır. Anne ve babaların, geçmişten aktarılagelmiş köhne yöntem-

lerin ağlarına çokluk yakalanmış olup bu ağlardan kendilerini kolay kurtaramadıkları unutulmamalıdır. Örneğin, bir baba on yıl önce sert söz ve asık suratla çocuğunun fena halde cesaretini kırmışsa, elbet on yıl sonra güler yüz ve sevecen bir ifadeyle onunla konuşması güçtür. Bu arada şunu da belirtelim ki, babasının kendisine karşı tutumunu tamamen değiştirmesi durumunda, çocuk böyle bir değişikliğin içtenliğine ilkin inanmayacaktır. Bunu, kendisini aldatmaya yönelik bir manevra olarak görecek, babasının davranışındaki değişikliğe ancak yavaş yavaş güven duyabilecektir. Söz konusu babalar arasında çok zekileri de vardır. Örneğin, bir yüksek okulun müdürü, sürekli eleştirip davranışına sürekli kusur bulduğu oğlunu nerdeyse tam bir felakete sürüklemiş, kendisiyle yaptığımız bir söyleşi sonunda davranışının ne kötü sonuçlara yol açtığını anlamıştı. Ne var ki eve gitmiş, oğluna yine zılgıtı vermiş, gerekli çabayı göstermediğini söyleyerek yine küplere binmişti. Oğlu ne zaman hoşlanmayacağı bir şey yapsa öfkesinden kudurmuş, insafsızca sözlerle veryansın etmişti. Kendisine pedagog gözüyle bakan bir adam ilgili davranışlarda bulunursa, doğmatik görüşlerle büyüyen ve çocuğa her hatası için bir kucak sopa çekmenin gereğine inanan anne ve babaların neler yapabileceğini tasarlamak güç değildir. Bu gibi anne ve babalarla konuşurken öğretmenin tüm diplomatik hünerlerden, aklına gelecek bütün usturuplu konuşma biçimlerinden yararlanması gerekir.

Dayak eşliğindeki çocuk eğitiminin halkın yoksul sınıflarında hayli yaygın olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla, yoksul kesimlerden gelip, öğretmeniyle kendi ıslahını konu alan bir söyleşiyi geride bırakmış çocuğun, eve dönünce ilgili söyleşinin devamı olarak anne ve babasından bir araba sopa yemesi, karşılaşılmayan şey değildir. Evde çocuklara karşı gösterdikleri düşüncesizce davranışla anne ve babaların eğit-

sel çabalarımızı pek sık boşa çıkardıklarını doğrusu üzüntüyle anımsatmak isteriz. Bu gibi durumlarda çocuk aynı hata için iki kez cezalandırılmış olmaktadır ki, biz doğrusu bir defasını bile fazla bulmaktayız.

Bazen bu çifte cezalandırmaların doğurduğu korkunç sonuçlar yabancımız değildir. Örneğin, eve kötü bir karne götürmesi gereken bir çocuğu ele alalım. Korkusundan karneyi evdekilere göstermeyi göze alamaz, söz konusu davranışından ötürü bu kez öğretmeninin kendisini cezalandıracağından korkarak okulu asar. Böyle yapmadı diyelim, anne ve babasının imzasını taklit eder. Bu gerçeklerin asla gözardı edilmemesi, ama hafife de alınmaması gerekir. Çocuğu çevresiyle ilişki içinde görmeli, kendi kendimize hep sormalıyız: Ben şimdi bu yolu izlersem ne olur acaba? Böyle bir davranış çocuğu nasıl etkiler? Davranışımın çocuğu olumlu yönde etkileyeceğini gösteren ne gibi kesin bir belirti vardır? Çocuk bir sıkıntıya katlanacak, onu sineye çekecek aşamaya ulaşmış mıdır ve bundan kendine bir ders çıkarabilir mi?

Çocukların ve büyüklerin güçlüklere değişik tepkiler gösterdiğini bilmekteyiz. Bir çocuğu yeniden eğitirken işe son derece dikkatle koyulmalı, yaşam üslubunu değiştirmeye kalkmadan önce beklenen sonuçlara ulaşacağımızdan kesinlikle emin olmalıyız. İhtiyatla ve nesnel bir yargıyla çocukları eğiten ya da yeni baştan eğiten kişi, çabalarının sonuçlarını büyük bir kesinlikle önceden söyleyebilecek durumdadır. Eğitsel çalışmalarda pratik ve cesaret, ayrıca koşullar nasıl olursa olsun her zaman bir yolu bulunup çocuğun yıkımdan korunabileceğine sarsılmaz güven şarttır. Her şeyden önce değerini zaman içinde kanıtlamış, uyulmasında asla geç kalınmış olmayacak eski bir kuralın kafaya sokulması gerekir ve bu kural da şudur: Her kim insan denen varlığı bir bütün olarak görür ve hastalık belirtilerine böyle bir bütünün parça-

ları gözüyle bakarsa, belirtileri tek tek bütünden çözüp alarak katı bir şemaya göre sağaltıma alışmış birinden, diyelim ev ödevlerini yapmadığını görerek çocuğun anne ve babasına hemen haber uçuran bir öğretmenden kat kat daha iyi çocuğu anlar ve ona yardım elini uzatabilir.

Öyle bir çağdan içeri ayak atıyoruz ki, çocuk eğitimi üstüne yeni düşünceler, yeni yöntemler ve yeni anlayış biçimleri çıkıyor önümüze. Bilim, görevini tamamlamış gelenek ve görenekleri kaldırıp bir kenara atıyor. Ele geçirilen bilgiler, öğretmene eskisinden büyük sorumluluk yüklüyor; ne var ki, yine bu bilgiler, çocukluğun sorunlarını öğretmenin önemli ölçüde daha iyi kavramasını sağlayıp kendisine emanet edilmiş çocuklara yardım konusunda onu çok daha zengin olanaklarla donatıyor. Kişiliğin bütünselliğinden koparılıp alınmış bir tek davranışın hiçbir önem ve anlam taşımayacağını, ancak bütünle ilişki içinde ele aldığımız zaman ilgili davranışı kavrayabileceğimizi hiçbir zaman unutmamalıyız.

EK 1:

SORUNLU ÇOCUKLARIN ANLAŞILMASI ve SAĞALTIMI AMACIYLA ULUSLARARASI BİREYSEL PSİKOLOGLAR DERNEĞİNCE (INTERNATIONAL SOCIETY OF INDIVIDUAL PSYCOLOGISTS) HAZIRLANAN SORU FORMU

1. Şikâyet konusu durumla ilk kez ne zaman karşılaşıldı? Hatalı davranışı ilk kez farkedildiğinde çocuk (ruhsal ya da başka bakımdan) ne durumda bulunuyordu?

Şu durumlar önemlidir: Çevre değişikliği, okula başlama, ailede doğum olayları, çocuğun kendinden büyük ya da küçük kız ve erkek kadeşlerinin varlığı, okuldaki başarısızlık, öğretmenin ya da okulun değişmesi, yeni dostluklar, çocuğun geçirdiği hastalıklar, anne ve babanın boşanması, tarafların yeniden evlenmesi, anne ve babanın ölümü.

2. Daha önce çocukta her hangi bir yaşta gerek ruhsal, gerek bedensel kimi tuhaflıklar, korku, dikkatsizlik, çekingenlik, sakarlık, haset, kıskançlık, yemek yemede, giyinmede, el yüz yıkama ya da yatağa yatmada başkalarına bağımlılık gibi durumlar kendini belli etti mi? Çocuk yalnızlıktan ya da karanlıktan korkar mıydı? Karşı cinsiyettekilere karşı nasıl bir tutum takınmaktadır? Cinsellik rolünün bilincinde midir? Kendini açığa vurmuş bi-

rincil, ikincil ya da üçüncül cinsellik belirtileri nelerdir? Üvey evlat mıdır? Yasadışı evlilikten doğmuş bir çocuk mudur? Evlatlık mıdır? Yetim midir? Evlatlık verildiği aile çocuğa nasıl davranmıştır? Çocukla onu evlatlık alan aile arasında hâlâ bir ilişki sürdürülmekte midir? Çocuk, gereken zamanda yürümesini ve konuşmasını öğrendi mi? Güçlük çekmeden mi başardı bunu? Diş çıkarması normal bir seyir izledi mi? Okumayı, yazmayı, resim yapmayı, şarkı söylemeyi ve yüzmeyi öğrenirken dikkate değer güçlüklerle karşılaştı mı? Baba, anne, nine, dede ya da mürebbiye arasında özellikle bağlandığı biri var mıdır?

Çocuğun çevresine karşı düşmanca duygular basleyip beslemediğini saptamak, aşağılık duygusunun kökenini ele geçirmek, ayrıca güçlüklerden kaçmak eğilimini kendisinde barındırıp barındırmadığını, bencillik ya da duyarlık gibi karakter özellikleri taşıyıp taşımadığını saptamak mutlaka zorunludur.

3. Çocuk ailesini pek üzüyor ve tasalandırıyor mu? En fazla neden ve kimden korkmaktadır? Geceleyin ansızın bir çığlıkla uyanıyor mu? Gece yatağını ıslatıyor mu? Kendinden güçsüz çocuklara karşı despotça mı davranıyor? Aynı davranışı kendinden güçlü çocuklara karşı da gösteriyor mu? Anne ve babanın yatağında yatmayı pek istiyor mu? Elinden iş gelmeyen beceriksiz biri midir? Raşitizm hastalığı geçirdi mi? Zekâ durumu nasıldır? Eğlence ya da alay konusu yapılmış mıdır çok? Saçı, giysisi, ayakkabısı vb. bakımından davranışında kendini beğenmişlik gibi bir özellik sezilmekte midir? Tırnaklarını kemiriyor ya da burnunu karıştırıyor mu? Yemek yiyişinde bir açgözlülük özelliği dikkati çekiyor mu?

Önde gelen bir pozisyonu ele geçirmek için başvurduğu atılganlığın derecesini saptamak, ayrıca karakterindeki bir dikbaşlılığın kendisini içtepilerine uyarak şu ya da bu davranışı sergilemekten alıkoyup koymadığını belirlemek, çocuk hakkında bize çok şey öğretecektir.

4. Çocuk kolaylıkla dost edinebilmekte midir? İnsan ve hayvanlara saygılı ve kollayıcı davranıyor mu, yoksa onlara rahatsızlık veriyor, eziyet mi ediyor? Koleksiyon yapmaya karşı tutku derecesinde bir merak besliyor mu? Cimrilik ve açgözlülük bakımından nasıl biridir? Önderlik peşinde koşmak gibi bir özelliği var mıdır? Kendini başkalarından soyutlama eğilimi gösteriyor mu?

İlgili sorular, çocuğun toplumsallık ya da yılgınlık derecesini saptamaya yöneliktir.

5. Önceki sorular dikkate alındığında çocuğun şimdi içinde bulunduğu durum nasıldır? Okulda nasıl davranmaktadır? Okula severek mi gidiyor? Okula geç kalmamaya dikkat eden biri midir? Okula gideceği zaman telaşlı mıdır? Kitaplarını, defterlerini, çantasını kaybeder mi? Yazılı ya da sözlü yoklamalardan önce heyecanlanır mı? Ev ödevlerini yapmayı unutur ya da yapmaya yanaşmazlık eder mi? Boş yere zaman öldürür mü? Tembel biri midir? Dikkatini gereği gibi toparlayamaz mı? Sınıfta huzuru bozar mı? Öğretmenine karşı nasıl bir tutum takınmaktadır? Öğretmenine karşı davranışı eleştirici, küstah ya da umursamaz mıdır? Ödevlerini yaparken başkalarından yardım ister mi, yoksa başkalarının kendisine yardım önerisinde bulunmasını mı bekler? Beden eğitimi ve sporda hırslı mıdır? Kendisine kısmen ya da tümüyle yeteneksiz gözle bakan biri midir? Çok okur mu? Ne tür şeyler okumayı sever?

Bunlar da çocuğun ne ölçüde okula hazırlandığını, "okul deneyiminin sonucunu" ve çocuğun güçlükler karşısında takındığı tutumu saptamamıza yardım edecek sorulardır.

6. Evdeki koşullara ilişkin olarak elde edilecek doğru bilgiler? Ailede geçirilen hastalıklar? Alkolizm? Suça yönelik eğilimler? Nevrozlar? Geri zekâlılık? Frengi? Sara? Yaşam düzeyi? Ailede ölüm olayları ve bu olaylar sırasında çocuğun yaşı? Çocuk yetim midir? Aile de kimin sözü geçmektedir? Çocuk evde sürekli kusur bulmalar ve bilgiçlik taslamaların eşliğinde sert bir eğitim mi görmüştür, yoksa yumuşak ve hoşgörülü bir eğitimden mi geçirilmiştir? Evde karşı karşıya kaldığı etkiler, çocuğa yaşam korkusunu aşılayacak türde midir? Çocuğun denetim ve gözetimi ne durumdadır?

Aile çevresindeki tutum ve davranışına dayanarak, çocuğun edindiği izlenimler konusunda bir yargıya varabilir ve onları değerlendirebiliriz.

7. Çocuğun aile kompozisyonu içindeki yeri? Çocuklardan en büyüğü mü, yoksa en küçüğü müdür? Tek çocuk mudur? Tek oğlan ya da tek kız mıdır? Öbür kardeşlerle arasında bir rekabet durumu var mıdır? Sık sık bağırıp çağırır, kötü kötü güler, başkalarını küçük düşürecek böyle bir eğilimi açığa vurur mu?

Yukarıdaki sorular çocuğun karakterinin belirlenmesi bakımından önemlidir, çocuğun başkalarına karşı tutumunu açıklığa kavuşturur.

8. Çocuk, bir meslek seçimiyle ilgili düşünceler geçirmiş midir kafasından? Evlenme konusunda ne düşünmektedir? Ailedeki öbür bireylerin işleri güçleri nelerdir? Anne ve babanın evliliği ne durumdadır?

Bu soruların yardımıyla, çocuğun geleceğe cesaret ve güvenle bakıp bakmadığını saptarız.

9. Çocuğun en sevdiği oyunlar, en sevdiği anlatılar, tarih ve edebiyatta en sevdiği kişiler hangileridir? Başka çocuklara oyunlarını zehir etmek gibi bir eğilimi içinde taşır mı? Hayaller kurar mı sık sık? Serinkanlı düşünen biri midir? Gündüz düşlerine dalar mı çok?

Bu sorular, çocuğun yaşamda bir kahraman rolü oynamaya eğilim gösterip göstermediğini anlamamızı sağlar. Çocuktaki böyle bir eğilime karşıt tutum, yılgınlık belirtisi olarak değerlendirilebilir.

10. İlk anılar? Uçmaları, düşmeleri, bayılmaları, trenlere vaktinde yetişememeleri konu alan etkileyici ya da sık sık yinelenen düşler? Kâbuslar?

Bu sorular yardımıyla, çocuğun çokluk kendisini başkalarından soyutlama eğilimini gösterdiğini, kendini dikkatli olmaya uyardığını, haris karakter özellikleri taşıdığını, belli kişilere, taşra yaşamına vb. özellikle yakınlık duyduğunu saptarız.

11. Çocuk ne bakımdan cesareti kırılmış, yılgınlığa uğratılmıştır? Kendini gerekli ilgiden yoksun bırakılmış mı hissetmektedir? Sevgi ve övgülere doğru dürüst tepki gösteriyor mu? Kafasında batıl düşüncelere yer vermekte midir? Güçlüklerden kaçıyor mu? Çeşitli konulara el atan, ama çok geçmeden bunlardan yine yüz çeviren biri midir? Geleceği konusunda bir belirsizlik içinde mi yaşamaktadır? Kalıtımın olumsuz etkilerine inanıyor mu? Çevresindeki insanlar sistematik olarak çocuğun cesaretini kırmış mıdır? Geleceğe kötümserlikle bakan bir çocuk mudur?

Bu sorulara alacağımız yanıtlar, çocuğun özgüvenini kaybe-

dip kaybetmediğini ve yanlış bir yolda bulunup bulunmadığını saptamamıza olanak verir.

12. Çocukta daha başka çirkin davranışlar ve kötü alışkanlıklar göze çarpmakta mıdır? Örneğin suratını ekşitme, bön, çocuksu ve komik bir poz takınma gibi huyları var mıdır?

Böylesi durumlarda çocukta silik bir şekilde kendini açığa vuran cesaret, dikkati üzerine çekme amacına yöneliktir.

13. Çocukta konuşma bozuklukları var mıdır? Çirkin bir çocuk mudur? At ayaklı (Per equinus) biri midir? Dışa ya da içe çarpık bacaklı mıdır? Çarpık vücutlu mudur? Anormal derecede şişman ya da uzun boylu biri midir? Vücudunda tenasüp kusurları var mıdır? Göz ya da kulaklarında bünyesel kusurlar bulunmakta mıdır? Zekâ gelişimi geri kalmış bir çocuk mudur? Solak mıdır? Gece uyurken horlar mı? Alışılmışın üzerinde yakışıklı mıdır?

Bunlar, çocuğun aşırı değer verdiği ve moralini sürekli bozan olumsuz özelliklerdir. Yakışıklı çocuklarda sık sık bir gelişim hatasıyla karşılaşırız. Böylesi çocuklar, diledikleri her şeyi hiç zora koşmaksızın ele geçirmeleri gerekiyormuş gibi bir düşünceye kafalarında yer verirler. Yaşama hazırlanmalarını sağlayacak yeterli fırsatı ele geçiremezler.

14. Okul, çalışma ve yaşama için gerekli yetenekle donatılmadığından çocuk sık sık söz açmakta mıdır? Kafasından intihar düşünceleri geçiriyor mu? Hatalarıyla karşılaştığı güçlükler arası da zamansal bir bağıntı var mıdır? Bir başarıyı gözünde fazla büyütür mü? Yumuşak başlı mıdır, yobaz mıdır, bozguncu mudur?

Bu sorulara verilecek yanıtlara bakarak, çocukta varolabile-

cek alabildiğine büyük çapta bir yılgınlığın dışavurumlarını yakalarız. Karşılaştığı güçlüklerden çocuğun yakasını sıyırmak için çaba harcayıp bir başarı elde edemediği durumlarda ortaya çıkan bir yılgınlıktır bu. Çocuğun başarısızlığı, biraz çabalarının amaca elverişli nitelik taşımayışından, biraz da kendisiyle ilişki içindeki kişilerin ona karşı yeterli anlayışı göstermemelerinden kaynaklanır. Ne var ki, çocuk, kendisindeki eğilimlere şu ya da bu şekilde, şu ya da bu yerde doyum sağlamak zorundadır; dolayısıyla, daha rahat davranabileceği bir yer arar kedine, "savaş alanının kenarında" bir yer bulmaya çalışır.

15. Çocuğun başarılı olduğu etkinlikleri saptayınız. Bu gibi "başarılı çalışmalar" bizim için değerli ipuçlarıdır; çünkü çocuktaki eğilim ve hazırlıkların, onun izlediğinden değişik bir yöne yönelik olması pekâlâ mümkündür.

Değişmeyecek bir dizi halinde ya da rutin tarzda hazırlanmaması gereken yukarıdaki sorulara verilecek yanıtlardan, belli bir çocuk üstüne doğru dürüst bir bilgi edinebiliriz. Bu da bize çocuğun hatalarının, tüm bağışlanmazlıklarına karşın akıl almaz ve anlaşılmaz şeyler sayılmayacağını gösterir. Belirlenecek hataların her zaman sabırlı, sakin ve yumuşak biçimde, herhangi bir tehdit ve gözdağına başvurulmaksızın velilere açıklanması gerekir.

Ek 2:
AÇIKLAMALARLA BEŞ VAKA

I (15 yaşındaki bir oğlan söz dinlemiyor)

15 yaşında bir oğlan, hayli çaba harcayarak kendilerine az buçuk rahat bir yaşam olanağı sağlamış bir anne ve babanın tek çocuğudur. Anne ve baba, oğullarının beden sağlığı için gereken her şeyi yapmaya özen göstermiştir. İlk yaşlarda oğlan mutludur, sağlıklı büyür. Annesi iyi bir kadındır; tek kusuru varsa, gözlerinden pek çabuk yaşlar akıtır. Oğlandan söz açarken zahmet çeker, konuşmasına sık sık ara verir. Oğlanın babasını tanımıyoruz; ama annenin söylediğine bakılırsa dürüst ve enerjik bir adam, ailesine sevgiyle bağlı, özgüven duygusu hayli güçlü biridir. Oğlanın henüz pek küçük yaşta söz dinlememeye başladığını gören baba, şöyle demiştir kendi kendine: "Olacak şey mi! İnatçılığından vazgeçirmeliyim şunu!" İnatçılığından vazgeçirmek deyince babanın kafasında tasarladığı şey, oğlanı iyi bir dayaktan geçirmek, öğüt vermeler falanla oyalanmayarak bir kabahatini gördü mü hemen sopayı kapmaktır. Oğlan, çok küçük yaşta isyankârlığını, evin efendisi rolünü oynamak isteyerek açığa vurmuştur; bu da şımartılıp nazlı büyütülen tek çocukların kendilerini kaptırdığı bir istektir. Oğlan, daha erken yaşta belirgin bir dikbaşlılık eğilimini içinde taşımış, babasının ceza-

landıran elini üzerinde hissetmeden söylenileni yapmamayı huy edinmiştir.

Burada bir an durup, çocuğun ileride dikkati çekecek ne gibi bir karakter özelliğini geliştireceği sorusunu kendimize yöneltirsek, buna vereceğimiz yanıt ancak şu olabilir: "Yalan söylemek". Babasının cezalandıran elinden kendini kurtarmak için, çocuk ileride yalan söyleyecektir. Gerçekten de annenin bize başvurmasına yol açan asıl neden, oğlanın yalan söylemesidir. Oğlan, bugün on beş yaşında bulunuyor; bir şey dediği zaman yalan mı, yoksa doğru mu konuştuğunu anne ve baba bir türlü kestirememektedir. Biraz deştiğimiz zaman öğreniyoruz ki, oğlan bir süre rahip okulunda okumuş, buradaki öğretmenler de aynı şekilde onun dikbaşlılığından ve dersin huzurunu bozduğundan yakınmıştır. Örneğin, kendisine sorulmamış bir soruyu yüksek sesle yanıtlıyor ya da dersi kesintiye uğratmak için öğretmene bir soru yöneltiyor, olmazsa bağıra çağıra sınıftaki arkadaşlarından biriyle konuşuyormuş. Ev ödevlerini okunmaz bir yazıyla yazıyormuş, üstelik solakmış. Sonunda aşırı davranışlarında hiç sınır tanımaz olmuş, babasının kendisini cezalandıracağından korktuğu için günden güne daha çok yalana dolana başvurarak canını kurtarmaya çalışmış. Anne ve baba ilkin çocuğu okuldan almayı düşünmemiş, ama öğretmenlerin oğlanın adam olmayacağı görüşüne varmaları üzerine ister istemez okuldan almak zorunda kalmışlar.

Oğlan hareketli ve enerjik bir izlenim bırakıyor üzerimizde; zekî biri sayılacağını da öğretmenlerinden hiç biri yadsımıyor. İlkokulu bitirdikten sonra ortaokulun giriş sınavından geçmiş, dışarıda bekleyen annesine sınavı başardığını söylemiştir. Bütün aile bundan mutluluk duymuş, yaz tatilini geçirmek üzere hep beraber kalkıp sayfiyeye gitmişlerdir. Burada oğlan ikide bir gideceği okulun sözünü etmiştir. Derken

okul açılmış, oğlan çantasını sırtlayıp her sabah okulun yolunu tutmuş, öğleyin eve gelip yemeğini yemiştir. Ne var ki, günlerden bir gün öğle yemeğinden sonra oğluna biraz yol arkadaşlığı yapmak isteyen anne, caddeden tam karşıya geçerlerken bir adamın şöyle dediğini işitmiştir: "Bana bu sabah istasyona nereden gidileceğini gösterdi bu delikanlı." Annesi de oğlana dönerek adamın ne demek istediğini, yoksa o sabah okulu astığını mı sormuş, oğlan da o gün okulun saat onda bittiğini, daha sonra adamla istasyona gittiklerini söylemiştir. Oğlanın açıklamasını yeterli görmeyen anne daha sonra kocasıyla bu kuşkulu durum üzerinde konuşmuş, kocası da ertesi sabah okula kadar oğlanla gitmeye karar vermiştir. Ertesi gün yolda oğlanı sıkı bir sorguya çeken baba, onun başardığını söylediği sınavı başaramadığını, o zamana kadar okulun kapısından da asla içeri ayak atmadığını ve bütün zamanı sokaklarda serseri serseri dolaşarak geçirdiğini öğrenmiştir.

Derken anne ve baba oğlana bir öğretmen tutmuşlar; oğlan da giriş sınavını vererek okula kabul edilmiştir. Ne var ki, davranışlarında bir düzelme görülmemiş, derslerde yine huzuru bozmaya devam etmiş ve günün birinde hırsızlığa kalkarak annesinden ufak miktarda para aşırmıştır. İlkin bu işi kendisinin yaptığını inatla yadsımış, ama gözü polisle korkutulunca çaresiz itiraf etmiştir. Bunun üzerine oğlan tam anlamıyla ihmal edilmiş, daha önce onu söz dinler duruma getirmeyi kafasına koyan baba kendisinden yüz çevirmiş, oğlana dünyada adam olmaz bir gözle bakmaya başlamıştır. Bundan böyle oğlan yalnızlığa itilmiş, kendisiyle konuşulmamış ya da kendisine hiç ilgi gösterilmemiştir. Anne ve babanın söylediklerine bakılırsa, oğlanı artık dövmeye de kalkmıyorlarmış. "Şikâyet konusu durum ne zamandan beri vardır?" sorusunu anne şöyle yanıtladı: "Doğduğundan beri." İl-

gili soruya böyle bir yanıt aldık mı, annenin, oğlanın kötü davranışının doğumsal nitelik taşıdığını ima etmek istediğini düşünürüz; çünkü anne ve baba oğlanı yola getirmek için ellerinden geleni yapmış, ama tüm emekleri boşa gitmiştir.

Bebekken huysuz mu huysuz bir çocuktu, gece gündüz bağırıp dururdu hep, ama hangi hekime gösterdikse gayet normal ve sağlıklı bir çocuk olduğunu söyledi.

Durum olduğundan da basit görünüyor. Bir kez süt çocuklarının bağırmalarında olağanüstü bir taraf yoktur. Özellikle çocuğun ailede tek çocuk olup annenin de henüz hiç bir deneyime sahip bulunmaması durumunda söz konusu bağırmaların pek çok nedeni vardır. Süt çocukları genellikle altlarını ıslattıkları zaman bağırır, bu da ilk çocuk annelerinin kimi zaman gözünden kaçan bir durumdur. Bebek bağırdığı zaman anne ne yapmıştır? Onu kucağına alıp sallamış, kendisine emeceği bir şey vermiştir. Oysa yapması gereken, çocuğun bağırmasının gerçek nedenini saptamak, rahat etmesi için uygun önlemleri almaktı. O zaman çocuğun ağlaması kesilecek ve şimdi geçmişinde bu kadar kara leke yer almayacaktı.

Annesinin açıkladığına göre, oğlan normal yaşta konuşmasını ve yürümesini öğrenmiş, diş çıkarma konusunda da herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştı. Oğlanın, oyuncaklarını kısa süre sonra kırıp dökme gibi bir huyu vardı. Çocuklarda sık karşılaşılan böylesi durumlar onların ille de kötü karakter sahibi olduğunu göstermez. Annenin şu sözü ilginçtir: "Uzun süre bir şeyle oyalanmasını sağlamak imkânsızdı." Burada bir annenin çocuğunu tek başına oynamaya nasıl alıştıracağı sorusunu ortaya atmak gerekiyor. Bunu gerçekleştirebilmenin tek yolu vardır: Büyükler tarafından sürekli kesintiye uğratılmadan çocuğun bir şeyle oyalanmasına fır-

sat vermek. Bizdeki kuşkuya göre, oğlanın annesi bunu yapmamıştır. Annenin çeşitli sözleri, oğlanın annesini çok uğraştırdığı, annesini hiç yanından ayırmak istemediği vb. yolundaki tahminimizi haklı çıkarmaktadır. Bunlar da çocuğun, annesinin kendisini şımartmasını sağlama yolundaki ilk çabalarıdır; ruh defterine düşülen ilk kayıtlardır adeta.

Oğlumuzu hiç yalnız bırakmadık.

Anne bunu besbelli kendisini savunmak için söylemişti.

Hiç yalnız kalmadı şimdiye kadar; hatta bugün bile yalnız bırakılsın, bir saat bile yalnız kalsın istemez. Akşamleyin de hiç yalnız değil, hatta gece saatlerinde bile asla yalnız koymadık kendisini.

Bu sözler anneyle oğlan arasında çok sıkı bir bağın varlığını, oğlanın her vakit annesine sırtını dayayabildiğini kanıtlamaktadır.

Hiç korkmadı şimdiye kadar, bugün de korku nedir bilmez.

Annenin bu sözü, psikolojik sağduyuya bir aykırılığı içermekte, çünkü bizim bireysel psikolojinin araştırmalarının verileriyle bağdaşmamaktadır. Ne var ki, daha bir dikkatle gözden geçirdiğimizde, bu korku nedir bilmezliğin nedenini anlamakta güçlük çekmeyiz: Oğlan şimdiye kadar hiç yalnız bırakılmamış, yani hiç bir zaman korkması gerekmemiştir; çünkü bu gibi çocuklar için korku, çevresindekileri yanlarında kalmaya zorlamada başvurulan bir araçtır. Dolayısıyla, oğlanın korkması için bir neden hiçbir vakit varolmamıştır; ama yalnız bırakılsaydı, böyle bir duygu kuşkusuz hemen uyanacaktı içinde.

Babasının kamış bastonundan ödü kopardı. Yani hiç korkmadı da dememek gerekir sanırım? Yediği bir ara-

ba sopayı göz açıp kapamadan unutur, hemen yine neşelenip yüzü gülerdi; çok fena dövülse bile böyle davranırdı hep.

Annenin sözleri bize ortada talihsiz bir karşıtlığın varlığını göstermektedir: Anne, oğlanın her dediğini yapan uysal biridir; oysa baba serttir, annenin yumuşaklığının acısını çıkarmak isteğiyle davranır. Babanın sertlik ve hoyratlığı, oğlanı yavaş yavaş annesinden tarafa iter. Yani oğlan kendisinden yüz bulduğu, dilediği şeyi karşılığında pek bir şey ödemeden zahmetsizce koparıp aldığı kişiye yönelir.

Altı yaşında çocuk rahip okuluna yollanır, din adamlarının denetim ve gözetimine terkedilir. O tarihten başlayarak da hareketliliğinden, rahat duramayışından ve dikkatsizliğinden yakınmalar başlar. Derslerdeki başarısızlığından ötürü paylanıp azarlanır. Ama en çok rahat duramamasıyla göze batar. Dikkati kendi üzerine çekmek isteyen bir çocuğun amacına ulaşmasında rahat durmamaktan daha iyi bir yöntem düşünülebilir mi? Oğlan, başkaları tarafından hep farkedilmek istiyordu. Annesinin dikkatini üzerine çekmeyi huy edinmişti, şimdi de geniş okul çevresinde karşılaştığı yeni kişilerin dikkatini çekmeyi amaçlamaktaydı.

Çocuğun gerçek niyetini anlamayan öğretmen, uslu durmasını sağlamak için onu derse kaldırır kasten, dersi bilmeyince bir güzel paylar ya da bir ihtar verir, bu da tam çocuğun aradığı şeydir. Öğretmenin dikkatini üzerine çekmesine karşılık oğlanın ödediği ücret yüksektir, ama buna alışıktır kendisi. Evde yeterince sopa yemiş, uslanmamıştır. Okulun doğrusu daha hafif cezalarıyla eski yolundan döneceğini bekleyebilir miyiz? Hiç de ihtimal verilecek bir şey değildir bu. Okula gitmeyi kabullenmesine karşılık, oğlan herkesin kendisiyle ilgilenmesini beklemiştir.

Anne ve baba, oğlanın davranışını düzeltmek için ısrarla onun dikkatini çeker, bütün sınıfın çıkarı için herkesin sınıfta rahat durmasının gereğini belirtirler. Bu gibi zamanı geçmiş uyarmalara bakınca, anne ve babanın sağduyu sahibi olduğundan kuşkulanmamak elde değildir. Neyin doğru, neyin yanlış sayılacağının oğlan da büyükler kadar bilincindedir. Ne var ki, kendisini fazlasıyla meşgul eden bir başka sorun vardır ortada. Başkaları tarafından farkına varılmak ister; oysa rahat durmak, yaramazlık yapmamakla okuldakilerin dikkatini üzerine çekmesi düşünülemez. Gayret gösterip sıkı bir çalışmayı sürdürerek çevresindekilerin ilgisini kazanmak da kolay değildir. Bir kez oğlanın kendisi için nasıl bir amaç belirlediğini iyice anladık mı, davranışı bizim için bilmece niteliği taşımaktan çıkar artık. Babasının elinde bastonla çıkageldiğini gören oğlanın bir süre rahat durmasında anlaşılmayacak taraf yoktur. Ne var ki, annenin açıklamalarına bakılırsa, baba evden gider gitmez oğlan yine huysuzluğu ele alır. Yediği sopalara ve uğradığı cezalara, ileri harekâtını geçici süre engelleyen, ama bunu sürekli durdurma gücünü gösteremeyen kısa epizodlar gözüyle bakar yalnız.

Tezcanlılığı, her türlü kısıtlama ve sınırlandırmayı aşıp geçer her vakit.

Dikkati üzerine çekmek isteyen çocuklar, bunun için besbelli tezcanlı olmak zorundadır. Genelde tezcanlılık diye nitelenen şey, bildiğimiz gibi, bir kimsenin ödevlerini uygun biçimde yapmasını sağlayan bir ritim ve amaca yönelik bir devinim biçimidir. Örneğin, bir divana rahatça uzanıp yatmak isteyen kimsenin, kendisinde böyle bir tezcanlılık özelliğini geliştirmesine gerek yoktur. Tezcanlılık, bir kimsenin kafasında gizli bir niyet beslediği kuşkusunu insanda uyandıran bir belirtidir. Bizim oğlanın ise göze çarpmak, kendini ön plana çıkarmak istediğini gösterir.

Evden akla gelmedik şeyleri alıp okula götürmeyi, onları para karşılığında elden çıkarmayı, parayla da arkadaşlarına ikramlarda bulunmayı huy edinmişti. Derken evdekiler işin farkına varmış, her sabah okula gitmek için evden çıkmadan oğlanın üzerini aramaya başlamıştı. En sonunda oğlan söz konusu huyundan vazgeçmiş, sınıfta şaklabanlık yapmak, derste huzuru bozmakla yetinmişti. Davranışında ilgili değişikliği sağlayan da, babasının kendisini sert şekilde cezalandırması olmuştu.

Burada daha önce söylediklerimiz doğrulanmaktadır. Başkaları tarafından takdir edilmek ve dikkate alınmak için uğraşan oğlan, doğallıkla birtakım engellere toslamış ve bunların ayrımına varmıştır. Beri yandan, oğlanın solaklığını aklımıza getirirsek, ruhunda neler geçtiğini daha iyi görebilir, şöyle bir sonuca varabiliriz: Oğlan güçlüklerden kaçmak istemekle birlikte, kendisini hep güçlüklerle yüz yüze getirecek bir yol izlemekteydi; güçlüklerle karşılaşınca da bunların üstesinden gelecek güveni kendinde bulamıyordu. Ne var ki, özgüveni azaldıkça ilgi gösterilmeyi hakettiğini başkaları önünde o kadar daha belirgin açığa vurmak istiyordu. Bu amaçla çeşitli densizliklere kalkışmaktan bir türlü vazgeçememiş, sonunda davranışına daha fazla göz yumamayan okul yönetimince okuldan atılmıştı. Bir haylazın sınıftaki öbür öğrencilerin çalışmalarını aksatmasını okulun hoşgörüyle karşılayamayacağı görüşü benimsenir ve haklı nedenlere dayandırılabilecek böyle bir görüşten yola çıkılırsa, haylaz öğrenciyi okuldan uzaklaştırmaktan başka yapılacak şey kalmaz elbet. Ne var ki, eğitimin amacının eğitilecek kişilerin hata ve yetersizliklerini düzeltmek olduğu görüşündeysek, okuldan kovmayı uygun bir yöntem sayamayız. Okuldan uzaklaştırılacak böyle bir çocuk, evde annesinin ilgisini daha kolay kazanır, beri yandan okula gitme zahmetinden de kurtulur.

Yeri gelmişken şunu da ekleyelim ki, oğlan bir öğretmenin salık vermesi üzerine okul tatilinde bir yurda yollanmış, okuldakinden daha sıkı bir gözetim altında tutulmuş, ama söz konusu girişim de fiyaskoyla sonuçlanmıştır. Çocuğun gözetiminden kuşkusuz ilk planda yine evdekiler sorumluydu. Her pazar oğlan eve geliyordu ve bundan pek hoşlanmaktaydı. Ama eve gitmesine izin verilmediği zamanlar da suratını astığı yoktu. Nedeni de anlaşılmayacak gibi değildi, kendisine büyük adam süsü vermek, başkaları tarafından böyle bir gözle görülmek istiyordu. Yediği sopalar yüzünden ortalığı ayağa kaldırmıyor, dişini sıkarak kendini tutuyor, ne kadar canı acısa, ne kötü durumlara girse yine de ağlamıyor, erkekliğe sığmayacak davranışlardan kaçıyordu.

Okuldan aldığı karneler için asla pek kötü denemezdi; eve gelen öğretmenlerden özel ders aldı hep.

Bu açıklamadan oğlanın bağımsız olmadığı sonucunu çıkarıyoruz. Öğretmen oğlanın derslerinde çok daha başarılı olacağını belirtiyor. Biraz daha sakin davranabilse, oğlanın derslerinde başarı sağlayabileceği görüşünü paylaşıyoruz; çünkü geri zekâlılar dışında bütün çocuklar derslerde başarı sağlayabilir.

Resim yapma yeteneği yok.

Bu, önemli bir noktadır bizim için; çünkü ilgili söze dayanarak çocuğun sağ elinin beceriksizliğini henüz büsbütün yenemediğini tahmin edebiliriz.

Beden eğitminde sınıfının en iyilerinden; yüzmeyi çarçabuk öğrendi, gözü hiç bir tehlikeden yılmıyor.

Bu da bize gösteriyor ki, oğlan henüz tümüyle cesaretini yitirmiş değil, cesaretini önemsiz şeylerde kullanıyor, kendisine kolay gelen, başarı kazanacağına kesinlikle güvendiği alanlarda harcıyor.

Çekingenlik nedir bilmez, ister evin yöneticisi, ister okulun müdürü olsun, herkesin yüzüne karşı ne düşündüğünü saklamadan söyler, oysa acele etmemesi, düşündüğünü ölçüp tartması kendisine sık sık tembihlenmiştir.

Buradan da öğreniyoruz ki, oğlan falan ya da filan şeyi yapmasının yasaklanmasına aldırmıyor; dolayısıyla, çekingenlik nedir bilmeyişini cesaret sahibi biri olduğunun kanıtı sayamıyoruz. Pek çok çocuğun kendileriyle öğretmenleri ve okul yöneticileri arasındaki uzaklığın pekâlâ ayrımına vardığını bilmekteyiz. Bizim oğlan babasından dayak yemekten hiç korkmadığına göre müdüründen de korku duymamakta, büyüklük taslamak için arsızca konuşmalara yeltenmekte, bu yoldan da gerçekten amacına ulaşmaktadır.

Oğlan mı, kız mı olduğunu kesinlikle bildiği yok, ama sık sık kız olmak istemediğini söylüyor.

Oğlanın kendi cinsiyeti konusunda ne düşündüğünü ele verecek kesin ipuçları bulunmuyor, ama kötü karakterli böylesi çocuklarda rastladığımız bir eğilim vardır, kızlara değersiz gözle bakar, onları küçümseyerek bir üstünlük duygusuna kavuşmayı amaçlarlar.

Doğru dürüst bir arkadaşı yok.

Bunu da anlayabiliyoruz, çünkü başka çocuklar önderliği kendisine bırakmayı her zaman istemez.

Anne ve babası kendisini cinsel konularda henüz aydınlatmış değil. Davranışları, başkalarına söz geçirme arzusunun dışavurumu niteliğini taşıyor hep.

Bizim kendisi hakkında hayli zahmetle bir araya toplamaya çalıştığımız tüm gerçekleri oğlan biliyor. Yani ne istediğinin farkında pekâlâ; ama bilinçsiz amacıyla davranışları arasındaki ilişkinin ayrımına vardığı söylenemez. İçindeki güçlü

egemenlik tutkusunun ne boyutlarından, ne kökeninden haberi vardır. Egemen olmayı amaçlıyor, çünkü babasının evde egemen olduğunu görüyor, egemen olmayı istediği ölçüde güçsüzleşiyor, çünkü başkalarından destek görmesi gerekiyor çaresiz, başkalarına bağımlı duruma geliyor; oysa kendisine örnek seçtiği babası, başkalarından bağımsızlık içinde sürdürüyor egemenliğini. Başka bir deyişle, oğlanın açgözlülüğü, güçsüzlüğünü besleyen bir kaynak rolünü oynuyor.

Hep kavga gürültü çıkarsın diye bakıyor, karşısındakiler kendisinden güçlü de olsalar böyle bir yola sapmaktan geri kalmıyor.

Bu güçlü insanlar, ödevlerini gereğinden çok ciddiye aldıkları için, aslında daha güçsüz kişilerdir. Ancak arsızca davranışlara sapması oğlana bir güven duygusu sağlıyor. Sonunda kendisini küstahlığından kurtarmak kolay olmayacaktır, çünkü bir şeyler öğrenebilecek yetenekte biri sayılacağından kuşku duyuyor; dolayısıyla, küstahlık ve pervasızlığının gerisinde saklanacaktır çaresiz.

Bencil değil, cömert bir çocuk.

Buna iyi bir insan olmanın belirtisi diye bakıldığı zaman, oğlanın karakterindeki öbür özelliklerle bağlantı kurmak güçleşecektir. Eli açık davranmanın, üstünlük duygusunu açığa vurma yollarından biri sayılacağını bilmekteyiz. Önemli olan, bonkörlük özelliğinin güç ve otoriteye kavuşma özelliğiyle nasıl bağdaştığını bilmektir. El açıklığı, oğlana kişisel bir yükselme duygusu sağlamaktadır. El açıklığına başvurarak çalım satma numarasını, belki oğlan babasından öğrenmiştir.

Hâlâ bir sürü densizlikte bulunup duruyor. En başta korktuğu kişi babası, sonra da annesi. İstenilen saatte

yataktan kalkmaya hazır; ayrıca, pek kendini beğenmiş ya da pek kasılan biri değil.

Açıklamanın son bölümü, oğlanın dışa karşı kendini beğenmişliği için doğrudur; ama içten içe kendini beğenmişliği olağanüstü derecede büyüktür.

Eskiden burnunu karıştırırdı, bu huyundan vazgeçti. İnatçı bir çocuk; yemeği seçer, sebze ve yağ istemez hiç. Asla ayrı baş çeken biri değil; başkalarıyla bir arada olmaktan hoşlanıyor, ama bütün yaptıklarına ses çıkarmayan çocukları arkadaş seçiyor hep, hayvanları ve çiçekleri seviyor.

Hayvan sevgisinin gerisinde her zaman bir üstünlük eğilimi, dediğini yaptırma istemi, egemenlik tutkusu saklı yatar. Böyle bir sevgi asla hor görülmez, çünkü dünyadaki tüm nesnelerle bir birlik ve beraberlik içinde yaşamayı amaçlar. Ne var ki, bizim oğlanda durum farklıdır; hayvan sevgisi egemen olmak yolunda duyulan güçlü isteğin dışavurumudur, annenin başına yeni bir iş daha sarmak gibi bir amacı ele verir.

Önder rolünü oynamaya karşı güçlü bir istek duyuyordu, ama düşünsel alanda değil kuşkusuz. Koleksiyon merakı vardı, ancak bunun için gereken sabırdan yoksundu; tamamladığı bir koleksiyon olmadı şimdiye kadar.

Bu gibi kişilerin trajedisidir hep, neye el atarlarsa bitirmeden bırakır, çünkü derli toplu bir sonucun sorumluluğunu üstlenmekten korkup çekinirler.

Genellikle on yaşından bu yana davranışlarında düzelme görüldü. Daha önce kendisini evde tutmak düşünülecek gibi değildi, çünkü gözü sokaklarda kahraman rolünü oynamaktaydı. Düzelmesi, az çabaya mal olmadı.

Oğlanı sınırlı devinim imkânını içeren eve bağlamanın, ger-

çekte kendini kanıtlama isteğine doyum sağlayacak en iyi yol olduğu görülmüştü. Söz konusu dar sınırlar içinde eskisinden daha çok densizlikte bulunması şaşılacak şey değildi. Oysa en iyisi, kendisine gereği gibi göz kulak olmak ve sokağa çıkmasına izin vermekti.

Eve geldiği zaman oturur, okul ödevlerini yapmaya çalışır, sokağa çıkmak konusunda hiç istek duymaz, ama zamanını boşa harcayacak yollar bulmakta da güçlük çekmezdi.

Dar bir mekân içinde tutulan, hep denetim altında çalışmak zorunda bırakılan bir çocuğun oyalanacak şeyler arayacağını ve vaktini çarçur edeceğini her zaman düşünmemiz gerekir. Çocuğa etkinlikte bulunma fırsatı verilmeli, başka çocuklarla bir araya gelmesi ve böylelikle oyun arkadaşları arasında bir rol üstlenebilmesi sağlanmalıdır.

Normalde severek giderdi okula.

Buradan tahmin ettiğimize göre, öğretmeni oğlana karşı sert davranan biri değildi. Dolayısıyla, oğlan okulda bir kahraman rolünü oynamakta güçlük çekmiyordu.

Okul kitaplarını kaybederdi hep. Sınavlardan hiç korkmaz, hepsinin olağanüstü bir başarıyla üstesinden geleceğine inanırdı.

Bu da bizim hayli sık karşılaştığımız bir karakter özelliğidir. Bütün koşullarda iyimserliğini elden bırakmayan kimseler, ilgili davranışlarıyla kendi kendilerine inanmadıklarını açığa vururlar. Böyleleri kesinlikle kötümserdir; ne var ki, mantıklarını zorlayarak her şeyi armut piş ağzıma düş ele geçirebilecekleri bir düş ülkesine kaçıp sığınırlar; bir yenilgi karşısında kaldılar mı, herhangi bir şaşkınlığa kaptırmazlar kendilerini. İçlerinde Tanrı'nın seçilmiş kulu sayıldıkları gibi bir

duyguya yer verirler, bu duygu da onların dışa karşı iyimser görünmelerini sağlar.

Dikkatini bir şey üzerinde toplama yeteneği hayli güçsüz. Öğretmenlerinden bazısı hoşlanıyor kendisinden, bazısı hiç sevmiyor.

Oğlanı sevenler, yumuşak ve iyi kalpli öğretmenlerdir kuşkusuz, oğlanın tutum ve davranışlarını beğenenlerdir. Şımartılmış pek çok çocukta karşılaşıldığı gibi, oğlanda dikkati belli bir şey üzerinde toplama eğilimi ya da alışkanlığı yoktur. Altı yaşına kadar bu konuda hiç bir gereksinim ve zorunluluk hissetmemiş, çünkü her işe annesi koşmuş, sanki kendisi bir kafese kapatılmış gibi her şey hazır getirilip önüne konmuştur. İlk güçlüklerle karşılaşır karşılaşmaz da, yaşama hazırlanma yetersizliği kendini açığa vurmuştur. Başkalarıyla bir araya geldiğinde başgösterebilecek güçlüklerin altından kalkmasını sağlayacak hiç bir beceri edinememiştir; ayrıca, başkalarına karşı pek bir ilgi duymamakta, bu da başkalarıyla bir arada etkinlik gösterebilmesini ve göstermek istemesini olanaksız kılmaktadır. Ne bir işi başkalarından bağımsız sona erdirmek için zorunlu isteğe, ne de özgüvene sahiptir. İçindeki tek arzu, başkalarının gözünde değer ve üne kavuşmak, armut piş ağzıma düş başa geçmek, ön sırada yer almaktır. Ne var ki, okulun dirlik ve düzenini bozmayı başaramamış, başkalarının dikkatini kendi üzerine çekmeyi becerememiş, bu da onun karakterindeki karanlık çizgileri daha da karartmıştır.

Her şeyi hafife almak, her şeyi en kolay yoldan ve en az zahmetle ele geçirmek istemiştir hep. Bu istek, yaşamını egemenlik altında tutan amacı oluşturmuş, ilgili amaç çalıp çırpmak ve yalan söylemek gibi bütün kişisel davranışlarında kendini belli etmiştir. Oğlanın yaşam üslubunun geliştirilme-

sinde işlenen hata açıktır. Hiç kuşkusuz anne toplumsallık duygsunun oluşturulması için gereken ilk uyarıyı doğarken vermiştir kendisine. Ama söz konusu duygunun ileride izleyeceği doğrultuyu belirlemenin ne anne, ne de baba üstesinden gelebilmiştir. Oğlanın toplumsallık duyguları annenin dünyasıyla sınırlı kalmış, bu dünyanın dışına çıkamamıştır. Oğlan annesinin yanındayken tüm ilgi ve dikkatin üzerinde toplandığını görmüştür.

Dolayısıyla, üstünlük eğilimini yaşamın olumlu tarafına yöneltememiş, kişisel bir kendini beğenmişliği amaç edinmiştir. Oğlanı yaşamın yararlı tarafına çekebilmek için, karakter oluşumunun yeniden ele alınması gerekmektedir. Yapmamız gereken şey, bize isteyerek kulak vermesi için oğlanın güvenini kazanmaktır. Beri yandan, toplumsal ilişki alanını açıp genişleterek, annenin biricik çocuğunda yaptığı ihmal giderilmeli, ayrıca babayla oğul arasında bir uzlaşmanın sağlanmasına çalışılmalıdır. Oğlan adım adım eğitilmeli, önceki yaşam üslubunun içerdiği hatayı bizler gibi anlayıncaya kadar eğitme işi sürdürülmelidir. İlgisi bundan böyle bir tek kişiyi hedef almaktan alıkonuldu mu, bağımsızlığı güçlenip cesareti artacak, üstünlük eğilim ve çabası yaşamın olumlu tarafına yönelecektir.

II (Okulda Başarısız 10 Yaşında Bir Öğrenci)

Şimdi inceleyeceğimiz vakada ise on yaşındaki bir oğlan söz konusudur.

Okul yönetimi, derslerdeki başarılarının yetersizliğinden yakınmakta ve oğlanın aslında normalden üç sınıf aşağı düzeyde olduğu ileri sürülmektedir.

Oğlan on yaşında ve bulunduğu sınıftan üç sınıf aşağıda

okuması gerekiyor. Bu durumda, geri zekâlılığından kuşku duymamak elde değil.

Şu anda 3b. sınıfında okuyor. Zekâ bölümü 101.

Bu durumda oğlanın geri zekâlı olması düşünülemez. Peki ama, neden ilerleyememekte, neden sınıfın huzurunu bozmaktadır? Oğlanda belli bir çabanın, belli bir çalışma isteğinin varlığını saptayabilmekteyiz, ama yaşamın yararsız tarafına yönelik bir eğilim ve çabadır bu. Yaratıcı olmayı istiyor, aktif olmayı, ilgi ve dikkatleri üzerine çekmeyi arzuluyor; ne var ki, izlediği yol yanlıştır. Ayrıca, okula karşı savaşım durumunda. Bir savaşçı, okula düşman biridir; dolayısıyla, okulda ötekilerden geri kalmasının da anlaşılmayacak yanı yoktur. Okuldaki günlük yaşam, bütün o sünepeliğiyle böyle bir savaşçı için katlanılacak gibi değildir.

Direktiflere istemeyerek uyuyor.

Bu da açık bir şey. Oğlan zekice bir yol izlemekte, yani davranışını belirleyen yöntem, hezeyanında saklı bulunmaktadır. Eğer bir savaşçıysa, emirlere karşı gelecektir ister istemez.

Başka çocuklarla boğuşuyor; okula evden oyuncaklar getiriyor.

Oğlanın istediği, kendi okulunu kurmak.

Sözlü hesap dersinde iyi değil.

Bu da oğlanda toplumsallık zihniyetinin ve buna eşlik eden toplumsal mantığın bulunmadığını gösteriyor (bkz. bölüm 7)

Bir konuşma özürü var ve haftada bir kez bir dil okuluna gidiyor.

Konuşma özürünün nedeni organsal bir yetersizlik değildir. Özür, daha çok toplumsal bağlanım yetersizliğinin bir belirtisidir ve belirti tutuk bir konuşmayla kendini açığa vurmak-

tadır. Konuşma başkalarıyla bir arada yaşamanın aracıdır - birey konuşarak başka kişilerle arasında bağlantı kurar -; görülüyor ki, oğlan konuşma özüründen bir silah gibi yararlanmakta, onu bir savaşa hazırlanmışlığın aracı gibi kullanmaktadır. Konuşma özürünü pek elden çıkarmaya yanaşmaması bizi şaşırtmamalıdır; çünkü özrün kaybolması, çevrenin ilgisini üzerine çekmekte yararlandığı bir silahtan yoksun kalması demektir.

Öğretmeni kendisiyle konuştuğu zaman, vücudunu bir yandan öbür yana sallıyor.

Oğlan, bu davranışıyla bir saldırıya hazırlanıyormuş izlenimini uyandırmaktadır. Öğretmeninin kendisiyle konuşmasından hoşlanmıyor hiç, çünkü o konuşurken kendisini ilginin odak noktasında hissetmiyor. Öğretmen konuşup da kendisi dinlerken, onu karşısında bir fatih gibi görmektedir.

Annesinin (daha doğrusu üvey annesinin, çünkü annesi kendisi küçük bir çocukken ölmüştür) oğlanla ilgili tek şikâyeti onun sinirli olmasıdır.

Bu gizemsel sinirlilik düşüncesinin gerisinde kural ve yasaklara aykırı bir sürü davranış saklı yatmaktadır.

Oğlan, iki büyükannenin elinde büyümüştür.

Tek bir büyükanne yeter zaten, çünkü büyükannelerin genel olarak çocukları korkunç derecede şımarttığını biliyoruz. Neden onların böyle bir yola başvurduğu üzerinde düşünmeye değer doğrusu. Nedeni uygarlığımızdaki bir bozukluk, yaşlı insanlara bu uygarlıkta yer olmayışıdır. Yaşlı insanlar da çevreden gördükleri ilgisizliğe başkaldırmakta, kendilerine doğru dürüst davranılmasını istemektedirler, ki bunda da yerden göğe hakları vardır. Varlıklarının önemini kanıtlamayı amaçlayan büyükanneler, çocukları şımartarak onları kendilerine sıkı sıkıya bağlamaya çalışmakta, böyle bir yoldan

kişi olarak değerlerini çevrelerine benimsetmek hakkını kullanmaktadırlar.

İki büyükannenin bir çocukla ilgilendiğini işittik mi, aralarındaki korkunç rekabeti kafamızda tasarlayabiliriz. Her biri çocuğun kendisini öbürsünden daha çok sevdiğini kanıtlamak ister. Sevgisini elde etmek için sürdürülen böyle bir yarışta, çocuk, kuşkusuz her dileğinin yerine geldiği bir cennetteymiş gibi hisseder kendini. Büyükannelerinden birine: "Öbür büyükannem bana şunu ya da bunu verdi" demesi yeter, hemen bu büyükanne öbürsünden geri kalmamaya bakacaktır. Böyle bir çocuk evde çevresindekilerin tüm ilgisinin yöneldiği bir merkez oluşturur; çocuğun böyle bir ilgiyi kendisine nasıl amaç edindiğini izleyebilmekteyiz. Bizim oğlan okula gitmektedir artık, okulda ise iki büyükanne yoktur, bir tek öğretmenle bir sürü başka çocuk vardır; çevrenin ilgisini üzerinde toplamak istiyorsa, bunu ancak savaşarak gerçekleştirebilir.

Büyükanneleriyle bir arada yaşarken okulda derslerden hep kötü not almıştır.

Okul oğlana göre değlidir, buna hazırlanmamıştır çünkü. Okul, işbirliği yeteneğinin testten geçirildiği bir yerdir; oysa oğlan, böyle bir test için gerekli eğitimi görmemiştir. Çocukta işbirliği yeteneğini en iyi geliştirecek biri varsa, o da annedir.

Babası bir buçuk yıl önce ikinci bir evlilik yapınca, çocuk babası ve üvey annesinin yanında kalmaya başlamıştır.

Kendiliğinden anlaşılacağı üzere, ortada çetin bir durum vardır. Bir üvey anne ya da bir üvey baba sahnede görünür görünmez birtakım can sıkıcı durumlarla karşılaşılmakta ya da varolan tatsız durumlar daha da kötüye gitmektedir. Üvey anne ve babalar sorununun uzun bir geleneği vardır ve şim-

diye kadar ilgili sorun çözümlenmiş değildir. Bu durumun da en fazla acısını çeken çocuklardır. Üvey annelerin, hatta bunların en iyilerinin başı derttedir. Üvey anne sorununun ortadan kaldırılamayarak çözüme kavuşturulamayacağını, ancak belli bir ölçüde yumuşatılabileceğini söylemek gereksizdir. Üvey anne ve babalar karşı taraftan takdir görmeyi kendi doğal hakları olarak beklememeli, karşı tarafın takdir ve sevgisini kazanmak için ellerinden geleni yapmalıdırlar. Durumu daha da zorlaştıran iki büyükanne olunca, oğlanın üvey annenin karşısına çıkaracağı güçlükler daha da artacaktır.

Üvey anne eve geldiği günden başlayarak oğlana sevgiyle, sevecenlikle davranmaya özen göstermiş, oğlanın gönlünü kazanmak için elinden geleni yapmıştır. Oğlanın bir ağabeyi vardır, o da ayrı bir sorundur.

Ailede bir savaşçı daha var demek. İki kardeş arasında ne korkunç bir rekabetin sürdüğünü düşünebiliriz. Bu rekabet, oğlandaki genel kavgacılık eğilimini daha da körükleyecektir.

Oğlan babasından korkmakta, onun sözünden çıkmamaktadır. Ama annesinin sözünü dinlememekte, annesi de bu davranışından ötürü onu sık sık babasına şikâyet etmektedir.

Bu, annenin oğlanı eğitemediğinin açık bir itirafıdır; anne, davranışıyla oğlanın eğitimini babasına bıraktığını göstermektedir. Ne yaptıklarını, ne yapmadıklarını annelerinin sürekli babalarına anlatması ve ikide bir: "Bunu babanıza söyleleyim de görün!" diye gözlerini korkutması karşısında, çocuklar annelerinin kendilerini yönetecek yetenekte olmadığını, bundan böyle kendilerini eğitme işinin üstesinden gelemediğini anlar, dolayısıyla annelerini kendi sultaları altına

almak için fırsat kollarlar. Yukarıdaki gibi konuşup davranan bir anne, kendi aşağılık kompleksini dile getirir.

Anne çarşıya giderken oğlanı da yanında götürür, yaramazlık yapmayacağına söz verdi mi ona bir şeyler alır.

Annenin durumu zordur. Niçin mi? Çünkü büyükannelerin gölgesinde yaşar hep, çünkü çocuklar büyükannelerine daha çok değer verirler.

Büyükannesi oğlanı ancak arada bir gidip görmektedir.

Hepsi birkaç saat için gelip çocuklarla oynayan, sonra bütün dert ve tasayı anneye bırakarak çekip giden bir büyükanne için çocukların sevgisini kazanmak pek kolaydır.

Aile içinde oğlanı gerçekten seven bir kimse yok gibidir.

Öyle görülüyor ki, oğlandan artık kimse hoşlanmamakta, kendisini nazlı yetiştirip şımartan büyükannesi bile artık onun kahrını çekmek istememektedir.

Babası oğlanı dövmektedir.

Dayak, hiçbir şeyi değiştirmez kuşkusuz. Oğlanın istediği övülmektir; ne zaman övülse bundan enikonu memnunluk duyar. Ne var ki, övgü konusu yapılabilmesi için yakışık aldığı gibi davranması gerektiğine akıl erdiremez. Öğretmeninden övgü bekler, ama haketmeyi düşünmez bunu.

Oğlan, övüldüğü zaman derslerine daha iyi çalışmaktadır.

Çevresindekilerin bütün ilgisini üzerlerine çekmek isteyen çocuklarda kuşkusuz rastlanan bir özelliktir.

Öğretmenler, somurtkanlığı ve miskinliğinden ötürü oğlandan pek hazetmemektedir.

Söz konusu davranış, oğlanın elindeki en iyi silahtır; ne de olsa bir savaşçıdır kendisi.

Oğlan yatağını ıslatmaktadır.

Bu da oğlandaki çevrenin ilgisini üzerine çekmek eğiliminin bir dışavurumudur. Bu noktada dolaysız savaşı bırakıp, dolambaçlı yollara başvurmaktadır. Böyle bir çocuk, annesiyle nasıl dolambaçlı yollara sapmadan hesaplaşabilir?: Yatağını ıslatıp annesini gece yarısı uykusundan kalkmaya zorlamakla, geceleyin ağlayıp bağırmakla, uyuyacakken yatağında kitap okumakla, sabahleyin gönülsüz yataktan kalkmakla, yemek yerken sergilediği kötü alışkanlıklarıyla kuşkusuz. Kısaca annesini gerek gündüz, gerek gece kendisiyle ilgilenmeye zorlamak için oğlanın elinde her zaman bazı çareler bulunmaktadır. Yatağını ıslatması ve konuşmasındaki özür, çevresiyle savaşta başvurduğu iki silahtır.

Annesi, gece birkaç kez tuvalete kaldırarak oğlanı yatağını ıslatma huyundan vazgeçirmeye çalışmıştır.

Demek oluyor ki, annesi gece birkaç kez oğlanla ilgilenmiştir. Dolayısıyla, oğlan yatağını ıslatmakla, güttüğü amaca ulaşmıştır.

Okuldaki arkadaşları, kendilerine hep buyruklar yağdıran oğlandan pek hoşlanmamaktadır. Bazı güçsüz çocuklar da oğlana öykünmektedir.

Oğlan güçsüz ve gözü yılmış bir çocuktur, cesur bir yoldan ilerlemek arzusunu hissetmez içinde. Okuldaki güçsüz çocuklar ona öykünmeyi pek ister, çünkü çevresindekilerin ilgisini çekmede güçsüz çocuklar için en uygun yol budur.

Öbür yandan, gerçekten sevilmeyen bir çocuk da değildir oğlan; yaptığı bir ödev sınıfta ödevlerin en iyisi seçildi mi, öbür çocuklar belki oğlanın düzeldiğini düşünerek sevinmektedir.

Oğlanın düzelmesi çocukları sevindiriyor. Bu, öğretmenin

nasıl çalıştığını gösteren çok güzel bir ipucudur; öğretmen, çocuklarda işbirliği ruhunu uyandırmasını bilmektedir

Oğlan, öbür çocuklarla sokakta top oynamaktan hoşlanmaktadır.

Oğlan başarı sağlayacağına inandı mı, öbür çocuklarla ilişki kurmaktan geri kalmamaktadır.

Durum üzerinde anneyle konuştuk, kendisine oğlanla ve iki büyükanneyle son derece güç bir durumda bulunduğunu söyledik. Ayrıca, oğlanın kıskançlık duyguları beslediğini ve sürekli yüz üstü bırakılmak korkusu içinde yaşadığını açıkladık. Biz konuşurken oğlanın ağzından tek kelime çıkmadı; oysa danışma merkezindeki bizlerin kendisinin dostu sayılacağımızı önceden belirtmiştik. Konuşmak oğlan için işbirliği demekti; gelgelelim o, savaşmak ve savaşarak kendini kanıtlamak istiyor, dolayısıyla konuşmaktan kaçıyordu. Ortada yine, daha önce gördüğümüz gibi, konuşma özrüne karşı bir şey yapabilmekten kendisini alıkoyan toplumsallık duygusu yetersizliği söz konusuydu.

Her ne kadar şaşırtıcı görünse de şurası gerçek ki, toplum yaşamında tıpkı oğlan gibi bir davranışı sergileyen, yani konuşmama yoluyla bir savaşı sürdüren erişkinlerle de pek sık karşılaşmaktayız. Bir ara bir karı kocaya rastlamıştım, birbirleriyle kıyasıya bir savaşı sürdürüyorlardı. Adam avazı çıktığı kadar bağırıyor, sonra da karısına dönüp şöyle diyordu: "Bak, nasıl sustun şimdi!" Kadın da buna şöyle yanıt veriyordu: "Susmadım, konuşmuyorum sadece!" Bizim oğlan da "konuşmamaktadır sadece". Durum üzerindeki söyleşimiz bittikten sonra, oğlana artık gidebileceğini söyledik, ama oğlan gitmek istemez gibi göründü. İyice kızmıştı. Konuşmanın bittiği açıklandı kendisine, ama o yine gitmedi. Bir dahaki hafta babasıyla tekrar gelmesi gerektiğini söyledik.

Bu arada bir açıklamaya başvurarak şöyle dedik kendisine:

"Konuşmamakla çok iyi ettin, çünkü hep söylenilenin tersini yapmak isteyen birisin. Konuş dendiği zaman sesini çıkarmaz, ama okulda ses etmemen gerektiği zaman konuşur, dersin huzurunu bozarsın. Sanıyorsun ki, böyle yapmak bir kahramanlıktır. Biz sana: Sakın hiç konuşma! deseydik, sen o zaman konuşacaktın. Biz, seni oyuna getirmek istedik ve tersini söyleyerek sana istediğimiz şeyi yaptırdık."

Belli ki sorularına yanıt almadan yapamayacağı için, çocuğu konuşturma olanağı bulunmaktadır. Bu yoldan konuşma ve dil aracılığıyla bir işbirliği havası yaratılabilir kuşkusuz. İleride de kendisine durum açıklanarak hatalarını kesinlikle görmesi ve böylece adım adım bir düzelmenin gerçekleşmesi sağlanabilir.

Bununla ilgili olarak bir noktayı unutmamak gerekiyor, o da eskiden beri alışageldiği koşullarda yaşadığı süre kendini değiştirmek için böyle bir çocuğun herhangi bir istek duymayacağıdır. Anne, baba, büyükanneler, öğretmenler, oyun arkadaşları, hepsi de oğlanın alıştığı yaşam üslubuna uymaktadır. Adı geçen kişilere karşı oğlan nasıl davranacağını belirlemiştir. Ne var ki, danışma merkezine geldiği zaman yepyeni bir durumla karşılaşmış, bu durum karşısında yeni bir tavır takınmak zorunda kalmıştır. Hatta biz duruma elden geldiğince bir yenilik kazandırmaya, onu, oğlan için gerçekten yeni bir çevre gibi düzenlemeye özen gösterdik. Antremanlı olduğu eski duruma uygun karakter özelliklerini oğlanın yeni durumda daha bir belirgin açığa vuracağını düşünmüştük. Böyle bir durumda kendisine: "Hiç konuşman gerekmez!" diye bir açıklamada bulunmak yararlıdır. O zaman şöyle bir yanıt verecektir: "Ama ben konuşmak istiyorum!" Böylece hiç kimse doğrudan kendisiyle konuşmuş olmayacak, oğlanı konuşmaktan alıkoyan engeller de oyuna getirilip ortadan kaldırılacaktı.

Danışma merkezinde çocuklar genel olarak kalabalık bir dinleyici topluluğu karşısındadır, bu da onların üzerinde güçlü bir etki yapar. Karşı karşıya bulundukları durum yenidir kendileri için; bu da asla dar çevreleri içine tıkılmış olmadıkları, başkalarının da kendileriyle ilgilendiği, dolayısıyla büyük bir bütünün bir parçası sayılacakları gibi bir izlenimin onlarda uyanmasını sağlar. Bu da kendilerinde eskisinden çok bütünün bir parçası olmak isteğini uyandırır; hele danışma merkezine ileride yine gelmeleri söylendi mi, söz konusu istek daha da güçlenir. Danışma merkezinde ne olacağını bilir hepsi, derslerin nasıl gittiği vb. sorulacaktır. Bazıları haftada bir gün uğrar merkeze, bazıları her gün; haftada kaç gün gelecekleri her çocuğun durumuna bağlıdır. Merkezde öğretmene karşı nasıl davranacakları konusunda eğitilir hepsi. Suçlanmayacaklarını, paylanıp eleştirilmeyeceklerini, her şeyin serbestçe, adeta göz önünde açık açık konuşulup değerlendirileceğini bilirler. Bu da her zaman insanları etkileyen bir şeydir. Diyelim bir karı koca kavga ediyor da, bitişik evlerden birinde bir pencere açıldı - bizim danışma merkezi gibi tıpkı -, kavga kesilir hemen, çünkü ortaya yepyeni bir durum çıkmıştır. Bir pencere açık bulunuyor da, ortada başkalarının kendilerini dinleme olanağı varsa, insanlar kusurlu karakter özelliklerini açığa vurmaktan çekinir. Salt bu kadarı bile ileriye doğru atılmış bir adımdır; danışma merkezine gelen çocuklar için de aynı durum söz konusudur.

III (On üç yaşındaki bir oğlan geriliyor)

Şimdi de on üç yaşındaki bir oğlanın durumunu ele alacağız.

On üç yaşındayken oğlanın zekâ bölümü 140'tır.

Oğlan uyanık bir çocuk olarak nitelendirilebilir.

Ortaokulun ikinci sınıfından bu yana pek fazla bir ilerleme kaydetmiş değil.

Deneyimlerimizden biliyoruz ki, zekî olduğuna inanan çocuk kendini hiç zahmete sokmadan her şeyi ele geçirmeyi diler çok vakit. Bu da, onların gelişiminde sıklıkla bir duraklamanın başgöstermesine yol açar. Örneğin, böyle çocukların buluğ döneminde gerçektekinden önemli ölçüde büyük oldukları duygusu içinde yaşadıklarını görürüz. Kendilerinin artık çocuk sayılamayacaklarını kanıtlamak isterler hep. Bu yolda seslerini duyurmak için ne çok çaba harcarlarsa, gerçek yaşamın güçlükleriyle o kadar yüz yüze gelirler. Derken gerçekten inandıkları gibi zekî sayılıp sayılmayacakları konusunda içlerinde bir kuşku uyanır. Zekî olduklarını ya da testte 140'lık bir zekâ bölümü gösterdiklerini çocukların kendilerine söylemek uygun bir davranış değildir. Çocuklar zekâ bölümlerini asla bilmemeli, anne ve babalar da aynı şekilde bunu öğrenmemelidir. Bizimkisi gibi uyanık ve zekî bir çocuğun sonradan başarısızlığa uğramasının nedenini başka yerde aramamak gerekir. Durum tehlikelerle doludur. Doğru yoldan başarıya ulaşacağına güvenemeyen pek hırslı çocuk kendine sapa yollar arayacak, bu yollardan başarı sağlamak isteyecektir. Sapa yollardan işte size birkaçı: Nevrozlu bir çocuğa dönüşmek, canına kıyma girişiminde bulunmak, suç oluşturan eylemlere girişmek, tembellik ve miskinliğe kaçmak, zamanını çarçur etmek. Olumsuz bir yoldan başarıya ulaşmak için çocukların başvuracağı yüzlerce değişik yöntem vardır.

En sevdiği konu bilimdir. Kendinden küçük oğlanlarla arkadaşlık yapmaktadır.

Bildiğimiz gibi, çocuklar kendilerine birtakım kolaylıklar sağlamak, başkalarından üstün olmak, önder rolünü oynayabilmek için kendilerinden küçüklerle arkadaşlık yapar. Ço-

cukların kendilerinden küçüklerle arkadaşlık kurması, her zaman değilse de sıklıkla kuşku uyandıracak bir davranıştır. Bazen bir baba rolünü oynama isteği söz konusudur. Ancak, belli bir güçsüzlüğün belirtisidir böyle bir davranış; çünkü baba içgüdüsünün dışavurumu, aynı zamanda büyük çocuklarla oynamaktan el çekme anlamını taşır. Böyle bir el çekiş, bilinçli bir eylemdir.

Futbol ve beyzbol oynamayı seviyor.

Oğlanın bu oyunlarda iyi sonuçlar aldığını tahmin edebiliriz. Bakarsınız, ileride belli doğrultularda üstün başarılar sağladığını, belli konulara karşı ise ilgi duymadığını öğreneceğiz. Yani oğlan başarı elde edeceğine güvendiği etkinliklere aktif olarak katılmakta, başarı kazanacağına inanmadığı bir etkinlikte rol oynamaya yanaşmamaktadır. Kuşkusuz, bu yerinde bir davranış değildir.

Oğlan iskambil oynamaktadır.

Bu da zamanını çarçur ettiğini gösteriyor.

Bu yüzden de, erken yatmak ve okul ödevlerini zamanında yapmak gibi normal davranışlara gereken önemi veremiyor.

Böylelikle gerçek şikâyet konularına geliyoruz. Bunların hepsi de aynı eksenin çevresinde dönüyor: Oğlanın öğrenme konusunda ilerleme kaydettiği yok, yani vaktini kısaca boşa harcıyor.

Süt çocuğu olarak gelişimi yavaş bir tempo izledi. Ama iki yıl sonra baş döndürücü bir hızla gelişmeye başladı.

Oğlanın yaşamının ilk iki yılında neden yavaş bir tempoyla geliştiğini bilmiyoruz. Belki evdekiler tarafından şımartılmıştı. Karşımızda da şımartılmalara konu yapılmış bir çocukluğun ürünü duruyordu. Gelişim temposundaki yavaşlık, çocuğun el bebek gül bebek büyütülmesinden ileri gelebilir.

Şımartılmış çocuklar görürüz, ne konuşmayı, ne hareket etmeyi, ne de herhangi bir etkinlikte bulunmayı isterler; nedeni de çevrenin desteğine sığınmalarıdır hep, bu da onları gelişimleri için gereken uyarılardan yoksun bırakır. Sonradan gelişim temposunun hızlanmasına gelince: Bunu, ilgili dönemde gelişim sürecini kamçılayacak bir uyarının varlığına bağlayabiliriz. Belki de oğlan, gerçek bir uyarıcı etkinin yardımıyla uyanık ve zekî birine dönüşmüştür.

En belirgin özellikleri, dürüstlüğü ve inatçılığıdır.

Oğlanın dürüstlüğü bizim için yetmez. Gerçi bu düpedüz sevindirici ve oğlanı onurlandırıcı bir özelliktir, ama dürüstlüğünden başkalarını aşağılamada bir araç gibi yararlanıp yararlanmadığını bilmiyoruz. Söz konusu dürüstlük, oğlan için pekâlâ bir böbürlenme nedeni oluşturabilir, çünkü önder rolünü oynamaktan ve başkalarına kumanda etmekten hoşlanan biri sayılacağını biliyoruz; dolayısıyla, dürüstlüğü de belki içindeki üstünlük eğiliminin bir dışavurumudur. Elverişsiz bir pozisyonda oğlanın aynı dürüstlüğü gösterip göstermeyeceği belli değildir. İnatçılığına gelince: Oğlanın izleyeceği yolu arayıp başkalarından kendini ayırmaya çalıştığını, başkaları tarafından yönetilmek istemediğini söyleyebiliriz.

Kardeşine zulmetmekte, ona yapmadığını bırakmamaktadır.

Bu açıklama, daha önce verdiğimiz yargıyı doğruluyor. Oğlan önder rolünü oynamak istemekte, kendisine boyun eğmeye yanaşmayan kardeşini de hırpalamaktadır. Kuşkusuz bu da kendisi için ne pek onurlandırıcı, ne de dürüstlükle bağdaşır bir davranıştır. Onu gerçekten tanıdık mı, biraz palavracı birine benzediğini göreceğiz. Yüksekten atan, palavra sıkan bir oğlandır ve içinde açıkça bir üstünlük eğilimini

barındırır. Açığa vurduğu şey, gerçekten bir üstünlük kompleksidir; ancak, bu da onun aslında bir aşağılık kompleksine yakalandığını gösterir. Değerini küçümsemekte, çünkü başkaları tarafından kendisine aşırı değer verilmektedir. Kendi gözünde kendini değerden düşürdüğü için de palavracılığa kaçarak denge sağlamaya çalışır. Bir çocuğu gereğinden çok övgülere konu yapmak akıllıca bir iş değildir; böyle bir davranış, kendisinden fazla şey beklendiği gibi bir düşüncenin çocukta doğmasına yol açar. Kendisine yönelik beklentileri kolay karşılayamayacağını anlayan çocuk, içten içe korkup titreyecek, güçsüzlüğünün keşfedilemeyeceği gibi yaşamını düzenlemeye çalışacaktır. Kardeşini hırpalamasının nedeni de budur. Onun yaşam üslubudur bu. Yaşamın önüne çıkardığı güçlükleri başkalarından bağımsız çözebilecek gücü kendinde görememekte, ilgili konuda içinde yeterince bir güven taşımamaktadır. İskambil oynama tutkusu da buradan kaynaklanır. İskambil oynadı mı, isterse okuldaki derslerde kötü not alsın, kimse kendisindeki yetersizliği ele geçiremeyecektir. Anne ve babası diyecektir ki, derslerindeki başarısızlığı iskambil oynamasının bir sonucudur; bu da onun gururundan ve kendini beğenmişliğinden el çekmesine gerek bırakmayacak, çocuğun kafasına yavaş yavaş şu düşünce gelip yerleşecektir: "Doğru, iskambil oynamayı sevdiğim için okuldaki derslerde başarı kazanamıyorum. İskambil oynamayı bıraksam, sınıfın en iyi öğrencisi olurdum. Ama ne yapayım ki oynuyorum." Bu düşünce kendisini memnun edecek, ayrıca istese sınıfın en iyi öğrencisine dönüşebileceği gibi hoş bir duyguyla içini dolduracaktır. Oğlan kendi psikolojisinin mantığını kavrayamadığı süre, kendi kendine bir şeyler mırıldanacak, aşağılık duygusunu gerek kendisinden, gerek başkalarından saklayabilecektir. Bunu başardıkça da değişmeyecek, nasılsa öyle kalacaktır. Dolayısıyla, bize düşen, dostlukla davranıp karakterinin dayandığı temelleri ortaya

çıkararak gözleri önüne sermek, kendisini, yapması istenen ödevin üstesinden gelecek güçte görmeyen biri gibi davrandığını ona anlatmak, ancak içindeki aşağılık kompleksini gizleyebilecek kadar kendini güçlü hissettiğini açıklamaktır. Daha önce söylediğimiz gibi, ilgili açıklamalar dostça bir hava içinde yapılmalı ve bu arada çocuğun morali boyuna güçlendirilmeye çalışılmalıdır. Asla çocuk sürekli övgülere konu edilmemeli, yüksek zekâ bölümüyle karşısına çıkılmamalıdır. Kimbilir, belki dikkatinin sürekli bu noktaya çekilmesi, oğlanın içini her zaman başarı kazanamayacağı yolunda bir tasayla doldurmuştur. İleriki yaşamda zekâ bölümünün pek önem taşımayacağını çok iyi biliyoruz; zekâ bölümünün yalnızca hal'deki bir durumu göstereceğini, bunun da testte öngörülen durumlardan biri olduğunu, oysa yaşam denilen şeyin bir teste sığmayacak kadar karmaşık nitelik taşıdığını ileri sürersek, tecrübeli her deneysel psikolog bize hak verecektir. Yüksek bir zekâ bölümü, bir çocuğun ileride karşılaşacağı yaşam sorunlarıyla başa çıkabilecek güçte olduğunu asla kanıtlamaz.

Oğlanın gerçek sorunu, toplumsallık duygusundaki yetersizlik ve aşağılık kompleksidir. İşte bunun da kendisine açıklanması gerekmektedir.

IV. (Şımartılmış Bir Oğlan)

Söz konusu oğlan sekiz buçuk yaşında bir çocuktur. Ele alacağımız vaka, çocukların nasıl şımartıldıklarını somut olarak gösterir. Suça yönelik ve nevrotik tipteki kişiler, en başta şımartılmış çocuklar arasından çıkar. Zamanımızın bir an önce çözüm bekleyen önemli sorunu, çocukların şımartılmasına son vermektir. Bu demek değildir ki, artık sevmeyelim, bağrımıza basmayalım onları; bunun anlamı, onların bir de-

diğini iki etmekten vazgeçmemizdir. Çocuklarımıza daha çok bir dost, bizimle eşit haklara sahip biri gibi davranmalıyız. Şimdi üzerinde konuşacağımız vaka, şımartılmış bir çocuğun ayırıcı özelliklerini açıklığa kavuşturmaya elverişli nitelik taşımaktadır.

Oğlanın şu andaki sorunu: Her sınıfı dönüp yeniden okumuştur ve şimdi 2 a sınıfında bulunmaktadır.

Okulun ilk sınıflarında her yıl çakan bir çocuğun geri zekâlı olabileceğini pekâlâ düşünebiliriz. Çözümleme çalışmamızda bu olasılığı gözden uzak tutmayacağız. Öbür yandan, okulun ilk sınıflarında başarı gösterip sonra birden başarısız kalan bir çocuk için geri zekâlı diyemeyiz.

Konuşması bir bebek gibi tıpkı.

Oğlan şımartılmayı istemekte, dolayısıyla bir bebek gibi konuşmaktadır. Yani süt çocuğu gibi davranmaya kendisi için yararlı gözle bakması, bununla belli bir niyet ve amaç güttüğünü ortaya kor. İlgili konuda üzerinde inceden inceye düşünülmüş bir planın varlığı, geri zekâlılığı olasılık dışı bırakan bir durumdur. Çocuk okuldaki çalışmaları sevmemektedir, çünkü okula önceden hazırlanmış değildir. Toplumsal bir çizgi izleyerek gelişimini sürdürecekken çevresini kızdırarak, çevresiyle savaşıp onu alt etmeye çalışarak içindeki eğilimi açığa vurmaktadır. Davranışlarını çevresiyle kavga ve kapışmaya göre ayarlamasının ödülü de, kuşkusuz her sınıfta çakmasıdır.

Ağabeyinin sözünü dinlememekte, onunla boğaz boğaza gelmektedir.

İlgili açıklamadan anlıyoruz ki, ağabeyi oğlan için bir engeldir. Buradan, ağabeyin iyi bir öğrenci sayılacağını tahmin edebiliriz. Oğlan, ağabeyiyle ancak bir kötülük yarışına gire-

bilmekte, bir bebek davranışını sergilerse, ağabeyinden ileriye geçebileceğini düşlemektedir.

Ancak yirmi iki aylıkken yürüyebildi.

Belki oğlan bir raşitizm hastalığı geçirmiştir. Yirmi iki aylık oluncaya kadar yürüyemediğine göre, belki sürekli gözetim altında bulunuyordu ve yirmi aylık süre içinde annesi hiç yanından ayrılmamıştı. Bedensel güçsüzlüğü nedeniyle belki de annesi kendisine daha çok göz kulak olmak ve onu şımartmak zorunluluğunu duymuştu.

Erkenden konuşmasını öğrendi.

Bu da çocuk için kesinlikle geri zekâlı denemeyeceğini gösterir. Geri zekâlılığı başlıca ele veren özellik, konuşmayı öğrenmede karşılaşılan güçlüktür.

Hâlâ bir bebek gibi konuşuyor. Babası kendisine büyük bir sevgi ve sevecenlikle davranıyor.

Demek babası da çocuğu şımartmaktadır.

Oğlan, annesine yakınlık duyuyor daha çok. Ailede iki oğlan var. Anne, büyük oğlunun zekî olduğunu açıklıyor. İki kardeş sık sık kavga ediyor, birbirlerine giriyorlar.

Ailedeki iki çocuk arasında bir rekabet durumu söz konusudur. Ailelerin pek çoğunda, özellikle en büyük iki çocuk arasında böyle bir durumla karşılaşırız; ama söz konusu rekabeti öbür çocuklardan ikisi arasında da sık sık gözlemleyebilmekteyiz. Ailede ikinci çocuk boy gösterir göstermez ilk doğan çocuğun tahtından alaşağı edilmesi, söz konusu rekabetin psikolojisini oluşturur; daha önce gördüğümüz gibi (Bölüm 8), böyle bir durumu önlemenin tek yolu, çocukları bir arada yaşamaya gereği gibi hazırlamaktır.

Matematikte pek başarılı olduğu söylenemez.

Matematik, şımartılmış bir çocuğun genel olarak okulda kar-

şılaşacağı en zor derstir; çünkü belli bir sosyal mantığı gerektirir, şımartılmış çocuklar ise böyle bir mantıktan yoksundur.

Aklından zoru var gibi davranıyor.

Ortada bunu kanıtlayacak neden yok. Davranışına bakılırsa, oğlan hayli zekî biri.

Annesi ve öğretmeni oğlanın masturbasyona başvurduğu kanısındalar.

Belki doğrudur. Çocukların büyük bölümü, masturbasyonla kendisine cinsel doyum sağlar.

Anne, oğlanın gözlerinin çevresinde siyah halkalar bulunduğunu belirtiyor.

Söz konusu durumda genel olarak böyle bir kuşku uyansa bile, gözlerin çevresindeki halkalara dayanarak oğlanın masturbasyona başvurduğu sonucunu asla çıkaramayız.

Yemek yerken pek mızmızlanıyor.

Bu da bize oğlanın annesini sürekli oyalamak istediğini, yemek yerken bile böyle davrandığını gösteriyor.

Karanlıktan korkuyor.

Karanlıktan korkmak, yine şımartılmış çocuklarda görülen bir belirtidir.

Müziğe meraklı.

Müziğe yetenekli birinin kulaklarının dış bölümlerini gözden geçirmek çok şey söyler bize. Müziğe yetenekli kişilerin kulaklarındaki kıvrımlar daha iyi gelişmiştir. Oğlanı görür görmez, kesinlikle hassas kulakları olduğu sonucuna vardık. Kulaklardaki duyarlık, bir armoni yatkınlığıyla açığa vurabilir kendini; böyle bir duyarlıkla donatılmış kişinin de müzikte başkalarından daha üstün bir yeteneği sergilediği görülür.

Şarkı söylemeyi seviyor, ama kulaklarının ağrıdığından şikâyet ediyor hep.

Bu gibileri, bizim gürültü patırtıdan geçilmeyen yaşamımıza katlanamaz pek. Başkalarından daha çok kulak enfeksiyonlarına yakalanırlar. İşitme organının oluşum özellikleri kalıtım yoluyla geçer, dolayısıyla gerek müzik yeteneği, gerek kulak rahatsızlıkları bir kuşaktan öbürsüne aktarılır. Kulak ağrılarından şikâyet eden bizim oğlanın ailesinde de müziğe yetenekli hayli kişi bulunmaktadır.

Oğlanı sağaltımda izlenecek en doğru yol, onun daha çok bağımsızlığa ve özgüven duygusuna kavuşmasını sağlamaktır. Şu anda bir özgüvenden yoksundur, annesinin kendisiyle sürekli ilgilenmesinin ve onu hiç yalnız bırakmamasının zorunluluğuna inanmaktadır daha çok. Annesi tarafından hep desteklenmek istemektedir. Anneler de, çocuklarının bu isteğini yerine getirmeye dünden hazırdır. Oğlanın artık dilediği gibi davranma, bazen hatalar yapabilme özgürlüğünü kazanması gerekmektedir. Bir özgüven duygusuna kavuşabilmesinin tek yolu budur. Annesinin gözüne girmek için ağabeyiyle yarışmaktan vazgeçmesini öğrenmelidir. Şimdiki durumda her iki oğlan da annelerinin kendisini değil, kardeşini yeğlediği duygusu içinde yaşamakta, yok yere birbirini kıskanmaktadır.

Her şeyden önce moralinin yeterince güçlendirilip, oğlanın okul yaşamının sorunlarıyla başa çıkabilecek duruma getirilmesi zorunludur. Okulda arkadaşlarına ayak uyduramadı mı, neler olabileceğini kafamızda tasarlayabiliriz: Okuldan kopar kopmaz yaşamın olumsuz tarafına kayma gösterecektir. Günün birinde de okulu asmaya başlayacak, derken okulun semtine hiç uğramayacak, evden kaçıp gidecek ve bir haydut çetesine katılacaktır. Bir gram önlem yarım kilo tedaviye

denktir; ileride suça yönelmiş biriyle uğraşmaktansa, oğlanı vakit varken okul yaşamına ısındırmak daha yeğdir kuşkusuz. Okul, şu anda kesin önem taşıyan bir test niteliğindedir. Oğlan sorunları sosyal yoldan çözümlemeye hazırlıklı değildir, bu yüzden okulda güçlüklerle karşılaşmaktadır. Ne var ki, onun kırılan cesaretini düzeltmek de okulun ödevidir. Okulun kendi sorunları olduğu doğrudur; belki sınıflar tıklım tıklımdır, belki oğlanı okutan öğretmenler çocukların psikolojik yoldan morallerini güçlendirme konusunda pek iyi hazırlanmış değildir. Bu da işte koşulların getirdiği bir trajedidir. Ama oğlan kendisine moral verecek, kendisini teşvik edecek bir tek öğretmen bulsun yeter ki, durumunun düzelmeye başlayacağı kuşkusuzdur.

V (Öğrenmede Güçlük Çeken 10 Yaşındaki Bir Kız)

Şimdi de on yaşındaki bir kızın durumunu ele alacağız.

Okul idaresi, matematik ve imla derslerindeki başarısızlığı nedeniyle kızı bir danışma merkezine yollamıştır.

Şımartılmış çocuk için matematik genel olarak çetin bir derstir. Şımartılmış çocuklar matematikte başarı kazanamaz diye bir kural yoktur; ancak, deneyimlerimiz şımarık çocukların matematikte pek başarı sağlayamadığını bize sık sık göstermiştir. Biliyoruz ki, solak çocuklar imla dersinde çokluk güçlüklerle karşılaşır, çünkü soldan sağa bakmaya alışmışlardır hep, bir şey okusalar yine soldan sağa okurlar. Okumaları ve hecelemelerine diyecek yoktur; ne var ki, ters yönde yaparlar bunu. Ters yönde olsa da yine doğru okuduklarının genellikle kimse farkına varmaz. Yalnız solak çocuklar pek okuyamaz denilip geçilir, kısaca onların ne doğru dürüst okuyabildiği, ne yazabildiği, ne de heceleyebildiği ileri sürü-

lür. Dolayısıyla, bizim kızın da solak olabileceği kuşkusuna kapılmamak elde değildir. İmlada karşılaştığı güçlüklerin belki bir başka nedeni daha vardır. Kız, New York'ta yaşamaktadır; bu durumda bir başka ülkeden New York'a gelmiş olabilir, dolayısıyla İngilizce'yi gereği gibi anlamadığı ihtimalini gözden uzak tutmamak gerekmektedir. Avrupa'da olsa, böyle bir şeyi aklımızdan geçirmezdik kuşkusuz.

Kızın geçmişinde önemli bir olay, ailenin elindeki servetin büyük bölümünü Almanya'da kaybetmesidir.

Kızın ailesinin ne zaman Almanya'dan Amerika'ya göç ettiğini bilmiyoruz. Kız belki bir zaman kendi aile çevresinde çok rahat günler yaşamış, ama ilgili dönem ansızın sona ermiştir. Bu da test işlevi gören yeni bir durumdur; böyle bir durumda kız işbirliği bakımından gereği gibi eğitilip eğitilmediğini, sosyal uyum yeteneğiyle donatılıp donatılmadığını ve cesur bir kız sayılıp sayılmayacağını açığa vurur. Ayrıca, yoksulluğun yükünü taşıyabilecek güçte midir, değil midir, diğer bir deyişle başkalarıyla bir dayanışma ortamı içinde yaşayabiliyor mu, bu da belli eder kendini. Görüldüğü kadar, kız bunun pek üstesinden gelememektedir.

Almanya'da iyi bir öğrenciydi, oradan ayrıldığı zaman sekiz yaşında bulunuyordu.

Demek iki yıl olmuş Amerika'ya geleli.

Buradaki okulda pek başarı sağlayamadı; çünkü imlada güçlük çekiyor, matematik ise Almanya'daki gibi öğretilmiyordu.

Öğretmen, bu durumu her zaman dikkate almıyor.

Annesi tarafından şımartılmış, ona çok bağlı. Annesini ve babasını aynı derecede seviyor.

Kendilerine: "Kimi daha çok seviyorsun, anneni mi, babanı mı?" sorusu yöneltildiğinde, çocuklar genel olarak şu yanıtı

verir: "Her ikisini de aynı derecede seviyorum." İlgili soruyla karşılaştıklarında böyle bir yanıt vermeleri öğretilmiştir kendilerine. Bu yanıtın gerçeğe uyup uymadığını denemenin pek çok yolu vardır. En iyi yolun çocuğu anne ve babasının arasına oturtmak olduğunu araştırmalar göstermiştir; çünkü biz anne ve babasıyla konuşurken çocuk anne ve babasından hangisine daha çok sevgi duyuyorsa ona doğru yaklaşacaktır. Anne ve babası bir odada bulunup çocuk kapıdan odaya girdiğinde de aynı şey söz konusudur. Böyle bir durumda da çocuk, anne ve babasından hangisine daha çok bağlıysa, ona doğru ilerler.

Kendi yaşında birkaç kız arkadaşı varsa da, sayıları pek fazla değil. İlk anımsamaları: Sekiz yaşında anne ve babasıyla sayfiyede bulunurlarken çimenlikte sık sık bir köpekle oynarmış. Yine o günlerde bir de arabaları varmış.

Kız ailesinin zenginlik günlerini, çimenleri, köpeği, arabayı anımsıyor. Daha önce servet sahibi bir adam düşünelim; bu adam bir arabaya, atlara, göz kamaştırıcı bir eve sahip olduğu ve emrinde uşaklar çalıştırdığı vb. günleri nasıl düşünürse, kız da eski günleri öylece anımsamaktadır. Durumundan memnunluk duymamasının nedeni anlaşılmayacak gibi değildir.

Düşlerinde Noeller ve Noel Baba'nın kendisine getireceği armağanlar görüyor.

Kızın düş yaşamında da uyanık yaşamındaki aynı tutum kendini açığa vuruyor. Sahip olduğundan daha çoğuna kavuşmak istiyor hep, çünkü kendisine ait şeylerin elinden zorla çekilip alındığı duygusu içinde yaşıyor, geçmişte kendisinin olan şeyleri yeniden ele geçirmek istiyor.

Annesinden destek umuyor hep.

Bu da, kızın cesaretini yitirdiğinin ve okulda güçlüklerle kar-

şılaştığının bir belirtisidir. Durumunun başka çocuklardan daha çetin olduğu, eskisinden çok çalışır ve cesareti elden bırakmazsa, derslerde başarı kazanabileceği kendisine açıklandı.

Yanında annesi olmadan ileride bir kez daha danışma merkezine geldi. Okuldaki durumu şimdi biraz daha iyi, evde de bütün ödevleri artık tek başına yapıyor.

Kendisine bağımsız yaşamaya çalışması, tamamen annesine bel bağlamaması ve yapması gereken işleri tek başına yapıp çıkarması öğütlenmişti.

Babasının kahvaltısını kendisi hazırlıyordu artık.

Bu da, kızın giderek bir işbirliği duygusu edindiğini gösteren bir belirtidir.

Şimdi, eskisinden daha cesaretli olduğuna inanıyor; bu söyleşimizde kendisini bir öncekinden daha rahat hissediyor gibiydi.

Kendisine tekrar gelmesini ve bu kez annesini de yanında getirmesini söylüyoruz

Yanında annesi, yeniden geliyor danışma merkezine. Annesinin danışma merkezine ilk gelişi. İşi başından aşkınmış, daha önce kızla birlikte gelememiş. Kızın öksüz olduğunu, kendisini iki yaşındayken evlat edindiklerini açıklıyor. İki yıl içinde kız altı ayrı ailenin yanında kalmış.

Doğrusu kızınkisi imrenilecek bir geçmiş değil. İlk iki yaşında çok sıkıntı çekmişe benziyor. Şimdiki annesinin sevecenlik dolu bakımına terkedilinceye kadar kendisine hep soğuk davranılmış, gereği gibi ilgi gösterilmemiş bir çocuk karşısında bulunduğumuzu söyleyebiliriz. Kız, erken çocukluk dönemindeki tatsız yaşantıların ruhunda bıraktığı bilinçdışı izlenimin etkisiyle şu anda yaşadığı rahat duruma sarılıp ondan ayrılmak istememektedir. İki yıl içinde bir çocuğun edinebileceği izlenim hayli çoktur.

Şimdiki annesi kızı yanına aldığında, kendisine ona karşı çok sert davranması gerektiği, çünkü kızın iyi bir aileden gelmediği söylenmişti.

Kadına bu öğüdü veren, kafasında kalıtım düşüncesi kök salmış biridir kuşkusuz. Kadın çocuğa karşı gerçekten sert bir tutum takınsaydı da, onu sorunlu bir çocuk yapsaydı, ilgili kimse diyecekti ki: "Bakın gördünüz mü, haklıymışım!" Oysa ahkâm kesen bu kimse, gerçek suçlunun kendisi olduğunu bilmeyecekti.

Kızın gerçek annesi iyi bir kadın değildi; onu evlatlık alan şimdiki annesi ise öz çocuğu olmadığı için kıza karşı kendini daha çok sorumlu hissetmekte, bazen onu dövmektedir.

Kızın durumu artık eskisi kadar rahat değildir. Annesi, şımartıcı davranışını bazen bir yana bırakıp kızı cezalandırmaktadır.

Babası kızı şımartmakta, canı ne isterse alıp vermektedir. Kız bir şey istedi mi: "Lütfen!" ya da "Teşekkür ederim!" diye bir söz ağzından çıkmamakta, yalnızca: "Sen benim annem değilsin!" gibi bir açıklamada bulunmaktadır.

Kız ya gerçek durumu bilmekte, ya da tesadüfen doğruyu yansıtan bir cümle kullanmaktadır. Yirmi yaşında bir oğlan biliriz, annesinin gerçek annesi olmadığına inanmıştı, anne ve babası ise, oğlanın gerçeği dünyada bilemeyeceğine yemini billah etmekteydi. Anlaşılan oğlanın içinde böyle bir duygu yaşamaktaydı. Çocuklar, en küçük şeylerden kendilerine özgü birtakım sonuçlar çıkarır. "Bir çocuk evlatlık edinildiğini bilmez", denir; bilmez ama, kimi bazen hisseder bunu.

Kız bu sözü annesine karşı söylüyor, oysa babasına böyle bir şey demiyor.

Çünkü babası kızın bir dediğini iki etmiyor, kız da babasına karşı saldırgan bir tutum takınmıyor.

Kızın okulda geçirdiği değişikliği, annenin aklı almıyor bir türlü. Okuldan kötü bir karne getirmesi üzerine kızı dövmüştür.

Zavallı çocuk okuldan yüz ağartıcı bir karne alamamış, dolayısıyla onuru kırılmış, bir yetersizlik duygusu içine yuvarlanmıştır; üstelik evde de annesinden dayak yemiştir, bu kadarı da fazladır doğrusu. Zaten dayak yemek ya da kötü karne almak, ikisinden bir tanesi yalnız başına yeter de artar bile. Çocukların ellerine kötü kameler tutuşturan öğretmenler, evde onları bir sürü üzücü durumlarla karşı karşıya bırakacaklarını unutmamalıdırlar. Çocuklara dağıtacakları kötü karnelerle annelerinin onları sopadan geçirmelerine fırsat vereceğini bilen aklı başında bir öğretmen, böyle bir davranıştan kaçınır kuşkusuz.

Kızın açıkladığına göre, bazen kendini unutuyor ve bir öfke nöbetine kapılıyormuş. Okulda hep sinirli bir hali var, dersin huzurunu bozuyor davranışıyla. Sınıfta hep kendisinin birinci olması gerektiğine inanıyor.

Aile içinde babası tarafından dilediği her şeyi elde etmeye alıştırılmış tek çocuğun böyle bir istek duyması kadar doğal şey olamaz. Kızın her bakımdan ön planda yer almak isteğini de anlayışla karşılamaktayız. Bildiğimiz gibi, daha önce sayfiyede yaşamıştır kız vb. ve o zamanki avantajlarının zorla elinden alındığı duygusu içinde yaşamaktadır. Dolayısıyla, şimdi içindeki üstünlük eğilimi eskisinden güçlüdür, ama ilgili eğilimi dışa vuracak olanaklardan yoksunluğu nedeniyle bazan kendini unutmakta ve çevrenin huzurunu bozmaktadır.

Kendisine başkalarıyla işbirliği yapmayı öğrenmesi gerekti-

ğini söyledik; öfke nöbetlerine kapılmasının da çevrenin ilgisini üzerine çekmeye çalışmasından kaynaklandığını, ilgili nöbetlerin bir bahaneden başka şey sayılamayacağını, bununla herkesi, başını çevirip kendisine bakmaya zorlamak istediğini anlatmaya çalıştık. Sınıfta arkadaşlarından geri kalmasının da eve götürdüğü kötü karnelerden ötürü annesinin kendisine pek kızmasından ileri geldiğini, böylelikle annesine karşı savaşçıl bir tutum takınabildiğini söyledik.

Düşünde Noel Baba kendisine bir sürü armağan getiriyormuş. Ama uyanıp bakıyormuş ki, ortada armağan falan yok.

Buradan da açıkça görülüyor ki, kız dilediği her şeye sahipmiş gibi bir duygu içinde yaşamak istiyor sürekli; derken "uyanmakta" ve ortada bir şey seçememektedir. Bu durumun tehlikesini görmezden gelemeyiz. Düşümüzle bu tür duyguları içimizde uyandırır ve sonra uyanıp ortada bir şey bulamazsak, kuşkusuz düş kırıklığına kaptırırız kendimizi. Elbette düşten kaynaklanan duygular, kızın uyandıktan sonraki tutumuyla uyum içindedir. Başka bir deyişle, düşlerin duygusal amacı, her şeye sahip olduğu gibi o şahane izlenimin kızda uyandırılması değil, daha çok kızın uyandıktan sonra kapılacağı düş kırıklığıdır. Yalnızca böyle bir amacın gerçekleşmesi için kız ilgili düşler görmekte, amaca ulaşılana ve kızda düş kırıklığı iyice kök salana kadar da ilgili düşlerin görülmesi sürmektedir. Melankolik insanlar harikulâde düşler görür, ama sonradan uyanıp bakarlar ki, her şey düştekinden bambaşkadır. Bizim kızın da neden düş kırıklığına uğramak istediğini çok iyi anlamaktayız. Bu, içindeki yaşadığı durumu ona çok kasvetli renkler içinde gösterecek, dolayısıyla kız annesini suçlamak için eline bir neden geçirecektir. İçinde hiçbir şeye sahip olmadığı duygusu uyanacak, yani annesinin kendisine hiç bir şey vermediği duygusuna kapıla

caktır. "Annem yalnızca dövüyor beni, yalnızca babam bana bir şey veriyor."

Özetlersek diyebiliriz ki, kız annesini suçlayabilmek için sürekli düş kırıklığına uğramak istemektedir. Annesiyle bir savaşım içindedir; bu savaşımı sona erdirmeyi amaçlıyorsak, evdeki tutumunun, gördüğü düşlerin ve okuldaki davranışının hep aynı hatalı örnekten kaynaklandığına ne yapıp yapıp kızı inandırmak zorundayız. Kızın hatalı yaşam üslubunu doğuran etken de kısa süredir Amerika'da bulunması, İngilizce'ye henüz gereği gibi aşina olmamasıdır. Dolayısıyla ilgili güçlüklerin giderilebileceğini, ne var ki kendisinin bu güçlükleri kasten annesine karşı silah olarak kullandığını kızın kafasına sokmamız gerekmektedir. Yapılacak bir başka şey de, annenin kızı dövmekten vazgeçmesini sağlamak, böylece savaşı sürdürmek için kızın ilgili bahaneden yararlanmasını önlemektir. "Derslere dikkat etmiyor ve kendimi unutup öfke nöbetlerine kapılıyorsam, annemle kavga aradığım için yapıyorum bunu", diye düşünecek durumdan kurtarılması gerekiyor kızın. Yeter ki bunu anlayabilsin, kız uygunsuz davranışından da el çekmeyi başaracaktır. Evdeki, okulda ve düşlerdeki yaşantı ve izlenimlerinin önem ve anlamını kavrayamadığı süre, karakterinden bir değişikliğin gerçekleşebileceği asla düşünülemez.

Böylece psikolojinin de aslında ne olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Bir kişinin yaşantı ve izlenimlerinden ne amaçla yararlandığını kavrama sanatıdır psikoloji. Ya da bir başka türlü söylersek, çocuğun davranışlarını egemenliği altında tutan ve onun uyarılara ne türlü yanıtlar vereceğini belirleyen algı şemasını kavrama, çocuğun belli uyarılara ne gözle baktığını, bunlara nasıl tepkiler gösterdiğini, ilgili uyarıları, amaçlarını gerçekleştirmede nasıl kullandığını anlama sanatıdır.

Alfred Adler, 1870'te Viyana'da doğdu. Tıp eğitimi gördükten sonra uzun yıllar Viyana'da hekim olarak çalıştı. Sigmund Freud'un daveti üzerine 1902'de onun çalışma grubuna katıldı. Freud'la yaptığı ortak çalışmalar sırasında psikanaliz üzerine kendi görüş ve düşüncelerini geliştirdi, bu da her iki bilim adamının 1911'de açıkça birbirinden kopmasına neden oldu. Daha sonra Adler, kendi ekolü ve kendi dergisiyle **bireysel psikoloji**'yi kurdu.1935'te Amerika'ya yerleşti. Kurduğu psikoloji günümüze kadar canlılığını koruyan yakın bir ilgi ve büyük bir takdirle karşılandı. Konferanslar vermek üzere çıktığı bir gezide 1937'de Aberdeen'de hayata gözlerini yumdu.

Adler, bu kitabında kişisellikte birlik ve bütünlük, üstünlük eğilim ve çabası, aşağılık kompleksi gibi temel nitelikteki kuramsal görüşlerini çocukların ev ve okuldaki gelişimi ve eğitimi üzerine uygular, günümüzde hâlâ geçerliğini koruyan sonuçlara varır. Özellikle işin uzmanı olmayan kişiler için kolay anlaşılır bir üslupla yazılan ve okuldaki eğitimiyle ilgili bol miktarda gözlem sunar okuyucularına, anne-babalara, öğretmenlere, kısaca çocuklarla düşüp kalkan herkese gerek çocuk, gerek toplum açısından uygun bir eğitimin nasıl olacağı konusunda gerekli tavsiyelerde bulunur, yol gösterir. Ayrıca çocukların gelişiminde karşılaşılacak aksaklıkların ele alınıp incelendiği bu kitapta, davranış bozuklukları, okulda başarısızlık ve karakter özellikleriyle ilgili olarak bireysel psikolojiyi temel alan akla yakın açıklamalara yer verilir. toplumsallık duygusunun herhangi bir aksaklığa yer vermeyecek gibi geliştirilmesinin önemi vurgulanarak bunun nasıl gerçekleştirileceği anlatılır.

ISBN 975-406-575-6